MARINOVICH ENDRE

POST FESTA
(UTÓLAG)

Marinovich Endre

POST FESTA
(UTÓLAG)

65 ÉV A KÖZ SZOLGÁLATÁBAN

VERITAS
Történetkutató Intézet és Levéltár

VERITAS
Történetkutató Intézet és Levéltár

MAGYAR NAPLÓ

Budapest, 2025

A könyv a Batthyány Lajos Alapítvány támogatásával jelent meg.

Történészként véleményezte Szakály Sándor
A névmutatót készítette Szennyessy Judit

© Marinovich Endre, 2025
© VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 2025
© Magyar Napló, 2025

ISBN 978-963-541-178-8
ISSN 2498-728X

A Magyar Napló Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének, valamint az 1999-ben alapított Könyves Szövetségnek tagja
www.konyves-szovetseg.hu

Kiadja a Magyar Napló Kiadó Kft.
1062 Budapest, Bajza u. 18.
www.magyarnaplo.hu
Felelős kiadó a Kft. ügyvezetője
Felelős szerkesztő Zsiga Kristóf
Szöveget gondozta: Petrik Béla
Tördelőszerkesztő Bornemissza Ádám
A borítót Oláh Mátyás László és Porpáczy Zoltán tervezte
Készült a Pannónia Nyomdában, Budapesten

2024. január 15-én vonultam véglegesen nyugdíjba. Ekkor telt le második öt évre szóló főigazgató-helyettesi megbízatásom a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltárnál és úgy gondoltam, hogy 83 éves korban nem illendő újabb ciklusra pályázni. Ha jól számolom 1958. július 17-től ez 65 év 5 hónap és 28 nap a szökőéveket is beszámítva. Minderről post festa (utólag) számolok be és teszem ezt az ókori Róma étkezési sorrendjét követve ab ovo (a tojástól) usque ad mala (az almáig).

Közszolgálatomat szinte pontosan felezi a rendszerváltoztatás. 32 év munka a pártállamban (itt a szervezet jellegétől függetlenül – elvben – minden foglalkozásszerűen végzett, nem magánjellegű tevékenység ellátása közfeladatnak számított a mindenre kiterjedő állami tulajdon miatt). Sorsom nagy szerencséjére a következő 33 év már igazi közszolgálatot jelentett: a közigazgatásban, a felsőoktatásban, a történelmi emlékezet ébrentartásában.

TARTALOM

AB OVO… (A KEZDETEKTŐL)

1940–1953 – GYERMEKKOR
A startvonalon… 13
Háború előtt, ostrom alatt, háború után… 18
Azok az ötvenes évek… 25

1953–1959 – KAMASZ- ÉS IFJÚKOR
Az ötvenes évek folytatódtak… 33
1956 forradalma és szabadságharca 41
Ágnes, a diákszerelem 51
KETI 52
12 sz. AKÖV 53

1. számú kitérő: Motoros életem 54

IN MEDIAS RES (BENNE A SŰRŰBEN)

1959–1971 – 12 ÉV A KÖZGAZDASÁGBAN
Egyetemi évek, felsőfokú tanulmányok 61
PRESTO majd HUNGEXPO 66
A mélyép cég 69
OAÁH 70
Feleségem: Márta 71
A nagy utazás 74

2. számú kitérő: fél év Svájcban (1965/66) 77
3. számú kitérő: négy hónap mundérban (1967) 79

1971–1991 – 20 ÉV A KÜLKERESKEDELEMBEN
A minisztériumban 82
Párttagságom 85
4 év külszolgálatban (1987-1991, Athén) 86
Fiam: Gergő 91

4. számú kitérő: Az SzVT (Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság) és a PR 92

1991–1994 – 3 ÉV A CSÚCSON
Antall József kabinetfőnöke 97
Boross Péter munkatársa 123
A Torgyán affér 124
Választási vereség 125

1994–2014 – 20 ÉV A FELSŐOKTATÁSBAN
Hivatalnokból tanár 132
Integráció, kreditrendszer, akkreditáció 134
Feleségem: Jutka 136
Egy ciklus a külkerkar élén 140

5. számú kitérő: Családi élet és házépítés Csömörön 147
6. számú kitérő: Sikertelen rádióelnöki pályázat 160
7. számú kitérő: Víz, vitorla, vihar 163
8. számú kitérő: A könyvek 174
9. számú kitérő: Mindenfajta társadalmi megbízatások 177

…USQUE AD MALA (A VÉGÉIG)

2014–2024 – EGY ÉVTIZED TÖRTÉNÉSZEK KÖZÖTT
A kezdeti időszak 183
A 2019. évi válság és az 1956-os Intézet története 188
A járvány (2020–2021) 195
Búcsú 198

EPILÓGUS
Jutka köszöntője a nyolcvanadikon és a tizediken 205

MELLÉKLET
Egy életpálya díszletei és kellékei 211

NÉVMUTATÓ 239

AB OVO…
(A KEZDETEKTŐL)

GYERMEKKOR
1940–1953

A STARTVONALON…

Valamilyen rejtélyes ok miatt gyermekkoromban hosszú ideig nagyon szerettem volna, ha születésem napja nevezetes történelmi eseményhez lenne kapcsolható. Azután, amikor felnőtt lettem kikutattam, és a későbbi fejlemények tükrében felemás érzések alakultak ki bennem az aznap történtek miatt. Amikor 1940. július 10-én édesapám arra készült, hogy életében először találkozzék fiával, a Keleti pályaudvar környékén forgalmi akadályba ütközött. Ennek oka az volt, hogy ünnepélyesen búcsúztatták Teleki Pál miniszterelnököt és külügyminiszterét, akik Münchenbe indultak, hogy Hitlerrel és Ciano olasz külügyminiszterrel a magyar – román konfliktus megoldásáról tárgyaljanak. Az előzmények szerint ugyanis a magyar minisztertanács június 27-én amellett foglalt állást, ha Románia teljesíti a Szovjetuniónak Észak-Bukovinára és Besszarábiára vonatkozó követeléseit, akkor kényszeríteni kell a magyar területi igények kielégítésére is. Tudjuk mi lett a vége, további fájdalmakat szülő pillanatnyi öröm, Erdély egy részének rövid ideig tartó visszacsatolása. Márai Sándor örökérvényű szavaival szólva: „ajándék a végzettől."

Borús éveket ígérő háborús időszak kezdetét éltük. Ha belegondolok ekkor már tízedik hónapja tartott a második világháború, és nem csak négyzetkilométereket tettek vita tárgyává, hanem fegyverrel is küzdöttek értük. A Wehrmacht katonái már csaknem egy hónappal korábban bevonultak Párizsba, Winston Churchill pedig éppen születésem napján diktálta le azt a fegyveres erők főparancsnokának és a vezérkari főnöknek címzett miniszterelnöki feljegyzését, melynek tárgyaként a német invázió brit partoknál történő elhárítására való felkészülést jelölte meg.

Édesapám, aki ekkor fiatal, 26 éves tűzoltótiszt volt, néhány nappal később ismét a zuglói szülészeti intézethez hajtott AE 621 rendszámú Ford Eiffelével (középkék színű, 1937-es évjárat, 1172 cm3) és hazavitte magával 21 éves feleségét, édesanyámat és engem.

Itt és most előre is elnézést kell kérnem e sorok olvasóitól, ha élet leírásomban indokolatlanul sokat foglalkozom járművekkel, kerékpáros, motoros, autós és hajós

történekkel, de ez valamilyen különleges vonzalom, talán atavisztikus szenvedély és szerintem a leélt évtizedek fontos részét képezi. Három éves koromban már biztonsággal kerekeztem kétkerekű biciklin (22 collos piros színű), ugyanezt teszi unokám, Botond, és a napokban (2022. augusztusát írjuk) büszkén mutogattam neki azt a régi családi albumba ragasztott fényképet, ahol egy kerékpár vázán állva száguldok lefelé valamelyik csömöri lejtőn. Tizenegy évesen vezettem apám oldalkocsis Zündappját (forgalmi rendszáma NB 520, 1943-as évjárat, 750 cm3, szürke, úgynevezett katonai típus), és azóta is mindig van alattam valamilyen jármű. Jelenleg 82 éves koromban a RUS-004 rendszámú szolgálati Skoda Octavián (ezüstszürke, 2019-es évjárat, 1498 cm3, automata, benzin-turbó) kívül a garázsomban parkol az UHW-237 rendszámú Yamaha motorkerékpár (piros, 2005-ös évjárat, 125 cm3), amit sajnos egyre ritkábban használok. Van itt még egy kerti traktor is, valamint a WAU-501 rendszámú (szürke, 2015-ös évjárat) utánfutó, amihez persze kell egy olyan jármű is, amin vonóhorog van. Erre a célra jelenleg Jutka Suzuki Vitarája szolgál. (A szolgálati kocsit 2024 januárjában – miután főigazgató-helyettesi megbízatásom határideje lejárt, leadtam, és megvásároltam magamnak a legkisebb Skodát, egy Kamiq-ot, rendszáma: AE HP 510, fehér, 2023-as évjárat, 1498 cm3). Amint lehetett jogosítványt szereztem, az elsőt 17 évesen, korkedvezménnyel nagymotor vezetésére. A hivatásos gépjármű vezetői vizsgát személy- és teherautó vezetésére 1959-ben tettem le. Kereseti célú hajóvezetői bizonyítványomat pedig 1971-ben állították ki, mely szerint a Dunán, Tiszán, Balatonon, tavakon és mellékvizein közlekedő vitorláshajók, valamint kisgéphajók vezetésére alkalmasnak nyilvánítottak.

Visszatérve emlékezetem kezdeti időszakára, az otthon életem első három évében egy szüleim által bérelt lakás volt, Budán, a Sas-hegy oldalában, a Hegyalja út egyik mellékutcájában, közel a Farkasréti temetőhöz. A pontos címre is emlékezem: XII. kerület, Korompay utca 22/a, valószínűleg meg is taníttatták velem, amint beszélni kezdtem. A bérbeadó tulajdonos idősebb tűzoltótiszt volt, - az akkori szokásoknak megfelelően valamelyik budapesti laktanya szolgálati lakásában élt – csak nyugdíjazása után akart saját házába költözni.

Földszintes épület volt – ha arra járok most is rápillantok - valamikor a múlt század hetvenes éveiben húztak emeletet rá. A szobák belső elrendezésére már nem emlékezem. Annál jobban az emlékezetemben élnek a szuterénben elhelyezett házmesterlakás általam nagyon megszeretett lakói. Bihar megye két szomszédos községéből Ártándról és Bojtról származott a fiatal házaspár. A férj Szendrei Lajos, nemrégiben Budapestre kerülő kezdő tűzoltó volt (főispáni ajánlás kellett a köztűzoltói állás elnyeréséhez). Lajos szabadnapjain a házmesteri teendőket látta el, gondozta a kertet, söpörte a havat, később, ha apám szolgálatban volt sofőrködött is, és nagyon sokat játszott velem. Jóval később történt, de mindenképpen megemlítendő, mert jellemzi

a kapcsolatunkat, hogy az ötvenes években, amikor apám politikai okok miatt börtönben volt, Lajos egyszer magával vitt és cipőt vásárolt nekem. Felesége Rózsi (akit gyerekként Nunának neveztem és ez felnőtt koromban is így maradt) pedig a Korompay utcában édesanyám mellett volt háztartási mindenes. Életük végéig tartottam velük a kapcsolatot. Még most, nyolcvanadik évem betöltése után is hálával és nagy szeretettel emlékezem mindkettőjükre.

A sashegyi évek nem sok nyomot hagytak bennem, néhány téli hógolyózás és szánkózás rémlik, sokkal emlékezetesebbek a csömöri nyarak, amelyek már akkor is meghatározóak voltak. És ez így van immáron több mint nyolcvan éve. Nyári fények szűrődnek át a sűrű lombozatú fák levelei között, velünk a vidéki táj minden szépsége és öröme, tágas terekkel, a budai hegyek panorámájával, friss levegővel, sok-sok közeli és távoli rokonnal, barátságos házi állatokkal.

Úgy gondolom, hogy az egymást váltó városi és vidéki életforma érdekes kombinációját alakította ki a világról alkotott szemléletemnek. Állandó lakhelyeim közül két igazi városi lakásban éltem - 17 év Pesten, az ötödik kerületi Semmelweis utcában és 29 év Budán, az első kerületi Batthyány utcában (bár ebbe 4 év athéni kitérő is belefér). Ez több mint a fele életemnek, de ellensúlyként nyolc évtizede élvezem a csömöri nyarakat és már 25 éve elmúlt, hogy új házam építésének kezdetekor állandó lakosként jelentkeztem be Csömörre. Talán egy példával meg tudom világítani ezt a furcsa kettősséget: viszonylag otthonosan mozgom Budapest csaknem valamennyi történelmi középületében és még ma is tudok – ha kell – mezítláb a tarlón futni.

Csömör családunk szerteágazó apai ágának aziluma, nevét arany keretbe foglalta a nehezen megfogalmazható, de mindenképpen oda ezer szállal kötő, sajátos örömet adó életérzés és a közös emlékezet. Köszönhető mindez annak, hogy még a 19. században a helyi földesurak, a két Grassalkovich Antal herceg (apa és fiú) fényűző életmódjukkal súlyosan eladósították Gödöllő környéki birtokaikat, és az ingatlan vagyon előbb egy görög bankárcsalád, majd egy belga bank tulajdonába került, ez utóbbi pedig megkezdte részleges értékesítését. Így lett csömöri szőlőbirtokos 1866-ban ükapám Görög István, pesti, Hatvani utcai lakos. Az már a máig nyúló családi emlékezet része, hogy a birtok hozomány fejében jutott Görög Ilonához (dédanyámhoz), amikor 1875-ben férjhez ment a Svájcból származó gimnáziumi tanárhoz, Staub Mórichoz.

A szőlő kultúra azokban az években (kissé hasonlóan ismétlődött meg ez az ezredfordulón) vonzóvá tette a vidéki életet olyanok számára is, akik alapvetően városi emberek voltak és alig értettek az agráriumhoz. Legfeljebb szüret idején vettek a hátukra egy puttonyt és hagyták, hogy hangoskodó lányok és asszonyok töltsék meg szőlővel, majd vitték a szokatlan terhet a présházba. Ugyanakkor örömüket lelték abban, hogy hosszú nyári délutánokon polgári, értelmiségi foglalkozásuk fáradalmait

családi vagy baráti kör társaságában egy vidéki udvarház árnyat adó fái között pihenjék ki.

Családunk történetének csömöri helyszíne a Laky sarkon túli, részben Fót, részben Mogyoród felé nyúló terület, amit a 19. században dimbes-dombos felszíne miatt szőlőhegynek is neveztek. A község északnyugati részén, ott, ahol a falut átszelő Széchenyi utca véget ér, és a szinte meredeken lejtő Szedervölgyi (korábban egész egyszerűen Alsónak nevezett) útban folytatódik, a főútvonal az utóbbi évekig meredeken elkanyarodott. Ezt a Laky saroknak nevezett kereszteződést alakították át körforgalommá a közelmúltban a huszonegyedik század közlekedésszervezői. Az elnevezés nem hivatalos eredetű, a köznyelv alakította ki, jellegzetes tájékozódási pontként tartották számon, hiszen hosszú évtizedeken keresztül itt volt a település beépített részének határa. Nevét az államosítás előtt a Laky család tulajdonában álló és a közelben lévő villájától kapta. Itt a lankás emelkedőn kezdődött a szőlők második vonulata, a Középhegy, ahol már csak mezőgazdasági területek (természetesen elsősorban szőlő) és néhány elszórtan található építmény: tanyák, udvarházak, kisebb kúriák voltak találhatók.

Ezek a nagyobb telken álló házak olyan polgári-értelmiségi tisztviselő családokhoz tartoztak, akik csak a nyári hónapokban éltek Csömörön, a téli időszakot budapesti lakásukban töltötték. Vidéki házukat lényegében nyaralónak használták, a hozzá tartozó gazdaságot az alkalmazásukban álló és a melléképületben lakó vincellér (szakképzett szőlősgazda) működtette.

A Laky sarkon túl kaptatóra érünk, ez már a Középhegy, az emelkedőt Kátai dombnak nevezik, ugyanis itt volt az ismert budapesti vaskereskedőnek, Kátainak a nyaralója. Hosszú ideig lakatlan volt, majd a teteje beomlott, végül életveszélyessé vált és 2020-ban lebontották. A Középhegy utcán tovább haladva lejtőssé válik az út, elérjük a környék legmélyebb pontját, nyári zivatarok idején három irányból ömlik le a víz, az innen induló árkot el is nevezték Zúgónak. A Zúgó partján lévő, de az útról nem látható, oszlopos, timpanonos kúria – 1952-es államosításáig – apai nagyanyám testvérének, Görög Staub Károlynak volt a tulajdona. Az államosítás után a falu vezetése lakás nélküli családoknak utalta ki, benne lakó leszármazottaik a kilencvenes évek privatizációs hullámában olcsón megvásárolták.

A Középhegy utca szemközti oldalán igazi nyeregtetős, tornácos paraszthház épült vályogból, a feljegyzések szerint még a legboldogabb békeidőkben 1911-ben. Az összes helyiség ajtaja és az ablakok is az eső ellen is védelmet nyújtó tornácról nyílik. Ez a napos, délkeleti oldal, az ellentétes, északnyugati részen csak szellőzőnyílások vannak. Figyelemre méltó, de a természetes észjárást követő tájolás, tökéletesen igazolja ezt a több mint száz évvel később gondos számítások alapján a szomszédban épített passzív ház, napelemeivel és hőszivattyújával.

Ezt a szerény házikót vásárolták meg 1947-ben szüleim, háború utáni kifosztottságában és elhanyagoltságában. Öt boldog nyarat töltöttünk itt, de 1952-ben a politikai önkény osztályellenséggé nyilvánította szüleimet és átmeneti államosítását ez a kis vityilló sem kerülhette el. Ugyanakkor a hozzá tartozó, viszonylag nagy telek szüleim tulajdonában maradt. Ide építettem állandó lakhelyül szolgáló új házamat 1997-98-ban.

Az államosított öreg ház le nem pecsételt részében ekkor a korábbi felesgazda Kendra család élt és az 1952-es nyárra testvéremmel együtt befogadtak. Nem maradtak el tehát ezen a nyáron sem a közös nagy játékok, az együttes strandolás az unokatestvérekkel, a szomszéd gyerekekkel. Fellebbezés után, 1953-ban az államosítást megszüntették, apám üdvözült mosollyal tépte le a zárolást jelentő hivatalos papírszalagot a bejárati ajtóról.

A csömöri nyaralások izgalmas része volt a júniusi ki és az augusztus végi beköltözködés. Az akkori anyagi viszonyokra jellemző, hogy a teljes háztartást mozgatni kellett, mert mindenből csak egy garnitúra volt. Tehát nem csak a személyes használati tárgyakat, hanem az ágyneműt, a teljes konyhai felszerelést, lábasokat, edényeket és evőeszközöket, nem beszélve az irdatlan mennyiségű, tavasszal üres, őszre megtöltött befőttesüvegről, amelyeket egyenként tekertünk újságpapírba, majd helyeztünk ládákba. Ez a mennyiségű holmi bizony megtöltötte egy teherautó platóját, tehát a fuvart is meg kellett szervezni. Amíg édesapámat el nem távolították tűzoltó tiszti állásából mindig tudott szállító járművet szerezni, de 1951 után ez a lehetőség is megváltozott.

A legkülönbözőbb variációkra emlékezem. Néhány alkalommal egy-egy régi tűzoltó barát elvállalta a fekete fuvart, egyszer- egyszer tehertaxit béreltünk és volt olyan is, hogy Laci bátyám saját lovas kocsijával szállított ki bennünket. Azután, amikor felnőtt lettem, akkor már csak járművet kellett keresni, hiszen a sofőr kéznél volt. Emlékezetes az az eset, amikor egy nagyon lerobbant kölcsönautóhoz jutottunk, és mint hivatásos jogosítvánnyal rendelkező én ültem a volánhoz. A cuccok mennyisége miatt a kiselejtezett honvédségi terepjáróval kétszer kellett fordulni Budapest és Csömör között. Már az első menetben jól megpakoltuk a járművet, ahogyan csak lehetett – arra például nagyon jól emlékezem, hogy a méretes tetőcsomagtartóra egy fémből készült mosóteknőt fektettünk - de nem jutottunk túl messzire a Semmelweis utcából, mert a Rákóczi út elején kiesett a jobb első kerék. Csak azt éreztem, hogy megbillen a kocsi eleje, majd egy kerék elhagy bennünket és felfut a járdára. Nagy kaland volt szerelőt találni és a járművet ismét üzemképessé tenni. Amikor azután a vitorlás sport egyik vezetője lettem, mindig találtam egy platóskocsit vagy egy mikrobuszt, (szigorúan szabályosan, úgynevezett „C” menetlevéllel) hogy a csömöri fuvarokat lebonyolítsam.

HÁBORÚ ELŐTT, OSTROM ALATT, HÁBORÚ UTÁN…

Gyermekkorom emlékezetes lakhelye, 1943-tól 1951-ig az óbudai tűzoltó laktanya szolgálati lakása. 1943 őszén fejeződött be a III. kerület Vihar utca 3. szám alatti építkezés, ennek a vadonatúj tűzőrségnek a parancsnoki, szolgálati lakását kapta meg édesapám. Ide költözködtünk immáron négyen, hiszen 1943-ban megszületett leánytestvérem Sárika. Óbuda akkor bővülő részén, nem messze a piactól helyezkedett el az új épület, a Derű utcában és a Verőfény utcában lévő, frissen vakolt, úgynevezett városi házak társaságában. A Vihar utcával párhuzamos Szél utcában egy néhány évvel korábbról származó, komor épület terpeszkedett, „Fiúnevelő javító intézet" hangzott az ijesztőnek tűnő megnevezés. (A késői szemlélőnek úgy tűnik, hogy az utcák névadásával bajlódó városi tisztviselő az időjárás jellemzőit vette sorra munkájában).

Ez az időszak már a háborús korlátozások korszaka volt. Cukrot, húst és zsírt csak a hatóságok által kibocsátott élelmiszerjegyre lehetett kapni. A húsfogyasztás visszafogása érdekében a hétfőt és a pénteket „hústalan nap"-nak nyilvánították. A cukor heti fejadagja 12 dkg volt, édesanyám, mint várandós, majd, mint szoptató anya a dupláját kapta. A lakosság oly módon reagált a fejleményekre, hogy megkezdte a teljesen ésszerűtlen felvásárlást. Mindent vettek és begyűjtöttek, amit éppen kapni lehetett, a fogkrémtől a burgonyáig, a cérnától a ceruzáig.

A tűzoltó laktanya első emeletén lévő lakás külön lépcsőházzal rendelkezett, de az előszoba ajtó melletti benyílóból közvetlenül át lehetett jutni az épület szolgálati részébe. Az előszobából két ajtó nyílt balra, az első rövid átjáróval a fürdőszobába és a szülők hálószobájába, a második a kétszárnyú az ebédlőbe vezetett. A bejárattal szemközt volt a gyerekszoba ajtaja, ettől jobbra ismét átjáró a kamra, a WC és a konyha irányába. Az ebédlő és a gyerekszoba közötti volt a legszebb helyiség, az épület sarokszobája, a szalon, berendezése is emlékezetes: biedermeier garnitúrával, velencei tükörrel. (Ezek most is a Semmelweis utcai lakás legszebb darabjai közé tartoznak). A konyhából közvetlenül lehetett átmenni a személyzeti szobába. Az ebédlőnek tágas erkélye volt, szép kilátással, jól lehetett látni a Hármashatár hegy gerincét és a Remetehegy oldalában lévő jellegzetes épületet, a Schmidt kastélyt, amelyet ma Kiscelli Múzeumként ismernek a budapestiek. Hatalmas volt a befüvesített kert, amit léckerítés választott el a tűzoltóság salakkal borított gyakorló terétől. A Vihar utcára néző kerítés szögletében volt a tűzoltóság védőszentjének, Szent Flóriánnak a szobra, amit 1950-ben eltávolítottak, megmentői az udvar egyik szögletében elővigyázatosan elásták, majd 1990-ben a rendszerváltoztatáskor megtalálták és gondosan visszahelyezték.

A főváros 1944/45-ös ostromát itt éltük át, 1944. karácsonyától 1945 februárjáig laktunk a pincében, amelyet „szerencsénkre" már a légoltalom szempontjai szerint alakítottak ki, különösen erős vasbeton szerkezettel, a „kényelmet" pedig – az áramkimaradást is bekalkulálva – egy kézi erővel is működtethető légcserélő fokozta.

A háború 1944-ben érte el Budapestet és környékét. Négyéves voltam, de pontosan emlékezem arra a nyugalmasnak induló nyári napra, amikor a csömöri domboldalból néztük a fővárosra zúduló egyik legnagyobb légitámadást. Apám szabadságon volt, nagyszüleim házában nyaraltunk, hiszen a saját kuckó még nem volt meg. A tornácon elköltött, hosszúra nyúlt reggeli után strandlátogatást terveztünk. Ekkor tompa, rosszindulatú morajlás hallatszott a távolból, majd több száz repülőgép egyre erősödő zaja törte darabokra a szép nyári délelőtt békéjét. A felnőttekkel együtt én is kiszaladtam a házból, a domboldali mandulás irányába futottunk és még a hegytetőre sem értünk, már láttuk, hogy a terepszínűre festett, de a tündöklő napfényben mégis meg-megcsillanó gépek Budapest déli része felé tartanak. És azt is láttuk, hogy lépcsőzetesen kioldották gyilkos terhüket, melynek nyomában először por, majd a szürkéből feketébe gomolyodó füst, annak alsó harmadában pedig lángnyelvek jelennek meg.

Szőnyegbombázás Csepel ellen – állapította meg az akkoriban ismertté váló kifejezést használva valaki. Nyilvánvalóan a hadiüzemnek számító Weiss Manfréd Műveket és a szomszédságában lévő Szabad kikötőt támadták.

A Budapest környéki légvédelem nem volt teljesen hatástalan, néhány gép füstölgő farral fordult a föld felé, a levegőben ejtőernyők nyíltak. Az egyik ejtőernyős hozzánk közel, a palotai határban ért földet, nyilván figyelték, hiszen hamarosan csendőrjárőr lovai robogtak el abba az irányba a házunk előtt. A megbilincselt pilótát mintegy félóra múlva gyalogosan kisérték a falu felé, a kerítés fedezékébe húzódva tágra feszült szemekkel néztem.

Ugyanennek a nyárnak a végén, szeptember első napjaiban egy úgynevezett zavarórepülésből származó bomba eltalálta és félig romba döntötte nagyszüleim csömöri házát. Édesanyám egyik kezében 10 hónapos lányával, a másikkal engem vonszolva éppen leért a menedékként használt borospince 16 lépcsőjén, amikor megremegett az egész épület, az éjszaka sötétjében egy pillanatra nappali világosság támadt, és mindannyiunk szeme-szája tele lett finom porral. Amint elült a harci zaj és a felnőttek a hajnali szürkületben a felszínre merészkedtek, döbbenten látták, hogy az udvar fáin egyetlen levél sincs, és a szoba helyén, amelyben laktunk, hatalmas lyuk tátong.

Édesapám szolgálatban volt, de még aznap délelőtt a tűzoltóság oldalkocsis motorjával jött értünk, amit ő maga vezetett. Feleségét és lányát az oldalkocsiba tette, engem maga mögé ültetett, így vitte családját az óbudai laktanyába, a biztosnak hitt menedékbe.

Novemberben a szárazföldi harcok is elérték Budapest határát, az oroszok áttörték az úgynevezett Attila I. védvonalat, benyomultak Pestszentimrére és Kispestre. A német és magyar csapatok ellentámadása átmenetileg megállította ugyan őket, de a tény tény maradt, a frontvonal elérte a főváros délkeleti határát. Kíváncsi emberek elhatározták, hogy saját szemükkel nézik meg a harcokat, villamosra ültek, és a kispesti végállomástól csak néhány utcát kellett gyalogolni ahhoz, hogy elérjék a német és a magyar csapatok védvonalát.

A személyes élmények 1944. karácsonyán folytatódtak. Amikor az első szőrmesapkás, pufajkás katona dobtáras géppisztolyát lövésre tartva berúgta az óbudai tűzoltólaktanya kerítésének kapuját, hófehér kuvasz kutyánk acsarkodva fogadta. Az orosz fegyveres nem sokat teketóriázott, hanem egy sorozattal leterítette, és társaival együtt „nyemci? nyemci?" kiáltással járt körbe az udvaron.

Nyemci nyet. Ja pozsarnyik – válaszolta két kezét a levegőbe emelve az egyik óvatosan elő lépő tűzoltó altiszt, aki néhány szavas orosz nyelvtudását még az első világháborúban elszenvedett hadifogságban szerezte. Már három napja tanultatta valamennyi bajtársával, hogy a pozsarnyik tűzoltót jelent.

A megszállók ennek ellenére fegyver után kutattak, gyanúsan méregették az egyenruhát viselő, mégis fegyvertelen férfiakat, a szertárban elhelyezett fecskendőket, sugárcsöveket és porral oltó készülékeket. Mindenesetre a működésre képes járműveket azonnal magukkal vitték, beleértve egy rozoga, húsz éves Fiat szerkocsit és apám Ford Eiffelét is.

Az oroszok természetesen lementek a pincébe, az óvóhelyre is, meglátták egyéves testvéremet, kedveskedtek vele, a nevét kérdezték, és miután a Sárikát nem tudták kiejteni, a maguk nyelve szerint Surára változtatták. Testvéremre a név ráragadt, sokan élete végéig így szólították.

A háborús harcokban óbudai lakásunk súlyosan megsérült, rekonstrukciós munkákat kellett végrehajtani, ekkor osztották választófallal két részre a gyerekszobát (hiszen, ha még 10 éven aluliak is, egy fiúról és egy lányról van szó). Itt volt első önálló szobám, bútort is kaptam hozzá (holland fiúszoba mondta a lakberendező). Ezek a bútorok – amelyeket később egyszerűen koloniálnak neveztek – a Semmelweis utcai és a Batthyány utcai kitérő után több helyre szóródtak szét, de még ma is mind megvan. E pillanatban is többszöri kárpitozás utáni állapotában a hat szék egyikén ülök, amikor ezeket a sorokat petyegtetem, a többi öt Miklós unokaöcsémhez került. Ugyancsak csömöri szobám részét képezi a fiókos szekrény. A hat székhez tartozó téglalap alakú asztal, amit egy időben a Semmelweis utcában, majd a Batthyány utcában étkezésre használtunk, jelenleg a csömöri öreg házban pihen. Lapjának közepén toldás, ez annak emléke, hogy egy 1956-ban lakásunkban landolt repeszgránát darabja ütötte át. A koloniál heverő is megjárta valamennyi lakást, a Vihar utcából

a Semmelweisbe, onnan a Batthyány utcába, majd Csömörre került, innen jutott vissza a Semmelweisbe.

A háború utáni évek első nagy élménye az iskolakezdés volt. 1946-ban kezdtem el az általános iskola első osztályát Óbudán, egyházi iskolában, a Szent Lujza Intézetben. Nyilván nem én döntöttem el, hogy hol kezdjek el tanulni, de fültanúja voltam szüleim és más okos felnőttek ezirányú beszélgetésének. A környéken számításba vehető iskolák latolgatása után az „apácákat" választották. Hatalmas fityulát viselt az első tanítónőm, akit Charitas nővérnek szólítottunk, de magunk között drótkeretes szemüvege miatt „karikásnak" hívtunk. Az iskolát valamilyen jóindulatú misztikum lengte körül, itt lettem első áldozó, aminek hat és féléves korban nem igazán értettem a jelentőségét.

Családunk minden tagja vallását gyakorló római katolikus volt. Az Óbudán töltött évek vasárnapjának rendszeres programja volt, hogy négyesben (a szülők és a gyerekek) az Árpád híd hídfőjénél lévő Szent Péter és Pál templom 12-kor kezdődő misére mentünk. Állandó helyünk volt az egyik oldalsó hajóban, amit egy külön folyósón kellett megközelíteni a sekrestye mellett. Apám eleinte tűzoltótiszti egyenruhában feszített, majd 1948-ban – a kor egyik jellegzetes tüneteként – templomi öltözékét civilre váltotta. Nádas Zoltán prédikációit hallgattuk, szüleim odafigyelő élvezettel, mi gyerekek sok mindent meg nem értve. A templom mellett nagy grund volt, délutánonként ott fociztunk. Miután elköltöztünk Óbudáról nagyon ritkán járok arrafelé, úgy látom a templomot és környékét szépen felújították.

Amikor szüleim Pestre költöztek változatlanul a vasárnapi program része volt a szentmise beiktatása. Felváltva látogattuk a három közelben lévő belvárosi templomot. Leggyakrabban a Pesti Ferencesek templomába jártunk, amelynek Kossuth Lajos utcai falán ma is mindig megcsodálom az árvízi hajós, Wesselényi Miklós emléktábláját. Itt tanultam meg ministrálni és egy véletlenül engem meglátó tanárnő javaslatára – aki szerint ez ronthatja továbbtanulási esélyemet – itt hagytam abba. Időnként a Szervita Templomba (hivatalosan Belvárosi Szent Anna Plébánia templom) mentünk, de a Belvárosi Templomot (hivatalos nevén a Budapest-Belvárosi Nagyboldogasszony Főplébánia templom) egy idő után elkerültük, mert híre járt, hogy az ottani plébános békepap lett. Én ugyan nem nagyon értettem akkor, hogy ez mit jelent, de a tilalmat tudomásul vettem. Görögországi négy évem alatt megkerestem az ortodox Athén egyetlen katolikus templomát az Agios Dionysios Areopagitist, amely Homéros utcájában, az Omirou 5 szám alatt van. A görögországi katolikus egyház messzemenően alkalmazkodott a meghatározó többségben lévő ortodoxokhoz. Saját húsvéti ünnepünket például az ortodox naptárhoz igazították és ugyanazon időpontban tartották.

A piarista Nádas Zoltán mellett – akitől az első angol nyelvleckéimet is vettem – jó szívvel emlékezem Lénárd Ödönre, ő töltötte a legtöbb időt a papok közül a pártál-

lam börtönében, Ákos Gézára, aki Márta hittanára volt Rákoshegyen és ő adta meg neki a végtisztességet is a Farkasréti temetőben. Géza nyugdíjasként a váci kanonokházak egyikében lakott. Évente legalább egyszer - általában karácsony előtt - meglátogattam és az ő szavait használva rögeszmét cseréltünk. Szeretettel gondolok a csömöri plébánosra, Mucza Bélára, aki minden koccintás előtt jókedvűen azt mondotta: „Isten segítsd beljebb!" nem beszélve utódjáról, Görbe Józsefről, aki nemcsak a református Judittal esketett össze a csömöri katolikus templomban az ökumenista szertartás szabályai szerint, hanem egyházi szolgálatot teljesített azokon az ünnepségeken is, amelyeket édesapám és édesanyám születésének századik évfordulója alkalmából rendeztünk. Bár működési területe már nem Csömör, őszintén remélem, hogy felettem is ő fogja elmondani a „circum dederunt"-ot.

Teológiailag nem vagyok képzett, ennek ellenére hiszek a keresztény egyházak közeledésének szükségességében. És gyermekkorom óta töretlenül hiszek az egyetemes Mindenhatóban, ahogyan azt leírtam legutóbb a 2022-es év elején is:

„Nyolcvanas éveit taposó ember imája
Uram! Istenem!

Köszönöm, hogy hosszú életet adtál, köszönöm, hogy szellemileg épen, fizikailag pedig kevés korlátozással értem meg a mai napot. Köszönöm, hogy életem végén olyan társat adtál, akivel az apostol szavait használva a nagy dolgokban egyetértésben, a kisebbekben megértésben, de mindenekelőtt szeretetben élünk.

Köszönöm, hogy kényelmes otthonom van, hogy nincsenek anyagi gondjaim, hogy – mások által megítélt módon is – hasznos munkát végezhetek.

Tudom, hogy életpályám leszálló ágában vagyok, de szeretném ezt a korszakot szellemi és fizikai leépülésem ellenére úgy megélni, hogy a legkevésbé terheljem szűkebb és tágabb környezetemet. Tudatában vagyok annak, hogy negatív tulajdonságaim az évek számának sokasodásával előtérbe kerülnek, add, hogy ezt szabályozó önkontrollom működése ne kapcsolódjon ki öregségem idején.

Tudom, hogy szellemi és fizikai teljesítőképességem csökken, mégis naponta vizsgáznom kell: emberségből, toleranciából, szervezőkészségből, szakmaiságból. Add, hogy embertársaimnak ne kelljen csalódniuk bennem.

A végső elszámolásnál pedig úgy szeretnék előtted állni, mint aki megfelelően gazdálkodott a reá bízott talentumokkal."

Gyerekkorunktól kezdve a nyári hónapokban a vasárnapi templomlátogatás színhelye a csömöri Szentháromság templom volt és gyakran járok arra mostanság is. Az 1773-ban emelt templom tornyát a háborúban lelőtték, amint lehetett ideiglenes tetőt kapott, furcsa kis kúpalakú tetővel védték a nyitott templomteret, de évek múltán visszakapta régi formáját.

A csömöri nyarakat a háború borzalmainak lezárulása után mindenki úgy akarta folytatni, mint korábban. Nemhogy nekünk gyerekeknek, de a felnőtteknek sem volt a leghalványabb elképzelése se arról, hogy hamarosan milyen szörnyűségek következnek. Békés családi ünnepségek sorozata zajlott, ezek közül is kiemelkedik 1947. augusztus 24-e, Szentjóby Staub Elemérnek, a nagycsalád legidősebb férfitagjának 75. születésnapja. Ebből az alkalomból testvére, a nyugdíjas tanítónő elővette múltjának rekvizitumait, és onnan két mesedarabot: a Jancsi és Juliskát, valamint a Csipkerózsikát kiemelve, betanította nekünk gyerekeknek. Én Jancsi szerepét kaptam.

Fogalmunk sem volt arról, hogy a politika boszorkánykonyhájában már javában folytak az egy héttel későbbre kitűzött, „kékcédulásnak" elnevezett választási csalás előkészületei, amely azután megalapozta a magyar bolsevizmus négy évtizedét.

A nyári élmények közé tartozik, hogy 1949 júliusában napokon keresztül indiánosdit játszottunk Csömörön. Kedvenc hőseinkké váltak Cooper és Karl May könyveinek főszereplői Csingacsguk (Nagy Kígyó) és Winnetou (Égő Víz), a két nevezetes indián, őket próbáltuk utánozni a magunk módján. Függönyrojtokat varrtunk nadrágunk oldalára, fejdíszt a madarak elhullajtott tollaiból készítettünk. Természetesen volt íjunk, puzdránk, nyílvesszőink és fából faragott tomahawkunk. Faágakból és régi lepedőkből sátrakat építettünk a Görög birtok „civilizációtól" vizesárokkal elválasztott szigetszerű részén, éjszakára is ottmaradtunk, egyikünk őrként virrasztott. Jellegzetes indiános neveket is választottunk magunknak. Fekete Felhő nagyfőnök, Görög Móric, azaz Zöld Folyó barátja volt a legidősebb, hiszen már tizenhárom éves is elmúlt. Ők ketten laktak a főnöki sátorban. István az egyszerűség kedvéért a Bőrharisnya nevet használta, én e sorok írásakor napokig gondolkoztam a saját indián elnevezésemen, amikor beugrott, hogy a Tüzes Nyíl voltam. Gyönyörű nevei voltak a lányoknak (Aranyló Napsugár, Június Harmata, Bagolyszem), ők csak nappal lehettek velünk, ki is kellett maradniuk olyan komoly dolgokból, mint például a célba nyilazás, mindenesetre meg volt a feladatuk, a szülői háztól hordták az élelmet. Édesapám egyik éjjel megtréfált bennünket. Szerintem tudhatta, hogy éppen én vagyok őrségben és megváltoztatott hangon ránk ijesztett. Hatásosnak kellett lennie, mert attól kezdve többször is nevetve mondogatta, hogy a te neved bizony nem Tüzes Nyíl, hanem Sárga Gatya. Az indián tábornak azután egy nyári vihar vetett véget, a hevenyészett sátrakat széttépte a szél, és a vészhelyzetre tekintettel megjelentek a felnőttek, esernyővel a kezükben mentették a „hősöket".

Mielőtt az egyházi iskolákat 1948-ban elérte az államosítási hullám, a konzervatív oldal elkeseredett küzdelmet vívott a vallásoktatás fennmaradásáért. Ebből kivette részét édesanyám is, több alkalommal nyilvánosan felszólalt. Beszédet tartott azon a nagygyűlésen is, amelyet 1947. október 6-án rendezett a Szent István-bazilika előtti téren a hercegprímás. Közvetlenül Mindszenty József előtt kapott szót, és a katolikus

anyák nevében arról beszélt, hogy az ember személyiségének kialakulásában menynyire fontos a valláserkölcsi nevelés, ebből következően a hitoktatás. Az eseményt csodálkozó szemmel néztem végig néhány családtag társaságában egy szomszédos ház erkélyéről. Az egészből semmit sem értettem, mindössze arra gondoltam, hogy ez nagyon nagy dolog lehet, hiszen az összegyűlt sok-sok ember mind szép, szőke anyám hangszórókkal felerősített hangjára figyelt.

Csodálatosan sokoldalú asszony volt az én édesanyám. Néhány dolgot hála Istennek örököltem tőle, legnagyobb örömömre génjeimben hordozom az ő irodalmi ambícióit, - a szavakban, mondatokban rögzített gondolatok és érzelmek kifejezésének készségét - de zenei érzékéből semmit sem hagyott rám. Bot fülem és fa hangom van. Néha azért élvezni tudom egy-egy koncert emelkedettségét, a múltkor például Hegedűs Endre, neves zongorista játékát, tőle hallottam legutóbb Chopin E dúr etűdét. És akkor felvillant előttem a közel hetven évvel ezelőtti kép. Anyám a pianínónál ül, hosszú szőke haja a vállára hull, körülötte nagy társaság, és ő az E dúr etűd sanzonosított változatát játssza lágyan, miközben gyönyörűen énekel:

„Száz éve volt, több is talán, Párizsban bál volt minden éjszakán, nagy karnevál, Chopin a költő halkan muzsikált…"

A zongora hírtelen felerősödött, anyám hangja is szenvedélyessé vált:

> „S láng égett a lány szemében, mert a hadnagy táncra kérte, s látta, hogy az ajkuk összeér…"

Majd ismét lágyan:

> „De azóta már száz év messze jár, s halkan sír a szél, melódiát, melódiát"
> – Brávó! – kiáltották néhányan, édesanyám meghajolt, majd az általa különlegesen díszített szendvicsek kínálásába kezdett.

Az egyházak minden fáradozása hiába való volt, moszkvai parancs szerint a „klerikális reakciót" le kellett győzni. 1948-ban a szerzetesrendeket feloszlatták, a bennünket oktató apácákat kivetkőztették, a tanítást polgári ruhás tanító nénik vették át, a Szent Lujza Intézet Szentlélek téri Általános Iskola lett. (A Szentlélek tér nevét 1953 és 1990 között Korvin Ottó térre változtatták). A minden korábbit megváltoztató szándékok jegyében átalakították az osztályozási rendet is, az 1-es (ami korábban a legjobbnak számított) lett a legrosszabb jegy és a 7-es a legjobb. Két évvel később azonban itt is átvették a szovjet szisztémát, az ötfokozatú értékelést. Év végi bizonyítványom az 1947/48-as tanévben „csupa egyes", az 1948/49-es tanévben „csupa hetes", az 1950/51-es tanévben „csupa ötös" volt.

Az egykori Szent Lujza Intézet épülete ma is áll. A benne lakó intézmény azonban az évek folyamán többször is nevet változtatott. A pártállami időszakban az illegális kommunista Martos Flóráról nevezték el, jelenleg Óbudai Gimnáziumnak hívják.

Az általános iskola felső tagozatát egy utcával odább, a Kórház utcai Fővárosi Fiúiskolában kezdtem el, de a hatodik osztályt már nem itt fejeztem be, mert szüleimnek Óbudáról Pestre kellett költözniük. A Kórház utcai iskola klinker téglás épületét a nagy óbudai lakótelep létrehozásakor az 1970-es évek elején lebontották. Ma óriási panelház éktelenkedik a helyén.

Izgalmas volt az élet egy fiú számára a tűzoltó laktanya épületében. Élveztem, hogy életünk elválaszthatatlan a tűzoltók munkájától, hiszen nappal is, és éjjel is hallhattuk a riasztást jelző csengő éles hangját, a csizmák ezt követő dobogását a szomszéd helyiségekben, a szinte azonnal kivágódó szertárajtó dörrenését, majd a csikorgó kerekekkel induló fecskendő szirénáját. Szabad bejárásom volt szinte minden helyiségbe, a hírközpontba, ahol a tűzjelzést fogadták, a szertárakba, beülhettem a szolgálaton kívüli, tartalékban lévő fecskendőkbe (ide még a szomszédban lakó barátomat, Nagy Jenőt, a Benkó dixieland későbbi bendzsósát is magammal csábítottam). Tudálékos arccal hallgattam az elméleti oktatást. Emlékszem, hogy amikor a négyütemű, benzinmotoros szivattyú működését a szív, sűrít, robban, kipufog szavakkal magyarázta a törzsőrmester, majd ezután a kismotorfecskendőt el is akarták indítani, de a kísérlet sikertelen maradt, az egyik segéd-csővezető a sokadik próbálkozás után kifakadt:

Ez háromütemű: szív, szuszog és b…ik menni.

Én pedig szegény édesanyámtól kérdeztem meg, hogy mit jelent az ominózus szó, aki természetesen apámhoz utasított.

Ennek az idillnek azután 1951 őszén vége lett, mert édesapámat az osztályharc kegyetlen küzdelmei – pusztán polgári származása miatt, mint megbízhatatlant – a tűzoltóság kötelékéből eltávolították és a szolgálati lakást is el kellett hagyni.

AZOK AZ ÖTVENES ÉVEK…

A még élők emlékezetében az 1951-es esztendő érdemelte ki a legborzalmasabb jelzőt. Január 1-én ellátási nehézségek miatt bevezették – a háború után egyszer már megszüntetett – cukor és lisztjegyet. Február 25-e és március 2-a között hidegháborús hisztéria közepette zajlott a magát éppen Magyar Dolgozók Pártjának nevező állampárt II. kongresszusa, ahol döntés született az éberség további fokozásáról, vala-

mint a külső és a belső „ellenség” elleni harc fokozásáról. Márciusban meghozták a magyar gazdaságtörténet talán legsúlyosabb és negatív hatásaiban máig érzékelhető döntését arról, hogy hazánkat a „vas és acél országává” kell tenni. (Mindezt egy ásványi kincsekben, nyersanyagokban és energiahordozókban szegény országban!) Mindeközben az emberek nyomorogtak, filléres gondokkal küzdöttek, amit csak fokozott, hogy erőteljes politikai nyomásra „békekölcsönt” kellett jegyezni, ez pedig tovább csökkentette a havi jövedelmet.

1951 ősze családunk számára is teljes életforma változtatást hozott. Másik lakásba kellett költözködnünk, édesapámnak új munkahelyet kellett keresni, nekünk gyerekeknek is iskolát kellett váltani. Egyedül édesanyám rövid idővel korábban megszerzett állása maradt változatlan, orosz nyelvtudása révén fordítóként és tolmácsként dolgozott a Szovjet Textilközpontban (mert ilyen intézmény is volt akkoriban!) Nem tudom ki lehetett az a rendkívül előrelátó ember, aki a háború után az orosz nyelv tanulását ajánlotta számára, de az ötlete révén megszerzett tudás a későbbiekben családunk számára szinte életmentő volt.

Édesapám úgy döntött, hogy nem kuncsorog mindenfajta félértelmiségi állásokért, ahol esetleg hajbókolni kell műveletlen, de politikailag tökéletesen megbízható főnökei előtt. 37 éves volt és bikaerős, elővette mindenfajta jármű vezetésére érvényes hivatásos jogosítványát és autóbuszsofőrnek jelentkezett a MÁVAUT-nál, amely akkor a távolsági járatokat üzemeltette.

Bonyolult dolog volt azonban a tűzoltóságtól való leszerelés, különösen nehéz ügynek ígérkezett az egyenruhától való megválás. Szinte alig volt apámnak civil öltözete, ezért harcot indított annak érdekében, hogy minél több kincstári darabot megtarthasson, de a méltatlan küzdelemben alul maradt. Ráadásul az összes ruházati cikket neki kellett volna visszavinnie, ahol az átvételkor számíthatott egy korábbi beosztottjának rosszindulatú megjegyzéseire. Apám kerek perec kijelentette, hogy erre a megaláztatásra nem hajlandó, tehát más megoldást kellett keresni. Édesanyámat sem akarták kitenni ennek a szekatúrának, ezért a végén úgy döntöttek, hogy talán egy 11 éves fiúval fognak a legkevésbé „szórakozni”, így a választás rám esett. Szürke ruhákkal teli papírdobozokkal és két pár kisámfázott csizmával begyömöszöltek egy taxiba, majd útnak indítottak.

A ruházati raktárban egy hat elemis végzettségű, de bolsevik elkötelezettsége miatt hadnagyi rangot szerző undok kis ember fogadott és már első szavai beigazolták szüleim rossz előérzetét.

– Miért nem apád jött?

– Mert szolgálatban van, a Budapest – Vác vonalon autóbuszt vezet – mondtam a betanított választ.

– És anyád?

– Ő is dolgozik, éppen egy szovjet delegációnak tolmácsol. (Ez nem biztos, hogy az adott pillanatban igaz volt, de állásából következhetett, és idegesítően jól hangzott).

Néhány a csizmák kopottságára, a zubbonyok és köpenyek túlhordottságára tett fitymáló megjegyzés után végül mindent átvettek és erről szabályszerű nyugtát kaptam. A felnőttvilág furcsaságain elgondolkodva, de feladatom teljesítésének büszke tudatával tértem haza.

A ruházkodás az ötvenes években rendkívüli kiadást jelentett, a havi költségvetésbe nem vagy nehezen volt beilleszthető. Ezért, amikor 1952 őszén mindenkinek télikabátra volt szüksége, úgy döntött a családi tanács, hogy eladják az én Märklin villanyvasutamat. Ez az ötvenes években az importtilalom miatt hiánycikknek számított, jó pénzt lehetett érte kapni. Nagyon szép kollekció volt, a síneket terepasztalra rögzítették, volt hozzá természetesen több mozdony, különböző típusú vagonok, vasútállomás kitérő vágányokkal. Az volt a szabály, hogy csak a karácsonyi szünetben használhattam, nyilván úgy gondolták, hogy elvon az iskolai kötelezettségektől, meg különben is nehezen lehetett tőle takarítani. Számomra az ünnepi időszak kezdetét jelentette, hogy a furnér táblákra szerelt terepasztalt felhozták a pincéből, leporolták, az elektromos hálózatba bekapcsolták, én pedig elkezdhettem játszani. Ettől kellett megválnom, amikor erről tájékoztattak, nagyot nyelve elfogadtam. Néhány nappal később pedig elmentünk az Állami Áruházba és a következő vasárnap délelőtti sétán mind a négyen (két felnőtt, két gyerek) új télikabátban feszítettünk.

A Semmelweis utcai lakás szobáinak szokatlan elrendezése miatt válhattak szüleim a „tanácsi lakás" főbérlőivé. Akik a Vihar utcai szolgálati lakás elhagyását és az ebből következő kényszerű költözködést előírták, társbérletként utalták ki egy másik kirúgott tűzoltótiszttel együtt az osztályellenségnek nyilvánított családfő számára. Utólag azonban nekik is be kellett látni, hogy ez a lakás társbérletre teljesen alkalmatlan. Két hatalmas, egymástól ajtóval el nem választott, bemutató terem jellegű és két kisméretű, elsősorban az alvást szolgáló szoba, világítóudvarra néző fürdőszobával és konyhával. A szokatlan szobaelrendezést az magyarázta, hogy a lakást romjaiból építette újjá és bemutató teremnek használta a város 1944/45-ös ostroma után egy bútor nagykereskedő, aki azután a pártállam kialakulásakor Izraelbe menekült. Tehát szüleim a Semmelweis utca 2. II. emelet 3. számú lakás főbérlői lettek. A rendszerváltoztatás után a lakást megvásárolta testvérem és két unokaöcsém.

Maga a ház a Kossuth Lajos utca (korábbi nevén Hatvani utca) és a Semmelweis utca (korábbi nevén Neue Welt Strasse, 1860-tól Újvilág utca) sarkán lévő nevezetes telekre épült a 19. század utolsó éveiben. Az utcanév minden bizonnyal onnan származik, hogy a korábban ezen a helyen álló épület a hazai orvosképzés központja volt, és itt oktatott „az anyák megmentője" Semmelweis Ignác. 1786-ban helyezték el

ezen a sarkon az egyetem orvoskarát, ahol azelőtt a causarium regalium direktorátusa működött. A Hatvani utca felé földszintes, az Újvilág utca felé kétemeletes, barokk stílű főkapuval rendelkező épületnek politikatörténeti emléke is van. 1848. március 15-én a Pilvax Kávéházból ide jött először a március ifjúság, hogy csatlakozásra hívja a medikusokat.

Lakásunktól gyalogjárásra voltak iskoláink. 1951. októberében a lakóhely szerinti körzetesítésnek megfelelően testvérem, Sura a Sütő utcai Általános Leányiskola II. osztályában, én pedig az I. István Általános Fiúiskola VI. osztályában folytattuk tanulmányainkat. Mind a két intézmény a belváros egy – egy patinás épületében helyezkedett el. A leányiskola – korábbi neve szerint Deák téri Evangélikus Gimnázium – 1793-ban épült Pollack Mihály tervei szerint. A rendszerváltoztatás után a Sütő utcai bejárat megmaradt ugyan, de az iskola visszakapta régi nevét. Az én iskolám szintén központi helyen, a Szent István Bazilika szomszédságában helyezkedett el, Hild József tervei alapján 1868/69-ben épült késő klasszicista stílusban. A kezdetektől 2012-ig oktatási célokra használták, ekkor kiürítették és az intézményt nevének meghagyása mellett a Szemere utcai iskola épületébe költöztették. Jelenleg Szent István magyar – angol két tannyelvű Iskolaként működik.

Az osztályharc már az általános iskolában kezdődött, származás szerint hat kategóriába sorolták a gyerekeket:

M = munkás
P = paraszt
É = értelmiségi
K = kispolgár
E = egyéb
X = osztályidegen

Az első két kategóriának szabad útja volt egészen az egyetemig, míg a harmadik, a negyedik és az ötödik csoportba tartozók csak a legritkább esetben juthattak be felsőoktatási intézménybe – sorszámuk szerint csökkenő eséllyel. „Az ikszesekre csaknem ugyanolyan bánásmód várt, mint a zsidókra a náci Németországban.” Az utolsó mondatot azért tettem idézőjelbe, hogy nyomatékosítsam, ugyanis ez a megállapítás nem tőlem, az úgynevezett keresztény középosztály leszármazottjától, hanem az Egyesült Államokban élő Kati Martontól származik, aki zsidó származásúként élte meg ugyanazt (Kati Marton: A nép ellenségei, Corvina, 2009).

Hogy mennyire szubjektív volt ez a kategorizálás jól példázza azt a mi esetünk. Én tulajdonképpen jól jártam, mert osztályfőnököm és magyartanárom Éltető Gáborné, Éva néni, kirúgott katonatiszt felesége volt, tehát ő is „deklasszált elemnek” számított. Így édesanyámmal hamarosan megtalálták a közös hangot, én pedig apám jogi doktorátusa alapján „É” azaz értelmiségi minősítést kaptam.

Sura nehezebb helyzetbe került. Kifogott egy szegényparaszti sorból származó, elvakult osztályöntudatú tanítónőt, aki kötelességszerű családlátogatásán, a Semmelweis utcai lakásban furcsa élményeket szerezhetett. A beszélgetés tárgyszerű volt, de taszíthatta őt a biedermeier bútorok, a fali festmények, a zongora és a tizenkét ágú csillár összhangja, mert élményei alapján tanítványát „X-es származásúnak", azaz osztályellenségnek nyilvánította.

Édesanyám és Éva néni megbeszélték egymás között, hogy gimnáziumi továbbtanulásom érdekében szerepet kellene vállalnom az úttörőcsapatban. Így lettem az 1952/53-as tanév kezdetekor, hetedikes koromban az iskola első számú úttörője, csapattanács elnöke, és ezt a nyűgöt két éven keresztül viseltem. Az úttörő szervezeteket átjárta a szovjet típusú, ötvözötten militáns és tanácsi szellemiség, ami megnyilvánult az egyes elnevezésekben is. Az osztályokban őrsök alakultak, egy-egy osztály az őrsökből összeállt rajként működött, ezek élén rajtanácselnök állt. A rajok (osztályok) összességét csapatnak nevezték, vagyis az összes iskolai tanuló tette ki az úttörőcsapatot. A hivatalos megszólítás pajtás volt, egy-egy túlbuzgó tanárunk még az órákon is ezt használta.

Rossz álmaimban szerepelnek a csapatgyűlés keretében zajló iskolai ünnepségek, amelyek a szűk belvárosi udvaron, vagy rossz idő esetén a tornateremben zajlottak. Az osztályok fehér inget és háromszögletű vörös nyakkendőt viselve, rajként sorakoztak fel, élükön a rajtanács elnökkel, engem pedig felállítottak egy tornazsámolyra és az úttörővezető tanár sípjelére a következőt kellett mondanom:

Csapat vigyázz! Rajtanácselnököktől jelentést kérek!

Ezután minden osztály első úttörője elmondta a szabvány szöveget, miszerint ez és ez a raj, ilyen és ilyen létszámmal a tanévnyitó (tanévzáró, április 4-i, november 7-i, stb.) ünnepségre felsorakozott. Ezeket fejben összesítettem, majd hasonló szöveggel fordultam a csapatvezető tanárhoz.

Csapatvezető pajtásnak jelentem, hogy az I. István téri iskola Micsurin úttörő csapata ... létszámmal a tanévnyitó (tanévzáró, stb.) ünnepségre felsorakozott. (Mi vezethetett arra, hogy ennek az iskolának az úttörő csapatát egy kétes hírű szovjet kertészről nevezzék el, azt máig sem tudom). A jelentések tömegének elhangzása után kezdődhetett el az ünnepség érdemi része.

Ha belegondolok, meglehetősen furcsa a helyzet. A pártállami iskolarendszerbe illeszkedő csapat-tanácselnöki tényked̄ésem második felében édesapám politikai elítéltként rabmunkát végzett egy szénbányában, én pedig időnként titokban ministráltam a Ferencesek templomában.

A Szent István téri iskola diákjai minden évben előadtak egy klasszikus színdarabot, melynek betanítását a tanárok (elsősorban Éva néni) végezték. Az előadást hetekig tartó próbák előzték meg, aminek külön érdekessége volt, hogy a színdarabok női

szereplőihez a Deák téri iskolából „kaptunk kölcsön” lányokat. A színpadi szereplés a felsőbb osztályokba, hetedikbe, nyolcadikba járókat lázba hozta, versengés alakult ki közöttünk, hogy ki milyen szerepet kap. 1953-ban Gogol *A Revizor*-át, 1954-ben Moliére *Úrhatnám polgár* című színművét adtuk elő. *A Revizor*-ban az iskolaigazgató, Az *Úrhatnám polgár*-ban pedig a filozófus szerepét kaptam. Valószínűleg tanáraim látták, hogy ilyen mellékszereplői feladatokra vagyok alkalmas, pedig én csillogóbbra vágytam.

Apám családjában mindig fontosak voltak az ünnepi összejövetelek, különösen a névnapoknak tulajdonítottak nagy jelentőséget. Édesapám keresztneve az enyémmel egyezően Endre, de a hagyományoknak megfelelően ezt is november 30-án kellett ünnepelni: ez volt a nagybetűs András nap. Amikor a legszűkösebben éltünk, apám akkor is már októberben kijelentette:

– Lesz, ami lesz, a testvéreimet mindenképpen meg fogom hívni a névnapomra.

Ez persze nem csak a négy testvért jelentette, hanem hozzátartóikat is, házastársakat, gyerekeket, összesen mintegy 25-30 ember. Édesanyámnak pedig főtt a feje, hogy mit tegyen. Amikor még jegyrendszer volt az ötvenes évek elején, mely szerint a húst és a felvágottat is csak korlátozottan lehetett vásárolni, úgy döntöttek, hogy egy hónapig nem eszünk húst, az összegyűjtött fejadagot november végén egyszerre váltjuk ki és így vendégeljük meg a rokonokat. Akik azután boldogan falták a szendvicseket. Ide tartozó emlékem az is, hogyan hoztuk át a névnapi ünnepségre az akkor már lépcsőzni nem tudó nagyanyámat a Bródy Sándor utcai lakásából. Abban a házban nem volt lift és a harmadik emeleten laktak. Azt a megoldást választottuk, hogy karosszékre ültetve és azt két oldalon megragadva vittük le a földszintre. Onnan tyúklépésben, csaknem egy óra alatt jutottunk el a mintegy 500 méterre lévő Semmelweis utcáig, ahol szerencsére működött a lift.

Az ötvenes évek sokkoló hatású eseményeihez tartozik, hogy 1952 februárjában államosították azt a kis falusi házat Csömörön, amelyet szüleim 1947-ben vásároltak meg Noszkay professzortól, a János kórház neves urológusától. A nyaralóként, kirándulási célként használt házikó hamarosan mindannyiunk kedvence lett és ezt államosították a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1952. évi 4. számú törvényerejű rendelete 1. § (1) bekezdésének b) pontja alapján, miszerint *„állami tulajdonba vétetnek a tőkések, egyéb kizsákmányolók, és a megdöntött társadalmi rendszer népelnyomó elemeinek házingatlanai, abban az esetben is, ha azokat nem bérbeadás útján hasznosítják.”*

A népi demokrácia könyörtelen helyi végrehajtóinak túlbuzgóságában nem volt hiány. Csömör község tanácsának kommunista vezetése a kizsákmányolók és népelnyomók kategóriájába sorolta a teljes Staub, Görög-Staub, Marinovich családot és egy hideg februári reggelen fontoskodó megbízottjai hatóságilag lebélyegezték és zár

alá helyezték ingatlanaikat beleértve a mi vályogházikónkat is. Felfogásuk szerint a megdöntött társadalmi rendszer népelnyomó elemének számított az a beosztott tűzoltótiszt, aki politikai hitvallásuktól függetlenül védte és mentette a bajban embertársait. És természetesen ide kellett sorolni a házastársát is.

Elkeseredett küzdelem kezdődött a ház visszaszerzéséért és ebben a vezető szerep édesanyámé volt. Édesapám a háttérben maradt, beadványokat, kérelmeket fogalmazott, de személyes találkozóra az akkori hatalmasságokkal nem vállalkozott. Attól tartott, hogy elragadja a szenvedély, és a kellő pillanatokban nem tud uralkodni magán, ez pedig nem használ az ügynek. Édesanyám viszont kilincselt, előszobázott, érvelt, és ha kellett mosolygott. Végül harmadik nekifutásra sikerült meggyőznie egy vezető funkcionáriust, hogy 1945 előtt már csak fiatal életkoruk sem tette lehetővé, hogy kizsákmányolók vagy népelnyomók legyenek. Hat hónappal az államosítás után érkezett meg az értesítés arról, hogy a *„…házat az állami tulajdonba vétel alól mentesítették.”*

Édesapámat 1953. márciusában, Sztálin halálának másnapján tartóztatták le. Hajnalban két műbőrkabátos férfi kereste a Semmelweis utcai lakásban, ott tudták meg, hogy szolgálatban van, és csak délután érkezik haza. Vácott találták meg, levették az autóbuszról és magukkal vitték.

A műbőrkabátosok ugyan látogatásukat nem indokolták, de az elég rejtélyes volt ahhoz, hogy az otthon lévő két felnőtt (édesanyám és nagyanyám) úgy döntött, nekem másnap reggel egy ételhordóval a Bulcsú utcai autóbusz végállomásra kell mennem, mondván ennivalót hoztam apámnak.

Egymás után fordultak be az egyenszínű, jellegzetes tetőablakairól könnyen felismerhető, Ikarus 30 típusú autóbuszok (a köznyelv nylonbuszoknak nevezte őket, Steyer licenc alapján gyártott Csepel D-413-as motorral közlekedtek) a végállomásra, szemem hunyorítva vártam, hogy feltűnik az ismerős GN–048-as rendszám. Amikor végre nagy késéssel megérkezett apám kocsija, döbbenten láttam, hogy nem ő ül a volán mögött. Tanácstalan várakozásomban egy ismeretlen hang szólított meg:

Gyere be az irodába, a diszpécser akar beszélni veled.

Az iroda szűk volt és kopott, ilyet csak az tud elképzelni, akiben még élnek a korai ötvenes évek emlékei. Dohányfüsttel kevert sűrű emberszag ülte meg a levegőt, a horpadt oldalú vaskályha gyér meleget árasztott. Az egyik többszörösen átfestett, mégis színehagyott íróasztal mögött kopaszodó férfi ült, savószínű szemével hosszan nézett rám, mielőtt megszólalt.

– Ne várd apukát, menj szépen haza. Ő egyelőre nem jön.

– És mikor jön? Mi történt vele?

– Azt mi nem tudjuk megmondani. Menj szépen haza.

– Az ennivalóját sem hagyhatom itt?

– Nem. Már többször mondtam, menj szépen haza.

A diszpécser a maga módján megoldotta kellemetlen feladatát, én pedig tanácstalanul fordultam ki az ajtón. Tizenhárom éves korom ellenére eléggé koravén voltam ahhoz, hogy reálisan gondoljam végig az ügyet. Nem karambolozhatott, hiszen a kocsija sértetlenül érkezett vissza. Ha gázolt volna, az autóbuszt vele együtt a helyszínen tartják. Eltűnésének tehát összefüggésben kell lennie a bőrkabátosok hajnali látogatásával.

Több mint három hónapig semmit sem tudtunk édesapámról. Letartóztatása napján fejeződött be a gyermekkorom.

KAMASZKOR – IFJÚKOR
1953 – 1959

AZ ÖTVENES ÉVEK FOLYTATÓDTAK…

Édesapámat 1953 májusának végén 5 évi és 6 hónapi börtönre, valamint mellékbüntetésekre ítélték, azzal az indoklással, hogy munkahelyén dolgozótársai előtt izgatásra alkalmas kijelentéseket tett. Az ítélet szóhasználata szerint *„…a legnagyobb tiszteletben és büntetőjogi védelemben részesülő személy, a kommunizmus, a szovjet-demokratikus rendszer, a béke-világtábor reprezentánsának halálával kapcsolatban meg nem engedhető módon és tiszteletlenül nyilatkozott."* Ő erre úgy emlékezett, hogy nem cirkalmazta a dolgokat, hanem nemes egyszerűséggel mindössze annyit mondott:

– Kifingott a vén disznó.

A büntetést később azért mérsékelték 2 év 3 hónapi börtönre, mert – miután a feljelentőt nem voltak hajlandóak megnevezni – elfogadták, hogy az inkriminált kijelentést nem dolgozótársai, hanem ismeretlen személy előtt tette.

Apámat az ítélet jogerőre emelkedése után a várpalotai szénbányába helyezték rabmunkára, és engedélyezték számára, hogy korlátozott módon kapcsolatot tartson családjával. Hozzám írott, dátum nélküli, de minden bizonnyal 1953 őszéről származó levelét kincseim között őrzöm.

„Édes Bandikám!

Hálásan köszönöm érdekes, élénk, mindenre kiterjedő beszámoló leveledet! Boldogan olvastam, mert élvezetes volt a fogalmazás és eredeti a téma megfogása! Hála Istennek örökölted Mamikád (édesanyám M. E.) tehetségét. Hát csak folytasd tovább, még sokra viheted!

Úgy látom az iskolában is erősen el vagy foglalva, de hidd el ennek is hasznát látod majd! Minél több embert megismerni, megtanulni beszélni a nyelvükön, s megtanulni bánni velük! Ez az élet titka, hogy embertársainkkal megismertessük és megszerettessük magunkat. Amit az életben elértem, azt is én ennek köszönhettem! Eredményeimet, volt sikereimet! Mostani helyzetembe pe-

dig –mint tudod – önhibámon kívül kerültem, s az emberi gonoszság, irigység, alantas piszkos áskálódás volt az indítója! De hidd el, ebből is ki fogom küzdeni magamat, újból talpra állok, s fogunk mi még együtt motorozni! Lehet ugyan, hogy most már én csak utas leszek, s a vezetés a Te gondod lesz! Meglesz Kisfiam, csak légy türelemmel

Ismételten nagyon kérlek, minden erőddel, tudásoddal állj a Mamikád mellett, s mindenben légy segítségére! Látod, milyen sokat dolgozik Érettetek, s milyen áldozatokat hoz nap mint nap! Helyettesíts engem és segíts Mamikádnak!

Búcsúzom Kisfiam, légy továbbra is az én derék, jó, okos kicsi barátom! Remélem, a mostani nehéz időket szebbek és derűsebbek követik majd! Mindig gondolok Reád, nagy-nagy szeretettel csókollak, ölellek

Édesapád"

Emlékezetes az a nap is, amikor először látogathattam meg őt a Várpalota – Cseri aknai munkatáborban. Vasárnap kora reggeli vonattal indultunk a Déli pályaudvarról és amikor megérkeztünk Várpalotára nem kellett útbaigazítást kérni, hiszen a munkatáborhoz vezetett bennünket a látogatásra érkezők hosszan kígyózó sora. Édesanyám betegsége miatt László nagybátyámmal mentem és a smasszerok először nem akartak beengedni, mondván, elítéltet gyerek nem látogathat. Hosszas kérlelés után – anyám helyett jöttem, aki beteg – sikerült bejutnom.

Egy irdatlan nagy barakkba irányítottak, ahol hosszú asztalok voltak, támla nélküli padokkal, az egyik oldalon ültek a rabok, a másikon a látogatók. Apám még nem volt ott, de a terem túlsó végéből ismerős fütty hangzott, örömmel hallottam a már csaknem elfeledett üdvözlést, és valóban, megőszülve, lefogyva, de mosolygósan, szürke munkásruhába öltözötten, amelynek a hátára vörös festékkel hatalmas R betűt mázoltak, az ajtókeretben ott állt az én régen látott édesapám. A beszélő ideje negyven perc volt, de talán nem is az volt a lényeg amiről beszéltünk, hanem az, hogy amikor az asztalok között sétáló őrök egyike sem látta, megszoríthattuk egymás kezét.

Harmadolással szabadult, ami azt jelentette, hogy a 2 év 3 hónapos büntetés kétharmadát kellett leülni, és amikor 1954. szeptemberének egyik napján hazaérkeztem az iskolából, tárva – nyitva volt az előszobaajtó, és hangos volt a ház.

Közben zajlott a csonka család mindennapi élete a Semmelweis utcai lakásban. Egy ideig rajtunk kívül – jövedelempótlási céllal – másokkal éltünk együtt. Már 1951-ben albérlőként költözött a sarokszobába Kléner Ilona, aki egyetemi tanulmányait befejezve a Magyar Néphadsereg gyógyszerész hadnagya lett. 1952-ben a később, 1969-ben sógorommá „előlépő" Béla lett a legkisebb szoba lakója és 1956. júniusáig, gimnáziumi tanulmányainak befejezéséig élt nálunk. Ezután következett az

„apáca korszak”. Minthogy a gyógyszerész hadnagynő férfi látogatóinak gyakorisága teljesen érthetően nem nyerte el édesanyám tetszését – bár mi ketten Bélával jókat szórakoztunk az egymást váltó urakon – az új albérlőhöz egyházi ajánlást keresett. Sikerült is Timár Ágnes személyében egy rendkívül szimpatikus fiatal hölgyet találni, aki műszaki rajzolóként dolgozott, de korábban egy, az állam által feloszlatott női szerzetesrend tagja volt. Béla távozásakor a másik szobába albérlőként ugyancsak fiatal lány költözött. Hasonló korban lévő társak látogatták őket, egyre többen lettek, egyházi énekek hallatszottak a falon túlról, kiderült, hogy titokban apácának készülnek. Később pap is járt hozzájuk, szobájukban néha misét mondott, ez bizony akkoriban már kimerítette a tiltott szervezkedés fogalmát. Amikor 1961-ben lecsapott rájuk az állambiztonság, szerencsénkre már csak egyetlen hölgy lakott nálunk. A többség elköltözött a Semmelweis utcából, összejöveteleiket máshol tartották. Csak utólag derült ki, hogy az egykori albérlők közül többeket letartóztattak és börtönbüntetésre ítéltek.

Igaztalanul csonka lenne a kép, ha a lakók közül nem emlékeznék meg családunk öreg tagjáról, Róza néniről. Molnár Rozália 1907-ben született a Zala megyei Kerkaszentmihályon (adatait onnan tudom, hogy sokszor írtam le azokat, hiszen én töltöttem ki hivatalos papírjait) és már fiatal lányként szolgálónak állt. 1948-ban került háztartási alkalmazottként szüleimhez még az óbudai lakásban. Soha nem ment férjhez, tudomásom szerint soha nem volt kapcsolata férfiakkal. Velünk töltötte az ezt követő küzdelmes évtizedeket, teljes további életét. Kezdetben mindenesként, majd „nyugdíjas korában” családtagként kezeltük, de még ekkor sem tudott leszokni arról, hogy archaikus módon apámat ezredes úrnak, anyámat nagyságos asszonynak szólítsa. Kiválóan sütött főzött, süteményeinek ízét – ha rá gondolok – még most is szájamban érzem. Már csaknem betöltötte a kilencvenedik évét, amikor 1996-ban arra kérte egyik unokaöccsét, hogy költöztesse vissza a szülőfalujába.

A Semmelweis utcai lakás berendezése az idők folyamán természetesen többször változott, de csak a bútorok áttologatásával, ugyanis az ötvenes, a hatvanas és a hetvenes években se bútort, se szőnyeget, se egyéb lakberendezési tárgyat nem vásároltak szüleim. Inkább az ellenkezője fordult elő, egy – egy váza, vagy ezüsttálca tűnt el a hónap vége felé, a meglehetősen csekély jövedelmet kiegészítendő.

1968-ban, az albérlők elköltözködése után vettük teljes egészében birtokba a lakást, amely akkor a következőképpen nézett ki. Az előszobából a hallba és a konyhába lehetett jutni. A konyhából nyílt Róza néni szobája, átjárással a fürdőszobába. A hallban helyezték el a később velem költözködő asztalt a székekkel együtt. A hétköznapi étkezések itt zajlottak, csak vasárnaponként terítettek az igazi ebédlő asztalnál, mert az a szüleim hálóhelyéül szolgáló „második nagyszobában” volt. Emiatt idetartozott még két rekamié, egy kisebb biedermeier garnitúra asztalkával (ez Sura

nagyszülőktől származó nászajándéka lett volna, de nem tartott rá igényt, sőt amikor Szegedre költözködésekor utána vittük, visszaküldte). Az első nagyszoba volt a tulajdonképpeni nappali tartózkodás színtere, impozáns méretekkel, de az idő által sajnos erősen megkoptatott bútorokkal és szőnyegekkel. A berendezés: az apám örökségéből, még nagyszüleinek budai vári lakásából származó íróasztal a hozzá tartozó karosszékkel és két hatalmas szekrénnyel. A két barna szekrény között állt a pianínó, amit akkoriban már nagyon ritkán, leginkább karácsonykor szólaltatott meg édesanyám (utoljára egy vak mester hangolta fel 1976-ban). Volt itt még két hatalmas és nagyon kényelmes fotel barna bársony huzattal, és egy másik biedermeier garnitúra. A két kisebb szoba közül a nagyobbikban rendezkedett be nagyanyám, a saját maga által hozott, a múlt század harmincas éveiben készített bútoraival, a másikban én laktam.

A fűtés az 1950-es években korszerűnek számított a fürdőszobában elhelyezett, koksszal működő központi kazánnal és minden szobában radiátorral. A probléma a fűtőanyag beszerzése, leszállítása és a második emeletre történő felhurcolása volt. Évente rendeltünk 25 mázsa kokszot és a begyújtáshoz tűzifát (kezdetben ennek kiutalásához is protekció kellett és rendkívüli kiadást jelentett, kifizetéséhez szüleim fizetési előleget vettek fel, amit azután fizetésükből havonta levontak). Ezután a TÜZÉP telepen meg kellett alkudni egy fuvarossal, aki érzékeltette, hogy szívességet tesz, majd alkalmi rakodómunkásaival elvállalta a szállítást. Amikor a hatalmas muraközi lovak által vontatott kocsi megérkezett a Semmelweis utcába, egyikünk állandóan mellette állt, nehogy meglépjenek a szállítmánnyal. Az első háti kosarat mázsára tették, lemérték és ezután már csak a kosarakat kellett számolni, hogy a teljes mennyiséget lehordják a pincébe. Onnan a lakásba édesapámmal kettesben cipeltük fel a kokszot, valahonnan szerzett két méretes puttonyt, azokat raktuk tele egy szívlapáttal. Általában két-három heti mennyiséget tudtunk alkalmanként felhordani a második emeletre, ötször-hatszor fordultunk. Már évek óta nem laktam a szüleimnél, de a tüzelő felvitelére visszajártam. Tetőtől – talpig feketék lettünk a szénportól, amire azután az izzadság csíkok különös mintákat rajzoltak. Ez a munkamenet a hetvenes évek közepéig tartott, amikor a gázfűtést bevezették a belvárosba és a kokszkazánt felváltotta egy cirkogejzírnek nevezett készülék.

Öt plusz egy tagú családunk szép és küzdelmes élete ezer szállal kötődött ezekhez a falakhoz. Testvéremmel együtt itt lettünk gyerekből felnőttek és ez volt szüleink utolsó lakhelye. A lakók lassan elfogytak. Először én költözködtem el 1968-ban, majd Sura ment férjhez és lett szegedi lakos 1969-ben. Velünk lakó nagyanyám 1972-ben halt meg, édesapám 1977-ben. Róza néni is hazaköltözött 1996-ban. Édesanyám 37 évvel élte túl édesapámat, ő 2014-ben hagyott el bennünket. Jelenleg idősebbik unokaöcsém, Béci él feleségével és két fiával az ízlésüknek megfelelően átalakított, többségében a régi családi bútorokkal berendezett Semmelweis utcai lakásban.

Az iskolai évek a maguk szabályozottságában követték egymást. Jellemző az akkori oktatásra, hogy délelőtt is és délután is volt tanítás. Három napig délelőtt, három napig délután. Pontosan emlékezem arra, hogy 1953. november 25-én is délutánosok voltunk, amikor óra közben a pedellus végig járt a folyosón és megrázta azt a kolompot, amivel a tanítás végét szokták jelezni. A rendkívüli esemény oka az volt, hogy Londonban Magyarország foci válogatottja 6:3-ra győzött az angolok ellen. Ha délelőtt volt óránk, akkor tanítás után mi is fociztunk egyet. Azon a jó nagy grundon, ahol ma a Fórum szálloda áll a Lánchíd pesti hídfőjénél. Nem voltam különösen ügyes a fociban, emiatt kisebbségi érzéseim is voltak osztálytársaimmal szemben, viszont elég jól fejeltem. Erre a nyaranként a csömöri strandon lefolytatott „fejelő bajnokságok" készítettek fel. 1952-ben, amikor az egész ország a nagy magyar sikereket hozó, Helsinkiben megrendezett olimpiai játékok lázában égett, Csömörön fejelő olimpiát rendeztünk, egyéniben és csapatban. Emlékeim szerint az eredményhirdetéskor a gyümölcsös ládákból rögtönzött emelvény legalacsonyabb polcára is felállhattam, harmadik lettem.

De a csömöri nyarakhoz egyre inkább hozzátartozott a pénzért végzett munka is. Nem éreztem kényszernek, sőt egy kicsit büszke is voltam rá, hogy hozzá tudok járulni családunk anyagi helyzetének javításához. Ősszel büszkén mutogattam egyik vagy másik ruhadarabomat, hogy a saját keresetemből vettem.

Az első munkám 1953 nyarán az volt, hogy Laci bátyám teheneit legeltettem. Laci bátyám – egyben keresztapám – volt az, aki megunta, hogy az osztályharc eredményeként agrárközgazdászi diplomájával egyre alacsonyabb és szakképzettségét egyáltalán nem igénylő munkakörökbe került és eldöntötte, hogy inkább felcsap – szavajárása szerint – „főfoglalkozású parasztnak". Ez azt jelentette, hogy ő működtette a néhány hold földdel és csekély számú háziállattal rendelkező csömöri gazdaságát. Ez még a nagy kollektivizálási hullám, tehát a totális kolhozosítás előtt volt, lehetett saját lova, tehene. A tehenek legeltetését úgy kellett végeznem, hogy az állatok szarvára láncot erősítettünk, az egyik lánc végét a bal, a másikat a jobb kezembe vettem, és mint két nagy kutyát sétáltatva órákon keresztül jártam velük a mezei, erdei utakat. Amit az úton és az út mentén találtak azt lelegelhették. A lényeg az volt, hogy állandóan menet közben legyünk és még véletlenül se tévedjünk be az útmenti veteményekbe. Egy kalandom azért így is akadt. Valószínűleg nem elég szorosan kötöttem meg a láncot az egyik tehén szarván, mert útközben lerázta magáról és beszabadult egy frissen sarjadó kukoricásba. Ott maradtam bal kezemben az üres lánccal, jobbomon a másik tehénnel. Felrémlett olvasmányaimból a tilosban járó jószág esete és az ezzel kapcsolatos büntetés. Nem tudtam mást tenni, a még pórázon lévő tehenet egy akácfához kötöttem, az elszabadultat pedig üldözni kezdtem. Szerencsére lomha állat volt, meg egyébként is boldogan habzsolta a friss kukoricát, nem volt nehéz

megfogni és a láncot újra ráerősíteni. Már azt hittem megúszom az ügyet, de amikor visszaérkeztem az útra, ott állt egy zsíroskalapú kis ember, kikérdezett és egy gyűrött papírlapra felírta a nevemet. Napokig izgatottan vártam a folytatást, de nem történt semmi, az emberke valószínűleg csak fontoskodott. Egyébként is, akkoriban mindenki szeretett hatóságot játszani.

1953-ban 2 forint 50 filléres órabérben dolgoztam, 1954-ben és 1955-ben gyümölcsszedésért és a taligán tolható permetezőgép pumpálásáért 3,50-et kaptam.

Volt az egyik csömöri nyárnak egy emlékezetes és mai szemmel meglehetősen furcsának tűnő epizódja. Abból kell kiindulni, hogy mint minden gyerek mi is szerettünk felnőttet játszani és a felnőttségnek akkoriban fontos jellemzője volt a dohányzás. A tizenegyvalahány unokatestvér (a szám azért nem pontos, mert a jelenlévők száma esetről-esetre változott) gyakran látogatta Elemér bácsi egyik használaton kívüli gazdasági épületét, ahol cigarettagyárat rendeztünk be. Kukoricabajuszt meg mindenfajta száraz levelet apróra vágtunk, azt selyempapírba, rosszabb esetben WC papírba csomagoltuk, így készítettünk cigarettát és természetesen azt el is szívtuk. Közben felnőttesen gesztikuláltunk és kitalált történeteket meséltünk egymásnak. Egyszer azonban belekeveredett társaságunkba egy nálunk évekkel idősebb fiú (egy felnőtt rokonunk korábbi tanítványa volt), csodálkozva nézte a helyzetet, majd beárult bennünket a felnőtteknek. Természetesen kitört a botrány, a dohánygyárat meg kellett szüntetni.

1954-ben az akkori előírásoknak megfelelően az általános iskola 8. osztályának befejezése után „kisérettségit" kellett tennünk, írásbelivel és tételhúzásos szóbelivel. Túljutottam rajta, sőt általános iskolai tanulmányaim végén még egy díszoklevelet is kaptam. Szövegét Idemásolom, mert jellemző a korra. *„Jó tanulással a békét véded! Marinovich Endre VIII. osztályos tanulónak az általános iskolában tanúsított kiváló tanulmányi eredményéért és példamutató magatartásáért. Budapest, 1954. június 23. Szépfi Tibor igazgató, Fővárosi Általános Iskola, Budapest V. ker, I. István tér 13-14. körbélyegző*" Az oklevél grafikájáról természetesen nem hiányozhatott a sarló-kalapács és a vörös csillag.

Megkönnyebbültünk, amikor jelentkezésemet az Eötvös József Gimnáziumba elfogadták és egy rövid beszélgetésben még arról is sikerrel győztem meg leendő tanáraimat, hogy nekem humán osztályban a helyem. Az Eötvös elitiskolának számított, abban az évben ünnepelte fennállásának 100. évfordulóját és korabeli elismerésként megkapta a Munka Vörös Zászló Érdemrendet. Ezt azután nagy betűkkel büszkén felírták az iskola épületének homlokzatára. (Mára már természetesen eltávolították). Az iskola épülete a Semmelweis utcai lakáshoz egészen közel, a Reáltanoda utcában van, a Pesti Főreál részére épült 1854 és 1857 között. Belső tereit az igényeknek megfelelően az elmúlt 170 évben többször átépítették.

Csodálatos tanáraink voltak. Osztályfőnökként Kondói Kiss Józsefet kaptuk, akit nem sokkal korábban távolítottak el a Lónyay utcai Református gimnázium igazgatói tisztségéből, miután ezt az intézményt is államosították. Biológia és földrajz szakos volt, de nem elsősorban szaktudása, hanem barátságos, diákközpontú magatartása miatt kedveltük. Magyar irodalmat és nyelvtant Soós Júlia tanított nagy tudással és fiatalos lendülettel, hamarosan egyik kedvencünk lett, mondatformáló mestereim egyikének tartom. A legexpresszívebb egyéniség azonban Kováts Gyula volt, az univerzális nyelvtanár – a diákok muzulnak becézték – akkor éppen a kötelező oroszt tanította, de természetesen latint is, ezen kívül fakultatív tantárgyként az ógörögöt. Amikor az 1956/57-es tanévben rövid ideig megszűnt az orosz nyelv kötelező oktatása és mi mindenáron valamelyik nyugati nyelvet kívántuk, rendkívül bölcsen azt mondta:

Fiúk én taníthatnék nektek akár angolt, akár németet, de hallgassatok egy öregemberre, jövő ilyenkor ismét az orosz nyelv lesz a kötelező. Ebben a félévben szívesen tanítok franciát, mert ez az idő elegendő arra, hogy megismerkedjetek a nyelv alapvető fogalmaival és a helyes kiejtéssel. Igaza lett, a következő tanév elején az accent aigu és az accent grav helyett ismét cirill betűket és lágyító jelet kanyarítottunk füzetünkbe.

A történelmet oktató nagyon emberséges és nagyon baráti Nemes Árpád a második tanév elején súlyosan megbetegedett és helyettesítésére megjelent egy elegáns, 23 éves fiatalember, aki Antall Józsefként mutatkozott be. Tanárként a szaktudásnál lényegesen többet adott, részletezte a tágabb összefüggéseket is, nyitottá tett bennünket a világ dolgai iránt. Jelentős mértékben neki köszönhetik az Eötvös gimnazistái, hogy 1956 októberének és novemberének csodálatos napjait a zsarnokságot elutasító, magyarságukat felismerő, szabadságszerető fiatalokként élték meg.

Gimnazista éveimet átlósan metszette a történelem. 1956. októbere előtt kortársaimmal együtt egyszerű kamasz voltam, hol lázadó, hol széplelkű, hol lusta, hol tenni akaró. A forradalom, majd az azt követő szabadságharc csodás és véres napjaiban megváltoztunk, értelmet kaptak olyan fogalmak, mint szabadság, hazaszeretet, magyarság, élet és halál.

Irodalmi próbálkozásaim kezdete az Eötvös Gimnáziumhoz köthető. Három pályázat elsárgult lapjai is fellelhetők régi irataim között. Az első, 1955-ben – a kor szellemiségének megfelelő – *„Felszabadulási irodalmi pályázat”*, *A szatíra szerepe az irodalomban* címet viseli, a második az Eötvös egykori tanáráról szól, *„Tolnai Lajos társadalombírálata”* címen. A harmadik pályázat tekintélyesebb anyag, az 1958. évi Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyre készült, amellyel harmadik díjat nyertem. Címe: *„Állatok a költészetben.”* Többször publikáltam a gimnázium lapjában, legemlékezetesebb cikkem az Eötvösdiák 1956 márciusi számában a *„Shakes-*

peare vagy Marlowe?" címet viseli és arról szólt, hogy egy amerikai kritikus szerint Shakespeare valamennyi műve a XVI. század másik nagy angol drámaírójának, Cristopher Marlowe-nak az alkotása.

Nagy elismerésnek tartottam és büszke voltam rá, hogy az 1956/57-es tanév kezdetén megbíztak az Eötvösdiák főszerkesztői feladatainak ellátásával. Igaz, hogy ez pünkösdi királyság volt, mert a forradalom eltiprása után mindenfajta ifjúsági lapot betiltottak, de egy számra azért futotta. Szeretnék idézni az 1956. októberi tartalomból: *A holland tájképfestészet virágkora* (Csáky Miklós III/A), *Miért Dieselelektromos?* (Bernát István III/A), *Két Lermontov vers fordítása* (Thaly Zoltán IV/A), *A Mars bolygó nagy földközelsége* (Dávid Tamás III/A), *Elmúlt a nyár – Költemény* (Szabó Ibolya IV/D), *Sophokles, a realisták előfutára* (Marinovich Endre III/A). Szívem szerint ide kívánkozik az új főszerkesztő beköszöntőjének néhány sora is. *„Az új szerkesztő átveszi elődeitől a munkát, mint a botot a stafétafutás váltója. Megfeszíti izmait, idegeit – testét és szellemét a nagy cél felé irányítja, s megindul a nehéz terepen, de még egyszer visszapillant, s körös-körül biztató arcokat lát. Kéri, s várja segítségeteket!"*

Az 1956 előtti nyarak mindegyike hozott valamilyen érdekességet. 1954-ben és 1955-ben hosszabb kerékpártúrán voltunk Gáborral, másodfokú unokatestvéremmel, 1956-ban pedig az iskola szervezésében részt vettem Mohács sziget újjáépítésében.

A nagy csömöri bringás triászt Istvánnal (ugyancsak unokatestvér) és Gáborral alkottuk. A nálam két évvel idősebb rokonfiúk 14 éves koromban befogadtak engem is, amire nagyon büszke voltam, hiszen ebből a körből a nálunk fiatalabbakat, a „kicsiket" kizártuk. Együtt bicikliztünk a csömöri strandra, vasárnaponként egymást bevárva a vasárnapi misére és szülői megbízásból mi intéztük kerékpárral a napi bevásárlásokat. A legközelebbi üzlet, amit előbb „Hangyának" neveztek, később, mint a Földművesszövetkezet 1. számú boltját „Szövire" rövidítve becéztek, több mint három kilométer távolságban volt. Kenyeret, lisztet, cukrot, sót, élesztőt vásároltunk és akasztottuk szatyrainkat a bringák kormányára. A többi élelmiszert (főként a zöldséget és a gyümölcsöt) megtermelte a saját gazdaság. Különösen sokat kellett vásárolni a cukorból, szalicilból és hártyapapírból, hiszen a nyár a befőzések időszaka volt, augusztus végén a kamrák polcain sűrűsödtek a különféle színű és zamatú lekváros és kompótos üvegek.

Leghosszabb kerékpáros utunk a Csömör – Budapest közötti mintegy húsz kilométeres szakaszra korlátozódott, de mi nagyobb távolságokról álmodoztunk. Először a Mátra hegyei közé kívánkoztunk, később Balaton körüli túrát terveztünk. És persze mindezt a nyár végén, a szünidő vége előtt, mert a kiránduláshoz kellett a keresményünk.

A mátrai programot végül Gáborral kettesben teljesítettük, mert Istvánék annyira pénzszűkében voltak, hogy ő a szünidő utolsó napjáig dolgozott vasipari segédmunkásként a Ganz-Mávagban. Mi viszont előbb befejeztük a nyári munkát, nagyon büszkék voltunk arra, hogy kerékpárral meg fogjuk járni a Mátrát, és ezt ismerőseink körében is terjeszteni akartuk. Ezért a csömöri helységjelző táblát átmenetileg KÉKES felirattal takartuk le, lefényképeztük magunkat, képeslapot készítettünk belőle és „Üdvözlet a Mátrából" felirattal láttuk el. (Mindezt a múlt század ötvenes éveinek technikájával, amikor nem hogy szkennelés, de még fénymásolás sem létezett. A filmre vett fényképet laboratóriumban elő kellett hívatni, majd a képeket felnagyíttatni és a kellő számban megrendelni.) A magunkkal vitt képeslapokat azután Gyöngyösön postára adtuk. Mátrafüred, Mátraháza, a Kékestető és Galyatető meghódítása után arcunkon a győztesek örömével tértünk haza.

Kevésbé jól sikerült a következő évi balatoni program. Balatonakarattyáig jutottunk, ahol egy ismerős nyaralójának melléképületében emeletes ágyban aludtunk. Gábor volt a felső ágyon és reggel olyan szerencsétlenül szállt le, hogy elcsúszott és csúnyán összetörte az arcát. A sebet három öltéssel kellett összevarrni. Délután a bringákat és magunkat is vonatra téve megszégyenülten érkeztünk haza. Otthon senki nem akarta elhinni, hogy nem közlekedési baleset részesei voltunk.

1956 tavaszán jeges árvíz sodorta el a Mohács-sziget házait, az újjáépítéshez önkénteseket kerestek, én pedig – többek értetlensége ellenére – lelkesen jelentkeztem. Mohács a mi esetünkben Fadd-Domborit jelentette, ahol az árvíz által elpusztított házak felépítésében segédkeztünk. Hajóval utaztunk végig a Dunán és megérkezésünk után valódi tábori életet éltünk. Bekvártélyoztak bennünket néhány húsz személyes katonai sátorba, csajkából ettünk. Nappal 6 órát építőipari segédmunkásként dolgoztunk, ott tanultam meg, hogy mit jelent, ha a malter sovány, vagy ha kövér. Öröm volt tudni, hogy a szemünk láttára növekvő házfalaknak munkánkkal mi is részesei vagyunk. Viszonylag sok szabadidőnk volt, akkor fociztunk, fürödtünk a Duna holt ágában, hülyéskedtünk.

1956 FORRADALMA ÉS SZABADSÁGHARCA

Szokatlan, a pártállami ideológiával teljesen ellentétes vitáktól volt hangos 1956 nyara és kora ősze, de a fordulópontnak október 6. tekinthető, amikor az ellenzéki mozgalom vezetése az óvatosan bátor íróktól és a reformokat kereső, de alapjában véve kommunista Petőfi Körtől átszállt a radikalizálódó diákság körébe. Október 6-a szombatra esett, akkoriban ez még tanítási nap volt és üzenetet kaptunk Tónitól, azaz

Antall Józseftől, hogy délután ötkor diáksapkában (ez az Eötvös József Gimnáziumhoz tartozást jelentette) legyünk a Szabadság téren, onnan együtt megyünk a Batthyány-örökmécseshez, hogy az 1848-as forradalom vértanú miniszterelnökéről megemlékezzünk.

Azon az estén, a Batthyány-örökmécses vakon köszöntötte látogatóit, nevével ellentétben nem világított, ugyanolyan sötét volt, mint az októberi utca többi tárgya. Egymás után különféle diákcsoportok érkeztek, a tér megtelt, mire oda értünk csak a Báthory utca kiszélesedő részéig jutottunk. A tömeg némaságát érces hang törte meg:

– Gyújtsák meg az örökmécsest!

A határozott felszólítás visszhangra talált, követeléssé erősödött, és lássunk csodát, a mécses lángja fellobbant, pislákolni kezdett, majd világító fényűvé erősödött. A megelégedettség moraja hullámzott végig az egybegyűlteken.

Néhány perc múlva egyetemisták újabb csoportja érkezett, a koncepcionális perben évekkel korábban kivégzett Rajk László aznapra időzített temetéséről érkeztek, sztálinizmus ellenes jelszavakat skandáltak. Hamarosan mindenki átvette a velük érkező jelmondatot:

– Nem állunk meg félúton, sztálinizmus pusztuljon!

A légkör forrósodott, eufórikus hangulat vált úrrá a tömegen. Kamaszos irigységgel sandítottam a mellettem álló, nálam néhány évvel idősebb lányra és fiúra – egyetemi évfolyamtársak lehettek – ahogyan egymást szorosan átkarolva vették át a jelmondat által diktált ritmust, majd a pillanatnyi szünetben átszellemülten összecsókolództak.

Otthon, vacsora közben elmeséltem a délután történteket. Lefekvés után az ÁVH börtönét megjárt édesapám az ágyam szélére ült.

– Nagyon örülök, hogy ott vagy ezeken a tüntetéseken, de kérem, ígérd meg, amint lőni kezdenek, hazajössz hozzánk.

Erre kezet adtam.

Október 22-én, hétfőn már nagyon forró volt a légkör, folyamatosan tartottak a spontán összejövetelek, a Budapesti Műszaki Egyetem éjszakai diákgyűlése messze túlment a szakmai rendezvények hangulatán, politikai követeléseket fogalmazott meg. Ezek között szerepelt a szovjet csapatok Magyarországról történő kivonása, a sztálinista vezetők leváltása, szabad választások, szabad sajtó. Voltak közöttük olyan szimbolikus jelentésűek is, mint a Sztálin szobor lebontása, a magyar néptől idegen címer helyett a Kossuth címer visszaállítása.

Mindezek a hírek a budapesti Eötvös József Gimnázium III.A osztályának tanulóihoz – így hozzám is – egy osztálytársunk révén jutottak el, október 23-án reggel. Hámori Andris bátyja műegyetemi hallgató volt, ő mesélte el testvérének a történteket,

Andris pedig a tanítás kezdete előtt lelkesen adta tovább nekünk. Bennünket különösen a Kossuth címer gondolata foglalkoztatott, hiszen mint mindenütt a mi osztálytermünk falán is ott éktelenkedett a kalapácsos – búzakalászos, úgynevezett Rákosi címer, amelynek középpontjából hatalmas vörös csillag bocsátott ki diadalmas fénynyalábokat.

Mi is mindenképpen tenni akartunk valamit, ezért a nagyszünetben leakasztottuk a keretbe foglalt, beüvegezett képet, megfordítottuk és a hátlapjára legügyesebb kezű barátunk – az összegyűjtött színes ceruzák és az emlékezet segítségével – megrajzolta azt a címert, amelyet először 1848-ban használtak. Azt a gyönyörű pajzsot, amely a második világháború után néhány évig országunk címere volt, és amelyet 1949-ben a sztálinista alkotmány eltörölt.

Becsöngetés után Antall József lépett a katedrára és szokása szerint nem a kiadott tananyagról beszélt, hanem az előző napi műegyetemi események ismertetésébe kezdett. Amikor a Kossuth címer követelése került szóba, mindannyian szótlanul a falra mutattunk. Antall először elképedt, majd elismerően bólintott. Több évtizeddel később, miniszterelnökként is sokszor idézte ezt a valóban felemelő pillanatot. A történetet egy Antallra visszaemlékező kötetben (*Az ismeretlen Antall József*, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 1996) meg is írtam. Tudomásom szerint csak én írtam meg. Nagy örömömre szolgált, hogy a 2022-ben bemutatott *Blokád* című játékfilmben szerepelt ez a jelenet.

Ezután még Kondói tanár úr órája következett – aki ösztönösen érezhette, hogy van valami csodálatos, de ugyanakkor szörnyű következményeket is vonzó a levegőben – ugyanis ő is elkalandozott a tananyagtól és az esetleges atrocitásoktól óvott bennünket.

– Nagyon vigyázzatok magatokra fiúk – mondta, mi azonban önfeledten rohantunk ki az iskola kapuján. Nekem azért is sietnem kellett, mert az egyik tanítványommal volt órám. Tizenhárom éves korom óta mindig voltak tanítványaim, tanáraim szívesen ajánlottak a bukdácsoló gyerekek szüleinek, nekem pedig nagyon jól jött egy kis zsebpénz. Akkor éppen orosz nyelvből korrepetáltam a nehézfejű általános iskolást, aki a lakásunkra jött. Ha jól emlékszem éppen azt magyaráztam, hogy az „a” betűre végződő szavak mindig nőneműek, amikor a Kossuth Lajos utcára néző, de csukott ablakon át szokatlan zaj szűrődött be, vidám, ütemesen skandált jelszavak hallatszottak. Ilyenek:

– Aki magyar, velünk tart!

– Függetlenség, szabadság!

Majd az orosz nyelv oktatása közben egy egészen hátborzongató szöveg:

– Minden ország katonája, menjen saját hazájába!

Erre az ablakhoz rohantam és láttam, hogy a Kossuth Lajos utcán, az úttest teljes szélességében lelkes, fiatal emberek százai vonulnak – minden bizonnyal a Petőfi

szoborhoz meghirdetett tüntetésről jöttek. És akkor a két emelet magasságából megláttam a nagyon ismerős diáksapkákat, ahogyan a Szép utca felől közeledtek, élükön drapp színű ballonban sötétbarna hajú, fedetlen fejű ember. Az én iskolatársaim voltak, tanárunkkal, Antall Józseffel.

Tanítványom legnagyobb örömére azonnal félbeszakítottuk az orosz főnevek tanulmányozását, hazaküldtem, lerohantam a lépcsőn és még a Magyar utca sarkához sem értek barátaim, amikor már közöttük voltam.

A Kossuth Lajos utcából a Károly körútra (akkor Tanács körútnak hívták) fordult a menet és hamarosan elértük a Deák teret, a Bajcsy-Zsilinszky utat. Ütemesen haladtunk, röpke negyedóra alatt már a Váci út sarkán, a Nyugati pályaudvarnál voltunk. A Margit híd következett, hiszen a menet a budai Duna-parton lévő Bem szoborhoz igyekezett.

A Margit híd közepe táján figyeltem fel arra, hogy a velünk menetelő címeres zászlók egymás után megbicsaklottak, zsebkés pengéje villant, textília szakadt, majd amikor ismét a fejünk fölé magasodtak, közepükön lyuk hirdette, hogy eltávolították az önkényuralom jelképét. Itt és ekkor született meg az 1956-os forradalom máig élő szimbóluma, a lyukas lobogó.

Bem József szobránál már több ezren voltak, a tér sarkánál beljebb nem juthattunk, a beszélők hangja sem ért el hozzánk. Közben többen is mondogatták a tömegben, hogy a Parlamenthez kellene mennünk. Elindultunk tehát a Fő utcán és már szürkületbe fordult az októberi délután, amikor az akkor már csak gyalogosok által használt Kossuth hídon át a Parlamenthez értünk. A közvilágítással együtt felvöröslött a kupola csúcsára helyezett ötágú csillag, ami a tüntetőknek új ötletet adott.

– Oltsák el a csillagot! / Oltsák el a csillagot!

Néhány perccel később egy láthatatlan kéz – talán ugyanaz, amelyik mintegy három hete a Batthyány örökmécsest felvillantotta – kikapcsolta a vörös fényt. Ezzel együtt a közvilágítás is megszűnt, a nemzet főtere sötétségbe burkolódzott. Sokaknak volt a kezében újság, a délutáni lap igyekezett híreket adni a nap eseményeiről, meggyújtották és fáklyaként használták.

Álltunk és várakoztunk. Újabb emberek jöttek és mentek, egyesek arról számoltak be, hogy a Városligetben megkísérelték a Sztálin szobor ledöntését, de eddig nem sikerült. Feleségem, Judit – aki ugyancsak diáklányként vett részt a tüntetésen és közeli lakosként eljutott a monstrumhoz –, amikor nemzedékünket meghatározó 56-os emlékeinket elevenítettük fel, a következőket mesélte:

– Először kötelet akasztottak a szobor nyakába és emberi erővel próbálták ledönteni. Ezután drótkötéllel próbálkoztak, amelyet teherautókkal húztak meg. Így sem sikerült. Ekkor valamelyik közeli üzemből hegesztő apparátust szereztek, pisztolylyal, a hozzá tartozó kábellel és palackokkal, és lakatos ismeretekkel rendelkező

ember is akadt. Sztálin szobrát csizmájának magasságában vágták el és így döntötték le. Később a lábatlan gólemet bevontatták a Nagykörút és a Rákóczi út kereszteződésébe és ott szedték darabjaira az arra járók.

A Parlamentnél összegyűltekhez az a hír is eljutott, hogy a tüntetés középpontja a Rádió épületéhez tolódott át. Kis csoportunkban, amelyhez az egyre fogyatkozó számú Eötvös-diák is tartozott, elhangzott a jelszó: menjünk a Rádióhoz.

Miért is volt olyan fontos a Magyar Rádió Bródy Sándor utcai épülete és az ott található stúdió 1956-ban – teheti fel jogosan a kérdést valaki a 21. század húszas éveiben. A válasz egyszerű, ez a hely volt a RÁDIÓ, az egyetlen országos hírközlési eszköz, akkoriban nem létezett még televízió.

Elindultunk tehát, az útvonalra már nem emlékezem pontosan, de arra igen, hogy a Bródy Sándor utca már tele volt emberekkel, mi a Múzeum kert sarkáig jutottunk és nagy nehezen betolakodtunk a Festetics palotához, oda, ahol ma az Andrássy Egyetem német nyelvű előadásaira igyekeznek a diákok. Mire odaértünk már csak két ismerős volt mellettem, tanárom Antall József és iskolai padtársam, a később katolikus pappá szentelt Szikszay Sándor. Egy az embergyűrűbe beszorult, gazdátlan autóbusz mellé sodródtunk (a Vörösmarty teret Kőbányával összekötő 9-es járat közlekedett arra), az utasok leszálltak, a sofőr elhagyta. A Rádió épületének Bródy Sándor utcai kapuja zárva volt, a követeléseik beolvasását kívánó fiatalokat nem engedték be az épületbe. Ezért más utat választottak: volt, aki az ablakpárkányba kapaszkodva próbálta megközelíteni az erkélyt, néhányan pedig a mellettünk álló autóbusz tetejét használták emelvénynek. Ekkor szólalt meg a közelünkben álló idősebb férfi.

– Nagyon vigyázzatok gyerekek, nehogy berúgjátok a busz ablakát, mert azt fogják mondani rólunk, hogy az összeverődött csőcselék tört és zúzott. (Néhány nappal később furcsán rezonáltak ezek a szavak bennem, amikor a Rádió teljesen szétlőtt épületét láttam.)

Nyolc és negyed kilenc között a főbejárat környékén mozgolódás támadt, hogy miért abból nem láttunk semmit. Akkor támadt az az ötletem, hogy a mellettem állók vállára támaszkodva nézek át a tömeg fölött. Hamarosan Antall József és Szikszay Sándor vállán állva, kezüket fogva közvetítettem a kapunál történteket.

– Úgy látom, hogy a bejáratnál egy furgont (mint a későbbi leírásokból kiderült, egy ott veszteglő rádiós közvetítő kocsit) tologatnak. Igen, előre-hátra mozgatják, és erővel lendítik a bezárt ajtószárnyaknak. Az autó körül egyre többen vannak. Egyikük oldalt áll, és kezét feltartva vezényel: „Előre, egy-kettő-három- most; hátra. Előre, nagy lendülettel, egy-kettő-három- most…- beszakadt a kapu!

A faltörő kosként használt furgon tehát áttörte a bejáratot, a körötte állók beözönlöttek a Rádió épületébe. Szinte ezzel egyidejűleg dörrenéseket hallottunk, nálam

működésbe lépett az apai figyelmeztetés reflexe, gyorsan elbúcsúztam társaimtól és elindultam hazafelé. Pedig, mint később megtudtam, ez még nem a lövöldözés kezdete volt, csak az első könnygázgránátok pukkantak.

Vacsora közben ismét megígértették velem, hogy sehová sem megyek, de hogy is mehettem volna, hiszen még nem készítettem el a másnapi házi feladatot matematikából.

Másnap mire felébredtünk harctérré változott a külvilág, harckocsik és csapatszállító járművek sorakoztak a Kossuth Lajos utcán, idegen vezényszavak pattogtak.

– De hiszen ezek nem is magyarok, hanem ruszkik – mondta az ablakhoz lépve édesapám és gyorsan le is húzta a fejét, mert amint alakja kintről láthatóvá vált, géppuskasorozat köszöntötte. A szétlőtt ablak üvegének csörömpölése jelezte, hogy az idegen katonák nem tréfálnak. Mindenki otthon maradt, munkába, iskolába menni nem lehetett.

Október 26-án a környékünkön elhallgattak a fegyverek, szépen sütött a nap, az emberek a gyülekezési tilalom ellenére az utcára kívánkoztak. Édesapámmal együtt mi is elhatároztuk, hogy körülnézünk a városban. Villamosok és autóbuszok nem közlekedtek, ezért a széles utak közepén gyalogoltunk. A Rákóczi út elején katonás rendben hátukra fektetett civil ruhás elesetteket láttunk, mellettük kettétört fegyverük, mellükön a kinyitott személyi igazolvány. A Nagykörúton a kockaköveket felszedték, kiégett páncélos- és gépkocsi roncsok, felborított villamosok mellett haladtunk el. Egy-egy ház iszonyatos belövést kaphatott, mert a falak a födémeket átszakítva omlottak le, otthonok belseje tárulkozott ki a romhalmaz szélén egyensúlyozó bútorokkal, furcsa módon a pusztítást átélő a lakás belsejét díszítő képekkel.

Október 28-án győzött a forradalom, eufórikus életérzés hullámai lebegtek Budapest felett. A szovjet csapatok elkezdték kivonulásukat. November első napjai a romeltakarítás kezdetét, a konszolidáció kezdetét hozták. November 3-a napsütötte délelőttjén szokás szerint az utcákat jártam, örömmel figyeltem hogyan távolítják el a sérült és kiégett járműveket, teszik vissza a helyükre a kiemelt kockaköveket. Mindenki arra készült, hogy 5-én, hétfőn újraindul az élet. Az Eötvös Gimnáziumban is meghirdették az oktatás kezdetét.

November 4-e azonban csalódást hozott, hajnalban folyamatos ágyúdörgésre ébredt a főváros lakossága. A szovjetek – megtévesztés és időnyerés céljából – beleegyeztek a csapatkivonásokról szóló tárgyalások megkezdésébe, miközben a hadmozdulatok nem álltak le, sőt folytatták Budapest körülzárását, Szolnokon felállították a támadó csapatok főhadiszállását. Az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztériuma a csapatmozdulatok alapján már november 2-án (pénteken) arra a következtetésre jutott, hogy a magyar forradalom elbukott.

Vasárnap reggel országszerte valódi háborús állapotok alakultak ki a „Forgószél" hadművelet (Operacija „Vihr") megindításakor. A szovjet támadás elsöprő erejű volt. A korabeli világ legerősebb szárazföldi hadseregével szemben kevésnek bizonyult a forradalomért harcolók igazságtudata és halált megvető bátorsága.

November 4-én a délelőtt folyamán egy fegyveres, nemzetőr szalagot viselő fiatalember végigjárta a Semmelweis utcai ház lakásait és mindenkinek azt tanácsolta, hogy húzódjunk vissza a pincébe. Napokig onnan hallottuk az ágyúk és a harckocsik fülsiketítő robaját. Szétlőtték a lakásunkat is.

A lövedék papírként fúrta át a ház 90 centis külső falát és lakásunk közepén, a nagyszobában robbant fel. Bútoraink egy része forgáccsá változott. Amíg a helyreállítás munkálatai tartottak, a család nőtagjai a szomszédban húzták meg magukat, mi apámmal kettesben a sértetlenül maradt fürdőszoba kövezetére fektettünk le matracokat, és azokon aludtunk.

Édesapám életének minden bizonnyal legszebb időszaka volt az októberi forradalom, ennek minden részletét leírtam a családregényben (*Túlélte-e a középosztály? Családregény a huszadik századból.* – Éghajlat Könyvkiadó 2014). Volt munkatársai körében élénken élt az 1951-ben igazságtalanul eltávolított nagy tudású és emberséges parancsnok emléke és távollétében a Budapesti Tűzoltóság Forradalmi Tanácsának elnökévé választották. Apám boldogan fogadta a hírt, de addig nem foglalta el tisztségét, amíg ezt a hivatalban lévő elöljárók meg nem erősítették. Mindez hiábavalónak bizonyult, a forradalom és szabadságharc bukása után, az úgynevezett Kádári konszolidáció kezdetén, 1957 tavaszán állásából ismételten elbocsátották és lefokozták. Ezután már csak családjának élt, hivatásában, szakmájában megkeseredett emberként fejezte be rövidre szabott életét.

A tanítás valamikor 1957 januárjának közepén folytatódott, osztálytermünk Károlyi kertre nyíló egyik ablakán kerek lyukat fedeztünk fel

– Bentről lőttek kifelé, mondta egy hozzáértő, hiszen akkorra a tizenévesek között már több fegyverszakértő is akadt. Az osztálylétszám nyolccal csökkent, szerencsére senki sem a harcokban sérült meg, ezek a fiúk „disszidáltak". A hatalomba visszatérők egyre magabiztosabbak lettek, márciusban eltüntették az Eötvösből Antall Józsefet, egy ideig a Toldy Gimnáziumban még taníthatott, majd eltiltották hivatásától.

Lassan leperegtek a homokszemek az érettségiig tartó bő egy év óráján, de már 1957-ben elkezdődött a küzdelem az egyetemi felvételekért, hiszen az összesítésbe a harmadik osztály évvégi bizonyítványát is beszámították. Mindenből jelesre álltam, kivéve a matematikát. De szerencsém volt, mert a tanári kar úgynevezett osztályozó konferenciáján szavazásra tették fel a kérdést, hogy a kitűnő minősítésű bizonyítvány érdekében megkaphatom-e ebből a tantárgyból is az ötöst. Mint ahogyan

Kondói tanár úr később beavatott, szótöbbséggel megszavazták, a matematika tanár tartózkodott.

Szép emlékem van a szóbeli érettségi napjáról. Magyarból Madách: *Az ember tragédiáját* húztam és feleletem kezdetéhez konstruáltam egy kellő beavatottságot jelző mondatot. A kortárs irodalmi élet két jelentős eseménye volt, hogy akkoriban mutatták be a Nemzeti Színházban a Tragédiát csodálatos színészekkel (Ádám: Básti Lajos, Éva: Lukács Margit, Lucifer: Major Tamás) és az egész mű – ideológiai megközelítéstől sem mentesen – heves viták keresztttüzébe keveredett. A másik érdekesség, hogy hosszú évek után tanulmány jelent meg Babits Mihályról, amelyet Keresztury Dezső jegyzett. Feleletemet a Keresztury tanulmányból vett idézettel kezdtem, miszerint *„Babits Mihály körül az elmúlt években jegessé fagyott a hallgatás”*. Ezzel szemben – alkottam meg egy ellentétpárt – elmondhatjuk, hogy *Az ember tragédiája* körül az utóbbi hetekben tüzessé hevült a küzdelem. A vizsgabizottság tagjai – élükön az elnöklő minisztériumi főosztályvezetővel – hátra dőltek a székükben, megjegyzés nélkül hallgatták a feleletet, a végén pedig megdicsértek. A főosztályvezető érdeklődött továbbtanulási szándékaimról, amikor meghallotta, hogy bölcsésznek készülök elégedetten bólintott. Mindez persze kevés volt ahhoz, hogy föl is vegyenek az egyetemre.

Pedig úgy éreztem, hogy én csak az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar és valamelyik idegen nyelv párosítású szakán tanulhatok tovább. Nagyon szerettem a magyar és a világirodalmat, a havonta megjelenő *Nagyvilág* című folyóiratot szinte bibliaként forgattam. Irodalmi esszéket, filmkritikákat írtam a magam gimnazista módján, kortársaimmal nagyképűen, minden második mondatomban szaktekintélyeket idézve vitatkoztam. Egyik, alább olvasható írásomat, amely a Visconti rendezte *„Rocco és fivérei”* című filmmel foglalkozik, édesanyám megmutatta Keresztury Dezsőnek és még ő is azt mondta, hogy van bennem fantázia.

> *„A milánói dóm tetején szólnak a harangok. Unatkozó emberek ülnek padokon, egy festőiskola hallgatói tanulmányt rajzolnak. Futó nőalak tűnik fel, utána egy fiú. Szokatlan kép a nyugodt környezetben. Lihegve állnak meg, szenvedélyes szavak következnek, a fiú barna arcába fújja a szél a lány szőke haját. Szerelmük tiszta, vágyuk közös, törvényeik mások. Minden, ami tegnap még olyan magától értetődő volt, mára kibogozhatatlanná kuszálódott. Rocco, aki magát mindig utolsónak számlálja, szerelmét, mindenét adja Simone megmentésére. Nadja az öngyilkosságig kétségbeesik, Rocco lehorgasztott fejjel, összeszorított foggal hajthatatlan marad. Íme a kistragédia, a végső összeomlás előjátéka. A milánói dóm tetején szólnak a harangok. Finita prima parcia – vége az első résznek.*

Bizonytalankodva próbáltam elemezni a tompa és szorító, de ismerős fájást, ami még csak erősödött bennem a továbbiak folyamán. Már otthon voltam, amikor rájöttem. Akkor érez ilyet az ember, amikor a biztosnak hitt, a biztosnak remélt barát, barátnő, mindent felrúgva fordít hátat. Megtaláltam a közös korokozó nevét is: illúzió vesztes.

Mi a film fő érdeme? Az ötlet nem új, de a kompozíció hármasan összetett. Világprobléma a falu népének városba özönlése, korunk népvándorlása. Ez a társadalmi jelenség szűkül a film vázának első mozzanatává. Egy olasz vidéki család Milánóba költözik. Tagjai: az anya, Vincento, Ciro és Luka átlagfigurák lényegtelen eltérésekkel, Rocco és Simone ég és föld, Ábel és Káin, Dosztojevszkij Karamazov Aljosája és Mityája, Steinbeck Édentől Keletre című családregényének Aaron és Caleb Trask-ja. Ez a világirodalmi múltra visszatekintő, testvérek közötti ellentét adja a film cselekményének második komplexusát. Harmadik momentum a testvérek közös szerelme és a felvázolt keretet hússal – vérrel megtöltő ábrázolása, az ábrázolásban jelentkező epikai szélesség és drámai mélység.

Epikai szélesség és drámai mélység, ezt a két kifejezést a Film Színház Muzsika kritikusa használja. Valóban kifejező és szemléltető, de ha az érzelmek síkját tökéletesen ismerő lírai magasság harmadik dimenziójával bővítjük, a kép teljessé tárul. Példa erre a kétségbeesett szerelem hű tükröződése. Minduntalan Hemingway mondata jut eszembe A folyón át a fák közé című könyvből, amelyben egy hatvanéves amerikai ezredes és egy tizennyolc éves olasz lány szerelmét írja le: „Addig csókolták egymást, míg nem maradt belőle más, mint gyötrelem és kétségbeesés". Nadja kétségbeesetten szereti Roccot, Simone kétségbeesetten szereti Nadját. A kétségbeesett ember nem gondolkodik, vagy ha mégis, gondolatai nem számbavehetőek. Nadja bosszú ígérete, Simone kezdjük újra ajánlatai mind – mind azonos gyűjtőfogalom körébe tartozik.

Emlékezetes kép, a film tetőpontja, a történet mélypontja, amikor Rocco és Simone az ágyon egymás mellett fekve ordítják a világba közös, leírhatatlan fájdalmukat. Simone ölt kézzel és elszántan, Rocco is ölt jóságból és akaratlanul. Zokogva fekszenek egymás mellett, Simone borostásan, züllötten, elállatiasodva, Rocco a méltatlan és hiábavaló jóság kérdőjellé merevedett kifejezésével.

Sokan vannak, akik ezt a filmet is az utóbbi évek olasz filmjeihez hasonlóan a neorealista skatulyába teszik. Ítéletük nem alaptalan, hiszen a forgatókönyv egyik írója Pratolini a Cinacitti által évekig kizárólagosan képviselt irányzat atyja.

De! Ez a film túl van már a külsőségek túlzott hangsúlyozásán, azon az ábrázolási módon, amit Gádor Béla olyan szellemesen gúnyolt: „A ruhaszárító kötélen bugyik, gatyák és koraszülött csecsemők függenek." Félő volt a film elején,

hogy a külsőségek elhatalmasodnak, de Nadja és Rocco idilljének brutális megzavarása után minden kétséget kizáróan meggyőződhetünk arról, hogy a neorealista részletek is csak az érzelmek kifejező eszközei. Furcsa kimondani, de úgy látszik, hogy a naturalizmus az érzelmek viharát gyengíti és egyszerűsíti. Ha arra gondolunk azonban, hogy az élet sem olyan szépet, sem olyan gonoszat nem tud produkálni, mint a gondolat, akkor nem vagyunk messze az előző mondattól.

Én tudom, hogy objektíve és általában, az erkölcsi bíró semleges emelvényéről Cironak van igaza, és az Alfa-Romeo gyár szakmunkásának szájába adott zárszó „dolgoznunk kell, hogy megváltoztassuk a világot" egyenes folytatása Voltaire Candide-jában az utolsó mondat konstruktívizmusának: „Cultivons notre jardin – műveljük meg kertjeinket" – és mégis. Rocco jóságból elkövetett bűnében keservesen bűnhődik és alakja eszmeien megszépül, a legszimpatikusabb szereplővé válik. Ezt mondja, ha nem is élesen és szóval a rendező is, amikor az utolsó képsorban a kis Luca végig simítja Rocco plakatírozott fényképét, mielőtt elindulna az úton, amelyik egyszer hazavisz. Haza a faluba."

Ez az írás végül az Országos Erdészeti Főigazgatóság Szakszervezeti Híradójában jelent meg 1961. októberében. Nem véletlenül, a kiadványt édesanyám szerkesztette.

A magyar mellett a második egyetemi szak csaknem közömbös volt számomra, én az angolra gondoltam, mert az angol és az amerikai irodalom a kedvencem volt, és akkor abból a nyelvből tudtam a legtöbbet. Ezen meditálva találkoztam a Kossuth Lajos utca és a Szép utca sarkán véletlenül Antall Józseffel – aki ekkor már nem volt tanárom, mert elhelyezték az Eötvös gimnáziumból – szokása szerint kikérdezett, és javasolta, hogy valamilyen ritka nyelvet válasszak, például az arabot, mert akkor megnövekednek felvételi esélyeim. Be is iratkoztam a József Attila Szabadegyetemen az 1957/58-as oktatási évben az arab nyelvtanfolyamra, ahol az órákat a később neves televíziós személyiség Chrudinák Alajos tartotta. Emlékezem idősebb (és művelt) rokonaim elképedésére, amikor előadtam nekik, hogy az arabok a számokat nem úgy írják, ahogyan a közvélekedés tudja.

Elkövetkezett a felvételi, szerintem az írásbelin és a szóbelin sem szerepeltem rosszul, de a végén elutasító választ kaptam. Fellebbezés fellebbezést követett – eredménytelenül. Végül bennfentesek megsúgták, hogy a döntésnek semmi köze sincs a felvételi vizsga produktumához, az a politika általános irányvonala, hogy hozzám hasonlókra a bölcsészettudományokban nincs szükség. Ha tehát mindenáron felsőfokú tanulmányokra vágyom, máshol kell kereskednem.

ÁGNES, A DIÁKSZERELEM

Amikor az Eötvösben negyedikesek voltunk, az U alakú épületben osztályunk ablaka az udvarra nézett, és velünk szemben az U másik szárnyán, az órák közötti szünetekben harmadikos lányok könyököltek az ablakban. A korábban kizárólag fiúkat oktató gimnázium első lépése volt a koedukáció felé, hogy 1955-től lányosztályai is indultak.

Természetesen a fiúk és a lányok integettek egymásnak, hosszú szembenézések alakultak, én Ágnessel szemeztem. Az iskola falain belül külön folyosóra helyezték el a lányokat, így leginkább a havonta egy alkalommal rendezett táncos összejöveteleken találkozhattunk velük. Ilyenkor suta beszélgetések alakultak ki, de azért annyit megtudtam Ágnestől és Ágnesről, hogy nagyon szereti az irodalmat, ami nem véletlen, hiszen nagyapja Makkai Sándor erdélyi író. Később azt is megtudtam róla, hogy református lelkész és református püspök volt 1926 és 1936 között Erdélyben. Utána költözött Magyarországra. Amikor mi leérettségiztünk Ágnes osztálya még az iskolában maradt én pedig visszajártam a szombat esti zenés rendezvényekre. Szerelmünknek ez volt az első intenzív korszaka, egymás kezét fogó hosszú beszélgetésekkel, egy-egy, néha rummal megvadított kávéval a Kis Fórum nevű eszpresszóban a Kossuth Lajos utca és a Szép utca sarkán, és a hazakísérés közbeni csókokkal. Ágnes osztálya olyan ballagást szervezett, hogy a hivatalos iskolai ünnepség után bérelt triciklikre ültek és így kerülték meg az Eötvös Gimnázium épülettömbjét. Én motorommal kísértem őket. Eldőlt, hogy Ágnes igazi bölcsész lesz, az Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar-francia szakára vették fel, én pedig közgazdász hallgató lettem.

A nyár és az ősz folyamán találkozgattunk, egyszer eljött velem az egyetemre, hogy meghallgasson egy közgazdasági előadást. Meg is látogathattam, hétvégenként vagy édesanyjánál a Hűvösvölgyben, vagy édesapjánál Makkai Lászlónál, Makkai Sándor fiánál, a neves történésznél, a Svábhegy oldalában. Egyszer az is előfordult, hogy elkéstem az utolsó fogaskerekű villamos indulását és gyalogolnom kellett az akkori Moszkva térig. November táján kezdett furcsán viselkedni, halasztgatta találkozásaink időpontját, majd decemberben közölte, hogy férjhez megy, az esküvőt Szilveszter napján tartották. Nagyon szíven ütött a dolog, hetekig búskomor voltam, de az esküvőre küldtem egy dísztáviratot, „tartós boldogságot” kívántam.

Harmadéves egyetemista koromban éppen számvitel vizsgára készültem, a könyvelési tételekhez tartozó „akasztófákat” rajzolgattam egy franciakockás papírra, amikor az egyik este Semmelweis utcai lakásunkon megszólalt a telefon. Ágnes volt a vonalban, azt mondta, hogy „rátört az egzisztencialista magány”, szívesen osztaná

meg velem. Én persze azonnal ugrottam, a Kis Fórumban eszpresszó kávét és rumot ittunk, Ágnes egyik cigarettáról a másikra gyújtott, miközben elmondta, hogy férjében súlyosan csalódott. Hazakísértem és reggelig nála maradtam. Kölcsönös intellektuális vonzalmon alapuló szerelmünk a maga testi valóságában akkor teljesedett ki, és másfél évig tartott.

KISIPARI EXPORTRA TERMELTETŐ IRODA, BUDAPEST V., TANÁCS KÖRÚT 24. (1958-59).

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának dékánjától a felvételemet elutasító értesítést 1958. július 19-i keltezéssel kaptam meg, de már két nappal korábban a röviden csak KETI-nek nevezett iroda szerződéses alkalmazottja voltam. Néhány nappal korábban lettem nagykorú és teljesen természetesnek tartottam, hogy hozzá kell járulnom a családi kassza költségeihez, vagyis el kell tartanom magam. Munkaszerződésemet havonta hosszabbították meg a Kisipari Exportra Termeltető Irodánál, egészen addig, amíg meg nem szereztem a hivatásos személy- és tehergépkocsi vezetői jogosítványt.

Fura egy munkaköröm volt a KETI-nél. Egy hatalmas irodahelyiség – amelyben legalább tízen ültek – sarkában dróthálóval elkerített részt alakítottak ki, benne polcok, azokon iratok. Ebbe a ketrecbe ajtón keresztül lehetett csak bejutni, amelynek kulcsát a munkaidő elején a portán kellett felvenni, majd a végén leadni. A ketrecben volt egy asztal és egy szék, ide ültettek be. A feladatom az volt, hogy elismervény ellenében kiadjam az Iroda munkatársainak az iratokat tartalmazó tasakot és egy idő után figyelmeztessem őket arra, hogy ideje lenne visszajuttatni azokat. A számmal nyilvántartott iratoknak általában csak a tárgyát tudta a kérelmező, hogy milyen szám alatt található azt egy regiszterből kellett kikeresni. Viszonylag friss agyam egyaránt szívta fel a fontos és nem fontos információkat, így akaratlanul is, de megjegyeztem a hatjegyű nyilvántartási számokat. Egy idő után csak a tárgy bemondása elegendő volt, a regisztráció fellapozása nélkül vettem elő a kért iratot.

Amikor munkaszerződésemet nem hosszabbították meg, örömmel léptem tovább.

12. SZÁMÚ AKÖV (AUTÓKÖZLEKEDÉSI VÁLLALAT) BUDAPEST XIV., PILLANGÓ UTCA 13/A (1959).

Nem is volt túl egyszerű bejutni az Autóközlekedési Tanintézet hivatásos gépjárművezetői tanfolyamára. Több oldalas kérdőív kitöltésével kezdődött, amelyben külön rovatban kellett részletezni, hogy hol jártam és mit csináltam 1956 októberében és novemberében. (Mint megtudtam így akarták kiszűrni az esetleges „ellenforradalmárokat". Az is kiderült, hogy vették a fáradtságot és az általam leírtakat az Eötvös József Gimnázium igazgatójánál ellenőrizték). Továbbá a rendkívül szigorú orvosi vizsgálaton kívül pályaalkalmassági vizsgálatra is kellett menni, ahol fehérköpenyes alakok bizalmatlanul nézték szemüvegemet, de tovább engedtek a szimulátorra, ott vizsgálták a reflexidőt, fényjelzésre kellett pedálokat nyomogatni és elsötétített szobában a homályban lévő tárgyakat felismerni. Ez utóbbi vizsgálaton kritikus értéket produkáltam, de nagy szerencsémre az egyik fehérköpenyes munkatárs Rókusfalvy Pál volt, pszichológia tanárom a gimnáziumban. Felismert és eredményemet pozitív irányba korrigálta, így jelentkezhettem a 10 hetes tanfolyamra, amelyet minden hétköznap délután 5-től 9-ig tartottak a Baross utcai intézetben. Lenyomtam a napi 8 órát a KETI-ben és ezután mentem a tanfolyamra. Két elméleti tantárgyat oktattak, közlekedésrendészetet és gépjármű szerkezettant. A vizsgák után kezdődött a vezetés, személyautót Skoda Tudoron (ilyenek voltak akkoriban a fővárosi taxik is), teherautót Csepel Dízelen tanultam meg vezetni. A személygépkocsi oktatóm egy öreg bunkó volt, szaktársnak szólított, bárdolatlanul szidalmazott, ha valamit ügyetlenül csináltam, elég nehezen jöttünk ki egymással. A Csepel oktató viszont egy fiatal vagány volt, nagyon hamar megtanultam tőle a dupla kuplungos sebességváltást és a gázfröccsel történő visszakapcsolást.

A 12. számú Autóközlekedési Vállalat teherautói – ahová munkára jelentkeztem – ZISZ, illetve ZIL 150-esek voltak. Az egy betű különbség a desztalinizációra utal, ugyanis a gyártó cég 1956-ig, a XX. Pártkongresszusig Sztálin (Zavod Imenyi Sztalina), ezután az első igazgató Lihacsov (Zavod Imenyi Lihacsova) nevét viselte. A 4 tonna teherbírású, 7 méteres monstrumot 1948 és 1958 között gyártották, 6 hengeres 5 és fél literes benzinmotorral, átlagos fogyasztása 42 liter volt száz kilométerenként. Különlegessége volt a légfékes rendszer, amely hatalmas szisszenésekkel és rendkívül érzékenyen reagált a pedál érintésére. Amikor 1959 áprilisában felvételre jelentkeztem a vállalathoz és próbavezetésre ültettek egy ZISZ volánjához, a kocsi öreg sofőrje megkérdezte:

– Légfékes kocsit vezettél már? Mert ha nem, akkor a legjobb lesz, ha indulás előtt teszünk egy próbát, különben megálláskor mind a ketten kirepülünk az ablakon.

Mint kezdőt általában éjszakai munkára osztottak be. Többnyire építőanyagot szállítottunk, cementet, meszet, téglát valamelyik teherpályaudvarról egy építőanyag telepre. Nem volt állandó kocsim, a diszpécser mondotta el az aznapi beosztást és adta ki a menetlevelet. Indulás előtt körbe kellett járni a teherautót, nincs-e rajta sérülés, ellenőrizni kellett a hűtővíz és az olaj szintet, a világítás működését, megnézni megvan-e minden tartozék (az mkp azaz magasító, kötél, ponyva) ezután lehetett kihajtani a Pillangó utcai kapun, ahol felkapaszkodtak a rakodómunkások is. Érdekes arra gondolni, hogy ott zajlott le mindez, ahol ma a tömegfogyasztás egyik katedrálisa, a TESCO áruház és parkolója van. A sofőréletnek voltak egyhangú, de izgalmas pillanatai is. Egyik éjjel már néhány felest magába döntő rakodómunkásom irányításával forgolódtam a szűk Dob utcában és rá hagyatkozva betolattam a szomszéd ház földszintjének kirakatablakán. Az üzlethelyiséget hálóhelynek használhatták, mert hamarosan hiányos öltözékű, kiabáló emberek jelentek meg az utcán.

Néhány hétig vidéken is dolgoztam, a szállásomat a vállalat egy parasztházban jelölte ki. Kényelmes volt az ágy, jó meleg az ágynemű, de reggelre tele voltam bolhacsípéssel. Útépítésen dolgoztunk akkor nem ZIL-lel, hanem egy olyan dömperrel, amelyet kifejezetten földszállításra fejlesztettek ki. Billenthető puttonyába 3 és fél köbmétert tett a markoló, inkább nézett ki traktornak, mint teherautónak, nem volt zárt vezetőfülkéje. Viszont egy gombnyomással 180 fokban el lehetett fordítani az ülést, a dupla pedálsor segítségével tolatásnál ugyanúgy lehetett manőverezni, mintha előre mentem volna. Ezt a csodajárművet a Vörös Csillag Traktorgyárban készítették a múlt század ötvenes éveiben.

Úgy érzem tanulságos volt ez a korszak életemben. Nemcsak vezetési gyakorlatot és műszaki ismereteket szereztem féléves sofőrködésem idején, sok minden mást is. Latinos műveltségű irodalmár lelkületem megmártózott az élet sűrűjében.

1. SZÁMÚ KITÉRŐ: MOTOROS ÉLETEM…

…nagyon hamar kezdődött, és mint minden fontos Csömörön. Tizenegy éves voltam, amikor édesapám először ültetett maga elé az oldalkocsis Zündapp tankjára. Először vele együtt fogtam a kormányt, majd egyedül, mert ő elengedte és megmutatta, hogy a gáz fogantyú elfordításával gyorsul fel a gép. Azután elmagyarázta, hogy mi a szerepe a kuplungnak és a sebességváltónak, megnézte, hogy leér-e a lábam a fékig, majd átült az oldalkocsiba. Őszintén szólva nagyon élveztem, amikor meglódult alattam a „Cündi”-nek becézett, NB-520 rendszámú monstrum (úgynevezett Wehrmacht típusú, 750 cm3-es, oldalkocsis, szürke, 1943-as évjárat) és ez

a mozdulatlanságból kiszakító, a magad szabályozta gyorsulás élményét adó érzés a mai napig velem maradt. Korkedvezménnyel, 17 évesen szereztem meg nagymotor vezetői jogosítványomat, ami azt jelentette, hogy nem csak egy 125-ös, vagy annál kisebb motort, hanem bármilyen nagyot is például az akkor vágyálomnak tekintett 250 köbcentis Pannóniát is vezethettem.

Első saját tulajdonú géperejű járművem egy 125-ös Csepel volt (elől teleszkópos, hátul lemezvillás, fekete, 1953-as évjárat), amelyet több évi használat után 1958-ban selejtezett le és értékesített a Bizományi Áruházon keresztül magánszemélynek a Fővárosi Kéményseprő Vállalat. Rendszáma OG-955 volt, majd amikor négy számjegyűvé tették a rendszert, a KF-11-75-ös jelzést kapta. 4.500 Ft-ba került, szüleim kölcsönt szereztek, hogy megvehessem, én pedig 500 forintos részletekben törlesztettem. A motor pótülésére az erre rávett lányokon kívül néha még vállalkozó kedvű édesanyám is felkapaszkodott (igaz, mindössze 40 éves volt ekkor), így utaztunk a hétvégeken Csömörre. Sok-sok kilométert repesztettem ezzel a mocival szép nyári napokon, de őszi esőben és januári havazásban is. Egyik téli vizsgaidőszak után azzal leptem meg magam, hogy a hóval borított Mátrán keresztül vágva elmerészkedtem a parádfürdői turistaházhoz. Van azonban kényelmetlenebb élményem is. A Velencei tótól indultam haza késő este, Martonvásár környékén elkezdett szitálni az eső, Érdnél pedig elszakadt a lánc. A tartalék alkatrészek között nem volt pótláncszem, nem tudtam megjavítani, toltam tehát az éjszakában és a zuhogó esőben a motort, és órák múltán jutottam el Budafokra, ahol átmenetileg egy évfolyamtársam szüleinek házában hagytam, én pedig az első hajnali villamossal indultam haza.

A hatvanas évek elejének sokak által áhított motorja volt a Pannónia. Csepelen gyártották, először vörös, később halványzöld, majd fekete színben, ez a továbbfejlesztett változat volt a TLF. Kölcsönben volt nálam egy ilyen csoda gép, azzal esett meg az a kaland, aminek irodalmi keretet adtam, és meg is jelent a cikk az AUTÓMOTOR című lap 1962. szeptember 6-i számában.

„MOTOROS TÖRTÉNET

Három napos pihenő után indultam haza a Bükk hegységből.

Kora reggel Budapesten akarok lenni, ezért éjfél után kettőt mutat karórám foszforeszkáló számlapja, amikor a fehérkőlápai turistaház udvarán felbőg a TLF motorja. Szép út ígérkezik, amikor egy kanyarulatnál szembefordulok a Holddal, úgy érzem tükörfelületen rohanok a végtelenbe…

Pedig az út nagyon is valódi. Egert érintve Kerecsendnél a hármas műútra érek. Szürkén pislog a hajnal, amikor Gyöngyös előtt a hátsókerék bizonytalanságából megtudom, gumidefektet kaptam. Gyors kerékszerelés, sallerezés, nem probléma, fél óra alatt el is készülhetek.

Ekkor következik az első bökkenő. A frissen szerzett lyuk az összeeresztés és egy régi folt között, lehetetlen helyen van. A javítás sikertelen, a harmadik saller elégetése után a dögöt egy mezőőr gondjaira bízva, gyalog indulok Gyöngyös felé új belsőt venni.

A KERAVILL üzlet elárusítója ironikus hangon kérdezi, hogy ugye a tinta még nem száradt meg a jogosítványomon. Sértődötten mondom, hogy ötödik éve rendszeresen motorozok, mire ő közli, hogy akkor igazán tudhatnám, a Pannónia belső az egész országban „hiánycikk".

Bánatosan fordulok ki az üzletből, táviratban értesítem az otthoniakat és munkahelyemet: egyelőre ne várjanak.

Hajsza egy gumi után.

– Kérem, ne haragudjék, hogy megállítom, de csak egy órára egy Pannónia belső kellene.

– Nincs … nincs…

Látom már, be kell hozni a gumit vulkanizáltatni. Visszafelé az utat egy állatorvos rozoga kis Csepeljén teszem meg. A hátsó ülést egy zsákdarab helyettesíti, amit a csomagtartóra spárgával kötöttek fel. A kis motor kuplungja csúszik, nem tud két személlyel a lejtőn felmászni. Megköszönöm a szívességet és egy piros oldalkocsis Pannónián folytatom utamat. Igen kedves egri ember, felajánlja egyik pótgumiját. Örömmel taposom vissza a külső gumi peremét, de hamarosan sóhajtva veszem tudomásul, hogy a kölcsön belsőt nem viszi a pumpa.

Irány ismét Gyöngyös. Egy bajuszos, kucsmás bácsi vesz fel és szállít a városba. Röpke óra alatt megcsinálják a gumit, de az országút kihalt, gyalog kell visszamennem.

Csak most ki ne csípjem a gumit. Ezt megúszom, de amikor oldalt döntöm a motort, hogy helyére csúsztassam a kereket, a kipufogócső vége a húsomba szánt. Sebaj, de hol van a fékkarba illő dugó? Ezt bizony felemésztette az útpadka pora. Engem ugyan húsz rendőr se tart most vissza, hogy lábfék nélkül ne menjek tovább. Szerencsére 4,60 ellenében ez az alkatrész kapható Gyöngyösön.

Teljes fásultságban teszem meg a hátralévő nyolcvan kilométert Pestig. Egy teljes napja már, hogy semmit nem ettem, fáradt vagyok, lábsebem sajog. Délután fél öt körül kanyarodom a házunk elé. Az ismerősök ijedten néznek rám. Arcom összefüggően piszkos, olajfoltokkal tarkítva. Cipőm színe megállapíthatatlan, fekete nadrágomon a por szürke- sárga-fehérségének minden árnyalata felfedezhető.

Megmosakodva indulok az SZTK-ba lábsebem bekötöztetésére.

– Tetanusz injekciót kap három részletben, félórás időközönként. Nyolc napig diétát tart. Se hús, se tojás, se tejtermék.

Amikor az első szúrással a mellemben a váróterem fehér padjára huppanok, lehajtom a fejem és szentül elhatározom, hogy nem ülök motorra – legalább két napig."

Ezt a hatvanéves szöveget elolvasva kellett rádöbbennem az idő múlásának kegyetlen voltára. Fogalmak tűntek el, vagy váltak érdektelenné. A sallerszorító és a saller, amelyekkel a defektes gumit javítottuk, és ami nélkül nem volt szabad autósnak-motorosnak elindulni, ma antikvitás. A mobiltelefonok általánossá válása kiszorította a táviratokat és nem nagyon ismeretes a tetanusz oltások évtizedekkel ezelőtti gyakorlata sem.

A 125-ös Csepellel 1964-ig jártam, nemcsak Csömörre, hanem a Velencei tóhoz és a Balatonra is. Végül két vitorlás sporttársam vette meg fele – fele arányban, talán 3.000 Ft-ot kaptam érte.

Természetesen a következő években is szívesen motoroztam, ha időnként egy-egy kölcsön géphez jutottam, de minthogy 1966 óta autóm volt, saját motor vásárlására 1980-ig nem volt lehetőségem. Ekkor vettem meg újonnan a Corvin Áruházban azt a 125 cm3-es piros MZ-t, ami 27 évig volt a tulajdonomban. Ezt ugyan időnként közlekedési eszközként is használtam, amikor feleségem nem jött velem vitorlás versenyre, Agárdra vagy Balatonfüredre és kellett neki a kocsi, de valljuk be őszintén ez már elsősorban hobbi volt. Az MZ-t az MN-00-03 forgalmi rendszámmal ellátva toltam ki a Corvin Áruház teherliftjéből, amit 1992-ben UFZ 713-ra kellett cserélni. 12.900 Ft-ért vettem, majd csaknem három évtized multán a következő motor árába 70.000 Ft-tal számították be.

Az UHW 237-es Yamaha ugyancsak piros, 125 cm3-es, 2005-ös évjáratú, de micsoda különbség nem berúgó karral, hanem önindítóval lehet beberrenteni. Használtan vettem 2007-ben, ára 250.000-70.000 volt a régi motor beszámításával. Főként Csömörön járok vele, de jó idő esetén – hallgatóim meglepetésére és örömére – bemerészkedtem vele a mátyásföldi főiskolára is.

Utolsó nagy motoros élményem külföldi úthoz kapcsolódik. Hetvenkettedik születésnapomra azt kértem feleségemtől, Jutkától, járuljon hozzá, hogy kimotorozhassak Ausztriába, a Bécs mellett lakó lányához, Zitához. Az volt a feltétele, hogy autón követ, hátha útközben segítségre van szükségem. Nem az autópályán, hanem a régi bécsi úton, településeken keresztül mentünk, háromnegyed órás előnnyel indultam, ami a határhoz érve elfogyott. Rövid pihenőkkel együtt csaknem hat óra hosszat tartott az utazás. Harry, Zita férje örömmel csatlakozott hozzám saját robogóján, együtt jártuk be a Wienerwald kanyargós útjait. A kirándulásnak ez a része olyan jól sikerült, hogy a következő évben megismételtük. De akkor Zitáék ausztriai házáig meg

onnan vissza utánfutón vittem a Yamahát. Innen indulva motoroztunk el a Semmeringen keresztül Mariazellbe és jártuk körbe a Fertő tavat.

Mostanság már ritkán motorozok, de a gépet karbantartom, néha beindítom és teszek vele egy - egy kört. Ősszel az akkumulátor ki, átteleltetése fagymentes helyen, havonta feltöltöm, tavasszal az akkumulátor be. Jó esetben elindul, ha nem további bütykölés.

2022. nyarán az esedékes műszaki vizsgáról hoztam haza a gépet, megállapítottam, hogy egészen jól tartja a százas tempót, amikor bizonytalansági érzés vett rajtam erőt. Mélyeket lélegezve fékeztem le az út szélén. Lehet, hogy ezt is abba kellene hagyni? El kellene adni? Jelenlegi állapotában ér vagy fél milliót. De azután úgy döntöttem, hogy mégsem adom el a Yamahát. A fiamat, Gergőt tanítottam motort vezetni. Remélem ő is megszereti.

IN MEDIAS RES…
(BENNE A SŰRŰJÉBEN)

12 ÉV A KÖZGAZDASÁGBAN (1959 – 1971)

EGYETEMI ÉVEK, FELSŐFOKÚ TANULMÁNYOK

Forró nyári délelőttöt követő zivatar nedvesítette a kövezetet, gőzölgött az aszfalt, amikor 1959 júliusának egyik hétköznapján a bal- és jobboldali visszapillantó tükröt felváltva nézegetve, óvatosan betolattam a 4 tonnás ZIL-lel egy Üllői úti ház szűk udvarára. A klímaberendezés meg a szervokormány akkoriban még teljesen ismeretlen volt a teherautókon, patakokban folyt rólam a víz, mire kikászálódtam a fülkéből. Viszont egy időre felszabadultam, mert a rakodómunkásoknak legalább háromnegyed óra kellett ahhoz, hogy a cementes zsákokat egyesével leemeljék a platóról. Kiballagtam a Körút sarkára, telefonfülkét kerestem, hiszen fontos híreket vártam otthonról, érkezett-e posta az egyetemtől és ha igen vékony vagy vastag borítékot kaptam-e. A boríték milyenségének azért volt jelentősége, mert ha vékony volt, akkor csak egy egyszerű értesítést tartalmazott a felvételről, ha viszont vastag, akkor az elutasító döntés mellett ott volt a visszaküldött személyi anyag is. Édesanyám hangja olyan messzinek tűnt, mintha a tengeren túlról érkezne, pedig csak néhány kilométerre voltunk egymástól.

– Nem is boríték, hanem egy tűzőgéppel átütött féloldalas papír érkezett, aminek a külső oldalára írták a nevedet.

– Kérem, olvasd be a teljes szöveget.

Az értesítést azután otthon én is többször elolvastam. A meglehetősen igénytelen, stencilezett, szívópapírra írt hat soros szövegben legalább három átütés van, de mindez a lényegen nem változtatott.

„Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, Általános Közgazdasági Kar, Dékáni Hivatal, Budapest, IX., Dimitrov-tér 8.

Tárgy: felvétel.

Értesítem, hogy felvételi vizsga eredményeként a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem pénzügy szakára felvételt nyert. A szociális juttatásokról, diákotthoni elhelyezésről, valamint a tanév kezdésével kapcsolatos tudnivalókról

későbbi időpontban küldünk tájékoztatást. Budapest, 1959. július hó 14. Körbélyegző, olvashatatlan aláírás dékánhelyettes."

Kamasz koromban többször körbe bicikliztem az Ybl Miklós tervei alapján épített neoreneszánsz palota, a Fővámház épületét, de meg sem fordult a fejemben, hogy ez az épület ad majd számomra diplomát. Bölcsésznek készültem, ennek ellenére a Közgázra kerültem. Jelentkezésemet az ELTE magyar – arab szakára 1958-ban „túljelentkezés" miatt elutasították, pedig a szóbeli vizsgán még a Korán első szúráját (fejezetét) is elmondtam, természetesen arabul. A túljelentkezés, vagy helyhiány akkoriban a nem kívánatos szinonimája volt, az eredendő ok pedig az osztályharcos numerus clausus, a munkás – paraszt származásúak elvtelen, vagy inkább nagyon is elvi előnyben részesítése az értelmiségi családba születettekkel szemben.

Tekintve, hogy az elsődleges cél a felsőfokú végzettség megszerzése volt, többek javaslatára (ezek egyike a tanárból baráttá váló Antall József) a közgázra jelentkeztem, a sorrendet is megjelölve a külkereskedelmi, a belkereskedelmi és a pénzügy szakra. Felvételi vizsgát matematikából és történelemből kellett tenni, végülis a nagyon várt értesítés arról szólt, hogy pénzügyes lettem.

Nagy kő esett le a szívemről, hiszen úgy éreztem, hogy mégsem vagyok teljesen kitaszítva a társadalom értelmiségi részéből. Nem arra az egyetemre jutottam be ugyan, ahová nagyon szerettem volna, de mégis.

Közgazdaságtudományi egyetemi tanulmányaim kereteiről és részleteiről hatvan év távlatában viszonylag kevés emlékem van, de azt tudom, hogy az irodalmat, a művészeteket kedvelő gondolatvilágom meglehetősen nehezen barátkozott meg az olyan fogalmakkal, mint az értéktöbblet, az álló- és forgótőke, a munkásosztály relatív és abszolút elnyomorodása. El is hasaltam az első politikai gazdaságtan kollokviumon, több utóvizsgám azután nem volt. Lassan felvettem a fordulatszámot, amit mutatnak javuló féléves tanulmányi átlagaim. Első szemeszter: 3,29; harmadik-negyedik-ötödik: 4,0; hetedik 4,45. Végülis 1963-ban pénzügy szakon szereztem diplomát, de ebbéli ismereteimet életpályám folyamán kevéssé hasznosítottam. A diplomaátadás napja úgy maradt meg bennem, hogy a vörös diplomásoknak a következő tanévet megnyitó ünnepségen adták át a kitüntetéses oklevelet, nekünk többieknek pedig a tanulmányi osztály munkatársai nevünket kiabálva egy nagy ruháskosárból osztották ki az okmányokat. Az aranydiplománk átadása azonban kellő ünnepélyességgel történt 2013-ban, és e sorok írásakor gyémántdiplomám átvételére készülök.

Emlékezetesek maradtak az egyetemi csoporttársaimmal szervezett kirándulásaink. Erről az egyetemi lapban az „Országjáró pénzügyesek" sorozatában számoltam

be. Amikor azután szakmai gyakorlatra a Német Demokratikus Köztársaságba utaztunk, erről az útról „Világjáró Pénzügyesek" címmel írtam meg benyomásaimat.

A Közgáz épületébe a későbbiek folyamán többször is visszatértem, hiszen itt szereztem doktori fokozatot 1967-ben, és levelező aspirantúrám részbeni színhelye volt. Aspiránsvezetőmet Ollé Lajosnak hívták, aki a Statisztika Tanszéket vezette. Valószínűleg azért nem hagyott bennem túl sok emléket az egyetemi élet, mert közben folyamatosan dolgoztam, 4 órás munkaidőben kisegítő munkát végeztem a PRESTO Kereskedelmi és Hirdetési Rt-nél. Élénkebben él bennem viszont két későbbi vizsga. Doktori szigorlatomon Kiss Artúr tanszékvezető meg akart buktatni filozófiából, mert nem tudtam pontosan idézni hogyan határozta meg Lenin a társadalmi osztályokat. A drága Jutka – mit sem tudva arról, hogy jó néhány évtized múlva összekapcsoljuk életünket – aki akkor már adjunktus volt az egyetemen, segítségének köszönhető, hogy átmentem. Érdekes emlékem a kandidátusi fokozat megszerzéséhez szükséges statisztika vizsga is. Ollé Lajos úgy szervezte, hogy egy vietnami aspiránssal együtt vizsgázzak. A szegény délkelet ázsiai fiút jóindulattal gyötörte a bizottság: „Dong elvtárs ezt biztosan tudni fogja" – és a kérdésben el volt rejtve a válasz. Dong elvtárs mégsem tudta, én pedig - amikor a bizottság hozzám fordult – brillírozhattam.

Kandidátusi értekezésem úgynevezett házi vitájának időpontját már meghirdettük, jók voltak az opponensi vélemények, az előzetes visszajelzések is pozitívek voltak, amikor az egyik meghívott szaktekintély, Szecskő Tamás két nappal az esemény előtt telefonált. Mondandójának lényege az volt, hogy elolvasta az anyagomat, bizonyos részeket plágiumgyanúsnak talált és felszólított arra, hogy halasszam el a vitát, mert ha nem, akkor ő eljön és jegyzőkönyvbe mondja észrevételeit. Eléggé mellbelökött az ügy, elrohantam aspiránsvezetőmhöz, aki azt javasolta, hogy technikai okokra hivatkozva halasszunk, azután majd meglátjuk. Néhány nap múlva valaki megsúgta, Szecskőnek az a baja, hogy a dolgozatban viszonylag keveset hivatkoztam rá. Ezután átdolgoztam az anyagot, egyebek mellett három Szecskő idézettel bővítettem, majd konzultációt kértem tőle. Nagyon barátian fogadott, és jelezte, hogy további kifogásai nincsenek. A sikerrel zárult házi vitát hat hét késéssel tudtuk megtartani.

Végső fokon viszonylag fiatalon, 35 éves koromban a Magyar Tudományos Akadémia által kibocsátott oklevél szerint „a közgazdaságtudományok kandidátusa" lettem.

Irodalmi ambícióimat azért nem adtam fel teljesen a közgazdasági tanulmányok idején sem. Írtam csak úgy, pusztán kedvtelésből, a magam szórakoztatására is. Egy kedves arcú évfolyamtársnőmet fixírozva, vele képzeletben kirándulva született meg az a szösszenet, amit a közelmúltban találtam meg régi papírok között.

„Tudod-e milyen az őszi erdő?

Gyere nézzük meg együtt! Enyhíteni kell az áthallgatott szeminárium feszült csendjének utóízét. Lehelj a kesztyűdbe mielőtt felhúzod, kösd szorosra a sáladat, azután kapaszkodj mögém. Hamar felvisz bennünket az öreg Csepel a János hegyre. A város hétköznapiasan lüktető, a Szabadság híd fényes és csúszós kockakövein összetorlódtak a járművek. A Déli pályaudvar előtti kanyar vizes sínein bántóan visítanak a villamos kerekek.

Látod, most fordulunk a Diana útra, ez a legmeredekebb szakasz. Fönn vagyunk. Itt már érdemes lassabban menni. Nézd a színorgiát, ezt a valószínűtlenül sok árnyalatot egy közös keretben. Millió variáció egy témára. Ha festő lennék, három színt kevernék a palettámon, vöröset, mélyzöldet, barnát. Ezt addig variálnám, amíg a szemem bele nem káprázik, azután az egészet szürke körvonalakba fojtanám.

Szeretek itt a mellvédre támaszkodni a kilátó tövében. Vékony köd kendőzi a várost, csak egyhangúra szűrt zajt engedve a hegytetőre. Keserű és fájó ebben a lucskos avarban gázolni, a levélmassza, amit erőszakosan két oldalra fröcscsentenek a kerekek, tavasszal reményt keltő rügyként jelentkezett. Szürke a fény, teljes a csend. Ismered Babits sorait?

>Én tudom, hogy ez a béna csend
ez a vak fény, gonoszat jelent. <

Béna és vak gonoszság. Csillapító és felkavaró. A ködhatárig csak az őszi erdőt látni, valahol messze egy harkály dolgozik.

Mennünk kell. Szedd le a cipődről a ráragadt leveleket. Beszéljünk valami másról."

(Készült 1961. november 1-én, a Pénzügy- és hitelelmélet előadást hallgatva.)

Született azért ennél karcosabb írásom is, például akkor, amikor az egyetemi lap hasábjain az általános műveltség és a szakmai ismeretek viszonyáról folyt a vita. Kicsit elitista, kicsit fensőbbséges szöveg, kicsit még vonalas is, de talán ma sem érdektelen.

„TANULT BARÁTAIMHOZ – Néhány szó egy vita kapcsán –

Francis Bacon nevét néhány szó tette széles körben ismertté: „The knowledge is power" – a tudás hatalom. A tudás műveltséget ad, a műveltség erőt nyújt és látókört szélesít. A műveltség gyarapítása keservesen gyönyörű munka, ami minden fáradságot megér.

Ehhez hasonló gondolatok foglalkoztattak, amikor az általános műveltség köréről és határairól vívódó vita fejleményeit figyeltem.

Sajnos azzal a megállapítással kell kezdenem, hogy a nagyszerű indító gondolat és a gyümölcsözően kezdődő vita a megtelt hasábok számának sokasodásával circulus vitiosus-szá zsugorodott. Olyan kérdések felvetésével, amelyekre magunk is tudjuk a választ, vagy egyes társadalomtudományoknak a szubjektív vélemény Prokrustes ágyába fektetésével nem sok eredményt érhetünk el.

Elsődleges cél ezen a területen az általános műveltség közgazdaságtudományokkal súlyozott átlagának megszerzése valamennyi hallgatónk számára. Ettől pedig igen messze vagyunk. Messze vagyunk, még pedig nem a lehetőség hiánya, hanem a gyakran szinte már destruktívan jelentkező érdektelenség miatt. Mindaddig szélmalomharc és kizárólag egy egyetemi szellemi arisztokráciát szolgáló stílusgyakorlat a cikkek sorozata, amíg nem igyekszünk az általános műveltség megszerzésének megkedveltetésére, az érdeklődés felkeltésére törekedni.

Hároméves egyetemi pályafutásom szomorú tapasztalata, hogy a legnagyobb érdektelenség a társadalomtudományoknak a művészetekkel összefüggő területén, tehát zene, képzőművészet, irodalom iránt észlelhető. Sajátos, a korszellemmel, kulturális politikánkkal ellentétesen ható tendencia ez. Amíg a munkásfiatalok körében egyre nagyobb tért hódít például az irodalom, műszaki és gazdasági értelmiségünk fiatal generációjának tekintélyes része konokul meghúzódik szaktudása bástyái mögött.

Megható történeteket hallottam arról, hogy a javításra kerülő tehergépkocsikban komoly irodalmi igényre valló, vezetőik által ottfelejtett könyveket találtak a szerelők. Jelen voltam, amikor egy négytonnás ZIL kesztyűtartójából a kombinált fogó és a csavarhúzó mellől francia nyelvű Apollinaire-t emeltek ki szótárral. Tegnap megkérdeztem egyik közgazdászunkat, mit tud Leonhard Frankról. A nevét sem ismerte.

A puszta tények értékelése után elkerülhetetlen kérdések kérnek sürgető választ. Mit kell tennünk? Hogyan kezdjük?

Három pihenőjű lépcsősorban látom az utat.

A műélvezetre önkényes, de lényeget tapogató definíció: hangulatidézés, érzelmi asszociáció. Végső soron a kettő majdnem azonos. Első lépés a figyelem felkeltése érzelmi alapon. Keresni kell a kapcsolatot saját érzelmi emlékeink és a művészeti alkotást létrehozó, ihlető hangulat között. Illusztrációként egy egészen egyszerű példa – Petőfi Sándor: A négyökrös szekér. Azért lehet ez a vers számunkra olyan mellbe lökően megragadó, mert kedves, közvetlen hangulatát mindenki önmagában is felidézheti, mindaddig, amíg Erzsikék és csillagok vannak a világon.

Második szakaszként a sajáttól idegen érzelmek megértését említem. Ilyen módon válhat beszédessé a fehér ember számára is a bennszülött törzsek harci dala, érthetővé totemoszlopaik keresett rútsága.

A művészeti alkotások értő élvezetét gyűjtve, érlelve és összegezve a lépcsősor harmadik pihenőjére kapaszkodtunk. Egy pszichológus szerint az érdeklődés tevékennyé vált figyelem. Ha valaki már idáig eljutott, akkor a kulturális igény számára életszükségletté, önmagát ostorozó kielégítetlen kényszerré válik. A tudás szélesedése állandó önelégedetlenséget szül, az pedig a tovább haladás automatikus biztosítéka.

Végezetül még valamit. Mindenre elfogadhatónak tetsző takaró az időhiány. A tanulás, szaktudományos, társadalmi munka valóban sok időt vesz igénybe, de ez még a legszélsőségesebb esetben is csak viszonyított.

Amint az önművelés életszükségletté válik, az időhiány nem mentség lesz, hanem akadály. Az akadályokat pedig le lehet küzdeni.

(Megjelent a KÖZGAZDÁSZ című egyetemi lap 1963. március 13-i számában).”

„PRESTO” KERESKEDELMI ÉS HIRDETÉSI ÜGYNÖKSÉG RT. BUDAPEST, V., VÁCI UTCA 27. (1959-1963), VALAMINT JOGUTÓDA A HUNGEXPO (1964-1968).

Amikor felvettek az egyetemre, egyértelművé vált, hogy valamilyen pénzkereset után kell néztem. Az otthoni szeretetteljes légkörrel szinte természetesen járt együtt, hogy volt hol aludnom, amelynek ágyneműjét rendszeresen cserélték, kaptam meleg ételt, de ruházkodásomról már évek óta saját magam gondoskodtam, nem beszélve arról, hogy a motoromba töltött benzin is pénzbe került.

Az egyetemen ugyan nem az általam választott külkereskedelmi, hanem a pénzügy szakra vettek fel, mégis ez a szakterület vonzott, egyetemi tanulmányaim mellett valamelyik külkereskedelmi vállalatnál kerestem munkát. Valahol megszereztem az akkor létező export – import joggal rendelkező budapesti cégek címjegyzékét és mind a harminchárom címre írtam egy bemutatkozó levelet. (Manapság motivációs levélnek nevezik, de ez a módszer akkoriban ismeretlen volt). A többség nem válaszolt, kaptam néhány olyan reakciót, hogy térjünk vissza az ügyre egyetemi tanulmányaim befejezése után és érkezett egy érdekes telefonhívás a „PRESTO” Kereskedelmi és Hirdetési Ügynökség főkönyvelőjétől. Megkérdezte édesanyám leánykori nevét, majd behívott egy beszélgetésre. Kiderült, hogy édesanyám gimnáziumi osztálytársa volt és a minivállalathoz keresnek egy részfoglalkozású mindenest, aki

mind szellemi, mind fizikai feladatok (kézbesítés, írószerbeszerzés) ellátására alkalmas. Előnynek számított, hogy szükség esetén motoros küldönci feladatot is el tudok látni. A napi négyórás, akkor heti huszonnégy órás munkáért havi 500 forint fizetést ajánlottak, amit örömmel elfogadtam.

Az importcsoportba osztottak be, a Váci utca és a Piarista köz közötti átjáróban elhelyezett irodahelyiségbe, már a segítségemmel az ott lévő négy asztal mellé betoltak egy ötödiket, amelyet csak a fal felé lehetett fordítani és ez lett munkavégzésem helye. Az importcsoport feladata az volt (és a külkereskedelem állami monopóliuma miatt kizárólagos joggal), hogy a külföldről érkező hirdetési megbízásokat részben a lapok kiadóihoz, részben a Magyar Hirdető Vállalathoz továbbítsa.

Öten voltunk tehát ebben a szűk, sötét szobában, a csoportvezető Tartsay Vilmos volt, róla, mint baráttá váló főnökről és első vitorlás edzőmről visszaemlékezéseim más részében szeretnék szólni. Ott volt Bedő Gábor, aki három nyelv tökéletes tudásával, de a gyakorlati élet iránti teljes érzéktelenséggel rendelkezett, Hajós Rózsa az export – import ügyletek lebonyolításának még háború előtti tapasztalatával, valamint egy kizárólag belső adminisztrációval foglalkozó kolléganő. Valóban mindenes lettem, amihez éppen úgy hozzátartozott egy külföldről érkezett hirdetés szövegének elkészítése, a lay-out megrajzolása, mint a hazai megrendelés postai, még gyakrabban személyes továbbítása.

A munkám úgy zajlott, hogy amikor éppen nem volt egyetemi elfoglaltságom, akkor voltam a PRESTO-ban, néha az órák előtt, néha az órák után. Szerencsére mindössze egy villamos megállóra volt az Egyetemtől, a 2-es villamos pedig akkor is sűrűn közlekedett. Szerettem volna, hogy a munkám legálissá váljék az egyetemen, ugyanis a rendszeres munkavégzést engedélyeztetni kellett. Amikor erről óvatosan érdeklődtem a Dékáni Hivatalban, közölték, hogy első és másodéves hallgató esetében erről szó sem lehet, amikor harmadévesként ismét próbálkoztam, heti 12 órára adtak engedélyt, amit természetesen nem mutattam be a PRESTO-nál. Emiatt négy éven keresztül az egyetem szabályait megszegve, sőt fegyelmi vétség fenyegetettségének félelmében dolgoztam.

1962-ben új igazgatót neveztek ki a PRESTO-hoz Csillag Miklós személyében, aki a korszak igazi „univerzális káderének" számított, hiszen előzőleg volt már a Szegedi Nemzeti Színház igazgatója, a Népművelési Minisztérium, majd az Országos Tervhivatal főosztályvezetője. Csillag fejlesztésekbe kezdett, presztízsének növelése érdekében titkárságot szervezett, titkárságvezetőt is szerzett Kovács Lajos személyében, aki egyenesen a főhatóságtól, a Külkereskedelmi Minisztériumból érkezett. Lajossal jóízű szakmai beszélgetéseink voltak arról, hogyan lehetne a kis hirdetési ügynökséget kommunikációs tanácsadó céggé fejleszteni. Mindenesetre hamarosan jó barátságba keveredtünk, és a kapcsolatot azután is tartottuk, hogy

Lajos megunta a Csillag melletti titkárkodást és visszament a minisztériumba. Ezen lépésének még szerepe lesz pályafutásom további alakulásában.

Az egyetemi diploma megszerzése után egy építőipari vállalatnál eltöltött, kötelező félév közbe iktatása után lettem ismét a PRESTO, immáron főfoglalkozású munkatársa. A magyar külkereskedelmi vállalatok külföldi hirdetéseinek ügyeit intéztem és kezdtem a reklámozás kérdéskörével tágabb összefüggéseiben is, elméletileg foglalkozni. Mint a járművekhez a kollégák közül legjobban értőt, a vállalat vezetősége megbízott az úgynevezett gépkocsi előadói ügyek intézésével is. Ez azt jelentette, hogy naponta ki kellett adnom a Warszawa típusú autókkal dolgozó két hivatásos gépkocsivezető számára a menetlevelet és az akkor használatos üzemanyag jegyeket. Ebből azután lett egy kellemetlen ügyem. Az üzemanyagjegyeket a tervgazdaság egyik ékes megnyilvánulásaként rendszeresítették, a közületi járműveknek nem pénzzel kellett fizetniük a tankoláskor, hanem ezekkel a jegyekkel, aminek leadását a benzinkút kezelője aláírással és bélyegzővel igazolt. A benzinfelhasználás jogosultságát a gépkocsi megtett kilométereinek számával összehasonlítva lehetett ellenőrizni. Ez azután lehetőséget adott mindenfajta visszaélésre, például a dörzsölt sofőrök mesterségesen felpörgették a kocsi kilométerszámlálóját és eladták az így nyert benzinjegyeket, vagy összejátszottak a kútkezelővel, aki a ténylegesnél több jegy átvételéről adott igazolást. Valószínűleg naiv is voltam, meg talán nem is eléggé alapos, az is lehet, hogy túlzottan nagyvonalúan viselkedtem a sofőrökkel, ugyanis az egyik belső ellenőri vizsgálat hiányt mutatott ki, amiért részben engem tettek felelőssé. A hiányzó összeget a vállalat pénztárába befizettem, ennek ellenére írásbeli figyelmeztetésben részesítettek.

Átéltem a vállalat 1968-as nagy átszervezését, amikor a PRESTO-t összevonták a Magyar Kereskedelmi Kamaránál működő külföldi kiállításokat szervező részleggel, valamint a Budapesti Nemzetközi Vásár Igazgatóságával, létrehozva a HUNGEXPO-t.

Az új vállalat vezérigazgatójává egy kiérdemesült diplomatát, Droppa Gusztávot nevezték ki, akiről fantasztikusnál fantasztikusabb történeteket regéltek a szakmabeliek. Mesélték például, hogy a munkáskáderből Magyarország brazíliai nagykövetévé avanzsáló Droppa képtelen volt külföldön tájékozódni, a repülőtereken is állandóan eltévedt. Ezért évi rendes szabadságára csak úgy tudott hazautazni, ha ehhez átszállás közben segítséget kapott. Amikor a Rio de Janeiro-i járattal megérkezett Zürichbe, akkor oda rendelték a svájci nagykövetség egyik munkatársát, akinek egészen addig mellette kellett maradnia, amíg fel nem szállt a budapesti gépre. Az egyik alkalommal azonban a feladatra kijelölt svájci követségi titkár fontos tárgyalása miatt nem tudta bevárni a budapesti gép indulását, ezért a nagykövetet a kijárati kapuhoz kísérte, és a lelkére kötötte, hogy ne mozduljon el onnan.

– Droppa elvtárs, tisztelettel kérem, hogy amíg ezt a kaput ki nem nyitják, maradjon itt ülve. Amikor kinyílik az ajtó, akkor már szabad lesz a folyosó, amelyik a budapesti járathoz vezet. Kérem, ne távozzon el innen, csak azon a folyosón menjen végig.

A gondos tájékoztatás és figyelmeztetés ellenére Droppa Gusztávot hiába várták Budapesten, kideríthetetlen okokból lemaradt a repülőgépről.

Sokáig nem hittem el a történetet, amíg valami hasonlóról nem személyesen győződhettem meg. Kilépésem előtt hívatott a vezérigazgató és a vállalatnál maradásra akart rábeszélni. Érvei között szerepelt, hogy milyen nagy feladatok várnak az intézményre, hiszen az egész magyar külkereskedelmet reprezentáló, önálló kiállítást fog szervezni a világ több helyén, például Buenosban és Airesben.

Mélyen elgondolkodtam azon, hogy ez az ember hosszú éveken át képviselte hazánkat az Argentínával szomszédos latin amerikai országban.

É. M. 1. SZÁMÚ MÉLYÉPÍTŐ VÁLLALAT BUDAPEST, V., ROSENBERG HÁZASPÁR U. 16. (1963–1964)

Az egyetem a végzős hallgatóknak nemcsak diplomát adott, hanem kötelező érvénnyel kijelölte első munkahelyüket is. Szerettem volna teljes munkaidőben a PRESTO-nál maradni, a vállalat is szívesen fogadott volna, de az adminisztratív kötöttségek áthághatatlanok voltak.

Időközben volt egy füstbement próbálkozásom is, felvételt hirdettek a Szinház-és Filmművészeti Főiskola színházrendezői szakára, előnyben részesítve azokat, akik már más felsőoktatási intézmény oklevelével rendelkeznek. Jelentkeztem, az első szűrő vizsgán legnagyobb meglepetésemre továbbjutottam, de a másodikon kirostáltak.

Behívtak egy beszélgetésre a Külügyminisztériumba is, ahol a feltételek ismertetése után 48 óra gondolkodási időt adtak arra, hogy részt kívánok-e venni a felvételi folyamatban (szakmai, nyelvi megfelelőség vizsgálata, környezettanulmány készítése). Ezután tanácsot kértem többektől, egy számomra fontos, életében sokat látott, idősebb rokon a következőket mondta:

– Ez természetesen csak az én véleményem, a döntés a tied. Szerintem a jelen viszonyok között az ember három helyen nem vállal állást. Nem dolgozik a Belügyminisztériumban, a Külügyminisztériumban és nem lesz újságíró.

A kérdés el volt döntve, az egyetem által közvetített állások között már csak néhány betöltetlen maradt, így kerültem az ÉM. 1. számú Mélyépítőipari Vállalatához

közgazdásznak. Kéthavi váltásban végig kellett járnom az akkori szocialista vállalatok valamennyi részlegét: tervosztály, statisztikai osztály, pénzügyi osztály, számviteli osztály, könyvelés. Itt súlyos problémaként vetették fel, hogy csúnyán írom a kilences számokat, össze lehet téveszteni azokat a nyolcasokkal és ez akár jelentős károkat is okozhat a vállalati mérlegben. Féléves küszködés után arra kértem különböző helyeken befolyással rendelkező sportbarátaimat, szabadítsanak ki ebből a helyzetből.

Springer Feri (róla a későbbiekben még írok), Vitorlás Szövetségünk elnöke megkereste ügyemben az ÉVM (Építőipari és Városfejlesztési Minisztérium) egyik miniszterhelyettesét, aki egyben a Budapesti Építők SC Vitorlás Szakosztályának volt az elnöke. A miniszterhelyettes az építőipari vállalat igazgatójával folytatott rövid telefonbeszélgetésben elintézte, hogy két hét múlva „áthelyezéssel" ismét a PRESTO dolgozója lehettem.

ORSZÁGOS ANYAG- ÉS ÁRHIVATAL BUDAPEST, V., GUSZEV UTCA 23. (1968-1971)

Amikor a hivatal személyzetise felvételem előtt megkérdezte, hogy miért kívánok állást változtatni, a jól hangzó szakmai érvek mellett (diplomámhoz méltó közgazdasági elemző munkát szeretnék végezni), megemlítettem, hogy nősülés előtt állok, el fogok költözködni otthonról és szükségem van a nagyobb jövedelemre. Tény, hogy a HUNGEXPO-s havi 1.800 forint helyett 3.000-et jelöltek meg fizetésként. 1968 az „új gazdasági mechanizmus" kezdő éve volt, sok közgazdász csodákat várt a változásoktól, ahogyan mondták akkoriban, ezekhez a feladatokhoz kellenek a jól megfizetett fiatal erők, én pedig bekerültem ebbe a csapatba.

Az Árhivatal Guszev utcai épületében Boldog Gyulával kerültem közös szobába. (Az utcát jelenleg ismét Sas utcának nevezik, ugyanis Guszev kapitányról kiderült, hogy nem létezett, Illés Béla nyelvcsapásos írói fantáziája magasztalta történelmi hőssé). Gyulával, aki láncdohányos volt, íróasztalaink egymással szemben helyezkedtek el, ruhám és hajam estére bűzlött a dohányfüsttől. Gyula feladata a fogyasztói, az én munkám a termelői árak figyelése volt, havonta kaptuk meg a Központi Statisztikai Hivatal árindexeit és ebből kellett következtetéseket levonnunk. A termelői árak figyelése azért jelentős, mert ebből prognosztizálni lehet a fogyasztói árak, vagyis az infláció alakulását. Valóban közgazdasági elemző munka volt, de érdekfeszítőnek egyáltalán nem mondható.

Amit az Árhivatal személyzetisének kissé szégyenlősen magánéletemről mondtam valós tény volt, hiszen 1968. februárja óta már hivatalosan is meggyűrűzött vőlegény voltam, az esküvőt 1968. december 28-ra tűztük ki.

FELESÉGEM: MÁRTA

Németh Mártával 1964-ben ismerkedtünk meg, amikor én ismét a PRESTO (HUNGEXPO) munkatársa lettem. Kollégák közötti pajtáskodó kapcsolatnak indult, majd német nyelvleckéket vettem tőle, azután felfedeztük közös irodalmi érdeklődésünket, szüleink kitaszítottságát hivatásukból és addig betöltött státuszukból, majd a társadalom peremén történő megkapaszkodási igényünket. Márta édesapja a rövid ideig tartó visszacsatolás idején Nagyvárad rendőrkapitánya volt, emiatt a háború után menekülnie kellett és jogi diplomájával autókat gyártó futószalag mellett dolgozott az Amerikai Egyesült Államokban. Húsz év elmúltával igen gyenge egészségi állapotban lévő felesége kivándorló útlevelet kapott és csatlakozott hozzá az emigrációban. Mártát és két fiútestvérét lényegében a nagyszülők nevelték fel. Érettségije után Márta nyelvtudását hasznosítva kezdett el dolgozni és esti tagozaton tanult a József Attila Egyetem Jogtudományi Karán, Szegeden.

Egyre több közös programot választottunk, 1965 végétől úgy döntöttünk, hogy együtt járunk, kapcsolatunk erőssége túlélte azt a fél évet, amíg Svájcban tanultam, majd elhatároztuk, hogy összeházasodunk. Húszas éveink második felében jártunk, egy kicsit lázadónak tartottuk magunkat a bennünket körülvevő világ közhelyeivel szemben, mindketten utáltuk kortársaink esküvőinek rituális fordulatait, ezért elhatároztuk, hogy másképpen fogjuk csinálni. Az első döntés az volt, hogy nem lesz esküvői meghívó, csak utólagos értesítés, amelynek szövege is eltérő a szokásostól. „Életpályánk közös szakaszára léptünk" – szólt a szöveg, dátummal és két névaláírással. A beborítékolt kártyákat közvetlenül a polgári szertartás után adta postára az egyik beavatott.

Mindennek ellenére a Ságvári téri Központi Házasságkötő Terem az adott időpontban megtelt a rokonsággal és számos ismerőssel. Édesapám ugyanis nem tudta megállni, hogy legalább szóban ne értesítse a számára fontos embereket.

Ennél még titokzatosabb volt az esküvő egyházi része, amit igazodva a kor elvárásaihoz, jól felfogott érdekünkből teljesen elhallgattunk. A kocsikban ülőkön kívül senki nem tudta, hogy hová távozik a négy járműből álló konvoj, amit az én Opel Rekordom vezetett, majd tanúm, Springer Feri Volgája következett hivatásos gépkocsivezetőjével és a hátsó ülésen szüleimmel. Ide sorolt be Béla Volkswagen bogara,

hiszen reményeink szerint hamarosan ő is a szűk családhoz tartozik, Béla akkor már eljegyezte testvéremet Surát. A sort a Németh Feri által vezetett és általam erre a napra kölcsönkért spenótzöld Trabant zárta, ebben utazott Márta bátyja, egyben tanúja Ákos.

Az esztergomi bazilika volt a cél, ahol a nevezetes Bakócz kápolnában Brückner Józsi bácsi (aki ugyan eltérő időpontban és helyszínen, de édesapámnak és Márta édesapjának is hitoktatója volt) adott össze bennünket.

Közös otthonunk úgynevezett OTP öröklakás volt, egy 1968-ban épített társasházban, amely a budai Batthyány utca és a Toldy Ferenc utca közötti „foghíj" telken épült. A „foghíj" elnevezés onnan származott, hogy a II. világháborús bombázások során sok ház teljesen megsemmisült és miután a romokat eltávolították az üres telek foghíjként éktelenkedett a renovált házak sorában. Különösen sok foghíj telek volt a budai vár oldalában, emlékeztetve az 1944/45-ös tél véres küzdelmeire.

Lakásunk a ház Batthyány utcai oldalán az V. emelet 19. számú jelzést kapta, 3 szobás (a leírás szerint az egyik kisméretű), ablakai mindkét utcára néztek. Konyha, WC, fürdőszoba. A kis szobát közlekedő folyosó kötötte össze az előszobával, egyik odalán végig beépített szekrényekkel.

A lakás árának beugró részletét (50 %-ot, ami kb. 120.000 Ft volt) Márta Amerikai Egyesült Államokban élő édesapja utalta át – az akkor különös értéknek számító valutában. A 25 éves hitel törlesztésének részleteit 1980-ig közös jövedelmünkből fizettük, majd 1980 után, amikor Márta – külföldre történő költözésének szándékával – az én nevemre íratta a lakást, a további 13 évben az én számlámról emelték le.

Természetesen a lakást ott tartózkodásom 29 éve alatt többször átrendeztük, utolsó stádiumában, amikor Márta halála után 1997-ben eladtam, és a csömöri új házat megépítettem, a következőképpen nézett ki. A Toldy Ferenc utcára, tehát lényegében a Várhegy északi oldalára néző, francia erkéllyel rendelkező és minden napszakban világos nappali szobát az én „holland fiúszobám" bútorzata uralta, a heverővel, a téglalap alakú asztallal, a hat székkel. Vásároltunk ide még egy kerek dohányzóasztalt, a hosszú fal mellé pedig csaknem teljesen saját kivitelezésben faltól-falig és a mennyezetig érő könyvespolcot állítottunk. (A szakmunkában egy asztalosnak tanuló barátunk segédkezett). Ezt a polcrendszert úgy kellett kialakítani, hogy középre illeszthető legyen a nagyszülők csömöri házából származó kredenc, pontosabban annak megcsonkítva átalakított maradéka. A kerek dohányzóasztal jelenleg csömöri nagyszobánk közepén áll, a csaknem mindenre használatlan kredenc pedig az öreg házba került. Meglehetősen hosszúkás alakzatú volt a Batthyány utcára néző helyiség, amit virsli szobának neveztünk, de nevével ellentétben nem az étkezést, hanem a munkát szolgálta. Egyetlen bútort használok ma is az ottaniak közül, az íróasztalt, amelyen ma számítógéppel dolgozom. A Batthyány utcai lakásban ezen az asztalon készült

Erika gyártmányú táskaírógépen mindkettőnk kandidátusi értekezése, a vitorlás versenyek kiírásai, a Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság PR Munkabizottságának körlevelei, szakmai cikkek és tanulmányok, valamint Márta angolból és németből készített fordításai, amikor szabadúszóként dolgozott. A kisméretű szobát hálófülkének rendeztük be, a méretre készített francia ágyon és a fali polcokon kívül másnak nem is jutott hely. A hatvanas évek építkezési igénytelenségének megfelelően kicsi és szűk volt a konyha, a fürdőszoba és a WC.

Úgy gondolom ezt a házasságot mindketten komolyan gondoltuk és hittünk benne, ám a nyolcvanas évek elején ennek ellenére válságba futottunk. Márta számára elsőrendű fontosságú volt szakmai pályájának sikere, és amikor 1980-ban egymás után szüntették meg munkahelyeit, az Országos Idegenforgalmi Hivatal függetlenített titkárságát, majd az Idegenforgalmi Tájékoztató Szolgálatot, úgy gondolta, hogy számára Magyarországon bezárult a világ. Külföldre akart kerülni, és ehhez talált partnert is, egy nyugatnémet újságírót, aki elvette volna feleségül. Válási szándékát akkor jelentette be, amikor 1980. novemberében egyik hivatalos utamról Helsinkiből hazaértem. A szokásunk az volt, hogy ilyenkor ő hozta ki a kocsit a repülőtérre, de visszafelé már én vezettem. Most azonban testvérével, Ferivel érkezett, nem engedtek a volán mögé, Márta maga mellé ültetett a hátsó ülésre és megtette a nagy bejelentést.

Volt ugyan már korábban nekem is házasságon kívüli kapcsolatom, szórhattam volna a fejemre a hamut, ennek ellenére nagyon súlyosan érintett a dolog. Búskomor és szótlan lettem, nehezemre esett minden szakmai feladatom ellátása. Márta bejelentette, hogy a karácsonyt együtt töltjük, de szilveszterkor már az új partnerével utazik valahová vidékre. Lelkesen készült új életére, természetesen beadta a válókeresetet, kezdeményezte a Batthyány utcai lakás átíratását a nevemre, német nyelvű antikvár könyveket vásárolt saját leendő könyvtárának részeként, megkezdték a hivatalos ügyek intézését mind a magyar, mind a nyugatnémet hatóságoknál.

A házasság felbontását 1981 márciusában mondta ki a bíróság, Márta azt kérte a bírónőtől, hogy kitelepülésének felgyorsított ügyintézése végett soron kívül kézbesítsék a végzést. Májusban azonban lelassultak a dolgok, a német férfi halogatta magyarországi látogatását, majd egy időre elérhetetlenné vált. Valamikor a nyár közepén üzenetet küldött „budapesti menyasszonyának", hogy a következő héten a Gellért Szállóban lesz, és szívesen találkozna vele.

Márta erre két dolgot tett, levelet írt a Gellértbe és felkérte a német partnert, hogy felejtse el „magyarországi románcát" és az egyik, egyébként rendszeresen közösen elfogyasztott vacsora után a következő, egyszavas rezümével zárta az ügyet.

– Győztél!

1982 tavaszán szép csendben az I. kerületi anyakönyvvezető másodszor is összeházasított bennünket. A következő nyárra nagy közös amerikai utat terveztünk.

A NAGY UTAZÁS

Ennek a valóban különleges utazásnak szerencsére nem csak a terve, hanem a háttere is megvolt. Az egyik pillér, amire támaszkodott az a New Yorkban lakó egykori osztálytársam és barátom Tóth Attila volt, aki erősen invitált és kérés nélkül nemcsak városi lakását, hanem lakóautóját is rendelkezésünkre bocsátotta, sőt rábeszélt arra, hogy utazzuk be ezzel a járművel parttól partig a kontinenst. A másik pillér az a pénzösszeg volt, amit Márta édesapjától örökölt. Márta édesanyja változatlanul Clevelandban élt.

A szokásos úti előkészületeken kívül (30 nap külföldi tartózkodásra jogosító turista útlevél és devizaigérvény kérelmezése, vízum és repülőjegy beszerzése) még azt is el kellett intéznünk, hogy szabályosan vigyük magunkkal Attila családi Herendi étkészletének néhány darabját. Ennek az volt a módja, hogy a Bizományi Áruházzal fel kellett becsültetni, majd a Magyar Nemzeti Bankkal a kivitelt engedélyeztetni.

1982. június 9-én hajnali 4-kor fordítottam el a Zsiguli indítókulcsát Batthyány utcai lakásunk előtt, igyekeznünk kellett Bécs felé, hiszen a román légitársaság TAROM 303 számú járata pontosan délben indult a schwechati repülőtérről. New York fölé érve valamelyik utastársunk – mint egykor Columbus matróza a szárazföldet megpillantó Rodriguez – a felfedezés örömével felkiáltott, már nem is tudom milyen nyelven.

– Nézzétek, ott a World Trade Center!

Aki tehette az ablakhoz nyomakodott, és meglátta a semmivel össze nem téveszthető kettős tornyot, az erő, a hatalom és a gazdagság szimbólumát. Természetesen fogalmunk sem lehetett arról, hogy nem egészen két évtized múlva ez a grandiózus építmény az egyre elhatalmasodó nemzetközi terror áldozata lesz, összeomlásával világtörténelmi korszakhatárt megjelölve.

Attila várt bennünket New-Yorkban és a 69. utcában lévő lakásába vitt, közölte, hogy magunkra hagy, mert orvosi teendői elszólítják, ő egyébként sem a városban lakik, de a következő három napra közös programokat tervez, négyesben velünk és Connyval, feleségével.

A negyedik napon azután előállt egy Volkswagen Westfalia típusú mikrobusszal, amit gyárilag lakóautóvá képeztek ki. Ez azt jelentette, hogy a hátsó üléseket ággyá lehetett alakítani, volt benne hűtőszekrény, főzőalkalmatosság és a kocsiszekrény külső oldalán mindenfajta csatlakozó, amelyeknek az volt a rendeltetése, hogy az erre a célra kijelölt táborhelyeken a víz-, az elektromos- és a szennyvízhálózathoz kapcsolódhattunk. Attila még megmutatta, hol találjuk a legközelebbi üzletet, ahol étellel és itallal megtölthetjük a kocsit, majd kezembe adta az autó okmányait és kulcsát és jó utat kívánt.

Zuhogó esőben hagytuk el New-Yorkot, a közepes műszaki állapotban lévő és kissé koros kocsi ablaktörlői nehezen birkóztak meg a víztömeggel, az emeletes George Washington hídon keresztül Princeton felé vettük az irányt.

Princetonban a cél Görög Istvánék háza volt. Igen, ő az, aki a csömöri gyerekkor része volt, de 1956 vihara a tengerentúlra repítette, találkozásaink azóta néhány alkalomra és rövid időre korlátozódtak. Mindössze egy estét töltöttünk itt, hiszen nagyon sietnünk kellett, mert már június 13-a volt és a magyar hatóságok akkoriban csak 30 napra engedélyezték a külföldi tartózkodást, tehát július 8-án ismét Budapesten kellett lennünk.

Princetonból Philadelphia és Baltimore érintésével lecsurogtunk Washington D. C.-be, majd valóban nyugat felé fordultunk (let's go west) sürgettük az öreg járgányt. Knockswille-ben éppen világkiállítás volt, benéztünk és a magyar pavilonban üdvözöltük az ismerősöket, hagytuk, hogy megkínáljanak egy borzalmas lecsóval, ami eleve nem lehetett jó, hiszen a helyi vastaghúsú zöldpaprikából készítették. Ezután Oklahoma City – Albaquerque – Santa Fe következett, majd a painted desert (színes sivatag) és a petrified forest (megkövesedett erdőség) megcsodálása, de előbb áthajtottunk a navajo indiánok földjén.

Főként nappal utaztunk – lehetőleg a látnivalókra koncentrálva – este pedig befordultunk egy kemping bejáratán, leparkoltunk a számunkra kijelölt helyen, csatlakoztattuk a vezetékeket és vagy egy helyi gyorsétterembe mentünk, vagy Márta összeütött a hűtőszekrény gazdag kínálatából valami vacsorát.

Már lehajtottunk a 89-es útról és a 64-esen a Grand Kanyon felé fordultunk, amikor bekövetkezett a baj. Füstszagot éreztem a farmotor felől, a kocsi hátuljából, ami egyre erősödött, ösztönös veszélyérzetem is fokozódott, ezért miközben gyorsan az út szélére húzódtam, a bóbiskoló Mártára kiáltottam.

– Útlevéllel, csekkfüzettel, pénzzel együtt ki a kocsiból!

Én pedig a motort leállítva hátra rohantam és egy törülközőt rájuk borítva meg tudtam szüntetni a kábelek füstölését. Valamilyen zárlat következtében több kábel is összeégett, de nagy szerencsénkre nem okozott tüzet. Természetesen a motortérben minden forró volt, a kezem nem csak olajos lett, hanem néhány helyen össze is égett. Leültünk az árok partján – a levegő is legalább harminc fokos volt – és a hogyan továbbon kezdtünk gondolkodni. Egy idő után ismét be tudtam nyúlni a motortérbe, ahol kellett megerősítettem a csatlakozásokat, szigetelőszalaggal tekertem körbe az átégett részeket és indítani próbáltam. Csodák csodájára a motor füstölés nélkül beindult, de a kocsi nagyon érdekes dolgokat produkált. Ha a fékpedálra léptem, megszólalt a duda, az irányjelző bekapcsolása pedig az ablaktörlő lapátokat hozta működésbe. Valószínűleg annak a kábelkötegnek a vezetékei égtek össze, amelyek

a farmotortól a kocsi műszerfalának különféle berendezéseihez vezettek. Tovább tudtunk menni, de sürgősen javítóműhelyt kellett keresnünk.

Ez azonban nem volt egyszerű, mert a szerelők amint meglátták az európai gyártmányú kocsit, elutasítóan emelték fel a kezüket.

– No metric tools – mondták azonnal, vagyis metrikus szerszámaik nem lévén még arra sem vállalkoztak, hogy megnézzék mi a hiba.

Végezetül a Grand Kanyon Nemzeti Park központjában lévő műszaki állomáson megengedték, hogy ott hagyhatjuk a járművet és másnapig megnézik tudnak-e tenni valamit. Kormos, izzadt és olajos voltam, amikor végre be tudtam lépni az előre lefoglalt szállodai szoba zuhanyozó fülkéjébe. A következő nap turisztikai élménye különleges volt, helikopterrel emelkedtünk a Colorado folyó fölé és ereszkedtünk le a kanyon mélységébe.

Este azonban változatlan állapotban kaptuk vissza a kocsit és közölték, hogy csak egy Volkswagen szerviz segíthet, de a legközelebbi Los Angelesben található. A közelben láttam egy útjelző táblát, miszerint L.A. 450 mérföldre van és az átlagos utazási időtartam 11 óra 25 perc. Nem tudtunk mást tenni, azonnal indultunk és az éjszaka folyamán átvágtunk a Mojave sivatagon – kihagyva az egyébként betervezett Las Vegast – másnap reggel pedig a nyitás órájában leparkoltam a Volkswagen szerviz bejárata előtt. Az éjszaka sötétségében és a sivatag forróságában megtett út 720 kilométer volt.

Kaliforniában néhány napra egy kellemes kempingben táboroztunk le Santa Barbara környékén, a Csendes óceán partján. Meglepett, hogy az ott lakók nagy része nem turistaként érkezett, hanem tartósan ott tartózkodott, volt olyan is, aki virágos kertet telepített lakókocsija köré. Két nap múlva megjavított állapotban visszakaptuk az autót és megállapítottuk, hogy elértük utazásunk legnyugatibb pontját, ideje a visszaútra készülődni. Csak a főbb állomásokat említve: San Francisco – a Sziklás hegységen keresztül Salt Lake City – Yellowstone Nemzeti Park - Cheyenne – Omaha – Chicago – Niagara vízesés – Cleveland. Volt olyan 24 óra, hogy útközben magunk körül nem láttunk semmi mást csak kukoricaföldeket. Clevelandben meglátogattuk Márta édesanyját és három napot töltöttünk vele. Július 5-én pedig elindultunk New Yorkba, a Volkswagen Westfalia-t leparkoltuk Attila garázsában és még elértük a TAROM 304-es járatát, amely a 7-ről 8-ra virradó éjjel repített bennünket Bécsbe. A számunkra engedélyezett 30 napos külföldi tartózkodást pontosan betartva léptük át Zsigulinkkal az osztrák – magyar határt. Összeszámolva az amerikai szárazföldön megtett autóutat, megállapíthattuk, hogy az megközelítőleg 10.000 kilométer volt. A nagy utazás véget ért.

Ezen kívül még négyszer jártam az Amerikai Egyesült Államokban. 1991-ben az Antall József vezette kormánydelegáció tagjaként, 2002-ben Jutkával magánúton,

Kaliforniában és Washington D. C.-ben, 2004-ben a Budapesti Gazdasági Főiskola kiküldöttjeként Texasban, utoljára pedig 2013-ban ott élő rokonaimhoz utaztam, hogy anyagot gyűjtsek a készülő családregényhez.

2. SZÁMÚ KITÉRŐ: FÉL ÉV SVÁJCBAN (1965/66)

Szinte természetes vágyként élt bennem, hogy hazai tanulmányaimat külföldi ismeretekkel egészítsem ki, majd azokat itthon hasznosíthassam. Olyannak éreztem ezt, mint a korábbi századokban a céhlegények vándorútját, akik hazatértük után a külhonban szerzett tudás birtokában tették le a mestervizsgát. Már korábban is sok jót hallottam a St. Gallen-i Főiskoláról (Hochshule für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften), ezért svájci tanulmányokról álmodoztam. Így kerültem kapcsolatba egy svájci emigráns szervezettel, amelynek az volt a célja, hogy olyan magyarországiaknak biztosítsanak ösztöndíjat, akik tanulmányaik végén haza kívánnak utazni. Az adminisztrációs nehézségek miatt (útlevél és munkahelyi hozzájárulás megszerzése, beutazási vízum, a svájci főiskola fogadókészségének biztosítása) az utazást többször el kellett halasztani, végül 1965 októberében repülőgéppel utaztam Zürich-Klotenba, majd onnan vonattal St. Gallenba, ahol még aznap vendéghallgatóként beiratkoztam a főiskolára.

A nagy hagyományokkal rendelkező, több mint százéves főiskola (hivatalos rövidítése HSG) akkori campusa vadonatúj volt, 1963-ban készült el a város feletti Rosenberg (Rózsahegy) oldalában. Épületei geometrikus formákat képeztek üvegből és betonból, a múlt század hatvanas éveinek brutalizmusnak nevezett stílusában. Én a város szemben lévő dombján laktam, gyalog jártam a főiskolára, lejtőn le, hegyre fel, visszafelé ugyanez fordítottan. Amikor az első hó leesett, hazai bőrtalpú, sarokvassal és spiccvassal ellátott cipőmben úgy csúszkáltam, hogy szinte lehetetlenné vált a közlekedés, sürgősen vennem kellett egy helyi terepre valót.

Albérletben laktam a Frey családnál a Kleinbergstrasse 37-ben. Az albérlet lényegében egy padlásszoba volt ággyal, asztallal és egy mosdókagylóval. WC a szobán kívül a feljáróban. Az emeleti és a földszinti részt a tulajdonos lakta, fürdőszobájukat nem használhattam, fürdeni hetente egyszer a nyilvános fürdőbe jártam. Fehérneműimet a mosdókagylóban öblítettem. 1965. októberétől 1966. februárjáig laktam ott. Mintegy negyven évvel később jártam ismét St. Gallenben, alig találtam meg az épületet, mert nem csak a házat, hanem a teljes utcát átépítették. Fő étkezésem a menza volt délidőben. Az órákon kívüli időmet főként az olvasóteremben töltöttem, ahol a szakirodalom mellett, hozzájutottam a világ összes újságjához és folyó-

iratához, még magyar emigránslapokat is olvastam. Esténként, hazafelé mentemben általában egy doboz olajos halat vettem (ez volt a legolcsóbb) zsemlével és tejjel, ezeket osztottam el vacsorára és reggelire.

A marketingkommunikáció akkor még Magyarországon teljesen idegen ismeretanyagát akartam megtanulni, ezért elsősorban ilyen tantárgyakat vettem fel, de bejártam a nagyhírű Jöhr professzor közgazdaságtan előadásaira is. Itt ért egy érdekes szakmai élmény. Jöhr a többszáz fős hallgatóságtól kérdezte, tudja-e valaki, hogy honnan származik a proletár kifejezés. Senki nem jelentkezett, végül én feltettem a kezem és akadozó németségemmel elmondtam, hogy az ókori Rómában voltak olyanok, akik semmijük sem lévén gyermekeikkel (proles-szal) adóztak. A professzor bólintott, majd megkérdezte, hogyan mondják ezt németül, amire én már nem tudtam a választ, tehát ő mondta meg: nachkommenschaft, ami ivadékot jelent.

Összekuporgatott megtakarításomból mindenképpen egy használt autót akartam venni, és azzal hazamenni, de futotta egy diákok által szervezett, olcsó szilveszteri útra is Párizsba. Párizsi szállásunk a Montmartre-on volt, átmenet a diákotthon és a garni szálló között; mindenesetre én egy svájci fiúval aludtam együtt egy olyan dupla ágyban, amelyhez közös ágynemű tartozott. Párizs viszont egy kelet európainak, aki éppen, hogy ismerkedik a kontinens nyugati felével, nem csak történelmi és művészeti értékei miatt fontos. Gyalog jártam be az egész várost és nemcsak Ady Endrére gondoltam Szent Mihály útján, hanem megkerestem a Cujas utca sarkát is, és igazat adtam Radnóti Miklósnak, ott valóban kissé lejt a járda. A nevezetes Szajna hídon átmenve pedig frankofoniába temetkező, egykori gimnazista szerelmemet idézve szavaltam Apollinaire versét: *„A Mirabeau híd alatt fut a Szajna, S szerelmeink emléke mért zavar ma. Mi volt az öröm, ráadás a jajra. Jöjj el éj, az óra verjen, Száll az idő itthagy engem."*

A téli szemeszter, amelynek vendéghallgatója voltam, február 28-án fejeződött be, a tartózkodási engedélyem is eddig szólt, február közepén elkezdtem hazafelé készülődni. A svájci helyi lapokban böngésztem a használt autó hirdetéseket, olyat kerestem, amely sérült (tehát olcsó), de azért lábon hazavihető. Két kulcsszó volt a lényeges „nur Blechschaden" (csak lemezkár) és „fahrbereit" (mozgásképes). Találtam egy árban megfelelőnek tűnőt, 1959-es, úgynevezett panorámás Opel Rekordot. Az eladó garázstulajdonos mintegy 150 kilométerre volt St. Gallentől, ezért írtam neki egy, a részletek iránt érdeklődő levelet. Meglepően gyorsan jött a válasz, a kocsi minden további nélkül menetképes (csak az egyik első lámpát kell pótolni), nagyon jó állapotban van, de az elejét meg a hátulját összetörték, mert beszorult két jármű közé. Jeleztem, hogy néhány nap múlva személyesen is meg szeretném nézni. Odavonatoztam, meg is alkudtunk, a vételárba belefért egy reflektorcsere. Attól kezdve azután

jártam a helyi autóbontókat, díszléceket, hűtőrácsot, első lökhárítót, lámpakeretet keresve, majd ezekkel felfegyverkezve indultam haza február 28-án hajnalban.

Mindenképpen még aznap haza akartam érni Budapestre, nem csak azért, mert szállodára már nem lett volna pénzem, de az is erősen ösztönzött, hogy egy kollegám levélben érzékeltette, jó lenne még februárban beléptetni az országba a kocsit, mert március 1-től várható a vámszabályok megváltoztatása. Az Opel nagyon jól viselkedett, a nap folyamán végig szelte hosszában Ausztriát (több volt ugyan a megtett kilométer és megmászta az 1800 méteres Arlberg hágót, de így nem kellett német átutazó vízumért folyamodnom) és 23 óra 10 perckor Rábafüzesnél átlépte a magyar-osztrák határt. Jó néhány tízezer forinttal kevesebb vámot kellett így fizetnem.

3. SZÁMÚ KITÉRŐ: 4 HÓNAP MUNDÉRBAN (1967)

Az én generációm még úgy nőtt fel, hogy a fiúk számára megkerülhetetlen volt a katonaság. Tizennyolcadik évében mindenkinek meg kellett jelennie a sorozáson, hadkötelessé, ezen belül sorkötelessé nyilvánították és csak ezután jöhettek a különböző, a szolgálat alóli mentesítést szolgáló praktikák. A legtöbben valamilyen egészségügyi indokot kerestek, létezett a tanulmányok folytatása miatti szolgálathalasztás, de hallottam a sorozó tisztek megvesztegetéséről is.

1956-ig minden fiatal férfi fegyveres kiképzésben részesült, de a forradalom után, annak tanulságait levonva – az orvosok és az állatorvosok kivételével – megszüntették a felsőfokú tanulmányokat végző fiúk katonai behívását, viszont törvénybe iktatták (az 1959. évi XXVI. törvény), hogy honvédelmi hozzájárulást kell fizetnünk. Ez 36 hónapon keresztül a fizetésünk 8 %-ának a levonását jelentette. Engem erről a Budapest V. kerületi Tanács adócsoportja 1964. január 29-én hivatalos levélben értesített. Három évig fizettem ezt az adót.

A hatvanas évek végén azonban valahol a felső vezetésben rájöttek arra, hogy a fiatal diplomások évtizednyi korosztálya maradt katonai képzés nélkül, ezért kitalálták, hogy rövidített tartalékos kiképzésben részesítenek bennünket.

Egy igazi szocreál építésű és dekorációjú teremben gyűjtöttek össze bennünket kötelező eligazításra. Közgazdász évfolyamtársaimon kívül találkoztam mérnök és jogász barátaimmal is. Egy kifejezetten rossz megjelenésű, de jó svádájú százados szónokolt a vörös drapériával díszített dobogón.

– Elvtársak! A Honvédelmi Minisztérium vezetése úgy döntött, hogy felajánlja Önöknek a rövidített tartalékos tisztképzés lehetőségét. A négyhónapos szolgálat min-

denki számára kötelező, és aki a végén eredményes vizsgát tesz, az alhadnagyi ranggal szerelhet le. Van-e kérdés?

– Lehet-e felmentést kérni?

– Mi lesz a jelenlegi jövedelmünkkel? Én családfenntartó vagyok.

– Mi van akkor, ha valaki nem akar tiszt lenni?

– Visszakapjuk-e a honvédelmi hozzájárulás címén befizetett pénzt?

– Válaszaim: 1/ Felmentés csak a Magyar Néphadsereg hivatalos orvosi bizottsága által megállapított indok alapján adható. Munkahelyi kérelmeket nem veszünk figyelembe. 2/ Teljes ellátást és zsoldot kapnak, a jövedelmi különbség biztosítása munkahelyük feladata. 3/ Ha valaki nem kíván részt venni a tisztképzésben, az is megkapja a behívót, de ő közkatonaként fog szolgálni. 4/ A honvédelmi hozzájárulás befizetése csak a sorköteles szolgálatot váltja ki. Önök már mind elmúltak huszonhárom évesek, tehát nem sorkötelesek, hanem tartalékos hadkötelezettek, ennek következtében a pénz nem jár vissza.

– Elvtársak, még valami! Senki nem távozhat el addig, amíg alá nem írta a bejárati ajtónál lévő nyomtatványt. Ha valaki nem ért egyet a tartalmával, húzza át és úgy írja alá. Végeztem.

Az ominózus nyomtatványon személyi adatainkon kívül nagyjából az alábbi szöveg volt. „Tisztelettel kérem a honvédelmi miniszter elvtársat, hogy számomra rövidített tartalékos tiszti kiképzést engedélyezni szíveskedjék.” Egy valaki nem írta alá, őt is behívták, velünk együtt elvégeztették vele a tanfolyamot, majd a végén elétettek egy új üres nyomtatványt.

– A maga anyagából még hiányzik egy aláírás – mondta az okmányokat ellenőrző személyügyi tiszt. Mit tehetett mást aláírta.

A kéthónapos alapkiképzés Budapesten volt, a Zách utcai laktanyában, csapatszolgálatra egyenként osztottak be bennünket, én Szekszárdra kerültem, az ottani vegyvédelmi alakulat hadtáp ügyeivel foglalkoztam. Furcsa fintora a sorsnak, hogy a Zách utcai 40 személyes hálóteremben ágyszomszédom volt Jutka első férje. Húsvétkor nem mehettünk haza, de látogatókat fogadhattunk, Jutka is eljött a férjéhez 1 éves gyermekével, Zitával, aki néhány évtizeddel később igencsak kedvelt nevelt lányommá lépett elő.

Amikor négy hónap után leszereltem, azt hittem, hogy letudtam ez irányú kötelezettségeimet, de szokás szerint naiv voltam. Egy újabb behívóval „M” beosztást kaptam, mozgósítás esetén én lettem volna egy akkor felállítandó tábori kórház hadtápfőnöke. Ezen kívül egy hatalmas papírzsákban átadták a teljes téli és nyári egyenruhát, csajkástól, sisakostól. Ebben kellett bevonulni, ha gyakorlatra, vagy továbbképzésre szólítottak. Mozgósítási gyakorlatot is rendeztek, ahol a hirtelen létrehozott tábori kórház parancsnoka Horváth Attila (a jelenlegi alkotmánybíró édesapja) volt,

egy kiváló sebész, aki orvos-ezredesi ranggal is rendelkezett, de megjelenése és magatartása megtestesítette az antimilitarizmust. Ennek a parancsnoknak én voltam a hadtápfőnöke. Jól nézhettünk ki ketten együtt. Operett katonaságnak tűnt, de egyszer éles helyzetbe is jutottunk. Az 1968-as csehszlovákiai bevonulás idején is felállították a tábori kórházat, de nem léptették át velünk az országhatárt, hanem gépkocsioszlopaink össze - vissza meneteltek Észak-nyugat Magyarországon, és minden este máshol vertünk tábort. Valamelyik este felsőbb parancs érkezett, hogy készítsük elő a lőszeres ládákat, mert elképzelhető, hogy másnap reggel ki kell osztanunk azok tartalmát. Tudtam, hogy induláskor vételeztünk néhány ronda, leplombált, szürke ládát, de fogalmam se volt róla, hogy a nyolc hadtápos teherautó melyikére kerültek.

– Öregem (semmi alhadnagy elvtárs, vagy ilyesmi) – mondta minden katonás megszólítást mellőzve Horváth Attila – ezeket sürgősen meg kell keresnünk, mert ha nem lesznek meg, akkor mindketten hadbíróság elé kerülünk.

A ládákat azután az augusztusban ugyan felesleges, de mégis kiadott téli ruházat óriási kupaca, pufajka kabátok és nadrágok halmaza alatt megtaláltuk és a kocsi mellé 24 órás őrszolgálatot rendeltünk. A lőszereket azután nem kellett kiosztani, ugyanis időközben a prágai tavaszt a Varsói Szerződés katonái a nyári meleg ellenére befagyasztották, a tábori kórházat leszerelték, mehettünk haza.

A hadifelszerelés, pontosan az attól való megszabadulás egy újabb történet forrása. Amikor 1987-ben külszolgálatra rendelt a Külkereskedelmi Minisztérium, kötelességszerűen megjelentem a Kiegészítő Parancsnokságon, hogy ezt bejelentsem és a katonai felszerelésemet leadjam. Pénteki nap volt, én szombatra terveztem az indulást, mert hétfőn kellett Athénban munkába állnom. A papírzsák tartalmát azonban a katonák nem akarták átvenni tőlem, mert a raktáros szabadságon volt. Kötöttem az ebet a karóhoz, hogy nekem ettől a csomagtól még aznap meg kell szabadulnom, úgyhogy a végén találtak egy törzsőrmestert, aki átvette, és – mint később kiderült nagy szerencsémre – tételes elismervényt is kiállított róla. Elkeveredhetett a csomag, mert két évvel később írásban szólítottak fel a hadifelszerelés leadására. Hiába válaszoltam az átvételi elismervény másolatának megküldésével, a felszólítást negyedévenként megismételték. Még 1991-ben is kaptam egy ilyet, amikor kormánytisztviselőként már a Miniszterelnökségen, Budapesten dolgoztam. Kihasználva a lehetőséget az egyik kormányülés szünetében a honvédelmi miniszter mellé ültem és elpanaszoltam neki az ügyet.

– Nézd Lajos bátyám, mit csinálnak velem az embereid – mutattam meg a legújabb felszólítást.

– Add ide azt a rohadt papírt – reagált erre Für Lajos – majd én elintézem.

Attól kezdődően megszűntem a Honvédség számára létezni. Még az 55 éves korban szokásos búcsúztató ünnepségre sem kaptam meghívót.

20 ÉV A KÜLKERESKEDELEMBEN (1971–1991)

A MINISZTÉRIUMBAN

Az árhivatali munka minden volt csak nem változatos. Hónapról hónapra árindex-számítás, ennek elemzése, néhány rendkívüli feladat, majd ismét ugyanaz elölről. Ezt színesítették a hétvégi sportvezetői teendők, meg az SZVT-ben, a Szervezési és Vezetési Tudományos Társaságban zajló PR-ezés, de erről úgyis külön írok.

Hatalmas papírlepedőkön volt előttem kiterítve az 1970-es év termelői árainak statisztikája, népgazdasági ágak szerinti bontásban, és ezt kellett elemeznem – lehetőleg jól megformált mondatokban. Unottan nyúltam a megcsörrenő telefon kagylója után, de örömmel szóltam bele, mert kedves korábbi kollégám, Kovács Lajos hangját hallottam.

Lajos arra kért, hogy mielőbb látogassam meg a Külkereskedelmi Minisztériumban, mert ott újjáalakul a Sajtóosztály és számításba vennének az ott dolgozó munkatársak között. Természetesen részt kell vennem egy bemutatkozó beszélgetésen is, (akkoriban még nem használták az állás interjú fogalmát) ahol a KKM-et dr. Medve Zsigmond főosztályvezető fogja képviselni.

Medve Zsigmond kétméteres, száz kilón felüli, de szellemileg is nagyformátumú ember volt. A minisztériumban és azon kívül is jelentős tekintéllyel rendelkezett, nem utolsó sorban azért, mert az akkori miniszter, Bíró József legbefolyásosabb tanácsadójának számított. Ebben minden bizonnyal közrejátszott széles ismeretségi köre, óriási szakmai rutinja (fiatal jogászként csatlakozott az 1944 decemberében alakult ideiglenes kormányhoz, később külügyi pályára került, majd a felsőoktatásban mezőgazdasági joggal foglalkozott, ő lett az egyik legelső kandidátus Magyarországon az újonnan bevezetett szovjet típusú tudományos minősítés rendszerében). Mindezt kiegészítette csavaros észjárása, amit a székely góbék világából hozhatott magával.

A külkereskedelemnek 1949 és 1987 között volt önálló minisztériuma Magyarországon, ami összefüggött a külkereskedelmi tevékenység állami monopóliumával. Ehhez szükség volt hatalmas belföldi (az impexek rendszere) és külföldi (kereskedel-

mi kirendeltségek a világ csaknem valamennyi országában) apparátusra, valamint egy irányító szervezetre. Ez volt a Külkereskedelmi Minisztérium, közkeletű rövidítéssel a KKM.

A Külkereskedelmi Minisztérium épülettömbje három utcára nyílott és három, korábban önálló házból állt. 1947 és 1949 között kifejezetten erre a célra épült, már modernnek számító stílusban a Honvéd utca 13-15 szám alatti ötemeletes irodaház, amit oldalfalainak áttörésével összekötöttek az Alkotmány utca 8 alatt elhelyezkedő, az Országos Erdészeti Egyesület számára 1886-ban készült székházzal. A különböző belmagasságú épületek összekapcsolása azt jelentette, hogy a Honvéd utcai ötödik emeletről az Alkotmány utcai ház harmadik emeletére lehetett jutni. A szintkülönbségek összekapcsolása mulatságos és kusza átjárók létesítését eredményezte. Ezt az épületet pedig összekötötték egy harmadikkal, a Szemere utca 6-tal, ahol egykor a Kereskedelmi Kamara működött. Ez volt a legszebb rész, gyönyörű kovácsoltvas kapuval és lépcsőházzal. Nem véletlenül volt ez a „miniszteri bejárat", amelyen keresztül egyenesen a miniszter dolgozószobájához lehetett jutni. Itt volt a díszes bútorzatú és színes üvegablakokkal, karzattal ellátott tanácsterem is, az egykori kamarai közgyűlések színtere, amelyet kellő humorral imateremnek becéztek a minisztérium munkatársai.

– Ezt jól megépítették számunkra a kapitalisták – mutogatta büszkén az épületnek ezt a részét Veress Péter miniszter 1984-ben, amikor Kádár János meglátogatta a minisztériumot.

Medve Zsigával már az első beszélgetésünk nagyon kellemes emlékeket hagyott bennem, és a hangnem a továbbiakban egyre barátságosabb lett. Bár 20 évvel idősebb volt nálam, hamarosan kialakult a kölcsönös szimpátia közöttünk. 1971 március 1-én lettem a Külkereskedelmi Minisztérium munkatársa és ez egészen 1987 szeptemberéig tartott. Besorolásom szerint először főelőadó, majd osztályvezető-helyettes, végül osztályvezető voltam. Akkor már nem Medve Zsigmond volt a főnököm, hiszen ő a nyugdíj előtti utolsó éveit – a kor szokásainak megfelelően – külszolgálatban töltötte.

Az ősz elején Medve Zsiga néhányunkat (Kovács Lajost, Kürthy Palit, és engem) magához kéretett és köntörfalazás nélkül közölte, hogy meg kell írnunk Bíró József miniszter könyvét, amelynek címe: A magyar külkereskedelmi politika. Elkészítettük a könyv vázlatát, Medve jóváhagyta, lehet, hogy Bírónak is megmutatta, azután szétosztottuk egymás között az egyes fejezeteket és munkához láttunk. Alapanyagként a KKM-ben készített különféle anyagokat, előterjesztéseket, tervezeteket használtunk fel.

Amikor Medve utunkra bocsátott, kék szemének különös villogásával mondta:

– Fiúk, ezért nem tudok semmifajta többletjuttatást adni, de azt engedélyezem, hogy otthon dolgozzatok. (Gondoljunk bele, négy évtizeddel vagyunk a „home office", fogalmának megjelenése előtt, tehát ez jelentős kedvezménynek számított).

A munkarend az volt, hogy hetente egyszer megjelentünk a minisztériumban a piszkozatban elkészített anyagokkal, amelyek többségükben általunk kézírással kiegészített, javított, stilizált papírok voltak, ezeket azután a gépírónők letisztázták. (Fogalmunk sem lehetett arról, hogy mindez, jóval később a számítógépek világában mennyivel egyszerűbb lesz). Természetesen a legépelt anyagot is át kellett néznünk, nincs-e benne félreértésből származó hiba vagy elütés. Medve a munkára hat hetet adott, amit azután két hónapra nyújtottunk. De az anyag összeállt, a főszerkesztői munkát Zsiga látta el és 1973-ban meg is jelent a könyv a Közgazdasági- és Jogi Kiadónál. Később Medve rávette a minisztert, hogy könyvét adja be tudományos értekezésként, és így Bíró József a Magyar Tudományos Akadémiától megkapta a kandidátusi fokozatot.

Két évig vezető nélkül működött a KKM Sajtóosztálya és egészen jól elvoltunk. Ekkor érkezett a Minisztertanács Titkárságától Vujovits Vladimir, akit kineveztek a Sajtóosztály vezetőjének. Korábbi munkakörében kimagasló orosz nyelvtudásának köszönhetően magasszintű magyar – szovjet tárgyalások tolmácsolója volt. Vujovits Vladimirnak fordulatos életet hozott a sors. 1927-ben született Belgrádban, édesapja szerb kommunista pártmunkás, ő fordította Marx műveit németből szerbre, a fiú a keresztnevét Lenin tiszteletére kapta. Vladi magyar nyelvtudását a Fiuméből származó, majd egy ideig Budapesten élő, a Magyarországi Tanácsköztársaság idején pártfeladatot ellátó édesanyjától örökölte. Csecsemő volt még, amikor a család 1928-ban Jugoszláviából a Szovjetunióba emigrált, általános és középiskolai tanulmányait orosz nyelven végezte. Édesapja a harmincas évek végén az akkori tisztogatások áldozata lett, Vladimir édesanyjával együtt 1946-ban költözött Magyarországra és már Budapesten végezte el a közgazdaságtudományi egyetemet.

Szóban és írásban is valóban bilingvis, azaz kétnyelvű ember volt, nehezen boldogult azonban a KGST frazeológiával dúsított közgazdasági bikkfanyelven írott szövegek közérthetővé tételével. Pedig egy közhivatali sajtósnak ez lett volna az egyik legfontosabb feladata. Emiatt konfliktusai voltak mind a minisztériumi kollégákkal, mind azokkal a gazdasági újságírókkal, akik állandó ügyfeleink voltak. Az egyik legnevezetesebb ügy az volt, hogy az egyik nagyhatalmú minisztériumi vezető, Nyerges János Czudar Péter álnéven a külkereskedelmet bíráló cikket írt az egyik napilapba, majd Vujovits-csal nyomoztatni kezdte, hogy ki lehetett a szerző. A kutatómunka azonban sikertelen volt, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Vujovits Vladimir alkalmatlan a neki szánt és általa vállalt feladatok ellátására. A történet nagyot csattant a végén.

A helyzetet azután a KKM vezetése úgy oldotta meg, hogy Vujovits-nak kreáltak egy állást a KGST osztályon, engem pedig osztályvezető-helyettesként megbíztak a Sajtóosztály vezetésével. Ez a megbízotti státusz – ami egyébként nem volt szokatlan

azokban az esetekben, ha az illető személye iránt a politikai – szakmai vezetés nem akarta véglegesen elkötelezni magát – három évig tartott.

Az osztály, amelynek vezetésére kineveztek, kezdetben csak a hagyományos sajtóügyekkel foglalkozott, reggelenként a napilapokból sajtószemle készítése, sajtótájékoztatók szervezése, sajtóközlemények megjelentetése. Később kaptunk rádiót és video lejátszót, ezek segítségével szemléztük már a televíziós és rádiós műsorokat is. Néhány évvel később bővült a tevékenységünk egy olyan információs szolgálattal is, amely gyűjtötte és továbbította a külgazdasági híreket a külkereskedelmi vállalatoknak és a kereskedelmi kirendeltségeknek. Végezetül a mi osztályunk látta el a külföldön, állami támogatással rendezett kereskedelmi kiállítások felügyeletét is, amelyek konkrét szervezésével a HUNGEXPO foglalkozott. Így az a furcsa helyzet állt elő, hogy bizonyos tekintetben én láttam el annak a vállalatnak a felügyeletét, ahol 20 évvel korábban részfoglalkozású kisegítő voltam.

Meg kell emlékeznem néhány kiváló munkatársamról, a sajtómunkát végzők közül Lantos Jancsiról, Molnárfi Sanyiról, az érdemtelenül rövid életű Szombathelyi Feriről, az információs csoportból Dániel Annáról, Forgács Irénről. Mindannyian hozzásegítettek ahhoz, hogy osztályunk munkáját, ha néha fanyalogva is, de elismerték.

PÁRTTAGSÁGOM

Tudtam, hogy ez a kérdés előbb – utóbb napirendre kerül, de nagyon örültem, hogy néhány évig szóba sem jöhetett. Az MSZMP Központi Bizottsága ugyanis hozott egy olyan határozatot, hogy az egyes pártszervezeteken belül növelni kell a fizikai munkát végzők számát és ez a minisztériumon belül azt jelentette, hogy beléptették az összes fűtőt, karbantartó szakit és gépkocsivezetőt. Ezt a határozatot azután 1977-ben felfüggesztették. Néhány nappal később az alapszervezeti párttitkár megállított a minisztérium folyosóján:

– Gondolkodtál már a párttagságodról? Mi a pártépítésben számítunk rád. A jövő héten beszélni akarok erről veled.

Volt tehát néhány napom a döntésre. Eszmei azonosulásomról a párt által megfogalmazott két kérdésben szó sem lehetett, az egyik tudatosan gyakorolt ateizmusa, a másik pedig 1956 csodás napjainak ellenforradalommá degradálása. Csekély vigasz és olcsó mentegetődzés, hogy ebben a két kérdésben, a későbbiekben sem kellett a párt álláspontját képviselnem.

A családon belül feleségem Márta a döntést teljesen rám bízta, nem akart állást foglalni. Édesanyám reakciója is ambivalens volt:

– Apád, ha élne, biztosan örülne párttagságodnak, mert ez lehetőség a további érvényesülésedhez.

A sok tüzet, párttisztviselők és pártonkívüliek küzdelmét megélő Springer Feri bátyám nem hezitált.

– Ha annyi idős lennék, mint te, biztosan belépnék.

Kerestem egykori tanáromat, Antall Józsefet, de valamilyen orvostörténeti kongresszuson külföldön tartózkodott, nem tudtam vele beszélni. Éppen itthon volt viszont az akkor már külszolgálatot teljesítő Medve Zsigmond. Válaszát – szokása szerint – megfontoltan indokolta:

– Nézd, ha jól tudom, most te működteted a minisztérium sajtó munkáját és információs rendszerét, ideértve a külker vállalatokat és a kereskedelmi kirendeltségeket. Tudomásul kell venni azonban, hogy van egy másik hálózat, amit a párt működtet, és ezen nem csak politikai, hanem szakmai információk is áramlanak. Ha teljes munkát akarsz végezni, ezt is ismerned kell. A tagfelvételi eljárásban szívesen leszek az egyik ajánlód.

Ezzel a kérdés eldőlt. A Magyar Szocialista Munkáspárt 1989-es megszűnéséig az állampárt tagja voltam. Nem vagyok büszke erre a lépésemre, az sem szól mentségemre, hogy ebben az elvtársias, mozgalmi közegben mindig idegenül mozogtam.

4 ÉV KÜLSZOLGÁLATBAN, ATHÉNBEN (1987–1991)

Hogy hogyan kerültem Athénbe és milyen volt ott az élet, arról egy 35 évvel ezelőtt készített, magnókazettán rögzített üzenet ad számot. Az történt, hogy egyetemi csoporttársaim ötévenként szokásos összejövetelüket tartották, amire én külszolgálatom miatt nem tudtam elmenni. Ezért a szokásos beszámolót nem személyesen mondtam el, hanem hangrögzítőn juttattam el hozzájuk, amit azután a helyszínen lejátszottak.

Jellemző az idők változására, hogy a magnókazettát ugyan megtaláltam a könyvespolcom egyik eldugott sarkában, de a sok otthoni elektromos kütyü között már nem akadt olyan készülék, amely megszólaltatására alkalmas lett volna. Végül azonban mégis sikerült, íme:

A kazetta elején buzuki, a jellegzetes görög muzsika szól, majd megszólal a jelenleginél lényegesen fiatalosabb hangom 1988 májusából.

> *„Helló fiúk, helló lányok!*
> *Iszonyatosan sajnálom, hogy nem lehetek közöttetek, és ezen még az sem segít, hogy szombat délután vagy este lévén feltehetően az attikai tengerparton ütöm*

el az időt. Arról, hogy hogyan jutottam ide és mit csinálok itt, megpróbálok kissé részletesebben szólni. Gondolom érdekes lehet a legutóbbi öt évről szóló beszámoló, különösen annak utolsó része, mióta külszolgaként tengetem életem.

1983-as találkozásunkkor – ha még emlékeztek rá – a Külkereskedelmi Minisztérium Sajtóosztályán dolgoztam, annak vezetőjeként. Napjaink folyója csendesen csordogált, természetesen beleszámítva a kisebb – nagyobb konfliktusokat is. Külső vélemények szerint az osztály munkája egyenletes és zökkenőmentes volt, belső értékelések szerint pedig a munkahelyi légkör kiegyensúlyozott.

A bomba 1984. novemberében robbant. Talán még számotokra is emlékezetes az a káposzta riport, ami ezt kiváltotta. Történt ugyanis, hogy igazságtevő Vajek Jutka a TV Híradóban elmarasztalta a KKM-et, miszerint egy derék termelőszövetkezet káposztát tudna eladni kompenzációs üzlet keretében és számítógépeket kapna cserébe, de a minisztériumtól nem kap erre engedélyt, miközben a káposzta a földeken rohad. Aznap este Veress Péter miniszter a vacsora asztaltól ugrasztott fel és még háromszor telefonált, felváltva hívva engem, a Mezőgazdasági Főosztály, az Engedélyezési Főosztály és az Ellenőrzési Osztály vezetőjét. Reggelre tisztázódott, hogy az egész ügyben sok a féligazság, például nem káposzta exportjára kértek engedélyt, hanem sárgarépára, azután a számítógépek egyes egységei nem kompatibilisek a hazai rendszerekkel, de a rend kedvéért azt is el kell mondani, hogy a minisztériumi bürokrácia nehézkessége is hozzájárult a kialakult helyzethez. Néhány nappal később a TV Híradó – fennállása óta először – közölt egy helyreigazítást, de a káposzta ügy legalábbis részben a nyakamban maradt. Azt rótták fel, hogy kapcsolataim révén meg kellett volna előznöm egy, a Külkereskedelmi Minisztériumot elmarasztaló riport publikálását. Akkoriban egy hasonlattal jellemeztem a helyzetet. Ez olyan – mondtam – mintha egy műszaki hiba következtében a kirakatba rohanó autó balesete miatt az összetört kirakatot hibáztatnák, miért volt ott. Házon belül azután a dolgot úgy intézték el, hogy a Mezőgazdasági Főosztály vezetőjétől, az Engedélyezési Főosztály vezetőjétől és tőlem megvonták az év végi jutalmat.

Az élet pedig ment tovább és ráadásul hiba nélkül jutottunk túl olyan viszonylag nagyobb ügyeken is, mint például 1985 tavaszán a Magyar Jubileumi Kiállítás megrendezése Moszkvában, vagy a „szocialista külkereskedelem" 40. évfordulójának megünneplése. Az osztály munkáját elismerték, engem is több alkalommal jutalomra vagy kitüntetésre terjesztett fel a szakmai vezetés, de az utolsó fázisban a miniszter mindig megvétózta. Végül 1986. decemberében az úgynevezett káderbeszélgetésen közölték velem, hogy a minisztérium vezetésének elképzelése szerint a következő évtől valamelyik külföldi kereskedelmi kirendeltségen fogok dolgozni.

Természetesen gondolkodási időt kértem, majd többekkel konzultálva úgy döntöttem, hogy bár munkajogilag teljesen védve vagyok, helyesebb, ha az ajánlatot elfogadom. Akkor még nem volt szó Veress Péter nyugdíjazásáról, sőt. Azután megindult a gépezet. New Yorkot, Torontót és Athént ajánlották, én az utóbbit választottam.

1987. szeptemberének vége óta tehát, hogy teljesen hivatalosan mondjam: a Magyar Népköztársaság Athéni Kereskedelmi Kirendeltségén dolgozom, a kirendeltség vezető kereskedelmi tanácsos helyetteseként. Beosztásom I. osztályú kereskedelmi titkár, munkaköröm az összefoglaló feladatok ellátása, jelentések, piacelemzések készítése, ezen kívül a mezőgazdasági termékek külkereskedelmének elősegítése. Szerencsére húst – a Közös Piac rendelkezéseinek ellenére – még mindig könnyű Görögországban eladni. Részt vettem a múlt év őszén a narancsimporttal foglalkozó tárgyalásokon is, de arról igazán nem én tehetek, hogy otthon megrohadt a narancs.

Életünkről valamit. Külsődlegesen meglehetősen elegáns, biztos, hogy ilyen lakásom (140 négyzetméter) három erkéllyel a büdös életben Magyarországon nem lesz. De nem is vágyom rá. Saját Ladám mellett a ház előtt parkol a szolgálati Volkswagen Passat is, amivel munkába járok, de ennek az az ára, hogy éjjel-nappal, természetesen hétvégén is, bármikor ugraszthatóvagyok. Gyönyörű helyekre kirándulhatunk, de a magyarországi hazautazáshoz – a kötelezően otthon eltöltendő nyári szabadságot kivéve – különleges engedélyek szükségesek. Pedig egy-egy otthon töltendő hétvégére, ilyenre, mint például most veletek, igazán nem sajnálnám a pénzt.

Beszéljünk tehát a pénzről egy kicsit, mert nyilván érdekelhet benneteket ez is, és úgy gondolom, hogy azon kevesek közé tartozom, aki ezt nem titkolja. A havi fizetésem 82.355 drachma, 417 dollár és 10.049 forint. Görögország egyébként a fizetések tekintetében hátulról a harmadik a sorban, mondják a tapasztalt külszolgálatosok. A magyar állam biztosítja számomra a lakást, vásárolja meg a berendezést, a villanyszámla, a telefon és a fűtés fizetése viszont az én dolgom. Hogy mennyit ér a drachma, összehasonlításként csak annyit, hogy 1 liter tej 105 drachma és 100 drachma alatt szinte semmit sem lehet vásárolni. A fizetésem drachma részéből általában nem jövünk ki, egyébként hivatalos számítás szerint a drachma a forinthoz képest hárommal osztandó.

Furcsa zárt világ egyébként ez a kolónia, az embereknek túl sok ideje van arra, hogy egymással foglalkozzanak és a negatív tulajdonságok is óhatatlanul előtérbe kerülnek. Kialakulnak a kasztok is, a követségiek, ez a legfelső, a kirendeltségiek, ezek vagyunk mi, majd a vállalatiak. Végülis összesen 25 családról van szó, számunkra furcsák ezek a kategóriák, megpróbáljuk áthágni őket,

és egyelőre ugyan olyan jóban vagyunk az IKARUS vevőszolgálati munkatársával, mint a nagykövet helyettesének számító első beosztottal. A kirendeltségen egyébként összesen hat magyar, a tanácsos, a helyettese, két titkár, egy pénztáros, egy adminisztrátor és négy görög, a tolmács, a titkárnő, a gépkocsivezető és a takarítónő dolgozik. A tanácsos meglehetősen nehéz ember, élvezi és érezteti magyarországinál lényegesen nagyobb hatalmát, régi stílusú, drilles vezetési módszere van, szerinte a beosztottak akkor dolgoznak jól, ha keményen kézben tartja őket. Imád elmélyedni a részletekben és ehhez sajnos lehetősége és joga is van. Primitív, de talán beszédes példa: a lakásunkban lévő és elődjeinktől örökölt szalongarnitúra erősen elhasználódott állapotban volt. A cserét Budapesten már engedélyezték, de ő még ezután is három párhuzamos ajánlatot szereztetett be velem és hetekig mérlegelte, hogy Marinovichék mibe fognak beleülni esténként.

Néhány szót szeretnék szólni Mártáról is. Az 1983/84-es tanévtől főállásban is a Külkereskedelmi Főiskola adjunktusa, ahol marketing kommunikációt oktatott egészen addig, amíg a külszolgálat őt is el nem ragadta. Itt az írott, de a még talán erősebb íratlan szabályok szerint elsősorban háziasszonynak kell lennie. Dacára, hogy ezen tevékenységét szinte tökélyre vitte, jó lenne számára más egyéb elfoglaltság is. Az elmúlt hónapokban azért csak-csak megírta egy tankönyv fejezetét, néhány cikke is megjelent a Népszabadságban. Egészségileg az athéni, gyakran szmogos levegő nem kellemes számára, elég nehezen viseli el. Sajnos az elmúlt öt évben egészségileg erősen károsodott, 1985-ben volt egy szívinfarktusa is.

Azt hiszem, hogy elég hosszan untattalak benneteket személyes jellegű problémákkal is, illene tehát már befejeznem. Még tán annyit, hogy az elmúlt öt évben is volt mindenfajta társadalmi és sport megbízatásom, úgyhogy 1987. szeptemberében csaknem egy hétig tartott, amíg lemondtam különféle tisztségeimről: a Fejér megyei Vízisport Szövetség főtitkárságáról, a Magyar Újságírók Országos Szövetségének szakosztályvezetői tisztségéről, a Magyar Reklámszövetség elnökségi tagságáról, a New Hungarian Exporter szerkesztőbizottsági tagságáról, satöbbi, satöbbi. Megmaradt viszont, hogy 1986 óta a Művelődésügyi Minisztérium által elismert címzetes főiskolai tanár vagyok, 1984 óta pedig az IYRU, vagyis a Nemzetközi Vitorlás Szövetség versenybírója.

Végezetül nagy öröm és megtiszteltetés lenne a számunkra, ha a következő három, három és fél évben – megbízatásunk ugyanis 1991-ig szól – valamelyiketeket, vagy akár mindenkit, de természetesen külön – külön vendégül láthatnánk. Ehhez semmi más nem szükséges, mint egy előzetes levél, vagy telefon, címünk: Marinovich Athens, Filothei G. Ventiri 8., telefonom munkaidőben, ami

magyar idő szerint 7 és 14 óra között van 00 30 1 3643523 vagy 524 vagy 525, telefonom a lakáson 00 30 1 6818825, vagy 6840246. Előreláthatólag július 11-től augusztus 19-ig leszek szabadságon Magyarországon. Sok szeretettel köszöntelek mindannyitokat, szevasztok. Ha van kedvetek, akkor hallgassatok még egy kis görög muzsikát."

Amit nem mondhattam el akkor a magnókazettán, azt nyugodtan leírhatom most sok év távlatából. Nemszeretem feladataimhoz tartozott – egyebek mellett - az úgynevezett másutas táviratok megfejtése és szükség szerint továbbítása. Ehhez egy olyan rejtjelező rendszert kellett megismerni még a budapesti felkészülés időszakában, amely egyfelől számmá alakította a betűket, majd egy további módszer segítségével ezeket a számokat is kódolta. Elvileg csak az tudta megfejteni a nyolcas blokkokba tömörített számsorokat, aki mindkét kód birtokában volt. A kódot tartalmazó füzetet pedig a nagykövetség páncélszekrényében egy ablaktalan szobában őrizték. A módszer az volt, hogy a nagykövetség munkatársa felhívott telefonon.

– Anyagod érkezett.

Akkor én a kereskedelmi kirendeltség belvárosi irodájából kiautóztam Paleo Pszichiko-ba, bezárkóztam az ablak és szellőzés nélküli helyiségbe és nekiálltam a rejtjel távirat megfejtésének. Bizony beleizzadtam, és nem csak a hőség miatt, hanem azért is, mert nehezen boldogultam a feladattal, úgy érzem, hogy nem volt hozzá sem tehetségem, sem érzékem. Örök hálával tartozom Udvardi Jóskának, a nagykövetség rádiósának, aki néha megsajnált és a szabályok ellenére segített. A megfejtett szövegek körülbelül ilyen „különlegesen érdekes" dolgokat tartalmaztak.

– A jövő héten fel fogja keresni a kirendeltséget Papadopoulos görög kereskedő és egy kompenzációs ügyletre fog ajánlatot tenni. Ne vegyétek komolyan.

A legemlékezetesebb rejtjeltáviratot azonban 1990 szilveszterén kaptam. Már a rendszerváltoztatás után voltunk, erősen megcsappant a másutas táviratok száma. Otthon ejtőztem és meg is lepődtem, amikor Szilveszter napjának délutánján Udvardi Jóska felhívott.

– Be kell jönnöd a kövire, mert egy nagyobb anyagod érkezett sürgős jelzéssel.

Több órás munkával tettem betűvé a számokat. Az üzenet nagyjából a következőket tartalmazta:

– A Központi Rejtjelző Szolgálat ezúton szeretné megköszönni valamennyi kereskedelmi kirendeltség munkatársának idei együttműködését. Megragadjuk az alkalmat, hogy sikerekben gazdag, eredményes újesztendőt kívánjunk.

Az anyátok! Ezt gondoltam magamban, amikor hazafelé autóztam és következő budapesti tartózkodásomkor meg is kérdeztem a minisztériumi illetékest.

– Miért szivattok bennünket Szilveszter délután?
– Hát csak azért, hogy ki ne jöjjetek a gyakorlatból – hangzott a fantáziadús válasz.

Ebben a mederben zajlott tehát athéni életünk, hét közben a főnökömmel, Tóth elvtárssal súlyosbított munkával, hétvégenként a fő turista szezonon kívül kirándulásokkal, a nagy nyárban pedig tengerparti strandolással, és sok-sok vendéggel. Mártával együtt az volt az elvünk, hogy minden rokont, barátot és ismerőst hívunk, és azokat is fogadjuk, akiket nem invitáltunk. Bejártuk a nagy szigeteket, Krétát, Rodoszt, Korfut, meg a kicsiket is, továbbá a Peloponnészosz félsziget városait. Volt négy évem, amikor olyan természetességgel közlekedtem Athén és Korinthosz között, mint az előző huszonötben Budapest és Székesfehérvár között. A valóban varázslatos naplementét Sounionban több tucatszor mutattam meg a hivatalos kiutazóknak és magánvendégeinknek.

Tartott mindez teljes természetességgel és magától értetődően a rendszerváltoztatásig, ami furcsa késleltetéssel jutott el a külföldön dolgozó magyarokhoz.

FIAM: GERGŐ

Gergő 1984. június 21-én, Budapesten született házasságon kívüli kapcsolatból, ami nem kívánkozik életpályám fényes oldalaira, de azért mindenképpen szólni kell róla. Amikor édesanyja jelezte, hogy várandós, közöltem vele, hogy mindenfajta kötelezettséget vállalok, de feleségül nem veszem. Ez egyébként viszonylag csekély számú, kemény és következetes magánéleti döntéseim egyike.

A gyerek születéséről hosszú ideig édesanyámon kívül senki nem tudott. Ő a rá jellemző módon reagált:

– Apád nagyon örülne ennek.

Azután nagyon megszerette Gergőt. Márta is jóval később tudta meg, egy igen nehéz, egész éjszakán át tartó beszélgetésben mondtam el a történetet. Az első gondolata az volt, hogy vegyük magunkhoz, és neveljük fel mi Gergőt, de ez az adott körülmények között szóba sem jöhetett. Édesanyja ugyanis a gyerek minden lépéséről tudni akart, így 10 éves koráig Gergő nem is találkozhatott Mártával. Márta ettől függetlenül is sorsszerűen nehéz éveket élt át, ekkor már hosszú idő óta küzdött gyógyíthatatlan betegségével. 1996 októberében a leukémia véglegesen leterítette. Kórházi ágya mellett ültem, és a kezét fogtam, amikor örökre elaludt.

Gergőnek nem volt könnyű gyerekkora, 7 éves koráig élt Magyarországon, majd Svédországba költöző anyja magával vitte. Tanulmányainak túlnyomó részét is ott

végezte, Täby-ben érettségizett, de felsőfokú tanulmányait Budapesten a Gábor Dénes Főiskolában kezdte el. Ezt megszakítva költözött vissza Svédországba, ahol 2014-ben, a Mittuniversitetet-en közgazdász szakon BSc fokozatot szerzett. Jelenleg jó munkahelye van a Svéd Közlekedési Hatóságnál, de a szíve visszahúzza Magyarországra.

Gergő saját családot alapított, magyar felesége, Klára megfontoltan és nagy szeretettel irányítja a Svédország és Magyarország között pendliző csapatot, férjét és két aranyos unokámat a 6 éves Botondot és az 1 éves Rékát. Kapcsolatom jelenleg mind a négyükkel szeretettel teljes.

4. SZÁMÚ KITÉRŐ: AZ (SZVT) SZERVEZÉSI ÉS VEZETÉSI TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG ÉS A PR (PUBLIC RELATIONS)

A PR fogalmával a hatvanas évek elején találkoztam a PRESTO-nál végzett munkám során. Titokzatosnak és vonzónak tűnt, Magyarországon egyáltalán nem volt használatos, csak külföldön, megpróbáltam összeszedni az erre vonatkozó angol és német nyelvű szakirodalmat. Amikor azután úgy döntöttem, hogy megszerzem az egyetemi, akkor kisdoktorinak (dr.oec.) hívott címet, főnököm, Tartsay Vilmos javasolta, hogy ezt a témát dolgozzam fel, mert ezt még Magyarországon senki sem tette.

Az érdeklődés viszont a PR iránt Magyarországon is meg volt és ehhez intézményi keretet is biztosított a Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság, és annak főtitkára Frank Tibor. Frank Tibor különös érzékkel gyűjtötte maga köré azokat a fiatal diplomásokat, akik hajlandóak voltak szigorúan társadalmi munkában (tehát ingyen) újszerű és értelmes szakmai feladatokat önállóan megoldani. Jutka is csatlakozott ehhez a csapathoz, hamarosan valamilyen vezetőségi tag is lett és javaslatára Frank Tibor felkért arra, hogy tartsak egy előadást a PR-ről. Franknak tetszhetett az előadás, mert hamarosan megbízott a Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság Public Relations Munkabizottságának vezetésével, konferenciát szerveztünk és 5 napos bentlakásos, szakmai tanfolyamokat egy szentendrei szállodában.

Népművelőként az egyik ilyen bentlakásos PR tanfolyam hallgatója volt a hetvenes évek elején Nógrádi Gábor, napjaink neves ifjúsági írója. Most neki adom át a szót, hiszen egy húsz évvel későbbi interjúban – amely az IPM Magazin 1992. július – augusztusi számában jelent meg, rendkívül plasztikusan kapcsolja össze szakmai pályafutásomat a magyarországi PR történetével. A beszélgetés parlamenti dolgozószobámban zajlott le.

Cím: „PR tudós a kabinetirodán. Ezzel a témával akkor nem lehetett doktori címet nyerni.

A miniszterelnök kabinetfőnöke, aki a Public Relations első magyarországi kutatója és tudósa volt, diákkorában novellákat és tanulmányokat írt: Corneilleről meg az állatok szerepéről a költészetben, és persze a bölcsészkarra jelentkezett. Nem vették fel. Később már közgazdászként, nemzetközi PR konferenciát szervezett, amely a PR első, nagy, nyílt színi megjelenése volt Magyarországon húsz évvel ezelőtt.

Az ötvenes években, mint nehéz láncát a kutya, úgy cipelték sokan magukkal őseik társadalmi helyzetét. A horvát névvel magyar dr. Marinovich Endre apja, nagyapja és dédapja is magyar állami tisztségeket töltöttek be, ezért lett az irodalmi ambíciójú fiatalember nem kívánatos a szellemtudományok egyetemén. A családból és az Eötvös Gimnáziumból azonban ugyanazt az örökséget kapta: tanulj, hogy képességeidet a legjobban kibontakoztathasd.

A bölcsészkari elutasítást követően a közgazdasági egyetemre jelentkezett. Felvették.

– Kényszerpályaként élte meg ezt a korai pályamódosítást?

– Nem. Akkor már annyira akartam tanulni és persze intézményesen, hogy örültem. Különösebb gond nélkül végeztem el az egyetemet, és közben dolgoztam, mert a család nehéz körülmények között élt. Munkát kérő levelemre az a kis, tizenkét fős cég is válaszolt, amelyből később a HUNGEXPO kinőtt. Nemcsak azért volt szerencsém, mert ott találkoztam a reklámszakmával, hanem azért, mert az egyik vezető Tartsay Vilmos volt, az egykori antifasiszta ellenálló fia, akitől megtanultam a szakmát és a vitorlázást.

– Ez egyformán fontos volt?

– Minden fontos, amit szeretünk. A vitorlázás egyébként azóta is életem része: a Nemzetközi Vitorlás Szövetség versenybírója vagyok ma is.

– És hogyan került a „képbe" a Public Relations?

– Az egyetem elvégzése után az említett kis céghez mentem dolgozni. Doktori disszertációt akartam írni, és megkérdeztem Tartsay Vilmost milyen témát javasol, hiszen ő akkor abszolút tekintély volt a szakmában. A PR-t ajánlotta, mint nálunk új, érintetlen szakterületet. A témával már találkoztam 1963-1964 körül, keringtek róla különböző elképzelések, az egyik akkori jellemzés szerint például olyasmi, hogy a PR az, ha az ember hetyeg az újságírókkal…

– Gondolom a téma társadalomtudományi vonatkozásai miatt különösen tetszett a titkos bölcsésznek…

– Igen, egymásra találtunk, hiszen a PR pszichológiai, szociálpszichológiai ismereteket igényelt, fontos volt az emberi tényező figyelembevétele és az empátia. Az em-

beri kapcsolatokban, a társadalmi csoportok tájékoztatásában a sokirányú műveltségnek nem kis szerepe van.

– Az a türelem, nyitottság viszont, ami a PR munkához kell, élesen szemben állhatott azzal az intoleranciával és ideológiai fegyelemmel, amely akkor a társadalmi rendszert jellemezte…

– A disszertációt nem fogadták kitörő örömmel. Pedig akkor már puhult a diktatúra, árnyalati eltérések már lehettek a gondolkodásban, és egyre erősebben érvényesült az úgynevezett új gazdasági mechanizmusra való törekvés. A KGST országokban szűk szakmai körökben akkor már nagyjából tudták, mi a PR, ismerték a nyugati szakirodalmat, így volt ez különösen az NDK-ban. Rostockban Klein professzor a téma tudósa volt például, bár ha a PR-ről esett szó, náluk mindig elhangzott az epitheton ornans, a szocialista jelző. Mint mondtam engem lelkesített a téma. A disszertációm címe – miután magyarázni kellett a fogalmat, meg a szükséges óvatosságból is: A gazdasági és társadalmi kapcsolatok szerepe a piaci munkában. A nyolcvanas évek végéig egyébként a PR munkát a hazai viszonyok között csak a gazdaságban és esetleg a kultúrában lehetett elképzelni, azt, hogy ez a tevékenység az egész társadalmat áthatja és politikai PR is létezik, elutasították. Tilos volt akár csak szóba is hozni. A közgazdasági egyetem ugyanakkor a disszertációm témáját elfogadta, de a három kar tanácsából egyik sem vállalta a megszületett dolgozatot, sőt írásba is adták, hogy ezzel a témával Magyarországon nem lehet doktori címet nyerni. Következett a harc, a meggyőzés, néhány magyar barát, és végül a rostocki Klein professzor személyes támogatása, akit egy alkalommal elvittem a dékánhoz. Ekkor elfogadták a disszertációt.

– Az elmélet tehát győzött. És a gyakorlat?

– A PR szemlélet elsősorban a külkereskedelmi és a külföldön végzett munkában jelentkezett. Magyar napok, külkereskedelmi hetek rendezésében már nem lehetett kikerülni. A bécsi magyar áruházi héten például a kiállított termékek mellett ott voltak a tojásfestő és a pingáló asszonyok meg a huszárruhába öltöztetett szép, szőke osztrák fiúk, akik a vásárlókat fogadták. Én persze akkor még csak a rendezvények itthoni előkészítésében vettem részt. Alacsony beosztásúnak a nyugati út nem járt. Sőt volt időszak amikor még a Kossuth-díjas professzorok vetélkedtek egy prágai társasút gyönyöreiért.

– Emlékezetem szerint a gazdasági mechanizmus elhalása ellenére a PR a hetvenes évek elején még virágzott…

– Színvonalasabban végzett reklámmunkának tetszett, és a Szervezési és Vezetési Tudományos Társaságban megalakult a PR-munkabizottság Frank Tibor kezdeményezésére. Itt gyülekeztek azok a közgazdászok és műszaki pályán dolgozók, akik a saját területükön nem tudtak PR-munkát végezni és érdeklődtek a téma iránt. Ennek

a PR-munkabizottságnak a titkára lettem, és rettentően tetszett a dolog. Feltérképeztem, hogy ki az, aki a munkában számításba jöhet. Így csatlakozott hozzánk Lipót József, aki könyvet írt a Public Relations-ről és Márton Miklós, aki Ford ösztöndíjjal hasonló témát kutatott az Egyesült Államokban. Már 1970-ben megrendeztük az első PR tanfolyamot Szentendrén, és '72-ben nemzetközi PR konferenciát szerveztünk, amelyen részt vett Hundhausen professzor is, a szakma nagy öregje, aki saját költségén jött el, hogy előadást tarthasson. Ez volt a PR első, nagy, nyílt színi megjelenése Magyarországon.

– Őszintén szólva a PR-ről szóló sajtóközleményekből én leginkább arra emlékszem, hogy „a telefonközpontosoknak köszönniük kell, amikor felveszik a kagylót".

– A belső és külső kapcsolatok számos vetületével foglalkoztunk a konferencián és a PR-klubban is, de az újságíró kollégák leginkább azt találták fontosnak, hogy a portásnak legyen tiszta a körme és a ruhája… Ennek ellenére terjedt a PR-szemlélet. Egyre több külföldi üzletember járt nálunk: a példa jobb tanítómester, mint a szó.

– A hetvenes évek végétől komoly visszaesést tapasztaltam a PR-rel kapcsolatos szakterületeken… Nem jól láttam?

– Elméletileg még akkor is minden szép és jó volt. Az egyetemen és több főiskolán oktatták, jó jegyzetek készültek, és sok diplomamunka íródott a PR tárgykörében. Csak a hétköznapi életben nem igényelték ezeket az ismereteket. Merthogy nem volt piac, pontosabban szimulált piac volt. Meg lehetett élni PR nélkül. Csak egy-egy menedzser szemléletű vezető egyéni akciója volt, ha nagyobb szerepet kapott valahol.

– A közönségkapcsolatok ápolása ma már a gyakorlatban is elterjedt és virágzik, számos PR-iroda működik. Mi a helyzet itt a Parlament falai között? Az embernek néha az az érzése, hogy itt is elkelne néhány PR-szakember…

– A parlament egészéről természetesen nem szólhatok, hiszen én a Miniszterelnöki Hivatal munkatársa vagyok, de nagy örömömre szolgál, hogy ma már alig van olyan kormányülés, amelyen legalább egy miniszter ne jegyezné meg, hogy nézzük meg ennek vagy annak az ügynek a PR vetületét is. Vagy: a Public Relations szempontjából ez nem lenne helyes intézkedés. Egy éve vagyok ebben a munkakörben, és sokan azt hitték, hogy éppen PR ügyekkel fogok itt foglalkozni. A munkámnak itt, a kabinetirodában persze sok PR-vonzata van, de alapvetően nem ez a dolgom.

– Tehát a magyar kormánynak nincs önálló PR-főnöke?

– Nincs. Szóvivők vannak… Én azonban nagyon remélem, hogy előbb-utóbb lesz összehangolt PR-terve a kormánynak is.

– És a minisztériumoknak?

– Ahol a téma megköveteli, ott van. De jó lenne, ha minden minisztérium szükségszerűnek tartaná ezt a feladatot…

– Az egykori PR-es nem érzi úgy időnként, hogy fel kellene emelnie a telefont egy-egy ügyben és tanácsot adnia? Vagy ehhez a kabinetfőnöknek nincs joga?

– Jogom lenne, de nagyon sokszor időm nincs. A hallatlanul felgyorsult életritmus nem teszi lehetővé az efféle tanácsadást. Reflexszerűen vannak ötleteim és ezeket mondom is, de a koncepciózusabb munkához kellene legalább két szabad hét. Egy kicsit sajnálom, hogy az élmények PR-központú feldolgozására a napi munka mellett szusszanásnyi idő sincs, de hat óra alvás kell a regenerálódáshoz.

– És Corneille? Az irodalmi ambíciók?

– Olvasni csak a tévé terhére tudok. Csupán a hírműsorokat nézem meg. De az így lopott időben is inkább csak a folyóiratokat futom át. Pedig úgy szeretnék újra hömpölygő eseményeket olvasni, például Jókait…

– Ha már itt tartunk… Sose gondolt arra, hogy mi lett volna, ha nem x-es diák és felveszik a bölcsészkarra…?

– Furcsa helyzet… Nem tudom átélni… Nem tudni pontosan meddig tart az élet, de ha jelenlegi nyugdíjtörvények érvényben maradnak, szeretnék tíz év múlva nyugdíjba menni. És akkor még talán írni is fogok…”

3 ÉV A CSÚCSON (1991–1994)

ANTALL JÓZSEF KABINETFŐNÖKE

Mindazt, ami Magyarországon a nyolcvanas évek végén történt, sajátos helyzetből, bizonyos távolságból figyeltem. Athénben ugyan része voltam a hivatalos magyar szervezeti struktúrának, a hazai eseményekről mégis csak késve, vagy áttételesen értesültem. A nyolcvanas évek végén még nem létezett internet, nem lehetett közvetlenül elektronikus üzeneteket váltani, a hírek továbbításában csak a nyomtatott sajtóra, vagy a rádióadókra lehetett számítani, aminek a mi esetünkben időbeli és térbeli korlátjai voltak. Szinte kizárólagos hírforrásunknak számítottak a Kossuth Rádió hajnali 5 órás és esti 10 órás adásai a középhullámon (napközben a vételi viszonyok ezt nem tették lehetővé), valamint az éjfél körül a MALÉV menetrendszerinti járatával érkező aznapi újságcsomag.

Így tudtam meg azt is, hogy 1989 nyarán szinte az ismeretlenségből a közélet egyik főszereplőjévé vált egykori tanárom Antall József, akivel a későbbiekben is tartottam a barátivá fejlődő kapcsolatot. 1990. tavaszi választási győzelméhez, miniszterelnökké választásához a tőle tanult híres idézettel gratuláltam.

„Dans la politique et dans l'amour il n'y a pas ni jamais ni toujours"

„Tisztelt Miniszterelnök Úr!
Kedves Jóska!
Harminchárom évvel ezelőtt egy fiatal történelem tanár a fenti szavakkal búcsúzott tanítványaitól, amikor eltávolították az Eötvös Gimnáziumból.

Ma ugyanő érett férfiként – az ország többségének akaratából – felelős tisztség betöltésére kapott megbízást.

Szurkoltam érte, hogy sikerüljön.

Szívből gratulálok hozzá.

Szeretettel üdvözöl *Athén, 1990. május 23."*

Ezután néhány, főként közvetett üzenetváltás után karácsonyi budapesti tartózkodásomkor telefonon is tudtunk beszélni. Jeleztem, hogy külföldi munkám 1991-ben befejeződik, ha használhatónak vél, felajánlom szolgálataimat.

– Rendben. Küldj el egy életrajzot, de a kísérőlevelet úgy címezd, hogy „kedves Jóska", mert akkor nem merik megtenni, hogy ne adják be – szólt a válasz.

Természetesen ezt a megszólítást alkalmaztam a kért küldeményen, amelyben egyebek mellett a következőket is írtam.

> *„Mint telefonon is mondtam, azért kértem ezt a beszélgetést, mert két dolgot tudok és szeretnék Neked felajánlani:*
>
> *– lojalitásomat, ami ahhoz az emberhez kötődik, akit harmincnégy éve ismerek és tisztelek, s akinek a vállán állva közvetítettem a Rádió kapujánál történteket 1956. október 23-án este;*
>
> *– ismereteimet: humán indíttatású, közgazdasági töltésű, több mint húsz éves államigazgatási múlt tapasztalatait, amiket tudatosan fejlesztett kommunikációs készséggel igyekeztem ötvözni."*

Hetekig nem történt semmi érdemi, hétköznap reggelenként áttörtem magam az athéni csúcsforgalmon, amely már akkor olyan volt, mint a budapesti harminc évvel később, útközben felvettem egy vagy két kollégámat és nyolc órakor leültem az íróasztalom mögé. Hétvégenként pedig általában kirándultunk: vagy a Peloponnészosz félsziget kis körét tettük meg: Korinthosz – Naphlion – Mikéné – Epidaurosz érintésével, esetleg az attikai Riviérán autóztunk.

A kereskedelmi kirendeltség irodája Athén központjában volt, ablakom a Merlin utcára nézett, amely a Vassilissis Sofias (Szófia Királynő) sugárút mellékutcája. Az 1988-ban épült irodaház főbejárata is erről a főútról nyílik. A félig nyitott bukóablakon keresztül folyamatosan behallatszott a mediterrán város utcai zaja, az állandó dudálás, a sorsjegyárus óbégatása és az akkori években a közlekedést lebonyolító magyar Ikarus buszok dízelmotorjának jellegzetes morgása. Időnként ezt a már szinte nem is érzékelt hangzavart megtörték a Parlament elé vonuló tüntetők ütemesen kiabált jelszavai és a rendőrautók vijjogó szirénái.

Íróasztalom üveglapja alá kétnyelvű, görög-angol naptárt helyeztem, amelyben piros színnel nyomtatták a helyi munkaszüneti napokat, így azt a napot is, 1991. április 5-ét, az ortodox húsvét nagypéntekét, amelyen élettörténetem fontos szakasza elkezdődött. Lényegesnek tartottam e napok történéseinek, döntéseinek, hangulati hullámzásainak rögzítését, ezért ezek naplózását ide másolom.

1991. április 5. (péntek) A latin és az ortodox húsvét között – amelyeket az idén egy hét választott el egymástól – magyar és német vendégeink voltak. Évtizedes rokoni – baráti kapcsolatok athéni felfrissítése, ma reggel őket kellett búcsúztatni. Feri sógoromék hajnalban indultak haza kocsival, együtt keltünk és kivezettem őket az attikai közlekedési dzsumbujból az Ethniki Odosz, az északra vezető Nemzeti út 20-as kilométeréhez, jó utat kívántam nekik, majd a bútoráruház parkolójában éles kanyarral megfordulva begurultam a belvárosba. Nehezen készülődött idén a tavasz, napokig melegebb volt az idő Budapesten, mint Athénban. A tartósan borús eget és a szokatlanul sok esőt egyesek a Kuvaitban égő olajkutak hatásával és az onnan érkező széllel magyarázták. Tény, hogy az egyik éjjel barna eső esett és rozsdaszínű foltok maradtak a fehér Opel fényezésén. (Szolgálati kocsi, Delta-szigma 21-29, görög diplomáciai rendszámú Opel-Kadett 1,6LS, 1587 cm3, forgalomba helyezve 1988. december 2.)

A görög ünnep ellenére a kereskedelmi kirendeltség vezetője a magyar kollégáknak munkanapot rendelt el és Mónika, a titkárnő a szokásos reggeli programbegyűjtést is elvégezte. Bediktáltam, hogy 10 óra körül másfél órára magánügyben távol kell lennem, majd öreg német barátunkat, Albertet és partnerét vittem a repülőtérre.

A reptéren még mindig érvényben voltak az Öböl-háború kezdetén bevezetett biztonsági előírások. Zöldszínű, megkülönböztetett rendszámommal ugyan felhajthattam a bejárathoz, de a csarnokba diplomata igazolványom ellenére sem engedtek be a géppisztolyos rendőrök. Albertéktől tehát a kapuban elbúcsúzva visszagurultam a belvárosi irodába a szokatlanul üres utcákon. A görögök már a négynapos húsvét csütörtökén kivonultak a városból. Talán tíz perce érkezhettem vissza, amikor Mónika szólt, hogy budapesti telefonhívásom van, amiben nem volt semmi szokatlan, hiszen otthon munkanap volt. Az viszont furcsának tűnt, hogy mielőtt kapcsolta volna a vonalat, izgatott hangját suttogóra halkította.

– A miniszterelnök titkára keres.

Nem volt időm meglepődni, mert máris új hangot hallottam, Rózsa Marianna a miniszterelnök személyi titkáraként mutatkozott be, jelezte, hogy Antall József kíván beszélni velem, de egy kicsit várnom kell, mert időközben befutott „K” vonalon egy másik hívás.

A misztikus „K” vonal tehát a rendszerváltoztatás ellenére maradt – gondoltam – majd megszólalt a régen ismert, de az utóbbi időben csak a rádióban hallott hang:

– Szervusz. Megkaptam leveleidet és nem tettem le arról, hogy együtt dolgozzunk. (Itt arra utalt, hogy korábban diplomáciai szolgálatra szánt, de ez különböző okok miatt nem jött össze). Most másról van szó, mint a korábbi variációkban, közvetlenül mellettem lenne munkád. Át akarom itt kissé szervezni a dolgokat és a törzskar, a kabinetiroda vezetésére keresek megfelelő embert, minimum államtitkár – helyettesi

rangban. Persze ehhez az is kell, hogy abszolút biztos háttered legyen, mert ha én bukom, akkor te is velem buksz.

– Elnézést, hogy máris a szavadba vágok, de azt hiszem, hogy az egyetemi vagy a főiskolai oktatásba bármikor vissza tudok vonulni, hiszen kandidátusi fokozatom, ma is élő címzetes főiskolai tanári megbízatásom van.

– Ne adj most választ, gondolkodj. Egy hét múlva ismét hívni foglak. Ezt az egészet egyébként csak úgy lehet felfogni, mint egy missziót.

Célra orientáltan beszélt, hamarosan „káderezni" kezdett.

– Te németes és angolos vagy?

– Igen.

– Szervezési kérdésekkel foglalkoztál a külkerben?

– Igen.

– Meddig tart az ottani megbízatásod?

– A négy év október 1-én telik le, de ezt szóban éppen a múlt héten további egy évvel meghosszabbították.

– Ha pozitívan döntesz, ez mindenképpen lerövidül. Májusra-júniusra.

– Ne menjek haza a jövő hét végén?

– Ne, most gondolkozzál, ha úgy döntesz, hogy igen, akkor személyesen is kell beszélnünk, ezt majd egyeztetjük.

– A hírekből úgy tudom, hogy 15-én Párizsba készülsz.

– Nem, Londonba.

– Persze, ez a Mitterand féle kezdeményezés, az Európai Bankról. Ezért gondoltam Párizst. A jövő hét vége felé számíthatok a telefonodra?

– Igen, hívni foglak. Na, szervusz.

Nem tudtam azonnal feldolgozni magamban a hírt. Feleségemnek, Mártának sem tudtam telefonálni, mert valami egészen lapos ügyben a főnökömhöz, a kirendeltség vezetőjéhez kellett mennem. Körülbelül egy órát ültem nála. Egyebek mellett a nyári szabadságok beosztásáról volt szó – s én nagyon úgy éreztem, hogy ez már rám nem vonatkozik. Kibámultam az ablakon, a Nemzeti Park fáit néztem, az Akropolisz még körvonalaiban sem volt látható, mert elnyelte a várost fojtogató szmog.

Április 6. (szombat). Karácsonykor otthon voltam, logikus tehát, hogy húsvétkor ügyeletbe osztottak be a nagykövetségen. Nem is bánom, most nem hiányzik egy bármennyire is kellemes tengerparti kirándulás. Valószínűleg nyugi lesz, elmerülhetek a gondolataimban, meg talán el tudok intézni néhány magyarországi telefont is.

De még van idő az indulásig, hanyatt fekszem az ágyban és a mennyezetet nézem. Márta is ébredezik, tegnap este hosszan beszélgettünk, jobban megijedt a feladat nagyságától, mint én magam. Most, már ha nem is tudja, de érzi, hogy döntöttem.

– Na, mi van államtitkár úr? Utazunk haza, végleg?

– Azt hiszem, igen.

Az ügyelet csaknem olyan volt, mint más hétvégeken, mindössze két kisebb feladat adódott, ami a kiküldetés negyedik évében már rutinnak számít. Egy autós turista Athéntől több száz kilométerre elvesztette a kocsi kulcsát és azért telefonált, hogy a nagykövetség közbenjárását kérje. Javasoltam, hogy forduljon bizalommal a legközelebbi görög ezermesterhez, ugyanis a magyar külképviseletnek nincs lehetősége arra, hogy lakatost küldjön a Peloponnesszosz félsziget déli csücskébe. Déltájban az athéni turista-rendőrség kért telefonon tolmácsolási segítséget. A Szintagma tér egyik padján találtak egy sírdogáló nénikét, útleveléből megállapították, hogy magyar, de nem tudtak vele szót érteni. Az idős hölgy – mint szép „vazsmegyei" tájszólással elmondta – elsodródott a csoportjától, amellyel utazik és a szállodája nevére sem emlékezik. Kértem, mondja el, hogy néz ki a szálloda és ebből kikövetkeztettem, hogy csak a Titániáról lehet szó. Amikor a rendőrök visszavették a telefont, arra kértem őket, hogy ha lehet, vigyék el a hölgyet a Titániába, ha nem, kísérjék át a Panepisztimiou út jobb oldalára, amelyen végigmenve visszatalál a szállodába.

Közben pedig több magyarországi telefonom is volt, barátokkal, kollégákkal, rokonokkal is beszéltem, kérdéseimre hol lelkes, hol fanyalgó válaszokat kaptam, de még a legnegatívabb reakció sem tudta megingatni egyre határozottabbá váló álláspontomat.

Április 12. (péntek) Ma telik le az egy hét. A reggel elég jól indult. Utcánkban virágban álltak a Júdás-fák, a kapun kilépve rózsaszín-lila szőnyegen tettem meg az első lépéseket. Hajnalban elfújta a szmogot az egyre erősödő attikai szél, a ritka szép, tiszta reggelek egyike volt. Szokásos utamon a Lükavetosz oldalában autózva el lehetett látni a tengerig, Szalamisz szigete előtt egy szürke tankhajó útját fehér komp keresztezte.

Itt fogom tehát hagyni ezt a szeretett-utált várost a kiszabott öt év előtt. Itt hagyom a kemény fények, a lágy tenger és a kopár hegyek országát, amit a végén megszerettem. Elmegyek onnan, ahol a pálmafa és a tenger olyan kézközeli volt, mint otthon az akác és a Duna. A mediterrán kedélyességet fel fogja váltani a közép európai merevség, a dollárban fizetett munkát a forintban mért szűkösség. Érteni fogok minden feliratot és utcai szóbeszédet és bizonyára sokszor bosszankodni fogok ezeken. A 140 négyzetméteres lakásból vissza az 58-ba. Ellentételként viszont – bármilyen teátrálisan hangzik is – elérhető közelségbe kerül, hogy tegyek valamit ezért a szegény kis országért, amelybe születtem, s amelyet azóta többször is tudatosan választottam.

Lakásunk – amit most itt fogok hagyni, s amely még másfél évig otthonunk lehetett volna – Filothei-ban, az Athén északnyugati részén elhelyezkedő kertvárosban van, a központtól mintegy 8 kilométerre, amellyel a Kifissziasz, a Kifissziába vezető

főút köti össze. Utcánkat eukaliptuszok és Júdás fák teszik a nyári forróságban is kellemesen árnyassá, lenn az árokban gyér vizű patak fut. A G. Ventiriről a görög szabadságharc tábornokáról elnevezett utca 8. számú házát az Amerikai Egyesült Államokból visszatelepült Peter Analitisz építette nagyon logikus rend szerint. Alacsony, szimbolikus kerítés – amit ha jó kedvem van egyszerűen át szoktam lépni – külön személy- és autóbejárattal. Három szint – mindegyiken egy kb. 150 négyzetméteres lakás. Fehér márványlépcsők, márvány burkolatú lépcsőház, hatalmas márványozott teraszok. Egyik kedvencem a főerkély, kilátással a kis előkertre – ahová Peter egzotikus növényeket telepített – és a szomszéd hatalmas pálmafájára, amit gondosan megkíméltek a nemrég befejeződött építkezés idején. A másik kedvencem az óriási nappali, könyvespolccal, magunk választotta szalongarnitúrával, kandallóval, TV sarokkal. Itt szoktam jó nagyokat olvasni és átbambulni a töredék éjszakákat, amikor a budapesti gép érkezése és vissza indulása közötti három órában nincs értelme ágyba feküdni. Szerencsére ez nem mindennapos alkalom volt, de gyakran előfordult, hogy az éjfél után érkező delegációt nekem kellett a városba fuvaroznom és szinte haza sem értem már indulhattam egy másik küldöttségért a szállodába, hogy a hazautazáshoz hajnali fél ötre a reptéren legyenek.

Lakásunk nappalijából nyílik a konyha – Márta birodalma – valamint a zöld márvánnyal borított előszoba. Ugyancsak zöld márvány padozatot kapott a közlekedő folyosó, ami a dolgozó-, a vendég- és a hálószobát köti össze, valamint a két fürdőszoba. Most már felszedtük a flokatit, a hosszúszőrű szőnyeget, ami télen csökkenti a márvány hidegségét.

A patak partján két hozzánk tartozó kocsi parkol, a zöld delta-szigma rendszámot viselő szolgálati Opel, amellyel eddig 52.000 kilométert futottam, valamint magáncélokra a sajátunk, a magunkkal hozott Lada, ami sárga kszi-alfa (xenon apoasztolosz=külföldi kiküldött) rendszámot kapott. (Lada 2105, 1294 cm3, fehér, magyarországi rendszáma GS 69-20).

Ma várom tehát a miniszterelnök telefonhívását Budapestről. A munkaidő végéig semmi nem történt, persze ez otthon csak déli 2 óra, hosszú a nap még estig. Kollégáimat hazaküldtem és átvállaltam a délutáni telefonügyeletet. Fél öt után nem bírtam tovább, tárcsáztam és Rózsa Mariannát kértem a telefonhoz.

– Sajnos nem tudom kapcsolni a miniszterelnök urat. Most a pápai nuncius van nála, utána pedig temetésre készül. Valószínűleg otthon fogjuk hívni a lakásán. Egyébként döntött?

– Döntöttem, de úgy érzem ezt illendő lenne személyesen elmondanom.

– Engem azért érdekelne a véleménye.

– Hát igen. Megtisztelőnek tartom a felkérést és köszönettel elfogadom.

– Este hívni fogjuk.

Este fél 10-kor szólt a telefon. Béla sógor érdeklődött Szegedről hogylétünk felől. Semmi érdemlegeset nem tudtam mondani.

Másnap, szombat reggel elutaztunk Mártával Észak-Görögországba, Kasztoriába. Tudtam, hogy napokig semmi nem fog történni a miniszterelnök londoni utazása, majd az ezt követő kormányülés miatt.

Április 18. (csütörtök) Márta reggel hazautazott. A szokásos hajnali út a repülőtérre, virradat előtt még lehet hallani a Kossuth Rádió adását a kocsiban: Budapesten 2 fok van és délben sem emelkedik 5 fok fölé. Cuccolás, a bejáratnál kollégám, Földvári Péter és felesége, valamint görög üzlettársa Tellisz Karauzasz. Szintén Budapestre utaznak, valami bonyolult háromlábú magyar-görög-libanoni üzlet részleteinek rendezésére. Mellettük nyári öltönyben toporog egy kis arab ember, bőröndjét hatalmas gorillája cipeli. Márta felvette a Kasztoriában vásárolt új bundát, a kis arab már az athéni hajnalban is didereg. Nagyon fog fázni Budapesten.

Délután olvasgattam, papírjaimat rendezgettem, este bekapcsoltam a televíziót, hogy megnézzem a CNN hírösszefoglalóját, amikor fél 10 tájban megszólalt a telefon. Rózsa Marianna volt.

– Hogy magát mennyit kerestük. Vonal sem volt, meg nem is találtuk.

Tudtam, hogy ennek egy része jó szándékú hazugság, hiszen jól ismerem az időzavarban szenvedő emberek hasonló mentegetődzéseit. Elsütöttem tehát az egyik, ilyenkor szokásos, az akkori időkben használatos, de nagyon jellemző közhelyet.

– Persze, persze, amikor két olyan „korszerű" hírközlési rendszer, mint a magyar és a görög összekapcsolódik, akkor csodákra képes…

– Most sem tudom kapcsolni a miniszterelnök urat, mert még tart a kormányülés. De talán egy óra múlva.

– Szívesen jelentkezem én is.

– Hát akkor keressük egymást.

Fél 11-kor leültem a telefon előtti puffra, magam elé tettem a három lehetséges telefonszámot rögzítő cédulát és tárcsázni kezdtem. A negyedik vagy ötödik kísérlet sikeres volt. Először Marianna volt, majd a főnöke.

– Hát én közben Londonban voltam, nem tudtunk beszélni. Az első kérdésem, hogy mikor tudnál hazajönni?

– Véglegesen?

– Igen, először ezt kellene tudnom.

– Körülbelül egy hónapra van szükségem, hogy mindent lezárjak, de ez nem csak tőlem függ.

Szinte láttam a legyintést, amit a mondat másik fele váltott ki. Ugyan melyik jelenlegi főnököm akarna ellentmondani az ő kívánságának.

– A másik kérdés, hogy mikor tudnánk személyesen beszélgetni? Mikor jársz itthon?

– Csak emiatt utaznék haza. Tehát alkalmazkodnék hozzád.

– Lehet ez a jövő hét pénteken? Akkor legalább lesz egy hétvégéd itthon.

– Természetesen, akkor 26-án ott leszek. A repülőgép reggel 7-kor érkezik.

– Ha megérkeztél, hívjál fel. Na szervusz.

– Szervusz.

Másnap persze megtelefonáltam Mártának és édesanyámnak a hírt, hogy a jövő héten én is otthon leszek, de elhatároztam, hogy athéni főnökömnek csak hétfőn szólok, hiszen szinte mániákusan ellenez minden hazautazást. Nem akartam elrontani a hétvégéjét.

A hétfő reggeli csoportos eligazításon jeleztem, hogy négyszemközti mondanivalóm van.

– Nehéz ügyről kell beszélnem.

– Na mi van? Karamboloztál a szolgálati kocsival?

– Nem.

– Válni készülsz?

– Nem.

– Hát akkor?

– A miniszterelnök – aki régen ismer, hiszen tanítványa voltam – telefonon arra kért, hogy pénteken utazzam haza. Állás ügyben akar beszélni velem.

Gyors volt a hangulati váltás.

– A miniszterelnök mindannyiunk főnöke, tehát az utazást engedélyezem. A repülőjegy árát mi fedezzük.

Április 26.(péntek) A kolónia íratlan szabályai szerint az éppen egyedül lévőket meg szokták hívni ebédre, vagy vacsorára. Tegnap este is kedves kollégáim addig töltögették poharamba a szőke whiskyt, hogy kellemesen elzsibbadva érkeztem haza. Nem volt már kedvem csomagolni.

Az ébresztő órát hajnali háromra állítottam, hogy legyen egy teljes órám a készülődésre, de szokás szerint 10 perccel korábban magamtól ébredtem. Két nehéz bőrönd (ezek tartalma minden bizonnyal már véglegesen otthon marad), plusz a pilótatáska, egyedül megyek a reptérre, nem akarom egyik kollégámat sem terhelni, csomagszállító kocsi nincs. Ráadásul a diplomáciai autók parkolója, ahol a Ladát a hét végén hagyni fogom az érkezési oldalon van, izzadtan, lihegve érkezem át az indulási oldalra. Viszont a komfort osztály egyetlen utasa vagyok, bizonyára ennek szól a soha nem tapasztalt udvariasság.

– Mikor tetszik kérni az aperitívet és a reggelit?

– Alkoholt most nem iszom. Kérek egy dzsúszt, tíz perccel később a reggelit – használom ki a ritka alkalmat.

Édesanyám lakásáról pontosan nyolc órakor hívom a miniszterelnöki titkárságot. Rózsa Marianna még nincs benn, talán egy fél óra múlva. Második telefonomat már fogadja, de kiderül, hogy Antall Józsefnek éjjel szörnyen megfájdult a foga, talán csonthártya gyulladása is van, később megy be, majd jelentkeznek. Hamarosan megszólal a telefon.

– 10,30-ra itt tudna lenni?

– Természetesen.

Kaptam egy kölcsön Skodát (1000 MB, farmotoros) budapesti tartózkodásom idejére, de most szívesebben választom a metrót. Az Astoriánál először meglepődöm a 12 Ft-os jegy árán, azután tudatosítom magamban másik országba érkeztél, mint amit három és fél évvel ezelőtt elhagytál. (Akkor 1 Ft-os érme bedobásával nyílt ki a peronzár). Átvágok a Kossuth téren, a Parlament előtt a tér két végén sorompó géppisztolyos rendőrrel. Ide is elérkezett az Öböl-válság. Még mindig van 10 percem, amikor a XVII-es kapuhoz érkezem. Sétálok egyet a Duna parton.

A titkárnő arra kér, hogy várakozzam az erre a célra kijelölt szobában. Friss újságokat és friss kávét hoz. Néhány perc múlva jön Marianna, bemutatkozunk, „kóstolgatjuk" egymást.

– Az előző csapat még benn van, de a következő Orbán Viktor lesz, aki mindig késni szokott, remélem lesz elég idejük a beszélgetésre.

Kb. 10 perc múlva.

– Jöjjön. A miniszterelnök úr várja.

Egy kisebb és egy nagyobb előszobán át jutok a főajtóhoz. Amikor benyitok, Antall József az íróasztalánál áll és telefonál. Egy pillanatra visszahőkölök, de barátságosan int, hogy nyugodtan menjek tovább. 1988 júliusában találkoztunk utoljára, Úristen, mi minden történt azóta vele! Ellenzéki kerekasztal, MDF elnökség, szabad választások, kormányalakítás, betegség, műtét, taxisblokád, csaknem egy éve kormányon. Az első benyomás, hogy néhány kilót felszedett, kissé mindig görnyedt tartása erősödött, viszont hanghordozása, kék szemének villogása a régi. A szoba közepén lévő nagy ovális asztalhoz ülünk, kéri, hogy a balján, félig felé fordulva foglaljak helyet. Betegségének, fáradtságának nyomát sem látom.

– Mikor érkeztél?

– Athénből reggel 7 órakor érkezik a MALÉV – felelek röviden, tudva, hogy a válaszom most érdektelen.

A. J. gyorsan a tárgyra tér.

– Készült egy tanulmány az itteni munkáról és hiányolja, hogy nincs nálunk valaki, aki összefogja a folyamatokat. Nem a jogszabály előkészítésről és a kormányülé-

sekről van szó, mert az jól működik, hanem minden más egyébről, arról, hogy milyen eseményen vegyek részt, kivel kell találkoznom, miért és mikor mit kell mondanom. Egyáltalán ki az, aki a szobámba fog lépni, mire számíthatok? Azt sem szeretem, ha nem idejében értesülök fontos dolgokról. Ennek az embernek, akit keresek, nevezzük kabinetfőnöknek, vagy stábfőnöknek, ahogy a Fehér Házban hívják – ha éjjel kettőkor felhívom, válaszolnia kell arra, hogy mi történt az előző nap és milyen események várhatók másnap.

Lendülettel folytatja.

– Neked jók a paramétereid. Életkor, minisztériumi és külszolgálati munka. Tudományos fokozat és nyelvtudás, de nekem az is nagyon fontos, hogy gyerekkorod óta ismerlek és bízom benned. Sok ismeretlennel az a bajom, hogy nem tudom valóban át akar-e ejteni és azért javasol előnytelen megoldást, vagy egyébként is hülye.

– Mondanék egy példát a jó együttműködésre – dől hátra székében – apám, bizonyára tudod, menekültügyi kormánybiztos volt a háború idején. Amikor az olaszok 1943-ban megbuktatták Mussolinit és a németek megszállták Olaszország északi részét, több olasz katona menekült Magyarországra. Kényes helyzet volt, mert Németország szövetségeseként nem fogadhattuk volna őket. Apám jelentette a helyzetet a főnökének, Keresztes-Fischer belügyminiszternek, aki csak ennyit mondott.

– Az olaszok nagyon kedves emberek és én szeretem az olasz operákat.

– Ezzel apám felhatalmazást kapott gyakorlatilag mindenre. Utasította a csendőröket, hogy miként kell eljárni, iskolákat tettek szabaddá az olaszok elszállásolására, megszervezték az élelmezésüket stb. Ilyesmit szeretnék én is – lágyult el A. J. hangja, majd hirtelen megkeményedett.

– Azt azonban előbb tudnom kell, hogy mi a helyzet a titkos szolgálatokkal. Szigorúan titkos tiszt, hálózati személy voltál-e?

– Nem, ezt sikerült megúsznom, talán a párttagságom miatt, mert az MSZMP-nek viszont tagja voltam. De ellenőrizd, bizonyára módodban áll.

– Nem ellenőrzöm, ha te mondod, elhiszem. Mettől meddig voltál párttag?

– 1977-től a végéig.

– Ez volt a külföldi kiküldetés ára?

– Nem, ennél bonyolultabb a helyzet. A minisztériumban, ahol dolgoztam, egyebek mellett az információs rendszer működtetéséért voltam felelős. Rá kellett jönnöm arra, hogy a szakmai információk mellett a pártnak külön csatornái vannak és a két rendszer gyakran interferál egymással. Úgy gondoltam, hogy az eredményes munkához a másik rendszert is ismernem kell. Munkámat elismerve léptettek elő, tehát úgyis fogalmazhatok, hogy valószínűleg ez volt az osztályvezetői kinevezés ára.

– Az egykori párttagság nem érdekel. Egyedüli kikötésem az, hogy a kormány tagjai nem lehettek az állampárt tagjai. Egyébként ez az egész egy teljes generáció

problémája és én a magam részéről többre tartom azokat a volt párttagokat, akik lelkiismeretesen dolgoztak és tettek valamit az országért, mint azokat a pártonkívülieket, akik azon a címen, hogy a kommunista rendszert nem támogatják, nem csináltak semmit.

– Viszont még valamiről beszélnem kell – veszem vissza a szót. Van egy házasságon kívül született fiam.

– Viseli a nevedet? Tartod vele a kapcsolatot? Anyagilag gondoskodsz róla?

– Mindháromra a válaszom igen.

– Akkor ez nem lehet probléma.

A. J. ismét témát vált.

– Tetszik a nyugalmad, jók a gesztusaid, a reakcióidőt is megfelelőnek tartom. Attól azonban félek, hogy egy kicsit lágy vagy. Képes leszel-e a feladatokat kellő határozottsággal kiadni és következetesen számonkérni?

– Megpróbálom. Ilyenkor erőt kell vennem az alaptermészetemen. De ez így van egészen fiatal korom óta. Erről én is szeretnék egy példát mondani. 25 éves koromban voltam először zsűri elnök egy vitorlás versenyen és a beosztott, közreműködő versenybírók öreg hajósok voltak. Ráadásul vihar közeledett és dönteni kellett arról, hogy félbeszakítom-e a versenyt vagy sem. Ilyen kritikus helyzetben nincs helye a bizonytalanságnak, pattogni kell a vezényszavaknak és néha a hangomat is fel kellett emelni. Sikerrel járhattam el, mert ezután sorra kaptam a megbízásokat, bele értve a nemzetközi versenyeket is.

– Persze arra is gondolni kell – fogalmazok meg egy másik problémát – bármilyen régen is ismerjük egymást, főnök – beosztott kapcsolatban még sohasem voltunk. Pestiesen szólva az is benne van a pakliban, hogy valamilyen ok miatt nem tudunk együtt dolgozni.

A. J. bólogat, miközben folytatom:

– Ha ez bekövetkeznék, akkor majd erről is őszintén kell beszélnünk.

– Helyes – zárja le a beszélgetésnek ezt a részét A. J.

Most már gyakorlatiasabb dolgok következnek. Megállapodunk abban, hogy június elején kezdem a munkát, de a hónap közepén még néhány napra visszamegyek Athénba, hogy a hazaköltözködést elintézzem. Érdeklődik, hogy budapesti lakásom van-e, mondom, hogy igen, de görögországi tartózkodásunk idejére kiadtuk, őszig bérlő van benne, nyáron viszont úgyis Csömörön szoktunk lakni. Kocsim van, onnan sem probléma a bejárás.

– Valamilyen autót itt is kapsz majd – lep meg máris „járandóságaimmal" és keresnünk kell az épületben egy irodát is, fel kell szerelni a lakásodra a „K" telefont. Meg kell beszélnünk az idejöveteled munkajogi részét is.

Felemeli a telefont.

– Ha Kádár miniszter úr már elutazott, hívják fel nekem az NGKM-ből Martonyi államtitkárt.

A telefonválaszból kiderül, hogy Martonyi János is külföldön van, Bogár László politikai államtitkárt még el lehet érni, de fél óra múlva ő is indul a repülőtérre.

– Akkor őt kérem – szól a telefonba, majd hozzám fordul.

– Látod, micsoda kupleráj van, mindenki egyszerre utazik. Ez is a te feladatod lesz, hogy ebben rendet csinálj.

Bogár először a KGST felszámolásával kapcsolatos tárgyalásokról ad tájékoztatást, majd A. J. veszi át a szót.

– Hallom, te is elutazol. Ha szabad érdeklődnöm, mind a hármotok távollétében ki vezeti a minisztériumot?

Bogár mond valamit, A. J-t nem elégíti ki.

– Ha Martonyi vissza is jön holnap, egy napig gazdátlan lesz a tárca. Nem értek egyet azzal, hogy helyettes államtitkárra bízzátok a házat. Martonyi, ha visszajön, hívjon fel, egy személyi ügyet is szeretnék vele megbeszélni.

Amikor végezetül a kezembe adja a már hivatkozott tanulmányt, benne az új szervezeti felépítést ábrázoló organogramot, a dossziéból kiesik két levél, lehajolok értük és a kezébe adom. Az egyiken Margaret Thatcher, a másikon János Károly spanyol király aláírását látom.

– Remélem, te rendesebb vagy, mint én – mondja mosolyogva. Hétfőre beszélj meg egy újabb időpontot Mariannával.

Az előszobában Orbán Viktor jön szembe, sietős léptekkel közelíti meg a miniszterelnöki dolgozószobát. Marianna időpontot ad, megígéri, hogy utána néz, melyik szobába ülhetek, és még egy kérdést tesz fel.

– Titkárnőt tud-e hozni, vagy mi gondoskodjunk róla?

S akkor eszembe jut Kovács Éva, akivel a Külkereskedelmi Minisztériumban dolgoztunk együtt.

– Megpróbálom. Hamarosan választ adok.

Kovács Éva életem pozitív fordulataihoz tartozik. A Külkereskedelmi Minisztériumban – elődöm távozásakor, aki még a képszögeket is kihúzta a falból, amikor elment -, összesen egy üres hivatali szobát és egy várandósságának hetedik hónapjában lévő titkárnőt örököltem. Györgyi hamarosan elment szülési szabadságra, ezután helyettes helyettest követett, botrányok is voltak, az egyik ideiglenes titkárnő például elfelejtette átadni a miniszter üzenetét és emiatt lekéstünk egy határidőt. Többfelé próbálkoztam a kereséssel, sikertelenül, végül, mint csaknem minden nehéz kérdés megoldásában édesanyám segítségét kértem, ő ismertetett össze Évával. Éva harmincas éveinek közepén járt, de már két iskolás gyereke volt, akkori munkahelyén, egy Budakörnyéki erdőgazdaságban farönköket köbözött és indigós hátú utalványokat

állított ki, képességeit messze alulmúló munkát végzett. Évával fél évtizedet nyomtunk le együtt a KKM-ben, majd több mint három évet a Miniszterelnökségen. Már nem volt a munkatársam, amikor 1997-ben elvitte őt korunk iszonyatos betegsége a rák. Isten áldja meg emlékét!

Április 29. hétfő. A hétvége már mögöttem van, számos beszélgetés emléke él bennem, rokonok, barátok, egykori kollégák részben óvnak a feladat vállalásától, mások pedig lelkesen bátorítanak. Mindenesetre néhány dolog már a jövőbe mutat, szombaton sikerült Évával megállapodnom, örömmel lesz a miniszterelnök kabinetfőnökének asszisztense, a jövő héten keresni fogja Rózsa Mariannát. Vasárnap pedig elindítottam az üresen álló csömöri házban szunnyadó és elővigyázatossági okokból tudatosan üzemképtelenné tett Opelt – amit, mint négyéves keresményem látható bizonyítékét még karácsonyi szabadságomkor hoztam haza Athénből. Felszereltem az eldugott kerekeket és behelyeztem a budapesti autómérnök barátomnál áttelelő akkumulátort. A vámolás már decemberben megtörtént, de még mindig a görögországi kszi – alfa rendszámot viseli. A jövő hónap végéig a hazai műszaki vizsgáztatást is el kell intéznem. Meg kellene rá egy vonóhorog is a kölcsönkért utánfutókhoz, ahogyan én az Athénből Csömörre, meg onnan Budapestre költöztetendő holmik mennyiségét nézem. De ebben majd segítenek autós barátaim.

Hétfőn megegyeztünk a miniszterelnökkel, hogy június 3-án kezdem a munkát, bemutatott leendő kollégáimnak, Kajdi Józsefnek, Forrai Istvánnak és Szentgyörgyi Andrásnak, majd magunkra hagyott bennünket. Ez természetesen ismerkedő beszélgetés volt, részükről bátran és kendőzetlenül feltett kérdésekkel, részemről óvatoskodó, de ugyanakkor ismeret és tudásanyagot felvillantó válaszokkal. Egy idő után a beszélgetők köre szűkült, Rózsa Mariannával, a miniszterelnök személyi asszisztensével és Forrai Istvánnal maradtunk, Antall szándéka szerint ő a helyettesem lesz a jövőben. Mint megtudtam, ők ketten azok, akik a jelenlegiek közül a legrégebben dolgoznak együtt Antallal, még a választások előtt, az MDF Bem téri székházában kezdték. Aznap késő este a MALÉV menetrendszerinti járatával visszautaztam Athénba.

A következő napok érdekes átmenetként jellemezhetők a jelen rutinjából a jövő ismeretlenségébe. A hírek, híresztelések madársebességgel járnak, megelőztek mielőtt Athénbe visszaérkeztem volna.

Ennek voltak meglepő, elgondolkodtató és humoros mozzanatai is. A nagykövetség első beosztottja például szinte azonnal közölte, hogy felment a hétvégi ügyeleti beosztás alól. Megmondtam, hogy június elejéig a kolónia tagja vagyok, tehát szó sem lehet róla. Ezután nevetgélve, fejcsóválva mondogatta.

– Nahát, ilyen sem volt még. Miniszterelnökségi államtitkár követségi ügyeletben.

Május első napjaiban két olyan rendezvény volt, ahol az érdeklődés középpontjába kerültem. A lengyel nemzeti ünnep alkalmából rendezett fogadáson több náció diplomatái is körbe vettek és a magyar miniszterelnökről érdeklődtek. Néhány nappal később a Görög – Amerikai Unióban hangzott el egy előadás „Kelet-Európai változások amerikai szemmel" címen. Az előadó Magyarország esetében hiányolta a sokkterápia alkalmazását. Ugyan a hallgatóság soraiban ültem, a görög moderátor azonban ismert és felkért, hogy reagáljak erre a megállapításra. Nem lehetett mást tenni, akadozó angolsággal rögtönöztem.

Amikor kötelességszerűen athéni főnökömnek is beszámoltam budapesti utamról, megmutattam a miniszterelnöki kabinetiroda átalakítás utáni organogramját. Ezen értelemszerűen jelölve van a miniszterelnök személyi asszisztensének és a kabinetfőnöknek a tisztsége és helye is.

– Ez leszel te? - mutatott rá kérdőleg a miniszterelnök asszisztensének ábrájára.

– Nem – húztam az ujjam két lépcsővel feljebb. Én a kabinetfőnök leszek, címzetes államtitkári besorolással. Fogalmam sincs, hogy mi játszódott le akkor benne, de viselkedése attól kezdődően teljesen megváltozott. Mintha megsértődött volna, új feladatokat nem adott, szokásos merevsége még érzékelhetőbbé vált.

Természetesen az elkerülhetetlen volt, hogy a folyamatban lévő ügyeket lezárjam. Ilyen volt például a Szaloniki vásáron való részvétel, ez évente Görögország legnagyobb kereskedelmi eseménye, már hónapokkal korábban eldőlt, hogy ebben az évben én leszek a magyar részvétel koordinátora. Thesszalonikiben ismét meggyőződhettem arról, hogy az ortodoxia mennyire áthatja az egész görög állami vezetést, hiszen a megnyitó ünnepség elnökségében legalább annyi volt a föveges, szakállas pópa, mint az öltönyös hivatalnok.

A nemzetközi kereskedelmi kiállítások és vásárok szokásos koreográfiája zajlott, találkozók görög és magyar üzleti partnerekkel, fogadások, előadások, szimpóziumok. A hivatalos programok mellett időt szakíthattam arra, hogy megnézzem Diont, a makedónok szent városát, ahonnan Nagy Sándor a perzsák ellen indult, és felemelő érzés volt Aristoteles vaknak tűnő, mégis történelmi távlatokat látó szobrával szemezni, szülő- és temetkezési helyén Sztageirán. Három napot töltöttem Szalonikiben, vasárnap délután indultam vissza Athénba, megállás nélkül vezettem le a 632 kilométert.

Május utolsó napjai a búcsúzkodás jegyében teltek el. Kollégáktól, partnerektől, a négy év alatt szerzett, de azután soha többé nem látott barátoktól. A hivatalos búcsúztatás a kereskedelmi kirendeltségen 30-án csütörtökön volt, Márta nagy virágcsokrot, én Herendi vázát kaptam. Tóth Ferenc, a főnököm furcsa beszédet mondott, olyan embernek nevezett, aki nagyon gyorsan tudja változtatni munkakörét, hol a minisztérium Sajtó osztályán dolgozik, hol külszolgálatos, hol miniszterelnöki ka-

binetfőnök. Utólag felsejlik bennem, hogy ebben a rosszindulat mellett némi sértett hiúság is lehetett. Pénteken óriási záró bulit tartottunk a lakásunkon, valamennyi kolléga és családtagjaik részvételével. Már tombolt a mediterrán nyár és a hangulat is kellően emelkedett volt, amikor budapesti telefonhívás érkezett. Arról értesítettek, hogy hétfőn 11 órakor feltétlenül a Parlamentben kell lennem a köztársasági elnöknél, mert akkor lesz az eskütételem és a beiktatásom.

– Ott leszek – válaszoltam. Ebben legfeljebb a MALÉV akadályozhat meg.

Hallatlanul izgalmas és érdekes korszak kezdődött a Miniszterelnökségen. Csak a legfontosabbakat említve, abban az évben szűnt meg a Varsói Szerződés és a KGST, kormánydelegációval jártam az Amerikai Egyesült Államokban és Japánban, társulási megállapodást kötöttünk az Európai Közösséggel. Mindezekről részletesen írtam az Antall József kormányzását bemutató 1315 nap című könyvemben.

Éppen ezért itt és most nem a nagyléptékű eseményekről, hanem munkám hétköznapjairól szeretnék beszámolni, amelyet szerintem jól adott vissza Pintér Dezső a *„Megpróbálok közvetítő szerepet betölteni”* című velem készített interjújában, amely a Magyar Hírlap 1991. november 16-i számában jelent meg.

„PD: Amikor munkához látott kész munkaköri leírás várta, vagy menetközben alakult ki a kabinetiroda arculata?

ME: Kész tanulmány és sokféle írásos anyag segítette az indulást és természetesen a külföldről beszerzett tapasztalatok összesítése is. Egyetlen struktúrát sem másoltunk le szolgai módon, a gyakorlatunk leginkább a német és az osztrák szisztémához hasonlítható. A szervezeti felépítésben kerültük a hagyományos csoport – osztály – főosztály hierarchiát, mert a sok áttétel akadályozná a munka menetét.

PD: Közvetlenül a kormányfő irányítja a kabinetiroda munkáját?

ME: Törzskari rendszerű a vezetés, az a lényege, hogy a miniszterelnök két-három vezetővel tart napi kapcsolatot, s ezek a vezetők közvetlenül adják tovább az illetékes munkatársnak a feladatot. A miniszterelnökkel szoros kapcsolatot tartó vezetők foglalkoznak az információk begyűjtésével, értékelésével, s ők készítik elő döntésre az anyagokat.

PD: Mi az ön személyes szerepe?

ME: Hogy a lehető legtöbb ügyben közvetítsek a miniszterelnök, a hivatal és a „külvilág” között. Külpolitikai, belpolitikai, gazdaságpolitikai és tájékoztatáspolitikai kapcsolatköröket működtetek, egy-egy konkrét üggyel „áramkört” próbálok létrehozni. Ha minden rendben megy, a végén a körtében kigyullad a fény.

PD: S kigyullad? Így értékeli az elmúlt négy hónap eredményeit?

ME: Szeretném hinni, hogy legalábbis pislákol. Ne felejtse el, mi teljesen járatlan úton indultunk el, a jelenlegihez hasonló kabinetiroda az elmúlt évtizedekben nem működött magyar miniszterelnökök mellett. A kormányfő és a miniszterelnöki hivatal végrehajtó feladatkört látott el, a döntéseket máshol hozták, ugyanakkor a döntéseknek állami lepelben kellett megjelenniük. A mienkhez hasonló szerteágazó tevékenységre sem mód, sem szükség nem volt.

PD: Antall József rendkívül sok nemzetközi programon vesz részt, milyen előkészítő anyagokat vár önöktől?

ME: Részletes, mindenre kiterjedő tárgyalási anyagot, a tárgyalópartnerről életrajzot, politikai és szakmai adatismertetést mindenképpen. Japánban például legalább húsz személyiséggel folytatott megbeszélést, ez pedig ugyanennyi előkészítő anyag megírásának kötelezettségét jelentette számunkra.

PD: Ezek az iratok száraz adatokat tartalmaznak csupán, vagy érdemi, figyelemfelhívó megjegyzéseket is?

ME: Ha valami adatrendszerű, az attól még lehet érdemi. Én nagyon tisztelem a hivatali munkát, de nem akarom megkerülni a kérdését: igen, az illető tárgyalópartnerről korábban szerzett benyomásokat is ismertetjük a miniszterelnök úrral, sőt a tárgyalópartnerről megjelent – támogató vagy támadó – újságcikket is. A miniszterelnök úr alapos referálást kíván, kérése nyomán pótlólag is számtalan információt kell beszereznünk.

PD: Volt már példa arra, hogy a miniszterelnök azt mondta, uraim, önök csapnivaló munkát végeztek?

ME: Volt.

PD: Miért emelt kifogást?

ME: Túl sok általánosságot, viszont kevés konkrétumot meg időszerűséget talált.

PD: Gyakran felmerül, hogy a külpolitikának sok a műhelye Magyarországon, s az sem ritka, hogy önöknek válaszolniuk kell, végülis ki irányítja a magyar külpolitikát? A miniszterelnök úr igen aktív, s számomra az eddigiek alapján nem világos, hogy ehhez az aktivitáshoz milyen körből meríti az információkat. Önöké, a kabinetirodáé a meghatározó tájékoztatási felelősség?

ME: A mi munkánk szintetizáló természetű, természetesen támaszkodunk a Külügyminisztérium, a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma, s minden tárca, valamint a Magyar Nemzeti Bank információira is. Az a cél, hogy a miniszterelnököt ne érje váratlanul egyetlen kérdés sem a tárgyalásokon, mert a felelősség végső soron mindig az övé.

PD: Ez világos, ahogyan az is, hogy különböző minisztériumok különböző kérdésekben esetenként eltérő álláspontokat képviselnek – s ez már elsősorban

a belpolitika és a gazdaságpolitika terepe. Ön hogyan kezeli az eltérő véleményeket?

ME: Megpróbálok közvetítő szerepet betölteni, s ehhez elég gyakran többmenetes tárgyalások szükségesek. Ezek sorába illenek a közigazgatási államtitkárok előzetes megbeszélései is, a miniszteri állásfoglalások előtt így tisztázzák a legtöbb szakmai kérdést. Döntést azután a kormányülésen hoznak, s a szavazás után már csak egyetlen kormányzati álláspont létezhet, ezt kell képviselni annak is, aki nemmel szavazott.

PD: Biztos ön abban, hogy ilyen nagy energiával kell megkísérelni elsimítani az előzetes vitákat, nem lenne helyesebb nagyobb teret adni a kormányüléseken az ellentétes álláspontok összecsapásának?

ME: Egyrészt nincs arról szó, hogy elmaradnának a nagy horderejű és tisztázó célzatú viták a kormány tagjai között. Másrészt – annak ellenére, hogy a kormányüléseken a kabinetfőnök és helyettese részt vesz – nem a kabinetiroda feladata előkészíteni a kormányülések napirendi pontjainak megtárgyalását, ezt Kajdi József közigazgatási államtitkár vezetésével a miniszterelnöki hivatal apparátusa látja el. Természetesen mi is naponta találkozunk eltérő szakmai véleményekkel, s ilyenkor segítségül hívhatjuk a tudományos kutatókat.

PD: Volt olyan tudósműhely, vagy személy, amely, vagy aki elutasította a közreműködést?

ME: Ilyennel én nem találkoztam. Lehet, hogy eleve nem olyanokat kértünk fel, akik erre a feladatra nem vállalkoztak volna.

PD: Ki dönti el, hogy kivel találkozik, s hova látogat el a miniszterelnök?

ME: A döntés általában kollektív munka eredménye. Javaslatok érkeznek országgyűlési képviselőktől, önkormányzatoktól, pártoktól, szakmai szervezetektől, de gyakran az események diktálják az elhalaszthatatlan programot. Az imént már szóba hozott törzskari vezetés, szakértői vélemények és bizonyos politikai megfontolások után, előterjeszti álláspontját. Az utóbbi időszakban a miniszterelnök úr nagyon sok felkérésnek tett eleget, a kabinetiroda már nehezen tudja rangsorolni az újabb igényeket. A vidéki programokra például jobbára csak a hét végén jut idő. Nehéz a döntés – az a pár óra a programoké vagy a pihenésé legyen-e.

PD: Bírálat érte a miniszterelnök urat azért, mert több vélemény szerint nem találkozik elég gyakran közvetlenül az állampolgárokkal. Elfogadja a kritikát?

ME: Nem. Méltatlan lenne, ha most felütném a naptárt, és tételesen felsorolnám, hány ilyen jellegű találkozóra került sor az elmúlt hónapokban. Volt gyárlátogatás, találkozó egyetemistákkal, főiskolásokkal, értelmiségi csoportokkal. Barcson azokkal, akiknek otthonát a jugoszláv támadás miatt kár érte, Bihar-

keresztesen a viharkár sújtotta parasztemberekkel, nem folytatom, mert felesleges. A vád megalapozatlan.

PD: A miniszterelnök úr általában nem előre megírt beszédeket olvas fel. Ezekkel a nyilvános szereplésekkel tehát önöknek előzetesen nincs dolguk?

ME: Hogyne lenne, mi mindig készítünk beszédeket vagy vázlatokat, téziseket. Ezekre igényt tart a miniszterelnök úr, ám az természetesen előfordul, hogy egészen más hangzik el, mint amit mi javasolunk.

PD: Gondolom, önök mérik ezeknek a szerepléseknek a hatását. Miként?

ME: Közvetett és közvetlen módszerekkel. Magyarország a közvélemény-kutatás országa, kis túlzással minden sarkon működik egy közvélemény-kutató intézet, csoportosulások, újságok dolgoznak saját intézeteik alapján. Miért ne lenne a kormánynak is saját közvélemény-kutató módszere? Ez természetesen nem jelenti azt, hogy más forrásokból származó elemzéseket nem kísérünk figyelemmel.

PD: Hasznosítja-e a miniszterelnök ezeket a megállapításokat?

ME: A közvélemény-kutatási eredményeket – összefoglalóan, saját megjegyzéseinkkel ellátva – rendszeresen bemutatjuk. Az értékelésben segítséget nyújt a miniszterelnöki tanácsadó testület is, amely szervezetileg nem kapcsolódik a kabinetirodához, de az összhang kiváló közöttünk. Hogy a miniszterelnök úr milyen mértékben hasznosítja a közvélemény-kutatás megállapításait, az esetenként eltérő.

PD: Vannak-e olyan szakembereik, akik a kormányfő megjelenítésének kérdéseivel foglalkoznak, a miniszterelnöki image megalkotásával?

ME: Nincsenek ilyen szakértők, nem is voltak, ilyen természetű javaslatokat a miniszterelnök úr nem igényel.

PD: KI dönti el, hogy Antall József mikor, milyen médiumnak nyilatkozik?

ME: Vannak váratlan helyzetek, amikor meg kell szólalnia a miniszterelnöknek. Egészen természetes volt például, hogy a moszkvai puccs napján a televízióban erre sor került: az ország és a nemzetközi politika várta a nyilvános állásfoglalást. Politikai események, évfordulók alkalmával szintén kívánatos a szereplés. Más a helyzet, ha beérkező interjúigényekről kell dönteni, hiszen ezeknek eleget tenni a napi 16-17 órás munkaidő mellett is szinte lehetetlen. Csak néhány kérés teljesítésére van mód.

PD: Elfordul, hogy a miniszterelnök úr, valamelyik médiumnak egyszerűen nem hajlandó nyilatkozatot adni?

ME: Erre konkrét példát nem tudnék mondani, de elképzelhetőnek tartom, hogy van ilyen.

PD: Van önnek személyes benyomása arról, hogy a miniszterelnök úr hogyan fogad egy-egy keményen bíráló írást vagy műsort?

ME: Helyesebb, ha a rendező elvet ismertetem. A jogos bírálat mindenképpen hasznos, és azt ennek megfelelően kell fogadni. Van olyan bírálat is, amelynek vannak jogos és kevésbé helytálló elemei, ezt meg kell vizsgálni, s eszerint kell eljárni. Más a helyzet, ha nem bírálatról, hanem tendenciózus megállapításokról, esetleg inkorrektségről van szó. Az inkorrektséget egyszer tudomásul vesszük, hiszen ez alapulhat félreértésen is. Második esetben már megjegyezzük annak az újságírónak, vagy orgánumnak a nevét, aki vagy amely erre az útra téved.

PD: Mi a folytatás, melyek lehetnek a következmények?

ME: Kérem, ne élezze ezt tovább, egyébként sincs még egységes gyakorlat. Én mindenekelőtt a korrektség fontosságára szeretném felhívni a figyelmet. Ha megalapozott a bírálat, annak nyilvánosságra hozatala miatt hátrányos megkülönböztetést senki sem érezhet. Ha mégis érez: jelentkezzék, s beszéljük meg a dolgot.

PD: A kormányfő milyen gazdaságpolitikai anyagokat igényel önöktől?

ME: Vannak gazdasági jelzőszámok, amelyeket naprakész módon nyilvántartunk, s amelyeket rendszeresen a miniszterelnök rendelkezésére bocsátunk: infláció, adósság- és devizaállomány, fizetési mérleg, külkereskedelmi mérleg, az export-import adatok, a GNP alakulása, a munkanélküliség számai – ezek a legfontosabbak.

PD: Annyira talán mégsem egyszerű az adatszolgáltatás, hiszen például a külkereskedelmi forgalomról erősen eltérő számok látnak napvilágot…

ME: Mi a Központi Statisztikai Hivatal adatait fogadjuk el hivatalosnak. Már felkértük az illetékes tárcákat, hogy mutassák ki a kétségtelenül meglévő különbségek okait és dolgozzanak ki olyan módszereket, amelyek kiküszöbölik az eltérő kimutatásokat.

PD: Hogy érzi, az ön feladatköre adminisztratív, vagy inkább politikai jellegű?

ME: Aki ebben a beosztásban dolgozik, annak a kormány politikáját kell képviselnie, s személye szorosan kötődik a mindenkori miniszterelnök személyéhez. Teljesen természetes: ha bármilyen oknál fogva változna a miniszterelnök személye, akkor az én munkaköröm is más lenne.

PD: Felmondana?

ME: Nekem mondanának fel. Ugyanakkor ez a beosztás igen jól körül határolható adminisztratív ismereteket is igényel, ezek nélkülözhetetlenek.

PD: Tudom a következő kérdést inkább a miniszterelnök úrnak kellene feltennem, de ez most nem lehetséges. Mit gondol, miért önre esett a miniszterelnök választása?

ME: Részben már válaszoltam: adminisztratív ismereteim miatt, hiszen korábban 16 évig dolgoztam a Külkereskedelmi Minisztériumban, négy évet külszolgálaton töltöttem, nyelvismeretem, kiterjedt érdeklődési köröm van. S mivel ez bizalmi munkakör, a miniszterelnök úr úgy ítélte meg, hogy talán megfelelhetek ennek a bizalomnak.

PD: Mióta ismeri a miniszterelnök urat?

ME: 1955 óta. Az Eötvös Gimnáziumban történelemtanárom volt. Tiszteltük, felnéztünk rá, jó hangot talált velünk. 1956. október 23-án az ő társaságában járhattam végig a nevezetes stációkat, vele voltam a Bem-szobornál, a Parlament előtt, a rádiónál, és ez életem egyik nagy emléke. Tiszteltem akkor is, amikor eltávolították a tanári pályáról, amikor szürke köpenyben, segédkönyvtárosként, hatalmas kötegeket cipelt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár egyik részlegében. Találkozóink később sem maradtak el.

PD: A tisztelet, amelyet a miniszterelnök iránt érez, nyilvánvalóan befolyásolja az ön hivatali ténykedését. Hogyan?

ME: Önálló munkaköröm, önálló felelősségem, önálló feladataim vannak. Ezek ellátásának alapját képezi, hogy egyetértek a miniszterelnök által képviselt politikai irányvonallal, őt pedig karizmatikus személyiségnek tartom.

PD: Milyen az ön kapcsolata a régi kollégáival?

ME: Jól együtt tudok működni azzal a minisztériummal, ahol korábban dolgoztam, de nincs gondom a mostanában megismert munkatársaimmal, kormánytagokkal sem.

PD: Sok új emberrel ismerkedett meg?

ME: A sajtóban majdnem ugyanazokkal találkoztam, akik külföldi kiküldetésem előtt, tehát négy esztendeje is „jelen voltak." Kormányzati területen sokkal több új emberrel kellett megismerkednem.

PD: Így a beszélgetés vége felé is nehezen tudom megítélni, mekkora az ön személyes hatalma, s hogy viszonyul ehhez a hatalomhoz.

ME: Jobban meg kellene határozni, hogy mi az a személyes hatalom. Mert az is egyféle hatalom, hogy feladatokat adhatok ki munkatársaimnak, a társintézményeknek.

PD: Nem, nem erre gondoltam, hanem a kormányzati munka jellegéből adódó hatalomra.

ME: Nem, az nem érintett meg. Felfogásom szerint a hatalom felelősséget jelent. Örülök, hogy a Parlament egyik szép szobájában dolgozhatom, örülök, hogy fontos döntések részese lehetek, de ezt az egészet inkább szolgálathoz hasonlítanám. Jól érzem magam ebben a szerepkörben – annak ellenére, hogy ez áldozatokkal is jár. A korábbiaktól eltérően nincs időm arra, hogy szakcikkeket

írjak, a hobbikról meg ne is beszéljünk. Harminc év óta az idei volt az első nyár, hogy nem ültem vitorlás hajóban, és nem indítottam be a motorkerékpáromat. A sílécek felcsatolására talán már lesz módom. Mindezekért kárpótol, hogy érdekes és értékes munkát végzek, segíteni tudom azoknak a céloknak a megvalósítását, amelyeket jónak találok. A személyes elkötelezettségről pedig már beszélgettünk."

Az 1991-es év valóban rendkívül aktív volt, a miniszterelnök fáradhatatlanul dolgozott és dolgoztatta munkatársait is. Jellemző, hogy a titkárságán adminisztratív munkát végző kolléganőket két műszakra osztották be, reggel 8-tól délután 4-ig, illetőleg délután 2-től este 10-ig. Velem is előfordult, hogy este 10 óra tájban elköszöntem Antalltól, hazaértem, gyorsan bekaptam valamit, lefekvéshez készülődtem, amikor 11-kor megszólalt a telefon.

– Remélem még nem aludtál. Most olvasom a holnapi tárgyalási anyagot és a partneremről készített jellemzést. Az azonban nincs benne – én más forrásból úgy értesültem – hogy szeret vadászni és nem veti meg az alkoholt. Nézz ennek utána. Reggel 10-ig kérem a választ.

1992 elején, sajnálatos módon ismét jelentkeztek a miniszterelnöknél a gyógyíthatatlan betegség tünetei. A munkánk ezzel nem lett kevesebb, de a hangulatot mindenképpen beárnyékolta. Radikálisan csökkent és a legszükségesebbre korlátozódott a külföldi utazások száma. Ekkor hívta személyes konzultációra az eddigi kezeléseket végző Schultheisz Emil és László Előd a német Diehl professzort, a Kölni Egyetem neves onkológusát.

Volker Diehl 1992. április 8-án, Antall 60. születésnapján vizsgálta meg először a miniszterelnököt, további kemoterápiás kezelést javasolt. A következő másfél évben Diehl gyakran útba ejtette Budapestet és Antall egyre romló egészségi állapota miatt 1993 nyarán egyetlen lehetőségként a transzplantációt ajánlotta.

A sikeresnek mutatkozó beavatkozást október utolsó napjaiban hajtották végre Kölnben, a kezelés végén sajtóközleményt adtunk ki.

„Antall József miniszterelnök kezelése a Kölni Klinikán november 5-én befejeződött. Állapota a végrehajtott kemoterápiás kezelés és transzplantáció után igen jó. A transzplantált sejtek termelése folyamatos. Természetesen szükséges az elkövetkező átmeneti időszakban a kímélő életmód, figyelembe véve a hosszú radiológiai és kemoterápiás kezelés mellékhatásait. A miniszterelnök megérkezett Budapestre."

Tele voltunk reménnyel és bizakodással. Arcunkról azonban hamarosan lehervadt a mosoly. Antall József kormányzásának, egyben életének utolsó heteit pontosan naplóztam.

November 18. (csütörtök) A kormányülést végig Antall József vezeti. Először végzünk a közigazgatási államtitkárok által vita nélkül elfogadásra javasolt témákkal, majd a vitára bocsátott anyagok következnek.

A miniszterelnök szellemes, néha szarkasztikus, ha úgy érzi, hogy minden miniszternek el kell mondania, ami a tarsolyában van, szabad teret enged a gondolatoknak, ha értelmetlenné válik a vita, szavazást rendel el. Még azt is rezzenéstelenül tűri, hogy az ebédszünetben a magyar származású francia miniszter kommunikációs tanácsadója egy előadás keretében magatartási formákat ajánljon a kormány tagjainak.

A kormányülés után immár saját szobámban rendezem a napközben érkezett iratokat: ezt még ma, ez ráér, ehhez kiegészítő információ szükséges, ezt saját hatáskörben intézem.

Hét óra felé telefonon kérdezem, hogy mehetek-e, majd két telerakott postakönyvvel a kezemben felballagok a főemeletre.

A miniszterelnök fáradt, de fél óra alatt legalább harminc döntést hoz, jelzi, hogy a Clinton elnök által január elejére kezdeményezett prágai találkozón mindenképpen ott akar lenni.

– Nagyon alaposan készítsétek elő.

Megnézzük együtt a TV-híradót, majd szedelődzködni kezd.

– Ma előbb megyek haza, nem érzem jól magam, megmértem a lázam is: 37,9

Ennek a rohadt influenzának is most kellett jönnie.

November 22. (hétfő) Reggel kapom a hírt, hogy valószínűleg csak délután jön be a miniszterelnök. Azután déltájban ő jelentkezik, a hangja nagyon gyenge:

– Pocsékul vagyok, előbb a kórházba megyek, és hazafelé útba ejtem a Parlamentet. Addig készítsétek elő a legfontosabb ügyeket.

Gyanús volt nekem ez a telefonmentes hétvége. Se itthon, se a kocsiban nem szólalt meg a telefon. Most már tudom az okát.

Este kapom a hírt, hogy az orvosok nem engedik ki Antallt a kórházból. Influenzás megbetegedéséről sajtóközleményt adunk ki.

November 23. (kedd). László Előd telefonon arra kér, hogy készítsem elő Diehl holnaputáni, budapesti utazását. Megragadom az alkalmat, hogy első kézből szerezzek információt:

– Te Előd, mondd, nagyon nagy a gáz?

– Á..., nem - hallom a bizonytalan választ -, de azért jobb, ha a német mágus is látja.

November 25. (csütörtök) Diehl Budapesten. Az orvoscsoportot én hívom meg ebédre, beszélgetésükből nem leszek okosabb. Közben Boross Péter vezetésével tart a kormányülés. Amikor visszaérkezem, több miniszter is aggódva kérdez, mit tudok.

– Csak annyit, hogy a főnök pocsékul van – ismétlem meg Antall három nappal korábbi szavait.

Fél hatra vissza a kórházba, az orvoscsoport sajtóközleményt ad ki, ennek továbbításában kell segédkeznem, utána Diehl-t viszem a reptérre. A Kútvölgyi Kórház igazgatói szobájában együtt az összes orvos, a sajtóközlemény szavain vitatkoznak. Percekig nem értem a helyzetet, de Németh professzor hamarosan kimondja az iszonyatos valóságot:

– Értsétek meg, ha a beteg, aki ráadásul az ország miniszterelnöke, nem akarja, hogy nyilvánosságra hozzuk a leukémiát, akkor még ráutaló szavakat sem szabad használnunk.

Ilyenkor érzi úgy az ember, hogy rászakad az ég. Már indulnék Diehl-lel, de László Előd visszaint.

– Amikor a legutóbb beszéltünk, éppen az ő szobájából telefonáltam, nem válaszolhattam a kérdésedre. Nagy baj van, a lehető legnagyobb. Isteni csoda lenne, ha még ki tudna menni a kórházból.

Diehl mellett ülök az Audi hátsó ülésén, Imre a gépkocsivezetőm egy szót sem ért németül, őszintén beszélgethetünk. De még mielőtt kérdezném, Diehl kezdi.

– Rettenetesen szomorú vagyok, de nemcsak én, hanem az egész kölni orvoscsoport, az ápolónők, mindenki. Eddig több mint hatvan transzplantációt csináltam, de ez a fajta komplikáció még egyetlen alkalommal se fordult elő. Nagyon lehangol az eset.

Szavaiból érzem, hogy nincs remény, mégis megkockáztatom a kérdést.

– Arra sincs esély, hogy legalább részlegesen munkaképes marad?

– Nézze kabinetfőnök úr, egy orvos sohasem adja fel a reményt.

Ezzel vége is a beszélgetésnek, pedig még csak az Üllői úton vagyunk. A mély hallgatás csendje üli meg az autót.

Hátra kérem Imrétől a telefont, a 4-es gombot nyomom – ez a program szerint a saját hivatali számom. Már régen vége a munkaidőnek, de még mindenki a helyén.

– Éva, kérem, hogy még ma este negyed nyolcra az én szobámba hívja össze a stábot, 8-ra pedig kérem a kormányszóvivőt és a sajtóiroda vezetőjét.

A stábértekezlet állandó tagjai pontosan érkeznek. Kollégáimmal ismertetem a rideg tényeket és azt, hogy fel kell készülnünk a legrosszabbakra. Diszkréciót nem

kell kérnem, ez ebben a körben magától értetődő. Rögzítjük az éjjel-nappali kapcsolattartás módját, szükség esetén a rendkívüli kormányülést Kajdi hívja össze, a tájékoztatás rajtam keresztül történik. Ennek megfelelően Juhász Judit és Várhelyi András számára kevés mondanivalóm marad.

– A miniszterelnökre vonatkozó valamennyi nyilvános közlés mostantól kezdődően az én feladatom. Természetesen a végrehajtásban kérem közreműködéseteket.

Ezután még felhívom László Elődöt a kórházban, ismételten megadom összes telefonszámomat.

– Kérem, hogy a család és Boross Péter után az első értesítést nekem adjátok.

Ugyanezt kérem Sabjanics Istvántól, a Köztársasági Őrezred parancsnokától.

20,30-kor az íróasztalomnál ülök és nincs tennivalóm.

– Fáj ez a csend – állapítom meg.

December 3. (péntek) A kórházból érkező hírek, ha nem is jók, nem feltétlenül kedvezőtlenek. A hetet záró sajtóközleményben egészségi állapotának változatlan voltáról számolunk be. A miniszterelnök rendszeres kapcsolatot tart helyettesével, Boross Péterrel és közvetlen munkatársaival. Apróságokra is odafigyel.

Az esti hírekben hallom, hogy Weiszäcker német elnököt, valamilyen gyűlésen atrocitás érte. Éppen ugyancsak későn hazajáró külügyes kollégámmal konzultálok, hogy nem kellene-e tenni valamit ebben az ügyben, amikor megszólal a telefon. Antall hangja gyenge, de határozott.

– Azonnali intézkedésedet kérem, hogy nagykövetségünk fejezze ki sajnálkozását. Küldjenek virágot, vagy mit tudom én. Ha kell, tegyék az én nevemben is.

December 10. (péntek) Ma is a múlt hetihez hasonló, nem sokat mondó kommüniké kiadására készülünk, de Boross Péter közbeszól. A kórházból drámai fordulatról kapott hírt: tüdőgyulladás, infarktus.

Boross magához rendeli a stáb tagjait, feldúltnak látszik, fel s alá jár az irodájában.

– Egyet tudok gyerekek. Ha megtörténik, berohanok a televízióba és bejelentem a hírt. De azután?

Elmondjuk javaslatunkat a rendkívüli kormányülésről és a közvélemény tájékoztatásáról. Boross egyetért.

December 11. (szombat) Göncz Árpád köztársasági elnököt kísérem a Kútvölgyi Kórházba, aki át fogja adni a miniszterelnöknek a Magyar Köztártársasági Érdemrend Nagykeresztjét. Ez a létező legnagyobb kitüntetés és csak élő embernek adható át. Sietnünk kell.

A kórházi szobában a család, Antall Klári és a két fiú, valamint Boross Péter, amikor a köztársasági elnökkel együtt belépünk.

– Árpád, én holnap meghalok – szólal meg a miniszterelnök.

Göncz rövid szünet után beszélni kezd.

– Jóska, a kezed nyoma rajta marad az országon és hoztunk neked valamit. Felém fordulva folytatja: légy szíves olvasd fel az indoklást.

Az elnök hamarosan búcsúzik, mielőtt a család elhagyja a szobát, Antall Klári megszólít:

– Nyugodtan maradjon még, Bandi.

Érzem, ez már a végső búcsú. Kettesben maradunk, és egyikünk sem tud megszólalni. Ő a gyengeségtől, én meg azért, mert fojtogat a sírás. Végül az ő suttogása töri meg a csendet:

– Nagyon köszönök mindent.

– Csak nekem van köszönni valóm. Isten áldjon. Szervusz.

Két kézzel szorítottam meg a beteg miniszterelnök felém eső balját és kifordultam a szobából. Mi már elbúcsúztunk. Nekem most már csak az a dolgom, hogy életének utolsó perceiben és közvetlenül halála után lehetőleg az ő szándékai szerint alakuljanak a dolgok.

December 12. (vasárnap) Délelőtt telefonhívás érkezik Antall György Andrástól, a miniszterelnök idősebb fiától:

– Benn jártunk apámnál. Azt mondta: délután elmegyek, de előbb még hívatni foglak benneteket. Készüljetek fel rá.

Délután kettő után ismét András hív:

– Most szóltak a kórházból, hogy apám kéret bennünket.

Órákig csend. Kikészítem a sötét öltönyömet – fekete nyakkendő is kellene, de inkább azt a csíkosat választom, amit a főnököm is megdicsért egyszer.

Negyed hat után egy perccel megszólal a „K” telefon.

– Meghalt.

Már nincs érzelem bennem, csak a felelősségtudat.

– Időpont?

– 17,15.

– A család és Boross tudják?

– Igen, mindannyian itt vannak.

– Köszönöm.

Azután én kezdek telefonálni. Kajdinak:

– Józsikám, szomorúan értesítelek, hogy össze kell hívnod a rendkívüli kormányülést.

A szóvivőnek:

– Judit, megtörtént. 17,15-kor a SOTE Gyakorló Kórházában. Ki kell adni a hírt, de jó lenne megvárni, amíg Boross a TV-ben bejelenti. Tudomásom szerint már elindult.

Fél hét körül átgurulok a Lánchídon Budáról Pestre, s amikor áthajtok a Kossuth téren (akkor még lehetett), azt látom, hogy egy idős asszony a Parlament főbejáratánál égő mécsest helyez a jobboldali oroszlán talapzatához.

A rendkívüli kormányülésre hivatalos a köztársasági elnök és az országgyűlés elnöke is. Göncz Árpád írásban megbízza Boross Pétert az ügyvezető kormány irányításával – bár mint a szakértők mondják, ez alkotmányjogilag teljesen szükségtelen, hiszen a miniszterelnök halálának ténye ezt a helyzetet automatikusan létrehozta.

Ezután a miniszterek és Szabad György elkezdik javítgatni az általam fogalmazott és a számukra szétosztott közlemény tervezetét, amelyben a kormány bejelenti a szomorú eseményt.

Közben az ablakon keresztül látjuk, hogyan telik meg a Kossuth tér gyertyát és mécsest hozó emberekkel. A Miniszterelnöki Hivatal nincs felkészülve arra, hogy a benn gyülekezőknek mécsest adjon, pedig az ülés után a kormány tagjai is ott akarnak lenni a téren.

A lassan teljesen benépesülő miniszterelnöki titkárság egyik munkatársa a telefonkönyvben egy gyertyaöntő számát keresi, és találomra tárcsázni kezd.

– Hány ezer kell – kérdezi a mester – egyébként máris küldhetnek érte, de pénzt nem vagyok hajlandó elfogadni. Engem nem érdekel a politika, én csak azt tudom, hogy a miniszterelnök nagyon sokat dolgozott. Egy másik sokat dolgozó ember így kíván tisztelegni előtte.

Az ülés után már égő mécsessel a kezünkben lépünk ki a Parlament VI-os kapuján. A téli éjszakában kicsi fényes pontok, amíg a szem ellát. A minden felhívás és szervezés nélkül összegyűlt tömeg a Himnuszt és a Szózatot énekli.

A nemzet búcsúzik miniszterelnökétől.

Antall József temetése december 18-án, szombaton volt. Több ezer tisztelőjével együtt gyalog kísértem a koporsóját a Parlament épületétől a Fiumei úti temetőbe. Csikorgó hidegben, bokáig érő hóban álltuk körül a sírt.

BOROSS PÉTER MUNKATÁRSA

Az új miniszterelnököt, Boross Pétert 1993. december 21-én a többséghez szükséges 193 szavazattal szemben 201 parlamenti képviselő választotta meg. Boross első kormányfői nyilatkozatában elmondta, hogy a korábbi kormány programját elfogadja, minisztercserét nem tervez. Személyi titkárságától eltekintve változatlan maradt a miniszterelnök munkáját segítő csapat, én is kabinetfőnök maradtam.

Boross Péter mellett kevésbé volt feszített a munka. Estéim és hétvégéim általában szabadok voltak, természetesen amellett, hogy a szokásos protokolláris kötelezettségeknek eleget kellett tennünk. Jártunk Bonnban Kohlnál, Párizsban Mitterand-nál, fogadtuk Delors-t Budapesten, részt vettünk a Clinton által kezdeményezett prágai találkozón. Az események többsége formális volt, de akad emlékezetes is. Ezek egyike volt Csernomirgyin orosz miniszterelnök vadászata.

A dolog úgy kezdődött, hogy a hivatalos látogatás kezdete előtt néhány nappal Ivan Aboimov, Oroszország budapesti nagykövete jelezte, hogy egy diszkrét dolgot szeretne megbeszélni velem.

– Lényegében arról van szó, – kezdte némi köntörfalazással a magyarul tökéletes nyelvhelyességgel, csak alig észrevehető akcentussal beszélő nagykövet – hogy Csernomirgyin úr nagy vadász, és szeretne részt venni egy magyarországi vadászaton. Természetesen nem a hivatalos program részeként, talán nem kellene, hogy túlzottan sokan tudjanak róla, és az egész még nem teljesen biztos.

A kérés több szempontból is problematikus volt. Az első mindjárt a vadászat és a vadásztatás kérdése. Az elvtársi vadászatoknak annyira pejoratív mellékíze volt, hogy 1990 után ezzel a kérdéssel senki sem foglalkozott, a kormány vadászterületeit, vadászházait privatizálták. Minden bizonnyal ezért tehette meg az állami protokollért felelős Külügyminisztérium is, hogy a kérés teljesítését nem vállalta, a feladat megoldása a miniszterelnöki kabinetirodára maradt. Közben kétszer is változott a program, az utolsó napon nem lehetett tudni, hogy lesz-e vadászat vagy sem. Meglehetősen szerencsétlen volt a nagypénteki időpont is, akkor már mindenki a hosszú hétvégére készült. Végül pénteken délelőtt eldőlt, hogy Csernomirgyin marad.

Az a nyers igazság, hogy rendkívül rátermett protokollfőnökünk, Görög Ibolya nélkül nem tudtam volna megoldani a fogas kérdést. Kiváló kapcsolatrendszerének köszönhetően azonnal megnyerte az ügynek a Pilisi Erdőgazdaság vezetőjét, megállapodtak abban, hogy a gyarmatpusztai vadászház lesz a legjobb, mert közel van. Az erdőgazdaság vezetője gondoskodott a fegyver és a kilövési engedély soron kívüli beszerzéséről, befűttette a vadászház néhány szobáját és délután háromra már azt is

tudta, hol kell keresni a kiszemelt szarvast és vaddisznót. Előállt a terepjáró, előkészítették a vadászat végi terítéket.

Természetesen vacsorával kellett befejezni a napot, ami szűk, baráti körben volt, mégis bonyolultnak ígérkezett. Nagypéntek lévén Boross Péter, valamint kíséretének több tagja – magamat is beleértve – tartotta a böjtöt, részükre csak halat lehetett felkínálni. Az ortodox vallásban a húsvét hetekkel később következett, tehát Csernomirgyinnak és csapatának húst kellett adni.

A hivatalos tárgyalások az Országház épületében délután kettőkor fejeződtek be, a távozáskor két kocsisort állítottunk fel, az egyikkel kivitték a reptérre a delegáció nagyobbik részét, a másikba azokat szállították be, akik maradtak a vadászatra.

Végezetül minden összejött. A vadászház melletti téren fenyőgallyakkal nagy négyzetet raktak ki, középen tűzrakás, előtte helyezték el az elejtett vadakat. Egy szarvast és egy kisebb vaddisznót lőtt a vendég. Csernomirgyin a két trófeát néhány hónappal később, diplomáciai futárpostával kapta meg. Moszkvába érkezése után az orosz miniszterelnök sajtóközleményt adott ki arról, hogy magyarországi látogatását egy nappal meghosszabbította annak érdekében, hogy magyar partnerével szűkebb körben is megbeszélhesse a két ország közötti kapcsolatok aktuális kérdéseit.

A kabinetiroda valamennyi munkatársa tisztában volt azzal, hogy megbízatásunk a választásokig, tehát 1994. májusáig tart. Az új kormány hivatalba lépésével szinte egyidejűleg kezdődött meg a választási kampány.

A TORGYÁN AFFÉR

A kampányból természetesen nem maradt ki az akkor ellenzékben lévő, nagyhangú és sokat szereplő, kisgazdapárti politikus, Torgyán József sem. Ellátogatott a Pest megyei Hírlap szerkesztőségébe, ott hosszan beszélgetett az újságírókkal, akik erről a lap május 4-i számában kolumnás méretű interjúban számoltak be, *„Meg kell állítani a kommunizmust”* címmel.

Az interjúban Torgyán egyik rögeszméjét fejtegette, miszerint „…M*agyarországon éppúgy, mint a többi volt szocialista országban az érintett országok kommunista pártjainak központi bizottságai egy nemzetközi megegyezés kereteivel összefüggésben – szovjet jóváhagyással – készítették elő a rendszerváltozásnak nevezett gazdasági struktúra váltást… E folyamatban a népfrontnak, majd az MDF-nek is komoly szerepet szántak.”*

Arra az újságírói közbevetésre, hogy „*Visszatérve az iménti okfejtésére, az MDF-re vonatkozó elképzeléseivel sok szempontból nem értünk egyet”,* Torgyán a következőket mondta:

– „*Akkor tessék nekem magyarázatot adni arra, hogy azt a Marinovich Endrét, aki a szovjet típusú kémszervezet feje volt Magyarországon, és akit a kommunisták kimenekítettek Görögországba a követségre, mert féltették tőlünk – teljes joggal – miért kellett visszahozni és Antall József kabinetfőnökének megtenni?*”

Az ilyen hír természetesen szárnyakon repül. Még azok is foglalkoztak vele, akik nem vették komolyan Torgyán szövegeit. Jól emlékezem, aznap délután hivatalos megbeszélésem volt Kádár Béla miniszterrel, aki találkozásunkkor mosolyogva nyújtott kezet.

– Nu, tovaris Andrej Andrejevics, kak dela? (Orosz konyhanyelven: na Endrefia Endre elvtárs, hogy vagyunk?)

Boross Péter is megkérdezte:

– Mi bajod van neked a Józsival?

– Nekem semmi. Ő akar fogást keresni rajtunk. Tudomásom szerint embereivel feltúratta az állambiztonsági levéltárat, hogy valamilyen kompromittáló adatot találjon, de nem sok sikerrel.

Mindenesetre a gyanúsítás olyan súlyos volt, hogy azt nem lehetett figyelmen kívül hagyni, ezért jogász kollégáim tanácsára nagy nyilvánosság előtt elkövetett, jelentős érdeksérelmet okozó rágalmazás miatt pert indítottam Torgyán József ellen. Torgyánt azonban védte az országgyűlési képviselőket megillető mentelmi jog, tehát a bíróságnak először az Országgyűléshez kellett fordulnia, amely a választások miatt egészen őszig nem ülésezett. Szeptember 7-én az Országgyűlés Mentelmi Bizottsága megszavazta Torgyán József mentelmi jogának felfüggesztését.

Ezek után Torgyán jogi képviselője villámgyorsan megkereste az én ügyvédemet és peren kívüli egyességet ajánlott. Ennek eredményeként az általam megfogalmazott szöveg, amelyben Torgyán a nem valós tények közlése miatt bocsánatot kér, szó szerint megjelent a Pest megyei Hírlap következő számában. De hát pontosan tudjuk, hogy egy helyreigazításnak sokkal kisebb a publicitás értéke, mint az eredeti, aljas indítékú rágalmazásnak.

VÁLASZTÁSI VERESÉG

Az 1994. évi választások első fordulója május 8-án volt. Tavaszi zápor áztatta a budai utcákat, amikor az esti órákban kollégáimmal együtt a Magyar Demokrata Fórum Bem téri székházába értünk. Akkor kezdtek csordogálni a választási eredmények, csaknem mindenütt ellenzéki győzelemmel. Az MDF székházában a kezdeti, meglepően jó hangulat egyre borúsabbá vált. Boross Péter 9 óra körül – még a végleges

eredmények ismerete előtt – fogadta kabinetirodájának néhány vezető munkatársát és katonás keménységgel közölte:

– Veszítettünk. Több mint ötvenszázalékos MSZP-s győzelem várható.

Boross Péternek kialakult elképzelései voltak arról, hogy milyen kormányzati intézkedések szükségesek a vesztes választások után. Arra kérte a kormánytagokat, hogy minden minisztériumban készüljön el az elmúlt négy év eseményeinek krónikája, szerepeljenek a folyamatban lévő ügyek, valamint azok is, amelyeket célszerű lenne megoldani, de az négy év alatt ilyen vagy olyan okból nem volt lehetséges. Igen terjedelmes, minisztériumonként egy kötetnyi dokumentációs anyag készült.

– Volt ennek egy lélektani eleme is – mondta később Boross. Évtizedek óta vezetői munkakörben voltam, és már régen tudtam, hogy ez azért is jó egyebek mellett, mert ha a minisztériumi vezető munkatársak és beosztottak ilyen feladattal kötik le magukat – elég nagy munkát kell elvégezniük viszonylag rövid idő alatt – akkor tompul az aggodalom, a félelem, egymás idegesítése, hogy kivel mi lesz, mi lesz velünk stb.

Nagyon lassan alakult meg az új kormány, a koalíciós tárgyalások viszonylag hosszan elhúzódtak a Magyar Szocialista Párt és választott partnere, a Szabad Demokraták Szövetsége között. Ennek következtében 1994. július 15-ig hivatalban maradtunk. Az utolsó munkanap eseményeit percről percre rögzítettem.

4,30: Csömör – Középhegy, falusi házunk, pirkad. A Kossuth Rádió a Rákóczi indulóval kezd, majd rövid hírek: ma választja meg az Országgyűlés az új miniszterelnököt, tovább tart a kánikula, 30-33 fokos hőmérséklet várható.

Tehát eljött az utolsó nap, amit a hivatalomban töltök, az új kormány eskütétele 12 és 13 óra között várható, addig használhatom címemet és levélpapíromat, hivatali szobámat a Parlament épületében, pecsétemet, nyilvános és zárt rendszerű, kábeles és mobil telefonjaimat, szolgálati autómat, addig áll rendelkezésemre gépkocsivezetőm, titkárnőm és teljes hivatali apparátusom. És akkor lezárul egy több mint hároméves izgalmas időszak.

Kibotorkálok a konyhába, alszik a ház, alágyújtok a kávénak, várom, hogy a sistergő gőz lepárolja keserű reggeli mérgem.

– Ez jó volt! – Egy slukkra hajtom le az egészet. Gyors leltár a mai teendőkről: még három levél, két megbeszélés, két fax, öt telefon, amíg lehet „K” vonalon, meg ami még jön.

5,30: Ébred a falusi világ. A tornácon ülve hallom, hogy egy kakas kukorékol, két kutya valahol összemarakodik. Anyám ébred és kérdezi:

– Kisfiam, hozhatom a kávét?

– Kösz, már régen túl vagyok rajta, de egy fél még jól jön.

Kézzel írom egyik utolsó levelem a még jogosan használt fejlécű papírra: „A Magyar Köztársaság miniszterelnökének kabinetfőnöke”.

6,30: Emlékezetes napokon öltözékére is adjon az ember. Nyári, nyersfehér öltöny, kék-fehér „Antall-csíkos” ing, az a nyakkendő, amit főnököm is megdicsért.

6,45: Indulás. Az ezüstszürke Audi úgy vár a diófa alatt, mint bármely más reggelen. Ugyan honnan tudná ez a szuperintelligens, de mégis ostoba gép, hogy utoljára fordítom el az indítókulcsát és utoljára hajtok ki vele a csömöri kert kapuján. Helyére illesztem a rádiótelefont, amit eddig éjszakánként minden eshetőségre készülve a fejem mellett tartottam, felbúg a hathengeres, csaknem háromliteres motor. Tulajdonképpen minden olyan, mint máskor. A reggeli falu, az elővárosi autóbusz, amit megelőzök, szemben a budai hegyek jól felismerhető vonulata. Máris az autópályán vagyok, élvezem a kocsi fantasztikus gyorsulását, csodálatos úttartását, döbbenetes fékhatását. Még játszom is egy kicsit: megpöccintem a forgalmi elsőbbséget jelentő szirénát, egy szakadt Wartburg riadtan húzódik félre a külső sávba.

7,20: Érkezés a Parlament XVII. kapujához. Három éve minden nap ebben az időpontban parkoltam le. Valaki megkérdezte a hét elején:

– Miért kell még az utolsó napokban is több mint fél órával a munkaidő kezdete előtt ott lenned?

– Azért, mert nem látok rá okot, hogy változtassak ezen. Különben magam is vallom főnököm és mesterem nézetét, hogy csak „a rendezett sorokban visszavonuló csapat nem veszíti el a méltóságát”.

Előhúzom szivarzsebemből bordó, bőrkötésű, címeres igazolványomat, az őrt álló katona keményen tiszteleg. Vajon ugyanígy tesz-e majd akkor is, ha délután kifelé jövök?

A két lift közül mindig – így ma is – a lassút választom, ennek jobb a hangulata. Ebbe – a másikkal szemben – nem építettek új motort, az épülethez méltó díszítését nem töri meg a modern technika. A lift egyébként valamilyen gépészettörténeti érdekesség, szerkezetét vízgépek mozgatják.

A szobámban is minden megnyugtatóan változatlan: a bútorok, a képek, a neobarokk íróasztal.

7,35: Marika hozza a tejszínhabos kávét, Bodnár Dani pedig a reggeli sajtószemlével érkezik. Búcsúszavak, kézszorítás.

7,45: Éva, a titkárnőm viharzik be, jóreggeltje beharsog az előszobából.

– Mi van, nem tud aludni? – próbálom buta közhellyel oldani az érezhető feszültséget. Olvasom a szemlét, belenézek a reggeli lapokba.

– Kéri-e, hogy a szombati újságokat még kivigye az ügyeletes kocsi Csömörre? – szól be Éva. Válaszom lakonikus:

– Nem.

8,00: Szabolcs, a titkár és Imre, a gépkocsivezető egyszerre jönnek. Szabolcs jópofáskodik, kérek tőle gyorsan még néhány intéznivalót, Imre félszegen ül az előszobában.

Hogy tegyek valamit, kihúzom a zsebemből az Audi kulcsát és Imrének adom.

– Ma már nem megyünk sehová. Köszönöm a sok együttes kilométert.

– Minden rendben volt, főnök – válaszol Imre. Nagyon jól tudtunk együtt dolgozni.

Az Audi jelvényt lehúzza a kulcstartóról.

– Ezt emlékbe szeretném odaadni.

– Kösz, Imre. A legjobbakat kívánom.

8,30: A miniszterelnök az utolsó stábértekezletet tartja. Ott van a Miniszterelnöki Hivatalt vezető közigazgatási államtitkár, Kajdi József, valamint a miniszterelnök kabinetfőnöke, két helyettesével, Forrai Istvánnal és Szentgyörgyi Andrással, de már nem a megszokott helyen, a főemelet 60-ban, ahonnan Boross előző nap kiköltözködött. A Parlament épületének egy eldugott sarkában találtunk rá, de a rend feszes, a titkárság Sömjéni Lacival és Lettner Gabival változatlan. Boross a miniszterelnöki dolgozószobát a takarítószemélyzet rendelkezésére bocsátotta, hogy közvetlenül az eskütétel után bevonulhasson oda az új lakó.

Mercedeszeitől is már korábban megvált. Tegnap este csak az utolsó pillanatban ismerték fel a francia nagykövet fogadásán, amikor egy Passattal érkezett meg.

– Fiúk, nagyon köszönöm a segítségeteket – emeli poharát az ősz politikus.

– Mi köszönjük a lehetőséget, hogy Veled dolgozhattunk, Miniszterelnök úr – válaszol mindannyiunk nevében egyik helyettesem, András.

Kilenc óra előtt néhány perccel a titkárnő dugja be a fejét az ajtón.

– Az új kabinetfőnök 9-kor szeretne találkozni Marinovich úrral.

Órámra nézek, és felemelkedem.

– Elnézést kérek, de úgy tűnik, mennem kell.

– Azután férfiasan, fiam – nyújtja kezét mosolyogva Boross Péter, utalva egyben arra is, hogy utódomat Apró Piroskának hívják.

9,00: A szobámban üzenet vár. Apró Piroska körülbelül negyedórával később érkezik. Az ablakhoz lépek és az elém táruló látványt bámulom – amivel három év alatt sem tudtam betelni.

Szobám a XVII-es kapu feletti kiszögellésben van – ablakai két irányba néznek. Északra a Margit híd megtört íve és a Margit-sziget csücske látható, tiszta időben – mint ma is – egészen Óbudáig nyújtózkodhat a szem. Igen, Óbudáig, ahonnan ötven évvel ezelőtt elindultam. A nyugati oldalon közvetlenül az ablak előtt két lándzsát tartó „majomkutya". A kis szörnyek a házat is vigyázzák, meg a jó öreg Dunát is. A sokat próbált folyót nemcsak méltósága és szépsége végett éreztük hozzánk közel állónak, hanem azért is, mert az erőmű vitája miatt szinte megszemélyesedett és munkatárgyunkká vált.

Merengésemből a telefon csörrenése szakít ki:

– A vendég megérkezett.

9,20: Az átadás-átvétel tárgyszerű és korrekt. Előre összekészítettem a legfontosabb iratokat, külön felsorolva a folyamatban lévő és azon belül is sürgős intézkedést kívánó ügyeket. A beszélgetés közben mosolygunk, tehetjük, hiszen régen ismerjük egymást. Az utódom miniszterhelyettes volt abban a házban, ahonnan nekem el kellett jönnöm.

10,10: Most előbb jöjjenek a telefonok, lediktálom az utolsó két levelet, és kérem az aláírnivalót. Vastagodik a köteg, a postakönyvbe újabb és újabb papírokat csúsztatnak be, mindegyikre szignót kérve.

– Persze, amíg érvényes az aláírásom -jegyzem meg kesernyés grimasszal.

10,30: A hivatal gazdasági ügyekben illetékes vezetője telefonál, és meglehetősen zavartan kezdi:

– Te, ne haragudj, de egy kínos kérdést kell feltennem.

– Ne zavartasd magad! Parancsolj!

– Azt szeretném megkérdezni, hogy mikor szándékozol elhagyni a szobádat?

– Amint az új kormány letette a hivatali esküt. Tudomásom szerint ez fél egy körül várható.

– Sajnálom, és tudom, hogy nehéz ez az ügy, de az a helyzet, hogy a szoba új tulajdonosa mielőbb szeretne beköltözni… Péntek délután pedig a rakodómunkásoknak előbb lejár a munkaideje… Remélem, megérted…

– Tizenkettőre küldheted az embereidet.

10,55: Kiszólok a titkárságra.

– Éva, egy óra múlva kiköltözködünk. Minthogy itt rámolni fognak, én majd egy másik szobából nézem meg az eskütétel közvetítését. Mi van még?

– Néhány újabb aláírnivaló. Kérem az igazolványát, mert le kell adnunk érvénytelenítésre, és Kati szeretne elbúcsúzni.

Kati, külpolitikával foglalkozó kolléganőm ajándékkal jön.

– Kibontsuk?

– Szeretném, mert kíváncsi vagyok, hogy mit szólsz hozzá.

Az ajándék egy férfi jobbkezét ábrázoló gipszszobor. Négy ujja ökölbe szorítva, az ötödik kemény határozottsággal az ég felé mutat. Többféle értelmezése van ennek, jelenti az együvé tartozás cinkos összekacsintását, de így szokták fogadni a repülőtereken a sikerrel landoló pilótát is, és egyes vélemények szerint azt is mondhatja ez a kéz, hogy klassz gyerek voltál.

– Nagyon szépen köszönöm – csókolom meg Katit jobbról-balról, és arra gondolok, hogy most már jó lenne mielőbb befejezni ezt az egészet.

12,00: Üres az íróasztal, a páncélszekrényben is csak a pótkulcsok maradtak. Amit magammal akartam vinni, mind elfér az aktatáskámban. Napokkal korábban hazavittem könyveimet, tartalék öltönyömet, személyes irataimat.

Már csak egy valami van hátra. Leakasztom a falról a Magyar Köztársaság első szabadon választott miniszterelnökének a képét, aki megtisztelt azzal, hogy közeli munkatársa lehettem. Antall József képe is elfér az irattáskámban.

12,30: Késik az eskütétel. Horn Gyula még mindig a kormányprogramot ért bírálatok megválaszolásával foglalkozik. A külügyesek szobájában zsúfolódtunk össze. Várunk, nincs semmi dolgunk, nézzük a tévéközvetítést.

– Micsoda paradoxon – gondolok bele – már semmink sincs, és mégis, ha ezekben az utolsó percekben bármi rendkívüli történnék az országban, még nekünk kellene intézkedni.

13,30: Az ülésteremben szünet, majd az eskütétel következik. Előbb a miniszterelnöké, közvetlenül utána a kormány tagjaié. A pulpituson ülő hölgy az új miniszterek nevét sorolja, majd felkéri őket, hogy tegyék le a hivatali esküt. Tulajdonképpen csak fél füllel figyelek oda, de hírtelen talpra ugrik bennem a hivatalnok.

– Gyerekek, lehet, hogy nem lesz honvédelmi minisztere az országnak? – teszem fel a költői kérdést.

De már a tévések is kiszúrták az ügyet, a képernyőn totálban látható Keleti György zavart arca. A pulpituson ülő hölgy ugyancsak zavartan forgatja a fejét, majd helyesbít. Mégiscsak a honvédelmi miniszterrel együtt alakul meg az új kormány.

– No az első bakit viszonylag gyorsan sikerült összehozni – jegyzi meg valamelyikünk.

14,20: Elhagyjuk a hajót. A kaput vigyázó katona fáradt tisztelgéssel köszön. Hárman poroszkálunk a Kossuth tér forró betonján a metróállomás felé: Éva, Szabolcs és én. A Batthyány térig együtt utazunk, azután mindenki elkezdi saját új életét.

14,40: Nekivágok a lejtős Batthyány utcának. Furcsa pillantások kísérnek: ki lehet az az idióta, aki július közepén, pénteken kora délután 35 fokban öltönyben és nyakkendővel gyalogol.

15,00: Zakó, nyakkendő, irattáska le, gyerünk Csömörre. Márta már tegnap behozta a kocsit budai lakásunkhoz, hogy tudjak mivel közlekedni. Az utóbbi időben ritkán vezettem az Opel Kadettet, nagyképűen állapítom meg, hogy úgy érzem magam, mintha egy dodzsemben ülnék. De gyerünk, mert Csömörön várnak, és előtte is van még tennivalóm.

15,25: A Kerepesi temetőben, a sír melletti padokon öten ülnek. A két idősebb asszszony gyakori látogató lehet.

– Jaj, nem bírom ezt az erős napot, majd holnap visszajövök – tápászkodik fel egyikük. A másik is vele tart.

De a három diák – két lány és egy fiú – láthatóan időzni akar még. Talán vidékiek, hiszen hátizsák is van náluk, a fiú műanyag palackban friss vizet hoz a lányoknak.

Pedig nagyon szeretnék most egyedül lenni, mert akkor hosszan tudnám felmutatni a nem nekem, hanem a Neked járó hófehér és optimista gipszöklöt – Osztályfőnök úr, Jóska, Miniszterelnök úr.

20 ÉV A FELSŐOKTATÁSBAN (1994–2014)

HIVATALNOKBÓL TANÁR

1994 tavaszán már a választások előtt biztosra vehetővé vált az Antall – Boross kormány bukása. Elhatároztam, hogy az új ciklusban még akkor sem vállalok kormányzati munkát, ha erre felkérést kapok. Sejtésem valós volt, ez be is következett. Egy hivatalában maradó külügyminisztériumi helyettes államtitkártól hangzott el – figyelembe véve nagyköveti címemet is – az óvatos felkérés:

– Gyere át hozzánk a külügybe, azután meglátjuk hol találunk neked helyet.

Nem kívántam élni a lehetőséggel, már csak azért sem, mert a Külkereskedelmi Minisztériumból jól ismertem azokat a folyosókon bolyongó embereket, akik unalmukban minden arra járóval beszélgetést kezdeményeztek, miközben sokszor hónapokig arra vártak, hogy valamelyik kereskedelmi kirendeltségen megüresedjék egy hely és kiutazhassanak. Az ajánlatot köszönettel elhárítottam.

Már korábban is megfordult bennem, hogy a felsőoktatásban kellene dolgoznom (címzetes főiskolai tanár voltam, esetenként tartottam is előadásokat, vezettem szemináriumokat), ezért kapóra jött, hogy a hivatalos lapban megláttam a főiskolai tanári állás betöltésére meghirdetett pályázati felhívást. Ez egyben a Külkereskedelmi Főiskola újonnan alakuló tanszékének vezetését is jelentette, amely az Összehasonlító Gazdaságtudományokkal kívánt foglalkozni. Az írásban benyújtott pályázatomat megfelelőnek találták, a Főiskolai Tanácson meghallgattak, egyesek ugyan kicsit fanyalogtak, de szótöbbséggel megszavaztak.

A kialakult szokásrendnek megfelelően az egyetemi tanári kinevezéseket a köztársasági elnök, a főiskolai tanári kinevezéseket a miniszterelnök adja át. Az a furcsa helyzet adódott, hogy kabinetfőnökként én készítettem elő Boross Péter egyik utolsó nyilvános miniszterelnöki szereplését, amelyen az új főiskolai tanároknak – többek között nekem – átadja a kinevezési okmányt.

A Külkereskedelmi főiskolát 1971-ben alapították, épületegyüttese az Ecseri út és az Üllői út sarkán helyezkedett el, amelyet a folyamatosan növekvő hallgatói létszám miatt már az 1980-as évek közepére kinőtt. 1989-ben vásárolta meg a kőbányai Liget

utca 22. szám alatti, egykori gyárépületet, ahol a Főigazgatói Hivatal elhelyezésén kívül tanszéki szobákat és tantermeket is kialakítottak, de nagy előadótermek változatlanul csak az Ecseri úton voltak. Az a nem szerencsés helyzet alakult ki, hogy a tanároknak rendszeresen ingázniuk kellett a két helyszín között. Nekem is a Liget utcában adtak irodát, míg óráim nagy részét az Ecseri úton tartottam.

Életformámban alapvető változást hozott a kötött munkaidőtől való megszabadulás. Néhány hónapig – az évtizedek alatt kialakult rutinnak megfelelően – minden reggel 8 órakor az íróasztalomnál ültem. Kollégáim meg is lepődtek ezen és elmagyarázták, hogy az óráim leadásán túl, időmmel saját belátásom szerint rendelkezem.

Az elhelyezés tekintetében a végső megoldást a szovjet csapatok Magyarországról történő távozása hozta. Budapest XVI. kerületének polgármestere felajánlotta a főiskola céljaira a Varsói Szerződés Déli Hadseregcsoport volt mátyásföldi főparancsnokságának megüresedett épületkomplexumát. Az épület eredendően is oktatási célokra készült, Wagner László és Fodor László tervei alapján épült fel 1953-ban és a II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskolának adott otthont 1956-ig. A forradalom és szabadságharc leverésekor a szovjet csapatok elfoglalták és berendezkedtek az épületen kívül az Erzsébet-ligetnek nevezett városrész egészében. Teljes felújításra volt szükség, de nemcsak a lelakott épületek miatt, hanem azért is, mert a távozó katonák még a villanykapcsolókat is leszerelték és a vizes helyiségek fajansz tárgyait is magukkal vitték.

A főiskola 1997-ben vehette birtokba a jelenleg három oktatási épületből, kollégiumból és tornacsarnokból álló kampuszt. A 33 ezer négyzetméteres komplexum egyidejűleg 3.000 hallgató oktatására alkalmas.

Az oktatás mellett hamarosan adminisztratív feladatokkal is megbízott Iványi Károly főigazgató. Először a külgazdasági szak igazgatója, majd a szak vezetésének megtartásával főigazgató-helyettes lettem. A külgazdasági szak elsőrendű feladatának és alapvető célkitűzésének azt tekintette (Istenem, de sokszor leírtam ezeket a szavakat), hogy a nemzetközi gazdasági, üzleti élet, a nemzetközi vállalkozások minden területére elméletileg felkészült, ugyanakkor alapvetően gyakorlatorientált, két-három nyelvet magas szinten és szakma-specifikusan beszélő szakembereket képezzen. Arra törekedett, hogy a szakon oklevelet szerzett hallgatók, akár egyszemélyes külgazdasági vállalkozóként, akár multinacionális cégek munkatársaként felkészülten kezdhessék meg pályafutásukat.

Felvettem az akadémiai időszámítás sajátos ritmusát: szeptembertől december közepéig, valamint februártól májusig szorgalmi időszak, januárban és júniusban a vizsgák. A vizsgaidőszakok általában a záró (állam) vizsgákkal fejeződnek be.

Voltak külföldi kiküldetéseim is. Eisenstadt-ban, amit szívesebben nevezek Kismartonnak egy német nyelvű kurzust kellett tartanom, de a magyarul értők és tanu-

lók számára volt olyan előadásom, amikor az egyik mondatot németül, a másikat magyarul mondtam. Ezt a produkciómat megtapsolták. Hongkongban egy nemzetközi szemináriumon angolul adtam elő a magyarországi rendszerváltoztatásról, mely után a hallgatóság kérdései meglehetősen provokatívak voltak. A válaszokba bizony alaposan beleizzadtam.

INTEGRÁCIÓ, KREDITRENDSZER, AKKREDITÁCIÓ

A felsőoktatás rendszerváltoztatás utáni lázas átszervezési hulláma elérte a budapesti gazdasági főiskolákat is. Az irányító hatóság szándékának megfelelően 2000. január 1-vel integrálódott a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola, a Külkereskedelmi Főiskola, valamint a Pénzügyi- és Számviteli Főiskola. Az új szervezet a Budapesti Gazdasági Főiskola fantáziadús nevet kapta, a korábbi intézmények ennek karaiként működtek tovább. A döntéssel a főhatóságot kivéve csaknem mindenki elégedetlen volt, hiszen három önállóan és gazdaságosan működő főiskola függetlensége szűnt meg, létrehozták a központot, a rektorátust, melynek költségeit a korábbi intézményeknek kellett kigazdálkodni. A párhuzamosságok évtizedekkel később is megmaradtak, hiszen senkinek sem volt érdeke megszüntetni saját oktatási és szervezeti egységeit. A marketing szakot például még e sorok leírásának idején is egyidejűleg két karon oktatják saját tanárokkal.

A hazai átszervezések mellett tovább bonyolította a felsőoktatás helyzetét az úgynevezett bolognai folyamat, amely az Európai Felsőoktatási Térség létrehozásával kezdődött. 29 európai ország felsőoktatásért felelős minisztere 1999. június 19-én adta ki a Bolognai Nyilatkozatot, amely a térség felsőoktatási rendszerének egységesítését tűzte ki célul. Egyebek mellett könnyen összehasonlítható és egymásra épülő, három ciklusú képzési folyamatot jelölt meg. Ezek az általában három éves bachelor (alapképzés), a másfél - kétéves master (mesterképzés) valamint az ezt követő PhD (doktori képzés).

Hamarosan hatalmas viták alakultak ki arról, hogyan érinti ez a magyar felsőoktatást. Az új rendszer ugyanis összemosta a korábban eléggé élesen elkülönülő főiskolai és egyetemi képzést. Jól emlékezem az egyik, végtelennek tűnő értekezlet humoros hozzászólására, amely egy régész professzortól hangzott el.

– Mit tudok én kezdeni egy bachelor képzettségű archeológussal? Legfeljebb sírásónak mehet el.

Az egyetemek szerették volna megtartani az egységes, osztatlan oktatási formát, végül ez néhány területen sikerült: az állatorvosoknál, az építészeknél, a fogorvosok-

nál, a gyógyszerészeknél, a jogászoknál és az orvosoknál. Minden más esetben érvényesült a bolognai szellem.

A kreditrendszer hazai bevezetése ugyancsak a kétezres évek terméke. A kredit először a közoktatásban jelent meg az Egyesült Államokban, onnan szivárgott át a felsőoktatásba, hogy azután az 1970-80-as években először Angliában, majd az 1990-es évektől az egész kontinentális Európában elterjedjen. A bolognai folyamat keretében hozták létre az ECTS-t, az európai kreditátviteli és gyűjtési rendszert. A kreditrendszer lényege a hagyományos, érdemjeggyel történő osztályozással szemben, hogy az egyes tantárgyakhoz tartozó kredit megszerzése csak a teljesítés tényét jelzi és nem a minőségét. Az alapfokozatú diplomához 180-240 kredit teljesítése szükséges, a mesterfokozatéhoz 60-120.

Az ezredfordulón a felsőoktatás tömegessé vált. Nemcsak a meglévő intézmények hallgatói létszáma növekedett, hanem új képzési helyek jöttek létre, gyakran úgy is, hogy a vidéki székhely budapesti kirendeltséget működtetett. Kétséges volt, hogy az így keletkezett intézményi hálózat és az oktatói kar megfelel-e a felsőoktatás korábbi színvonalának. A helyzet szabályozása és ellenőrzése végett a magyar kormány 1993-ban létrehozta a Magyar Akkreditációs Bizottságot, amely a legjobb szakmai erőket tömörítette. A hamarosan nagy tekintélyre szert tevő, röviden csak MAB-nak nevezett testület feladata volt az akkreditációs eljárások lefolytatása, új szakok indításának engedélyezése, egyetemi tanárok kinevezésének véleményezése.

Az akkreditációs eljárás – amelynek a Külkereskedelmi Főiskolai Kar vezetőjeként háromszor is szenvedő alanya voltam – több lépcsőből állt. Első fokozatként a MAB elküldte az intézményhez azokat a kérdőíveket és nyomtatványokat, amelyeket az úgynevezett önértékeléshez ki kellett tölteni. A tantárgyak ismertetését (curriculum és sillabusz), az oktatók részletes tudományos tevékenységét, valamint az intézet tárgyi eszközökkel történő ellátottságát tartalmazó válaszok kötetnyi vastagságúak voltak, ezeket határidőre vissza kellett küldeni. Ezután a MAB által kinevezett látogató bizottság a helyszínen összehasonlította a dokumentumokat az általa tapasztaltakkal. Mulatságosnak tartottam, hogy a látogató bizottság tagjai – az összejátszás gyanújának elkerülése végett - még egy ebéd meghívást sem fogadhattak el, pedig egy hétig tartózkodtak nálunk. Végezetül hónapok múlva megérkezett a vélemény: a MAB a képzést akkreditálta, vagy nem akkreditálta, esetleg kiváló minősítéssel akkreditálta.

Ennek a nagytekintélyű MAB-nak volt a tagja két cikluson keresztül az én Jutkám, akiről az eddigiek során már többször említést tettem.

FELESÉGEM: JUTKA

A Külkereskedelmi Főiskola tisztségviselőjeként gyakran vettem részt azokon a hivatalos programokon, ahol jelen volt a másik két budapesti gazdasági főiskola vezetősége is, így egyre gyakrabban találkoztam Szennyessy Jutkával, a Kereskedelmi- és Vendéglátóipari Főiskola főigazgató-helyettesével.

Jutkába egyetemista korom óta szerelmes voltam, évfolyamtársam volt, de nem azonos szakon tanultunk, emiatt közös foglalkozásaink csak a nagy előadásokra korlátozódtak az egyetem fölszinti termeinek valamelyikében. Az aulából balra nyílt – közvetlenül a Marx szobor mögött az I. előadó, mögötte volt a II-es, míg ha jobbra fordultunk, a III-as és a IV-es teremhez jutottunk. Ezen termek valamelyikében váltottunk először néhány szót egymással, majd a szombat esti táncos összejöveteleken találkoztunk. Az hamar kiderült, hogy irodalmi érdeklődésünk közös, de tánc közben alig lehetett beszélgetést kezdeményezni, mert azonnal lekérték. Jutkának nagy hódoló tábora volt.

Azt mégis sikerült elérnem, hogy volt néhány kettesben töltött programunk, sétáltunk a Gellért hegy oldalában, sőt egyszer még szombat esti meghívásomat is elfogadta. Egy Duna parti kerthelyiségbe mentünk, biztosan nem vacsoráztunk, mert arra nem lett volna pénzem, de valamit fogyasztanunk kellett és táncoltunk. Ezután illendően hazakísértem. A nyári szünetben néhány levelet váltottunk, szerettem volna meglátogatni Bodakajtorban, az építőtáborban, de ettől elzárkózott. Hiába, na, egyoldalú szerelem volt ez részemről.

1963-ban befejeztük egyetemi tanulmányainkat, útjaink e tekintetben elváltak, de én változatlanul kerestem a kapcsolattartás lehetőségeit, telefonáltam, levelet írtam, reménytelenül szerelmes voltam. Decemberben még egy novellát is írtam Jutkának. Íme:

Piros – fehér álom

Vadul zörgő ébresztőóra hasította az éjszaka csendjét, fény gyulladt, álmos mozdulatok tompa zaját visszhangozták a bútorok. Gábor hosszasan, szemét dörgölve tápászkodott. December 6-a éppen úgy kezdődött, mint az év bármely hétköznapja.

A munkaidő jelentős részét alkotó semmittevés töltötte ki, három régi táblázatból összeállítani egy negyediket, hasonlítani, értékelni, viszonyítani, magyarázni, ami pedig a napból estére marad, apróra őrlődik a millió intéznivaló percet siettető rohanásában.

Az üzletek előtt kárminruhájú, vattaszakállú öregemberek álltak, nagy bottal és öblös puttonnyal gyerekhad szoros gyűrűjébe zárva.

– Képeskönyvszagúak vagytok – állapította meg Gábor, miközben lelépett egy lassító villamosról.

Az utca zajának alaptónusát gyerekszopránok emelték magasabbra. Egy nyitott ablakon keresztül köszönőkórus hangzott:

– Keszcsókolom!

Valamilyen üzem szakszervezeti bizottsága által rendezett Mikulás ünnep vette az ő kezdetét. Be lehetett látni az ablakon, ahol ünneplőbe öltözött gyerekek tágra feszített szemmel bámulták a piros – fehér csodát.

– Jobb-e az illúzió, mint az igazság? – kérdezte önmagától Gábor.

A Mikulás ajándékokat osztott. Egy nyolc év körüli fiú, koraérett, szkeptikus arccal figyelte az eseményeket. Gábor döntött:

– Gyerekkorban feltétlenül az illúzió. Természetesen felnőtteknél a reális tartalmú illúzió – tette hozzá dialektikus óvatossággal.

Az utolsó Mikulást tíz óra körül látta, egykedvű mozdulattal vágta zsebre szakállát az egyik körúti kapualjban.

Szokás szerint bódult fáradtsággal került ágyba és már a hanyatt dőlés pillanatában élvezte azt a tompa semmit, ami hamarosan mindent takar.

Nem akart szabványosodni ez a mai éjszaka. A színtelen semmi rózsaszínné árnyalódott, majd piros – fehér foltokká töredezett. A szobában ott ült a vattaszakállú, kárminruhájú öregember nagy bottal és öblös puttonnyal.

Gábor gyanakodva kereste rajta a képeskönyvszagot, de eredménytelenül. Ráncokkal árkolt arcán az okos öregség fénye ült.

– Csak nem ajándékot hoztál nekem is öregapó? – ugratta kedvesen.

Mélyen zengő bariton válaszolt:

– Nem, fiam. Beszédem van veled. Róla! Megismered ugye?

Tenyerében fényképet mutatott fel, majd varázs ujjaival sokszorosára nagyította és most ott lebegett a szobában életnagyságú élettelenséggel a lány, a beszélgetés központja.

– Hogy ismerem-e? Tudd meg, hogy ő az első számú sebezhetőségi pontom, az Achilles sarkom, akit nehezebb egyszer telefonon felhívni, mint ötszáz kilométert, jeges úton, ködben vezetni, aki előtt darabjaira hullik huszonhárom év lassanként összehordott társadalmi rutinja, akit nem tudok kiszámítani, aki…

– Hagyd abba fiam. Mindezt tudom, még azt is, ami gondolattá sem formálódott benned. Meg különben is, mindkettőtöket Mikulás hívő kora óta ismerem. Arra felelj inkább: miért kell két egymásnak szimpatikus, a legfőbb dolgokról

azonos elveket valló embernek külön – külön nyelni a napok mérgét, egymás után botlani ugyanazon kőben, pedig segíthetnék egymást.

– Régen voltál már halandó, öreg! Nem ismered azt az aranyszabályt, hogy jobb egyes dolgoktól távol maradni, mint oktalanul a bizonytalanba belemenni. Csúfos dolog ám a vereség! Hónapokig görbe háttal, nyomorék gondolatokkal jár utána az ember!

– Jól jegyezd meg fiam egy ezerév tapasztalatát. Nincsenek szabályok, csak absztrakciók. Minél jobban úgy érzed, hogy eligazodsz a világ dolgaiban, annál több útvesztő leselkedik rád. De ha az irány jó, a cél biztos. A zsákutcák nemcsak befelé, hanem kifelé is vezetnek, de könyörtelenül végig kell járnia annak, aki egyszer ki akar jutni belőle. Még valamit – mert hamarosan mennem kell: ostoba dolog a gőg, és rossz tanácsadó - még akkor is, ha te büszkeségnek nevezed.

Gábor érvei elfogytak, még talán hebegett volna valamit, de a lány képe tenyérnyire zsugorodott, s az okos szavú öregember – aki többet tudott az életről, mint mindazok, akik a könyveket írják – induláshoz készülődött.

– Nem üzensz valamit? Hozzá is megyek még ma éjjel.

– Nagyon összezavartál öregapám. Nem tudnék semmit a saját szavaimmal mondani, csak más gondolatainak meleg szépségű igazát érzem. Ezt a Kosztolányi verset vidd el néki, szépen kérlek:

A játszótársam mondd, akarsz-e lenni,/ akarsz-e mindig, mindig játszani,/ akarsz-e együtt a sötétbe menni,/ gyerekszívvel fontosnak látszani,/ nagy komolyan az asztalfőre ülni,/ borból-vízből mértékkel tölteni,/ gyöngyöt dobálni, semminek örülni,/ sóhajtva rossz ruhákat ölteni?/ Akarsz-e játszani mindent, mi élet,/ havas telet és hosszú-hosszú őszt,/ lehet-e némán teát inni véled,/ rubin teát és sárga páragőzt?

Akarsz-e teljes, tiszta szívvel élni,/ hallgatni hosszan, néha-néha félni, Hogy a körúton járkál a november,/ ez utcaseprő, szegény, beteg ember,/ ki fütyürész az ablakunk alatt? Akarsz-e játszani kígyót, madarat,/ hosszú utazást, vonatot, hajót,/ karácsonyt, álmot, minden féle jót?/ Akarsz játszani boldog szeretőt,/ színlelni sírást, cifra temetőt?/ Akarsz-e élni, élni mindörökkön,/ játékban élni, mely valóra vált?/ Virágok közt feküdni lenn a földön/ s akarsz, akarsz-e játszani halált?

– – – – – – – –

Vadul zörgő ébresztőóra hasította az éjszaka csendjét, fény gyulladt, álmos mozdulatok tompa zaját visszhangozták a bútorok. Gábor szemét dörzsölve ugrott ki az ágyból. December 7-e mintha valahogy másképpen kezdődött volna, mint az év többi hétköznapja.

Két nappal később remegő kézzel ragasztottam postabélyeget arra a Jutkának címzett borítékra, amelybe a novellát tettem. Nem kaphattam rá választ, hiszen ő már elkötelezte magát Király Attila évfolyamtársunk mellett, akivel a következő évben össze is házasodtak.

Mégsem maradt csattanó nélkül a történet. Csaknem pontosan 37 évvel később 2000. szeptember 30-án hivatásos előadóművész olvasta fel a nevezetes Kosztolányi verset azon a szertartáson, ahol az anyakönyvvezető előtt és a tanúk jelenlétében mindketten igennel válaszoltuk meg a kérdést.

Igen, több mint három és fél évtizedig párhuzamosan folyt az életünk, bár néhaháneha találkoztunk. Kandidátusi vizsgánkra például együtt készültünk Jutkával, s mivel nekem előbb sikerült befejeznem a procedúrát, már minősítéssel rendelkezve, én lehettem az ő védésén a tudományos bizottság titkára. A titkár feladataihoz tartozott a védés után az eredmények összesítése. Ez akkoriban úgy történt, hogy a bizottság tagjai számmal szavaztak, amit egy borítékban kellett összegyűjtenem és a zárt ülésen ismertetnem. A cédulák nálam maradtak. Szünet után következett az eredményhirdetés, mindenki bevonult a nyílt ülésre, én Jutka mellé sodródtam és a szavazócédulákat a kezébe nyomtam. Így történt, hogy előbb tudta meg „summa cum laude" minősítését, mint azt az elnök dicsérő szavak kíséretében kihirdette.

Kabinetfőnöki időszakomhoz kapcsolódik a következő történet. 1993-ban II. Erzsébet brit királynő, magyarországi látogatása idején fogadást adott az akkori Néprajzi Múzeumban, amire két személyre szóló meghívást kaptam. Feleségem, Márta hivatalos úton külföldön tartózkodott, tehát nem tudott jönni, én pedig felajánlottam a lehetőséget Jutkának, amit ő elfogadott. Szmokingba öltözötten mentem érte a szolgálati Audival, ő pedig estélyi ruhában libbent mellém a jobb első ülésre, miközben megkérdezte.

– És mit fognak képzelni rólam, ki vagyok én a te társaságodban?

– Szerintem semmi különöset, legfeljebb néhány ismeretlen majd azt gondolja, hogy a feleségem vagy.

A rendkívül elegáns, valóban királyi színvonalú fogadás után még autóztunk egyet, a Lánchídon át felmentünk a Várba, majd miután kiderült, hogy gyerekkorunkban anélkül, hogy tudtunk volna egymásról, mindketten Óbudán éltünk, megnéztük egykori lakhelyünket, Jutkáét a Lajos utcában és az enyémet a Vihar utcai tűzoltó laktanyában.

Ezután is még sok – sok évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy egy szép téli napon két kiváló ember, Nagy Gyula református lelkész és Görbe József katolikus plébános ökumenikus szertartás keretében a csömöri templomban összeházasítson bennünket.

Több mint húsz éve lakunk együtt Csömörön. Rendszeresen fogadtuk (főként nyaranta) a gyerekeket, az unokákat. Innen jártunk naponta munkahelyeinkre – Jutka

évekig Tatabányára – valamint szakmai, társadalmi és sportrendezvényekre. Jutka a helyi református egyházközség aktív tagja lett, több cikluson keresztül volt presbiter. Ugyan más templomba járunk vasárnaponként, de a felekezeti ellentét ismeretlen fogalom számunkra. Az viszont nagyon fontos, hogy mindketten a konzervatív – nemzeti értékrend szerint gondolkodunk és cselekszünk.

Életünk utolsó szakaszának nagy ajándéka az a már több mint két évtized, amit együtt tölthettünk. Mint már egyszer ebben a könyvben is leírtam: a nagy dolgokban az egység, a kis dolgokban a megértés, de mindenek előtt a szeretet.

EGY CIKLUS A KÜLKERKAR ÉLÉN

2001-ben lejárt Iványi Károly második főigazgatói ciklusa, ami azt jelentette, hogy nem volt újra választható. Elkezdődött a keresgélés, majd az a vélemény alakult ki az intézményben, hogy szívesen látnának ebben a tisztségben.

Három pályázó közül a Főiskolai Tanács tagjai nekem adták a legtöbb szavazatot, 2001 júliusától tehát az új kihívásokkal (bolognai és kreditrendszer, akkreditáció) már az intézmény vezetőjeként kellett szembenéznem. Előbb azonban a formai elemek domináltak, be kellett költözködnöm a főigazgatói szobába (puszta érdekességként írom le, hogy ebben a helyiségben Jakubovszkij marsall is székelt, 1968-ban innen irányította a prágai tavasz eltiprását), és ismét kaptam a fenekem alá egy személyi használatú, szolgálati autót.

2001 szeptemberében, fekete talárba öltözötten, új főigazgatóként én nyitottam meg az akkor kezdődő tanévet. Megtaláltam a beszédem szövegét, talán nem érdektelen.

„Mélyen tisztelt Rektor Úr! Igen tisztelt kollégáim az elnökségben! Igen tisztelt kollégáim a hallgatóságban! Tisztelt főiskolai hallgatók! Kedves vendégeink!"

Különös öröm és egyedi megtiszteltetés számomra, hogy a mai ünnepet köszöntő szavakat én mondhatom. Azért van ez így, mert kettős ünnep a mai, egyfelől a 2001/2002. tanév megnyitója, másfelől intézményünk alapításának 30. évfordulója.

A Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Karának jogelődjét 1971-ben hozták létre, felismerve azt, hogy országunk külpiaci nyitottsága fokozott mértékben igényel jól képzett, nyelveket magas színvonalon beszélő szakembereket.

Ha áttekintjük a Külkereskedelmi Főiskola elmúlt három évtizedét, megállapítható, hogy az intézmény fejlődése mindig követte azokat a gazdasági, külgazdaságpolitikai vonulatokat, amelyek az adott időszakra jellemzőek voltak.

***1971** az iskola alapításának, a gazdaságirányítás reformjának, korabeli fogalommal élve az új gazdasági mechanizmusnak harmadik éve. Akkor világossá vált, hogy a nemzetközi és a hazai gazdaság nem kapcsolható össze csupán harminckét szakosított külkereskedelmi vállalat segítségével. Évről -évre több termelővállalat kapott tehát lehetőséget arra, hogy saját termékeivel külföldön kereskedjen, a külkereskedelmi szakemberek iránti igény megnövekedett. 1971-ben a Külkereskedelmi Főiskolán mintegy 500 hallgató tanult 2 szakon, a Külkereskedelmi Árúforgalmi Szakon és a Külkereskedelmi Idegennyelvű Levelező Szakon. Az oktatók száma 60-70 volt.*

***1981-**ben Magyarország egyre bővülő nemzetközi gazdasági kapcsolatai szükségessé tették, hogy tagjai legyünk két nemzetközi pénzügyi szervezetnek, a Nemzetközi Valutaalapnak és a Világbanknak. A külkereskedelmi tevékenység egyre inkább decentralizálódik, a műszaki és agrárszakemberek nemzetközi gazdasági ismeretekkel szeretnék felvértezni magukat, ez újabb kihívást jelent a Külkereskedelmi Főiskola számára. Ekkor indul meg intézményünk azóta is sikeresnek mondható oktatási formája a másoddiplomás, vagy újabb diplomás képzés. 1981-ben 100-120 oktatónk 700-800 hallgató számára adja át a korszak legfejlettebb szakmai és nyelvi ismereteit. A nyolcvanas évek eseménye továbbá a már diplomával rendelkezők számára a szakosító továbbképzés megindítása.*

***1991-**ben alapvetően átrendeződtek Magyarország nemzetközi politikai és gazdasági kapcsolatai. Az év júniusában Budapesten felszámolta önmagát a KGST, júliusban megszűnt Prágában a Varsói Szerződés Szervezete, decemberben pedig Brüsszelben a magyar miniszterelnök aláírta az u.n. Európai Megállapodást, melynek értelmében Magyarország társult státuszú állama lett az Európai Közösségnek. Mindez meghatározó jelentőségű változásokat hozott a Főiskola számára is. Nemcsak a szakmai tantárgyak kínálata bővült, hanem megindult az angol és a francia nyelvű oktatás is.*

***1991-**ben intézményünkben 1069 nappali tagozatos, 413 esti és 422 újabb diplomás, összesen 1904 hallgató tanult, 184 oktató irányításával.*

***1991** még egy szempontból nevezetes esztendő számunkra. A szovjet csapatok távozásával szabadult fel az a mátyásföldi épületegyüttes, amely ma átalakítás és rekonstrukció után korszerű otthont ad intézményünknek.*

A kilencvenes évtized csaknem valamennyi esztendeje jelentős eseményekkel gazdagította Főiskolánk történetét. 1994-ben megkezdődött az egyes szakokon belül a specializációkon, szakirányokon történő oktatás. 1995-ben az angol

nyelvű képzésben résztvevő első évfolyam átvehette kettős diplomáját, egyfelől az University of Humberside, másfelől a KKF oklevelét. 1996-ban megtörtént az első magyar-francia kettős diploma kiadása. 1997-ben a Magyar Akkreditációs Bizottság a Főiskolán folyó képzést kiváló minősítéssel akkreditálta. 1998-ban megindult az oktatás a harmadik szakunkon, a Nemzetközi Marketing és Teljeskörű minőségirányítás szakon. 1999-ben újabb szakon, a Gazdaságdiplomácia és európai menedzsment szakon indult meg a képzés.

Hölgyeim és Uraim!

A rövid történeti áttekintés végére értem. Ma, 2001 szeptemberében 6687 hallgatója van a Külkereskedelmi Főiskolai Karnak, ebből 5296 nappali, 1134 újabb diplomás és 257 szakirányú továbbképzésben részt vevő hallgató. Ez az adat több mint háromszorosa a 10 évvel korábbinak, miközben oktatóink száma gyakorlatilag változatlan maradt. Erre a gárdára mindig büszke volt a Főiskola. Oktatóink és nem oktató munkatársaink között szép számmal vannak olyanok, akik végig kísérték és dolgozták az intézmény 30 esztendejét. Szeretném megköszönni áldozatos munkájukat és hűségüket. Oktató munkájuk mellett szeretném méltatni tudományos tevékenységüket.

Eötvös Loránddal együtt vallom ugyanis, hogy > Tudományos a tanítás ott, de csak ott, ahol a tudomány kutatói tanítanak. Ez a tanítás annyiféle, ahány maga a tudás, az egyik a részletekbe mélyed, a másik inkább általános tételekkel foglalkozik, az egyik szaval, a másik dedukál, egy mintára szabni valamennyit lehetetlen és nem is szabad, mert értéket a tanításnak éppen egyéni jellemvonása ad. A felsőoktatás kérdése ezért mindenekelőtt személyi kérdés, amely mellett szervezetére, szabályaira vonatkozó kérdések csak másodrendű érdekűek.<

A nagy tudós idézett gondolata, amely rektori székfoglalójának szövegéből származik, azért is figyelemreméltó, mert utal a tanári önállóság szükségszerűségére és a tartalmi munka előtérbe helyezésére.

Hölgyeim és Uraim!

Tisztelt elsőéves hallgatóink!

A mai nap az Önök ünnepe is. Önök megmérettek és a többszöri túljelentkezés ellenére teljesítményük alapján alkalmasnak bizonyultak arra, hogy intézményünk hallgatói legyenek. A Főiskolai Kar vezetősége nevében gratulálok ehhez és szeretettel köszöntöm Önöket csapatunkban. Welcome on board – mondják az új legénységnek a régebbi hajósok. Üdvözöljük tehát Önöket a Külkereskedelmi Kar fedélzetén.

Arra kérem Önöket, hogy ne veszítsék el azt a lendületet, amellyel bejutottak a Főiskolára. Legyenek igényesek a tanulásban és a munkában!

Ne engedjék, hogy a középszerűség legyen a hangadó, ragadjanak meg minden lehetőséget, hogy értelmiségivé válásuk folyamatában az itt eltöltött időszak meghatározó legyen. Használják ki a főiskola által nyújtott lehetőséget. Legyenek kezdeményezők, jellemezze Önöket az új iránti fogékonyság, a vállalkozókészség, a döntések közgazdasági megalapozottsága iránti igény.

Hölgyeim és Uraim!

Végezetül arról szeretnék szólni, hogy Főiskolai Karunk tudomásul veszi napjaink legújabb kihívásait és egyidejűleg kíván magyar, európai és 21. századi lenni. Tevékenységünk körvonalait felrajzolja az Európai Felsőoktatási Térségről 29 európai ország oktatási minisztere által Bolognában két évvel ezelőtt kiadott közös nyilatkozat. Támaszkodni kívánunk tehát a bolognai nyilatkozat négy pillérére, amelyek a következők:

– Könnyen értelmezhető és összehasonlítható diplomarendszer;

– Kétszintű alap- és továbbképzésre épülő módszer;

– Kreditrendszer a diákmobilitás elősegítése érdekében;

– A minőségbiztosítás területén az európai együttműködés elősegítése, különös tekintettel az összehasonlítható feltételek és módszertanok fejlesztésére.

Ezen nem egyszerű feladatok megoldását értelemszerűen a Budapesti Gazdasági Főiskola keretein belül képzeljük el. Sikerünk záloga lehet három évtized tapasztalata, a folyamatos megújulás iránti igény, és az, hogy tevékenységünket a hallgatók, az oktatók és a nem oktató dolgozók együttes és egymást segítő munkájaként képzeljük el.

Köszönöm, hogy meghallgattak.''

Az ötéves főigazgatói ciklus alatt természetesen még sok szereplésem volt. Előadások, diplomaosztók, évfordulók. Rendszeressé tettük a karácsonyi összejöveteleket, amelyek helyszíne a főiskola épületével egy parkban elhelyezett Erzsébetligeti Színház volt. Nagy segítséget jelentett számomra a rendezvények előkészítésében Balázs Éva gazdasági igazgató és közvetlen munkatársam Gyurik Anikó. És természetesen közben folyamatosan oktattam. Úgy érzem, hogy hallgatóimmal sikerült jó kapcsolatot kialakítanom. Előadásaim végén többször megtapsoltak, az úgynevezett „mark my professor" internetes hallgatói fórumon tisztességes jegyeket kaptam. A vizsgákon nem szívesen buktattam. Egy alkalommal még tételhúzás előtt jelezte az egyik hallgató, hogy súlyos magánéleti problémái miatt nem tudott felkészülni, és azt kéri, hogy írjam be leckekönyvébe az elégtelent. Rábeszéltem, hogy mégis próbáljuk meg, hosszú vajúdás után sikerült belőle kicsikarnom egy elégségest.

A rendszeresen visszatérő események egyike a tanévzáró vacsora, amit júniusban, az utolsó államvizsga után szoktunk tartani. A főigazgató meghívására együtt van-

nak ilyenkor egy étteremben a Kar vezető oktatói és a nem oktató részlegek vezetői. A 2001/2002-es tanév zárása azért volt különlegesen izgalmas, mert az akkreditációs eljárás végén voltunk és vártuk a MAB döntését. Eléggé lapos volt a hangulat a pestszentlőrinci Kakas étteremben, szokás szerint elképesztő hallgatói történetekkel, meg régi sztorikkal szórakoztattuk egymást, amikor zizegni kezdett zsebemben a telefon. Láttam, hogy Jutka van a vonalban, a MAB tagjaként arról tájékoztatott, hogy aznap délután intézményünket kiváló minősítéssel akkreditálták. Feltettem a kezem, szót kértem, bejelentettem a kedvező hírt és az egész társaságnak pezsgőt rendeltem. A hangulat hőfoka percek alatt érzékelhetően megnövekedett.

Főigazgatói ciklusom lejártakor (65 éves lévén nem hosszabbíthattam) kollégáim nagyon szépen búcsúztattak: tudományos ülésszakkal (ez meglepetésszerű volt, aminek megszervezésében oroszlánrészt vállalt Jutka) bankettel, ajándék karórával, ezt most is viselem, és egy különleges oklevéllel, amelynek szövege ide kívánkozik:

„A Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Karának Vezető Testülete Dr. Marinovich Endre CSc a közgazdaságtudományok kandidátusa, főigazgató, főiskolai tanár részére a Külkereskedelmi Főiskolai Kar érdekében végzett kimagasló szakmai és szervező munkája elismeréseként EMLÉKLAPOT ADOMÁNYOZ az Intézmény irányításában végzett lelkiismeretes tevékenységéért, az oktatás terén kifejtett kiváló és eredményes munkásságáért, a Külgazdasági Szak kialakításában vállalt sikeres közreműködéséért, az új szakok akkreditációjában nyújtott értékes szakértő iránymutatásáért, a Kar hazai és nemzetközi kapcsolatainak ápolásáért, és amiért a hallgatókkal és munkatársaival mindig példaszerűen emberséges tudott maradni.”

Budapest, 2006. június 29.

Balázs Éva	*Kolláth Katalin*	*Dr. habil Veres Zoltán*
gazdasági igazgató	*oktatási h. főigazgató*	*tudományos h. főigazgató*

2006. júliusában 5 év után másodszor szálltam ki a személyi használatú, szolgálati autóból (JAW-591, ezüstszürke Ford Mondeo) és vásároltam magamnak magánjárművet. Három Suzuki követte egymást (KDL-712, fehér SX4; LKV-644, szürke Grand Vitara; MUS 644, zöld SXCross).

Főiskolai tanárként tovább taníthattam és nem csak Budapesten, hanem a határon túl is. Intézményünk a Kolozsváron székelő SAPIENTIA Egyetemmel kialakított együttműködés keretében megkezdte a nemzetközi tanulmányok mesterfokozatának helyszíni oktatását, a tanárokat részben mi biztosítottuk, ennek következtében 2009 és 2013 között többször is jártam a kincses városban. Több alkalommal volt oktatói

feladatom Székelyudvarhelyen is. Egyik legszebb élményem, hogy felkértek az ottani magyar tagozat diplomaosztó ünnepségén – amelyet a helyi polgármesteri hivatal patinás dísztermében rendeztek – köszöntő szavak elmondására, majd ezután felcsendült a magyar Himnusz, és ahogyan körbe pillantottam, azt vettem észre, hogy csaknem minden szempárban könnycsepp csillog.

Kolozsvári tartózkodásom idején ismerkedtem meg Murádin Jánossal, majd teljes családjával. János kiváló történész, édesapja neves művészettörténész, felesége Noémi pedig rajztanársága mellett képzőművész. Annak ellenére, hogy pontosan negyven év korkülönbség van közöttünk Jánossal, igazi emberi, baráti kapcsolatot ápolunk és minden találkozásunkkor nagy örömmel vagyunk együtt. Partiumi illetőségű Jutkám már ismeretségünk kezdetén örömmel és szeretettel csatlakozott hozzánk.

Száguldó sebességgel teltek az évek, hallgatók százaival találkoztam előadásokon, vizsgákon, diplomamunkájuk konzultációin, végül 2013-ban a formális nyugdíjazással együtt professzor emeritus-i címmel zárult aktív főiskolai pályafutásom. Címem, rangom tehát maradt, de jövedelmem csökkent. A 2013/2014-es tanévben még aktívan oktattam, de a leadott órák száma fokozatosan csökkent. Jelenleg emeritusi funkciómban eseti megbízásokat és külön meghatározott feladatokat látok el.

Jól összefoglalja a főiskolai éveket a Kanyar című hallgatói lap interjúja, amely „Katedra nélkül" címmel jelent meg a 2009 márciusi számban. Célzott kérdései miatt érdemes felidézni.

„K: Jelenleg a tanár úr milyen minőségben van az iskolában, milyen tantárgyakat oktat?

V: 1994. július 1-je óta, mióta idekerültem, főfoglalkozásom az, hogy főiskolai tanár vagyok, és különböző nemzetközi gazdasággal összefüggő makrogazdasági tantárgyakat tanítok. Közben volt olyan időszak, amikor voltak egyéb adminisztratív megbízatásaim, voltam tanszékvezető, főigazgató-helyettes, szakvezető, majd 5 évig főigazgató (2001-2006), de fő tevékenységemnek mindig is a tanári elfoglaltságot tekintettem. Jelenleg a nemzetközi gazdálkodási szakon belül oktatok külgazdasági politika és piacfejlesztést, tranzitológiát, ami a tervgazdaságból a piacgazdaságba való átmenettel foglalkozik, és gazdaságpolitikát, valamint az új mesterszakokon is – amik még nem indultak meg – vállaltam néhány tantárgyat.

K: Milyen út vezetett a Külkereskedelmi Főiskoláig?

V: Az életemet a külkereskedelemben töltöttem. Dolgoztam külkereskedelmi vállalatnál, a Külkereskedelmi Minisztérium Sajtóosztályának vezetőjeként, kereskedelmi kirendeltségen külföldön, majd kormánytisztviselőként és végül a Külkereskedelmi Főiskolán. Már fiatal külkereskedőként is voltak szakszemi-

náriumaim a Közgazdaságtudományi Egyetemen, emellett rendszeresen vállaltam hallgatóknak diplomakonzulensi feladatokat. S mielőtt főfoglalkozású tanár lettem itt a Külkereskedelmi Főiskolán, előtte már 10 évig címzetes tanár voltam. időközben 4 évig dolgoztam az athéni kereskedelmi kirendeltségen, mint I. osztályú kereskedelmi titkár.

K: Ez milyen élményeket jelentett?

V: Ez nagyon érdekes tapasztalat volt, hiszen más dolog néhány hétre, vagy akár félévre kimenni, mint éveket foglalkozásszerűen külföldön dolgozni. Ez azt jelenti, hogy teljesen be kell illeszkedni az ottani életformába, beleértve az ottani munkaszokásokat és az ottani munkamenet dinamikáját. Mindenképpen egy olyan többlet volt, ami nagyban gazdagította az ismereteimet, amelyeket a tanítás során is fel tudtam használni.

K: A pályájának nagyon fontos szakasza volt, amikor az Antall-kormány, majd a Boross-kormány kabinetfőnökeként dolgozott, milyen érzés volt egy ilyen fontos pozíciót betölteni?

V: Hát ez a csúcs, nem vitás. Egy ország működésének az áttekintésére volt lehetőség, annak minden nagyvonalúságával és részleteivel együtt. Arról már nem is beszélve, hogy ez nem akármilyen időszaka volt a magyar közelmúltnak. Ebből következően jelen voltam a KGST és a Varsói Szerződés feloszlatásakor, vagy például Magyarország társulási megállapodásának alírásánál, 1991. december 16-án Brüsszelben. Ez valóban meghatározó élményt jelentett, mind a munkát, mind a feladatok nagyszerűségét illetően.

K: 2001-2006 között a Külkereskedelmi Főiskola főigazgatói posztját töltötte be. Milyen kihívásokkal találkozott akkor?

V: 2001-ben a kollégáim 3 jelentkező közül választottak meg. Előtte egy évvel, 2000-ben volt a 3 budapesti gazdasági felsőoktatási intézmény (PSZF, KVIF és Külker) integrációja, ami komoly feladatokat jelentett. Szintén erre az időszakra esett a kreditrendszer bevezetése, az új felsőoktatási törvény elfogadtatása, és az új, többciklusú bolognai rendszer bevezetése. Ezek olyan nagyfokú átalakításai voltak a felsőoktatásnak, hogy ebben az 5 évben több dolog történt, mint az előző 25-ben. 2006-ban lejárt a szolgálatom, mivel betöltöttem a 65. életévet, és örülök, hogy olyan vezetője van a karnak, aki meggyőződésem szerint jól fogja össze és képviseli az ügyeket.

K: Több szakkönyve és két politikatörténeti témájú könyve is megjelent idáig. Tervez továbbiakat?

V: Remélem, hogy még lesz rá lehetőségem, de ennek mindenfajta korlátai vannak időben, elfoglaltságban és életkorban egyaránt.

K: Úgy tudjuk, hogy a vitorlázásnak nagy rajongója, mivel tölti még a szabadidejét?

V: Igen, fiatalon közel kerültem a vitorlázáshoz, és azóta is foglalkozom vele. Voltam versenyző, sportvezető, most pedig nemzetközi versenybíró vagyok, ami évente 4-5 alkalommal több napos sportszerű elfoglaltságot jelent itthon, vagy esetleg külföldön. Ilyenkor versenybírói tisztségemnek megfelelően a szabályok szerinti versenyzés őre vagyok. De ha valaki elolvassa, hogy mi szerepel rólam a Ki-kicsoda hobbirovatában, akkor láthatja még a politikatörténetet, irodalmat, emellett kedvelem az olyan sportokat, amik vízzel, széllel, sebességgel vannak összefüggésben, mint például a síelés. De a hallgatóknak is nagy örömet szerez, ha egy nyári napon motorkerékpárral érkezem az iskolába.

K: S az elmaradhatatlan kérdés: mit üzen a külkereseknek?

V: Érdekes dolog a „Külkeres" szó. Nagyon kevés intézmény van ma már Magyarországon, amely ezt a kifejezést őrzi. A külkereskedelem, mint tevékenység törölve lett a KSH tevékenység listájából, és kicsit a divatból kiment kifejezés lett, ami azt is jelenti, hogy nem csak a hagyományos kereskedelmi feladatokra, hanem a külgazdaság és a nemzetközi gazdaság minden területére kell jól felkészülnie a külkereseknek. De én úgy gondolom, hogy a tananyag, az oktatógárda ehhez biztosítja a lehetőséget. Ez nagyon szép szakma, érdemes benne elmélyedni. Nem csak azért érdekes, mert nem egy szobához kötötten, hanem néha távolságokat beutazva kell helytállni, hanem mert nemzetközi közegben, külföldiekkel érintkezve kell gyors döntéseket hozni. Üzenem továbbá, hogy nagyon használják ki ezeket az éveket, mert ekkor van a legtöbb idejük arra, hogy szellemileg, fizikailag fejlődjenek és feltöltődjenek."

5. SZÁMÚ KITÉRŐ: CSALÁDI ÉLET ÉS HÁZÉPÍTÉS CSÖMÖRÖN

A csömöri nyarak elképzelhetetlenek voltak a kisebb és nagyobb családi összejövetelek nélkül. Nagyszüleink kezdték, szüleink folytatták és mi is mindent megtettünk annak érdekében, hogy ez a hagyomány ne szakadjon meg. Ennek volt kiemelkedő bizonyítéka az 1987. évi Csömöri Ünnepi Napok, amit CSÜN-nek rövidítettünk.

Ma már megállapíthatatlan, hogy ki és mikor mondta ki először, de mindannyian egyetértettünk azzal, hogy az 1947 augusztusában Csömörön készült gyerekcsoportképen szereplőknek (természetesen a négy évtized alatt kibővült hozzátartozóikkal: házastárssal, gyerekkel, esetleg unokával együtt) a negyvenedik évforduló alkalmából találkozni kell. A megnövekedett létszám bizony 35 főt tett ki. A helyszín termé-

szetesen csak Csömör lehetett, ez egy percig sem volt vitás, időpontnak pedig az 1987. augusztus 20. körüli napokat választottuk. Szent István napja Alkotmány-ünnep címén a pártállami időszakban is munkaszünet volt, ráadásul abban az évben csütörtökre esett, tehát a péntek és a szombat könnyen hozzácsaphatónak tűnt. A külföldről érkezőknek pedig így is, úgy is szabadságot kellett kivenni.

Az 1947-ben készült nevezetes fotón szereplő gyerekek (a legidősebb 11 éves, a legkisebb 14 hónapos volt) – természetesen betanítás alapján – két mesejátékot (a Jancsi és Juliskát, valamint a Csipkerózsikát) adtak elő az egyik idősebb családtag, Szentjóby Staub Elemér 75. születésnapján. 40 évvel később pedig a szerepeket játszó tizenhárom rokongyerek úgy döntött, hogy az évfordulót megünneplik.

A felkészülés időszakában a nagyléptékű nemzetközi rendezvények külsőségeit némileg ismerve, de parodizálva és tudatosan ironizálva, már 1986-ban létrehoztuk a „CSÜN azaz a Csömöri Ünnepi Napokat előkészítő Főbizottságot", ennek albizottságait, megválasztottuk koordinátorait és főkoordinátorait.

A háromnapos rendezvény központi színhelye a mi házunk és telkünk volt: édesanyám nagymértékű, és feleségem Márta csekélyebb lelkesedése mellett. Mindezzel együtt mindketten örömmel vállalták a rájuk jutó részt, anyám a program bizottságban jeleskedett, Márta pedig a háztartás hátterét adta.

Az augusztus 20-án kezdődő három napos programról egyikünk videofelvételt készített, amit évekkel később DVD -re másoltattam át. Az ünnepélyes megnyitót a komolykodva készített regisztráció és a részvételi díj befizetése után tartottuk. Összehordtuk az összes lehetséges széket és asztalt, hogy mindannyian elférjünk mellette – hiszen csaknem negyvenen voltunk – majd megfelelő zenei kiséret mellett torkunk szakadtából énekeltünk Isten áldásáról, jókedvről, bőségről, balsorsról és víg esztendőről. Ezután az elmaradhatatlan családi dal (himnusz) következett, stílusos refrénnel: „oly hőn szeretett családunk még élj igen sokáig".

De hát kik voltunk mi 1987-ben. Mindenképpen azok leszármazottai, akik a 20. század elején Magyarország működtetésének aktív részesei voltak. Unokái azoknak, akik pályájukat még a Monarchiában kezdték, és az első világháború után fejezték be. Gyermekei azoknak, akik hozzájárultak ahhoz, hogy a trianoni traumát átélő ország – mindaddig, amíg ismételten háborúba nem szédül – magára találjon és ismét működésbe lendüljön. Leányai, fiai azoknak, akiket – minden lojalitásuk ellenére – a szovjet érdekszférába sodródást követően elsöpört a középosztályt megsemmisíteni akaró féktelen gyűlölet. Vérünkben van a tanulás, az ismeretszerzés igénye, szeretjük a jól végzett munka örömét, és határozott meggyőződésünk, hogy az előmenetel egyetlen kritériuma a teljesítmény. Ezért nézzük értetlenül a műveletlen vezetők kivagyiságát és őrjöngéseit, mosolygunk és legyintünk balfogásaik láttán. Mindannyian valamilyen szellemi munkát végzünk, ha úgy tetszik, értelmiségiek vagyunk.

Hivatalos megszólításunk Magyarországon elvtársnő vagy elvtárs, mert valamilyen buta előírás szerint ez jár még a pártonkívülieknek is, de nem vagyunk tagjai az élcsapatnak. Azokat, akik a Lajtától nyugatra élnek, hölgynek és úrnak titulálják, de az irányító eliten ők is kívül maradtak. MI lennénk Kelet- és Nyugat-Európában vagy éppen Észak Amerikában a tipikus középosztály. Ez tőlünk nyugatra egyértelmű, és így hívnának bennünket az öreg kontinens keleti felén is, ha nem vonta volna ki ezt a forgalomból az állampárti ideológia.

A CSÜN hangulata szinte mindenkit magával sodort. Fergeteges jelenetek váltották egymást, amiből talán az egyik legemlékezetesebb az, amikor – alkoholos befolyásoltságtól nem egészen mentesen – emlékezetből előadtuk a negyven évvel ezelőtt számunkra betanított két színdarab a Csipkerózsika, valamint a Jancsi és Juliska énekszámait. Fantasztikus volt!

Természetesen szerettük volna ezt a találkozót megismételni, méghozzá az 1996-ra tervezett Világkiállítás idején. A megváltozott politikai széljárás azonban elsodorta a Budapesti Világkiállítás gondolatát, a megismételt CSÜN is elmaradt. Azután létszámunkban is megfogyatkoztunk, az eredeti összetételben soha többet nem jöhettünk volna össze.

Így rendeltetett. Az 1987-es CSÜN egyedi volt és megismételhetetlen.

AZ ÉPÍTKEZÉS

A Márta 1996. októberében bekövetkezett halála utáni hetek kezdték megérlelni bennem a döntést, hogy el fogom adni a Batthyány utcai lakást és új házat építek a családi telken, Csömörön. Külső megjelenését illetően kúria jellegű épületet képzeltem el a domboldalba, oszlopokkal és timpanonnal, kertkapcsolatos nagy hátsó terasszal, az udvaron úszómedencével. Persze fölvetődött a kérdés, hogy szabad-e 57 éves korban építkezést elkezdeni, de miután láttam, hogy ezt nálam idősebbek is megteszik, belevágtam. Azt is fontosnak tartottam, hogy idősödő korban bevásárlás után könnyen lehessen a kosarakkal és szatyrokkal a konyhába jutni. A Batthyány utcában ötödik emeleti lakásunkat öt csapóajtó leküzdésével kellett megközelíteni, a csömöri új házban a kocsi csomagtartós részével egészen a konyhaajtóig lehet tolatni.

Az első lépés az volt, hogy 1997. május 1-én unokaöcséim, Béci és Miklós kidöntötték a leendő ház kijelölt helyén lévő kiszáradt diófát. A ház terveit Jánossy Johanna készítette, aki Judit lányának, Zitának volt az iskolatársa. A terv koncepciójának kialakításában tevékenyen részt vett Jutka is. Az ő javaslata volt, hogy a ház közelebb kerüljön az utcához és a medence legyen a domboldalban, vagyis a kettő cseréljen

helyet (ez nagyon jó) és hogy eggyel kevesebb szoba legyen a földszinten (ez nem jó).

Az úgynevezett kitűzést, vagyis a ház alaprajzának, a készülő falak helyének a megjelölését a kedves rokon, egyébként neves geográfus Rátóti Béni végezte el, kőművesmesterként a Csömörön lakó Nagy Józsefet választottam. Az építkezés saját kivitelezésben zajlott, a mesterekkel én alkudtam meg és az anyagbeszerzést is én végeztem, ami néha furcsa hullámokat vetett. Előfordult, hogy éppen előadást tartottam munkahelyemen, a Külkereskedelmi Főiskolán, amikor megpittyent a zsebemben a telefon. A szünetben gyorsan felhívtam a mestert, aki lakonikusan közölte, hogy egy óra múlva leállnak, mert elfogyott a cement. Azonnal intézkedni kellett.

Az építkezés 1997. július 1-én kezdődött az alapok kiásásával, aminek egy részét kézzel kellett végezni a közeli fák miatt, amelyeket lehetőség szerint meg kívántunk menteni. Még egyfajta alapkőletételre is sor került. A leendő ház északi falának alapzatában egy méter mélységben elsüllyesztettem egy vaskazettát a következő tartalommal: az épület terveinek másolata, lejárt diplomata útlevelem, valamint egy gyerekkoromból származó rózsafüzér, amelyet mostohanagyanyám, Csiri, pápai áldással hozott Rómából. A folyékony betont saját kezűleg lapátoltam a masszába merülő kazettára.

Az építkezés kezdetén volt még némi athéni életemből származó megtakarításom, de hamar elfogyott. El kellett adni a Batthyány utcai lakást és ez sem volt könnyű feladat. Végül Jutka segítségével oldódott meg a helyzet, ő hozott vevőt, 6 millió Ft-ért kelt el. Végleges kiürítése 1997. szeptember 1-vel úgy történt, hogy béreltem egy sofőr nélküli platós teherautót, a rakodó munkára pedig nagyon készségesen Miklós unokaöcsém, valamint Péter és Zsolt barátja vállalkozott. (Ma mind a hárman felelős tisztségeket töltenek be különböző intézményekben). Az összes bútort, valamint a dobozokba csomagolt könyveket és egyéb tárgyakat bezsúfoltuk az öreg ház egyik szobájába. Ekkor egy ideig hontalanná váltam, amíg az időjárás engedte a csömöri régi házban, majd november végétől édesanyámnál, a Semmelweis utcában húztam meg magam. Hétvégenként Jutka fogadott be.

A folyamatos építkezés hatására november végén tető alatt volt a ház, sőt a belső falakat már be is vakolták. Közben anyagbeszerzéssel és szállítással telt minden erre a célra fordítható időm, a régi házban gyűltek a csempék, csapok, fűtőtestek, mosdókagylók, WC csészék és a parketta. Ajtók, ablakok még nem voltak, fekete fóliákkal fedtem be a nyílásokat. De ekkor már 1998-at írtunk.

Február közepén váratlanul megenyhült az időjárás és a kőművesek jelentkeztek, hogy dolgozni akarnak. Megkezdődtek a szakipari munkák is, és Jutkával elhatároztuk, hogy még abban az évben a medencét is megépíttetjük. Ehhez azonban már kevés volt a saját erő, el kellett adnom az akkori kocsimat. (GDN - 733 forgalmi rendszámú Daewoo Nexia, 1498 cm3 fekete, bemutató autóként szerepelt egy szalonban,

ezért valamivel olcsóbban adták). Jutka pedig átengedte használatra sajátját, (GGM – 377 frsz. Mitsubishi Colt, 1299 cm3, fehér) mert ő a munkahelyén szolgálati kocsit kapott.

Júniusban minden munkálat befejeződött, már csak a festés – mázolás, no meg az udvar kialakítása volt hátra. A timpanon közepébe beillesztették azt az antik szobortöredéket (hitelesített másolat), amit Görögországból hoztunk magunkkal. Júliusban leszállították a medencét, augusztusban már használni is tudtuk. Augusztus 30-án, Jutka születésnapján tartottuk a házavató ünnepséget, összeismerkedett az új épület háziasszonyának és háziurának családja.

Persze egy önálló rezidencia építési munkálatai szinte soha nem fejeződnek be, 2001-ben a régi fészer jellegű tárolót billenő kapus garázzsá alakítottuk, 2003-2004-ben beépítettük a tetőteret. És ezután is csaknem minden év meghozta a saját feladatát:

2005 ajtók cseréje az alsó szinten, tapétázás, festés, mázolás
2006 a medence műkőszegélyének cseréje
2007 az első udvar térrendezése
2008 csatorna és esővíz levezetés bekötése, útépítés a kerítésen kívül
2009 kerítés építése az utcai fronton
2011 terasz burkolatának cseréje
2013 az emeletre vezető lépcső cseréje
2016 redőnyök felszerelése, légkondicionáló beszerelése
2017 konyhabútor lecserélése, kazáncsere
2019 csőtörés, mosógép cseréje, emiatt a konyhabútor átalakítása
2020 a földszinti rész belső festése, mázolása
2021 a teljes ház külső festése és mázolása, teraszburkolat rekonstrukciója, oszlopcsere a szőlőlugas soron.

Szeretek itt élni, élvezem a levegős kert hangulatát, örülök, hogy a porta magam meghatározta rendjét saját erőmből, bár egyre inkább mások önzetlen vagy megfizetett segítsége révén be tudom tartani. Elbűvöl egy – egy a gyümölcsfákat virágba borító tavaszi nap, egy naplemente a budai hegyek jól látható kulisszái mögött, örülök a havazásnak is, de talán a legemlékezetesebbek a családi ünnepek. Az egyiket részletesen le is írtam, talán azért sem érdektelen, mert benne van jóformán az egész családi leltár.

„Mi történt 2009. május 16-án Csömörön?

***Először** is megünnepeltük édesanyám (Sári) 90. születésnapját. **Másodszor:** gyönyörű nyár eleji idő volt, ami fél siker. **Harmadszor:** ahogyan tudom minden jelenlévő nagyon jól érezte magát. Ki mindenki volt ott? Próbáljunk valami rendszert alkotni a résztvevők kusza gyülekezetében!*

A főszereplő (Sári)
– *két gyermekével (Bandival és Surával)*
– *menyével (Jutka) és vejével (Bélával)*
– *két unokájával (Bécivel és Miklóssal)*
– *az unokák házastársaival (Mónikával és Gabival)*
– *négy dédunokájával (Béci II-vel, Flórával, Domival és Attilával)*

Jutka rokonsága
– *két lánya (Zita és Andi)*
– *két veje (Harry és Jácint)*
– *három unokája (Léna, Linda, Ákos)*
– *sógora (János)*
– *Harry fia (Péci)*

Béla rokonsága és barátai
– *testvére (Ildikó), férjével (Árpival), lányával (Zitával), annak férjével (Kristóffal), és két unokájával (Mukival és Rozival)*
– *Hegyi Kati*
– *Martonyi Erzsi, férjével Fazekas Andrással*

Tágabb rokonság

Szentjóby – Staub – Görög ág
– *István, feleségével Judittal*
– *Erzsébet*
– *Ágnes, férjével Bénivel*
– *Gábor feleségével Zsuzsával*
– *Andris*
– *Tamás feleségével, lányával és két unokájával*
– *Zsófi férjével és fiával*
– *Ákos édesanyjával Máriával és fiával Balázzsal*
– *Ádám*

Béci feleségének rokonsága
– *édesapja (István), édesanyja (Irénke), és nagyanyja*
– *testvére (István) feleségével*

Miklós feleségének rokonsága
– *édesapja (Sanyi) feleségével és nagyanyja*

Ez bárhogyan is vesszük, összesen 58 fő és ebből 9 a hat éven aluli gyerek.

Az előkészületekről

Az időpontot és a helyszínt februárban kiválasztottuk, a meghívókat márciusban kiküldtük. A rendezvényt szombatra, délután 3 és 5 közötti időpontra

terveztük, de eleve tudtuk, hogy ennek csak a kezdete biztos, a vége kiszámíthatatlan.

Hat hete nem esett az eső, a csömöri kertben a fű zölden tartása nagyon igényes feladat volt, még szerencse, hogy a nagyobbik részen automata locsoló rendszer működik. (Ez utóbbinak még szerepe lesz). A szárazság ellenére reménykedtünk benne, hogy az eső nem éppen május 16-ra érkezik meg.

A létszám előzetes ismeretében úgy döntöttünk, hogy az etetés – itatás teljesen saját erőből nem megy, ezért profi vendéglátóst (Zoltán barátunkat) kértük fel, hogy földi javakkal lásson el bennünket. A beszerzés tekintélyes része még így is ránk maradt. A felszolgálásban ezen kívül még édesanyám kísérője, Marika segédkezett.

Dekorációt is terveztünk, de olyat, ami egyben meglepetés is. Jutka ötlete volt egy olyan „boldog születésnapot" betűfűzér összeállítása, amelyben minden betűn egy fénykép van, az ünnepelttel vagy legszorosabb hozzátartozóival. A fényképek válogatása majdnem egy teljes napot vett igénybe (szerencsére volt miből), ezt követte a technikai szakasz, szkennelés, nyomtatás. A kész anyagot előző este vettem át Budapesten a magyar nyelvet nem tökéletesen beszélő, egyébként nagyon segítőkész technikai szakembertől, aki az egyik betű rajzát eltévesztette. Volt mit otthon kijavítani.

Az esemény napjának forgatókönyve

A Jutka iskolájától kölcsönzött sátrakat Jácint kora reggel felállította, majd elment. Én még gyorsan berohantam a csömöri pékhez, az előzőleg megrendelt friss kenyérért és süteményért, Jutka a Városligetbe, hogy héliummal megtöltött léggömböket szerezzen a kert feldíszítéséhez, majd kettesben maradtunk az irdatlan feladatmennyiséggel, pedig még be kellett rendezkedni, asztalokat, székeket összehordani, dekorálni.

Tizenegy órára jutottam be Budapestre édesanyámért. Útközben még gyorsan felkaptam az árpádföldi cukrászdában megrendelt pogácsákat és amikor visszaérkeztem Csömörre, örömmel állapítottam meg, hogy Zoltán kocsija már ott áll az udvaron, éhen tehát nem marad az ünneplő közönség. De már lassan dél felé járt az idő. Az ünnepelttől azt kértük, hogy háromnegyed háromig maradjon saját házának körzetében, mert a helyszínt még díszíteni kellett. Szegény Jutka még fél kettőkor is a betűfűzér összeállításával bajlódott. Gyors telefon Zitának, kettőkor itt lesznek, lányaival együtt még lesz idő arra, hogy segítsenek. Befutnak Suráék is, arra kérem őket, hogy foglalkozzanak az ünnepelttel, még ne jöjjön át az új ház teraszára, ahol fogadószékét – mellette váza a virágok, kisasztal az ajándékok számára – elhelyeztük. Három előtt tíz perccel megér-

keznek az első vendégek, hamarosan kocsi kocsit követ. Jácint irányítja a tolató járműveket, Gábor Suzukijának visszapillantó tükre gallyra megy. Mindenki Sárihoz, Sárikához, ahogy sokan nevezik Cica mamához járul, gyorsan eltelik az első fél óra.

Fél négykor együttes köszöntés, Jutka felolvassa készülő családregényem eddig mások által még nem ismert, „Sári meséli" című fejezetének rövidített (még így is több mint 20 percig tartó) változatát, amely 1933. július 16-án kezdődik, azon a napon, amikor anyám és apám megismerkedtek egymással. Ezután éneklés, a „családi himnusz"-t a magyarul csak néhány szót értő, Ausztriában élő Péci gitáron kíséri. Taps, majd az ünnepelt válaszol, megfogalmazza életének legfőbb tanulságát, ami nem más, mint a szeretet.

Ezután még egy különleges ajándék következett. Buda Sanyi, Miklós apósa átadta a régi, nyeregtetős, 1911-ben épült tornácos házikóról, az ünnepelt kedvencéről készített festményét.

Nyitva a büfé, kezdődik az eszem – iszom. Kevés a vörös bor, hozom az aranytartalékot, van, aki konyakot kér, ő sem marad kielégítetlen. Három negyed ötkor pedig tűzijáték fénycsóvája és újabb taps jelzi, hogy felszeletelhető a háromemeletes születésnapi torta.

Ahogyan előre is sejtettük, nagyon kevesen tartották be az időhatárt, fél hét felé kezdett oszladozni a csapat, de előbb még csoportkép készült a domboldalon.

Nyolc óra után már csak a kemény mag (István, Ádám és Harry) töltötte meg ismételten pálinkás poharát újabb nedűvel, néhányan az egyik sátor alatt, mások pedig a teraszon beszélgettek. Hirtelen két erőteljes vízsugár csapódott ki a földből, a kertben és a sátor árnyékában poharazgatók a teraszra menekültek. A pontosan fél kilenckor működésbe lépő automata locsoló rendszert elfelejtettem kikapcsolni.

Lassan mindenki elindul haza, én is kocsiba segítettem a 90 évvel és 1 nappal korábban megszületett édesanyám.

Boldog vagyok, hogy az események cselekvő részese lehettem, más szavakkal, hogy Jutkával együtt megrendezhettük."

Mindketten fontosnak tartottuk, hogy kellő kegyelettel gondozzuk szüleink áldott emlékét. Mindnégyük 100. születésnapján családi összejövetellel megemlékezést rendeztünk. Időrendben, 2009-ben az első, Jutka édesapjának évfordulója volt. Meghívtuk egykori szalárdi szolgálati helyének hivatalban lévő lelkipásztorát, valamint olyan családtagokat is, akikkel én még korábban nem találkoztam. A rákoskeresztúri temetőben rendezett egyházi szertartás után a további ünneplés színhelye csömöri kertünkben zajlott. Hasonló, centenáriumi megemlékezés volt 2013-ban, Jutka édes-

anyjának születésnapján. Az életükről készített dokumentum- és emlékgyűjteményt feleségem füzetbe szerkesztette és minden résztvevő kapott belőle.

Meglehetősen sokat ügyködtem azon, hogy édesapám 100. születésnapjára tartalmában és külsőségeiben is méltó módon emlékezzünk. Megnyertem a csömöri Gloria Victis Alapítványban kuratóriumi tagtársaimat ahhoz az ötletemhez, hogy az emlékhelyen ebből az alkalomból márvány dísztáblát helyezzünk el. Ez az egykori politikai elítéltre, az 1956-os forradalom idején Budapest tűzoltó-főparancsnokára, számos csömöri polgár tűzoltó pályafutásának kezdeményezőjére emlékezik. A csömöri polgármesteren kívül sikerült partnert találnom a budapesti tűzoltóság jogutódjaként működő Fővárosi Katasztrófavédelem parancsnokában is a méltó ünnepléshez. Tehát az emléktábla elhelyezése három intézmény nevében történt. Az emléktábla avatást összevontuk 1956-os forradalmunk 2014 évi, csömöri emlékünnepélyével és a tűzoltóautók vörös konvoja, valamint a rohamruhába öltözött tűzoltók sorfala valóban különleges dekorációt biztosított. A díszbeszédet Boross Péter volt miniszterelnök mondta, elődje munkáját Varga Ferenc tűzoltó dandártábornok méltatta. Családunk koszorúját édesapám unokái és dédunokái helyezték el. A Himnuszt és a Szózatot a tűzoltóság zenekara játszotta, és gyönyörű vörös palástjában ott volt Görbe József atya is, akivel megbeszéltem, hogy az emléktábla megszenteléseskor elmondat az egybegyűltekkel egy Miatyánkot.

Szép ünnepség volt 2019-ben édesanyám születésnapja is. Hadd idézzem ide a meghívót:

> *„Marinovich Endréné, Koháry Sarolta, Cica mama, a szeretett édesanya, nagyanya, dédanya és keresztanya 2019. május 15-én lenne 100 éves. Az iránta érzett szeretetünk jeleként emlékünnepséget rendezünk ebből az alkalomból* ***2019. május 18-án (szombaton) Csömörön. Déli 12 órakor*** *találkozunk a csömöri temetőben, ahol elhelyezzük az emlékezés virágait, ezután pedig az általa nagyon szeretett csömöri kertben tartunk családi találkozót, amire szűkebb családjának tagjait és keresztgyermekeit hívjuk meg. Szeretnénk, ha közös ünnepünk részese lehetnél. Jutka és Bandi."*

Jutka erre az alkalomra is szerkesztett egy emlékfüzetet, melynek címét „Immár kész a leltár" József Attilától kölcsönözte. A rövid bevezető után gyermekkori naplótöredék következett az ünnepelt tollából, majd néhány levél, amit a gyermekből kamasszá, majd fiatal felnőtté érő fiához írt, tele ajánlásokkal, aggodalmakkal, kérdésekkel, javaslatokkal, vigasztaló szavakkal. Ezt követte édesanyám visszaemlékezése, amit 83 éves korában hangszalagra mondott. Megrendítő szépségűek azok a levelek, amelyeket hitveséhez írt, majd rövid összefoglalóm következett Koháry Sarolta

irodalmi munkásságáról. A füzetet, a fotókat és egyéb dokumentumokat tartalmazó melléklet előtt a „Végelszámolás" című írás zárja, amelyet édesanyám 90 éves korában vetett papírra.

Nem csak családi ünnepek voltak a csömöri kertben, hanem közösségi rendezvények is. Jutka az alakulóban lévő, majd nagyon gyorsan erőssé váló református egyházközség presbitereként három egymást követő évben 2011-ben, 2012-ben és 2013-ban családi napot szervezett, én pedig 2015-ben a VERITAS csapatát hívtam meg családostól. Álljon itt egy részlet a Magvető című gyülekezeti lap 2011. őszi számában megjelent összefoglalóból:

> *„A csömöri reformátusok jó szívvel és lélekkel vettek részt a 2011. június 18-i családi gyülekezeti napon. Nagy élmény volt látni a felnőttek mellett a gyermekek sokaságát és felhőtlen örömét. A közös játékok (íjászverseny, számháború, kerti medencei fürdés, ugrálóvár) feledhetetlenné tették számukra ezt a napot. Három bográcsban főtt az étel, slambuc, halászlé és csallóközi gombócos zöldbableves készült. Az isteni gondviselés ajándékul adta a gyönyörű nyári napot, a hívek részvétele az együttlét örömét, a gyermekek felhőtlen játéka a szülők és nagyszülők jókedvét. Köszönetet mondunk az összes résztvevőnek, elsősorban vendéglátóinknak, Jutkának és Bandinak, akik lehetővé tették, hogy mindnyájunknak emlékezetessé váljék ez a pünkösd utáni szombat."*

Az eddig leírtak általában nyáridőben zajló események voltak, de sajátos hangulata van Csömörön a téli napoknak is. 2011. január 1-én írtam erről egy szösszenetet, amit azután elküldtem szeretteimnek és barátaimnak.

> *„Két esztendő küszöbén…*
>
> *Az éjjel friss hó esett, fehér lepel borította be házunk teraszát és a bejárat előtti lépcsőt. Csizmát húzva vettem elő a takarító eszközöket, élvezve, hogy végre abba maradt az óévbúcsúztató – újévköszöntő esztelen petárdázás, elült a szilveszter éjszaka zaja, teljes volt a csend, fuvallatnyi szél sem lengedezett. És ekkor valami csodás dolog történt. Mélyen bongó harangszó érkezett Fót irányából – a ritka alkalmak egyike, hogy egészen idáig hallatszott – majd valamivel magasabb hangfekvésben válaszolt rá a csömöri templom tornya. A két harangszó úgy köszöntötte egymást, mint a távozó és az érkező esztendő, ha nem is a sok közhelyszerű kívánságban elkoptatott és a BUÉK-ba sűrített boldogságot, hanem békességet sugározva. Amikor a harangok párbeszéde elhallgatott, a béke csendje és a csend békéje lengte körül a hófödte tájat.*

Igen, néhány órával ezelőtt – az évtizedes rituálét követve – pezsgőt bontottunk és koccintottunk. Hogy mire? Talán arra, hogy túléltük 2010-et, és arra, hogy 2011-ben sok minden más mellett örömteli pillanataink is lesznek.

2010-ben ismét nullával végződött megélt éveim száma, és úgy gondoltam, talán ez jó lehetőség arra, hogy meghívjam azokat, akikkel közös élményeim voltak. Két összejövetelt terveztem, két egymás után következő napon, egyet a baráti – szakmai, egyet pedig a családi kör számára. Már összeállt a meghívandók névjegyzéke, már sátrat is béreltem, amelyet csömöri házunk kertjében akartam felállítani, amikor testvérem hírtelen mozgásképtelenné vált és kórházba került. Minthogy gyógyíthatatlan betegségét diagnosztizálták és jelenléte szóba sem jöhetett, minden ünnepi előkészületet azonnal félbeszakítottam.

Két helyen azonban mégis megemlékeztek rólam. Főiskolai kollégáim nem csak méltató szavakkal köszöntöttek, hanem a tiltó jogszabályok labirintusában is lehetőséget találtak arra, hogy határozatlan ideig meghosszabbítsák tanári megbízásomat, és ezzel a nyugdíjas lét, vagy helyesebben létbizonytalanság réme – legalábbis egy időre – elhárult. Ünnepi vacsorára hívtak vitorlás barátaim is, akiktől egy, a nevemmel ellátott, csodálatosan szép, hajó-kormánykereket kaptam. Most a dolgozó szobám falán függ, és szerintem jó helyre került, békésen megfér a családi ősökről készített festmények, szüleim fényképe és mentorom – főnököm – barátom, Antall József miniszterelnök arcképe társaságában.

Nagyjából ennyit tudtam összehordani magamról, magunkról még annyit, hogy Judit is változatlanul dolgozik, bár mint mondogatja a tanításból egyre kevesebb öröme származik. A nemrég megalakult csömöri református egyházközség viszont presbiterré választotta, újabb feladat tehát akad. Gergő fiam Stockholmban csuklós autóbuszt vezet, a nyár végén meglátogattam, hogy mögötte ülve élvezhessem, hogyan manőverezik a 14 méteres járművel. A nyár végén itthon volt és megerősítette, hogy a legjobb megoldás Svédországban pénzt keresni és azt Magyarországon elkölteni. Én pedig szeretném folytatni a családregényt – meg kellene írni a külföldön élőkről szóló részt is – egyelőre viszont az ilyen kedvtelésekhez más egyéb dolgoktól kell ellopnom az időt.

Most például az időközben felerősödött havazás miatt el kell kotornom a garázs és a kertkapu között a havat. De ez nem is olyan nagy baj, hiszen ehhez van egy új játékszerem, születésnapomra feleségemtől kis fűnyíró traktort kaptam, amihez sikerült hólapátot adaptálni. Csak felülök rá és kormányzom a kis gépet, miközben úgy érzem magam, mint hároméves koromban, amikor az első, lábbal hajtható játékautóval élvezkedtem."

2011. augusztus 16-án meghalt a testvérem. Hallatlanul lesújtott, annak ellenére, hogy tudtuk, betegsége gyógyíthatatlan, a helyzet menthetetlen. Judittal együtt két nappal korábban látogattuk meg a kórházban, sajnos már akkor sem tudtunk vele beszélgetni, mégis iszonyatos erővel sújtott le ránk a hír. Miklós, a fia csengette rám a telefont, meg sem szólalt, csak sírt. Nekem kellett mindezt elmondanom 92 éves édesanyámnak, utána bevonultam a fürdőszobába, magamra zártam az ajtót és artikulátlanul, állati erővel üvölteni kezdtem. Nem tudtam másként kifejezni a fájdalmamat és a tehetetlenségemet. Erre ijedten összefutott a ház, tanácstalanul néztek, de én erőt vettem a kétségbeesésen, kocsiba vágtam magam és lerohantam Szegedre. Nem mintha bármit segíteni tudtam volna ezzel, de együtt akartam lenni a nálam még nagyobb vesztesekkel, fiaival és férjével.

És ezzel elkezdtünk fogyni. A boldog gyermekkorukat együtt töltő unokatestvérek közül 2012 karácsonyán a Kanadában élő Kati hagyott itt bennünket. Rokonaimnak küldött levélben búcsúztattam.

„Drágáim!

Ágnes és István útján érkezett a megrázó hír, majd Andris e-mail üzenete megerősítette a szomorú tényt: Kati a karácsonyi várakozás napján végleg elhagyott bennünket. Élete lángja akkor lobbant utolsót, amikor az ünnep fényei ezer szikrát szórva kívánják feledtetni velünk mindazt, ami múlandó.

Katival – Móric, Sura és Gábor után gyerekkori közösségünk negyedik tagja mondott végső búcsút és költözött az emlékek világába. Megmarad bennünk az éppen bakfissá serdülő lány, akit 1956 őszének vihara családjával együtt a világ túlsó végére sodor, majd egy évtized múlva elegáns, fiatal hölgyként mégis pajtásként érkezik vissza. Gyakoriak a hazalátogatások, de családi élete Kanadához köti. Géza, a férj, Ricsi és Antal a nem teljesen saját, mégis igazi anyaként nevelt gyerekek.

Felpörgetem az 1987-es CSÜN képeit. Mindannyian középkorúak voltunk, de még az élettől sokat akarók. Kati a kavalkádban is önálló jelenség: humor, báj, gyermekeit terelgető gondosság és lezser elegancia.

És ide kívánkozik 1992/94 időszaka is. Kati a kulturális együttműködésért és környezetvédelemért munkálkodó Nádasdy Alapítvány önkénteseként hónapokat tölt Budapesten. Szervez, tárgyal, kapcsolatokat épít, jól és eredményesen dolgozik. 1994. tavaszán a Nádasdy Alapítvány operaházi gálaestjének tündöklő szépségű háziasszonya.

És ez utóbbi is már csaknem húsz évvel ezelőtt történt…

Nincs többé találkozás, beszélgetés, telefon, vagy e-mail váltás, csak az emlékek maradtak.

Emlékezzünk Reá tehát gyakran, szeretettel és imádkozzunk érte.
2012. karácsony második napján"

A legutóbbi évek folyamán szinte gyakorlattá vált, hogy engem kérnek fel köszöntő beszédek elmondására különféle családi ünnepeken. Így történt ez Ágnes 70. születésnapján is 2012. júniusában. Szerintem ő az a családtag, aki mindenképpen megérdemli, hogy az ott elmondottakat ide idézzem.

„Szeretett és drága ünnepeltünk! Kedves ünneplők!
Ha a családomban, a baráti körömben, sőt az ismerősök között ki kellene választanom valakit, akiről csak elismeréssel szólhatok, nehéz dolgom lenne. Hála Istennek életem folyamán sok jó emberrel hozott össze a sors – természetesen az elkerülhetetlen sok rossz mellett – de ha alaposan utána gondolok csaknem mindegyikben találok valamit, ami nem teszi teljessé. Például: tehetséges, önzetlen, de lusta; szorgalmas, de szellemileg gyenge; okos, de önző.... és természetesen lehetne folytatni a sort.

A régi mondás szerint azonban vannak kivételek, amelyek a szabályt erősítik, és most, a mai nap ünnepeltjében ilyen kivétellel találkozunk. Tehát: önzetlen, szorgalmas és tehetséges. És ezt nem csak én állítom 2012-ben, hanem már több mint negyven évvel ezelőtt leírta boldog emlékezetű Károly bátyám, Ágnes édesapja is. Szeretnék néhány sort idézni Dr. Görög Staub Károly: Életem *című memoárjából.*

...az 1965. július 31-én kiállított oklevél őt közgazdának nyilvánította. A rektor búcsúztató levelében elismerését fejezi ki és dicséretben részesíti értékes munkájáért, amellyel – mint az énekkar tagja – hozzájárult az egyetem kulturális munkája színvonalának emeléséhez... A qualifikáció megszerzése után jön a kenyérkereset megkezdése.... majdnem havonta kapott jutalmat, nyereségrészesedést, előléptetést, legutóbb 1971. január 1-től havi alapfizetését 2.300 Ft-ra emelték fel, április 3-án bronzérmet kapott. ... De dolgozik is sokat a mi kartográfiai, műszaki ügyintézőnk. A családban most ő az első, a legkorábban kelő ¼ 7-kor. Egy óra múlva már nincs otthon... Leghamarabb úgy ½ 6 tájban látom viszont... Nem szólva arról, hogy itthonra is bőven jut a térképészeti szórakozásból. Itt-ott van egy kis takarítani való, egy kis mosogatás, mosni, vasalni, varrni való. Mindenesetre a négy gyermekem közül neki van a legkevesebb szabadideje. Még vasárnap is rendszerint felkap a motorjára – mert hát azt is szerzett már magának – s repül ki Csömörre gazdálkodni helyettem. Minden esetre sokat segít rajtam, már hozzáfogott az emlékirataim legépeléséhez is.<

Ez volt tehát a helyzet több mint 40. évvel ezelőtt, és mi van most? Pesties fordulattal élve: a helyzet azóta is fokozódott. Az idő múlásával a feladatok növekedtek, és bővült a segítségre szoruló családtagok száma is. A nyugdíjas korszak a mindennapos munkába járás terhét könnyítette ugyan, de ezzel párhuzamosan a hétköznapi és elkerülhetetlen tennivalók sokasodtak. Sok rohanás, kevés pihenővel…

Ágnes figyelme nem csak a szűkebben vett, de létszámában még sem csekély családjára terjed ki, hanem gondosan ügyel a távolabbi rokonokra, itthon lévőkre és külföldön élőkre egyaránt. Bámulatos ez a szervező erő, hiszen csaknem biztos, hogy az örvendetes vagy szomorú családi eseményekről elsőként ő értesít bennünket. Ezek közül a legfájdalmasabb a szeretett férj, Béni elbúcsúztatása.

Ebben a helyzetben helytállni, szerényen és mosolyogva embert próbáló dolog. Mindezt önzetlenül, szorgalmasan, tehetségesen és hittel.

Bizonyára sokan tudják, hogy az Ágnes név a latin agnus-ból származtatható, ez pedig magyarra fordítva bárányt jelent. Ehhez még annyit szeretnék hozzáfűzni, hogy a keresztény liturgia egyik legszebb gondolata pedig az „agnus Dei", vagyis „Isten báránya".

Isten báránya, Isten Ágnese, Isten sokáig éltessen!"

6. SZÁMÚ KITÉRŐ: SIKERTELEN RÁDIÓELNÖKI PÁLYÁZAT

Benedek István Gábor jó barátom volt. A Külkereskedelmi Minisztérium Sajtóosztályán ismerkedtünk meg, akkor ő a Magyar Hírlap gazdasági tudósítójaként volt gyakori látogatóm. Egy időben másodállást is vállalt a KKM-ben, ekkor két egymással szembe tolt íróasztalnál ülve beszélgettünk jóízűeket, ha a munka engedte. A szakmában BIG-nek becézték, rövid írásait ugyanis ezzel a szignóval jegyezte. Már hosszabb idő óta dolgoztunk együtt, amikor megtudtam, hogy 1944/45-ben megjárta Bergen-Belsent, a náci koncentrációs tábort, és hogy mielőtt újságíró lett volna néhány évig a rabbi képző növendéke volt. Zsidóságát természetes állapotnak tekintette és csendes büszkeséggel viselte. Emlékezem, hogy egyszer kettesben valamilyen hivatalos tárgyalásra mentünk, amikor megjegyezte.

– Ugye milyen jól nézünk ki együtt, egy kopasz zsidó meg egy jól fésült goj.

Szakmai és emberi barátság kötött össze tehát bennünket, még egy közös ismeretterjesztő könyvet is írtunk 1980-ban a KGST-ről Kölcsönösség és gazdaságosság címen.

Évtizedekkel később, amikor ő a Magyar Rádió kuratóriumának tagja volt az ezredforduló környékén, huzamosnak tekinthető vezetői válság alakult ki az intézménynél. Több mint féléven keresztül nem tudtak elnököt választani – az akkor még monopolhelyzetben lévő rádiónál. Pista telefonon jelezte, hogy a legutolsó kuratóriumi ülésen felvetődött a nevem potenciális elnökjelöltként.

– Beszéljük meg – mondtam Pistának és meghívtam egy kávéra a Kecskeméti utca fölött átívelő fedett híd eszpresszójába.

Pista nagyon lelkes volt, nem volt nehéz rábeszélnie, hogy álljak sorompóba. Felhatalmazást kért, hogy tájékoztassa erről az érdekelteket és találkozót beszélt meg számomra Szadai Károly kuratóriumi elnökkel.

Hamarosan megjelent a Magyar Rádió Közalapítvány kuratóriumának pályázati felhívása a Magyar Rádió Részvénytársaság elnöki tisztségének betöltésére, amely – a szokásos feltételek mellett (magyar állampolgárság, büntetlen előélet, feddhetetlenség, felsőfokú végzettség, legalább egy világnyelv tárgyalási szintű ismerete) – legalább ötéves szakmai gyakorlatot írt elő a felsorolt területek valamelyikén: tájékoztatás, műsorkészítés, műsorszolgáltatás, kultúra, tudomány, továbbá ezekkel összefüggő jogi, igazgatási, gazdasági terület. A benyújtott anyagnak tartalmaznia kellett a pályázó elképzeléseit a műsorpolitikai célkitűzésekről, az üzletpolitikáról, a létszám- és humánpolitikáról, az ingatlangazdálkodásról, az archívum jövőbeni működéséről, a Magyar Rádió médiapiaci helyzetének megerősítéséről, a Magyar Rádió művészeti együtteseinek működéséről.

A pályázat beadásának határideje 2001. január 2, volt, amit azután január végéig meghosszabbítottak. Az általam írt anyagot 8 példányban január 26-án adtam le a Magyar Rádió hivatalvezetőjénél.

Szerintem jó pályázatot készítettem. Mottója természetesen latin nyelvű idézet volt, méghozzá Cicerótól: „Salus rei publicae suprema lex esto”. (Szabad fordításban: A Közösség üdve legyen a legfőbb törvény.) Meg is indokoltam, hogy miért:

„Azért választottam mottóul az idézett ókori mondást, mert megítélésem szerint három szempontból is a közszolgálati rádió elnöki tisztségére meghirdetett pályázat elejére kívánkozik.

Először: a Magyar Rádió vezetőjének olyan embernek kell lennie, aki a közösség érdekeit mindenkor az egyéni és a csoportérdekek elé helyezi. Ebben a szövevényben fel kell ismernie a meghatározó többség szempontjait.

Másodszor: A közösséget, az adófizető polgárokat – akiknek forintjaiból a Magyar Rádió táplálkozik – szolgálni kell. Jelentse ez a szolgálat egyidejűleg a múlt értékeinek gondozását, a jelen tárgyszerű értékelését és a jövőbe mutató újszerű megoldások keresését.

Harmadszor: A Magyar Rádió vezetése és tevékenysége legyen legitim, ne csak jogkövető, hanem etikus. A törvények és szabályok betartásán kívül érvényesülni kell az etikai normáknak és állásfoglalásoknak."

A pályázat bevezető mondataiban jeleztem, hogy a formális feltételeknek – a mellékelt dokumentumok tanúsága szerint – mindennek megfelelek, de ezen túlmenően a következőket tudom felmutatni;

„– elkötelezettség a többpártrendszeren alapuló parlamentáris demokrácia iránt;
– humán indíttatású életpálya közgazdasági végzettséggel;
– közigazgatási tapasztalatokkal ötvözött szervezőkészség;
– jártasság a nemzetközi kapcsolatok területén, a diplomáciai életben;
– konfliktusokat tűrő és nem kreáló, a megoldásokat kereső magatartás;
– fontossági sorrend képzése az egyidejűleg jelentkező feladatok között;
– az ellenérdekű fél álláspontjának a tisztelete;
– kapcsolatrendszer a közigazgatási, -a tudományos, -a politikai, -a gazdasági és a médiaelit világában, a kapcsolatteremtés készsége, öröme és biztonsága.
Úgy vélem, hogy az általam felsoroltak eredményesen szolgálhatnák a magyar közszolgálati tájékoztatás nemes ügyét."

Az ügy egészen a választás napjáig ígéretesnek tűnt. Minthogy a pályázat publikussá tételéhez hozzájárultam, több szakértőnek számító rádiós elismerően nyilatkozott a pályázatról. Beszélgetéseim során is pozitív benyomásokat szereztem. Még a magam fajta konzervatívokról általában lekezelően író HVG 2001. március 3-i számában is ez volt olvasható: *„Komoly esélye van annak, hogy több mint fél év interregnum után ismét lesz elnöke a Magyar Rádiónak. A kuratóriumi elnökség által hétfőn egyhangúlag elnökjelöltként állított Marinovich Endre ugyanis az előzetes egyeztetések alapján a civil kurátorok többségének támogatását is élvezi, így jók a kilátásai a csütörtöki választáson a nagykuratóriumi voksok kétharmadának megszerzésére."*

A pozitív visszhangot kiváltó, különféle, meghallgatás jellegű beszélgetéseken csaknem minden kérdésre választ tudtam adni, egyet kivéve. Nem voltam hajlandó megnevezni a leendő alelnököket, ugyanis ez már előzetes elkötelezettséget jelentett volna. Erről így írt a már idézett cikk: *„A HVG információi szerint lényegében kétféle kétely fogalmazódott meg egyes kuratóriumi tagokban és a rádiósok egy részében: nem lesz-e annyira kiegyensúlyozó Marinovich, hogy végül báb lesz, illetve, hogy nem annak szánják-e eleve a jelölői, és az igazi hatalom az alelnökök, vagy az adófőszerkesztők kezében összpontosul majd. A jelölt a HVG kérdésére ezzel kapcsolat-*

ban kifejtette: megválasztása esetén három – a műsorokért, az üzemeltetésért, illetve a fejlesztésért felelős - alelnökkel képzeli el a rádió szervezetét, akik személyére még nincs, de képzettségüket és gyakorlatukat illetően van elképzelése."

Az előzetes várakozásokkal ellentétben a HVG-nek egy héttel később, március 10-én „rádióelnök-választási fiaskóról" kellett tudósítania. Valóban nagy bukás volt, a Magyar Rádió Közalapítványának kuratóriuma két fordulóban 16:9 illetve 17:8 arányban leszavazott.

Minden bizonnyal ebben jelentős szerepet játszott, hogy személyi kérdésekben előzetesen nem voltam hajlandó állást foglalni, de egyes szóbeszédek szerint az is, hogy az akkor ellenzékben lévő MSZP és SZDSZ elnök előző esti találkozójukon arra a következtetésre jutottak, hogy egy évvel a következő országgyűlési választások előtt kedvezőbb számukra egy ex lex állapot a Magyar Rádiónál, mint az, ha a következő ciklusra megválasztott elnök irányítja a szervezetet. A pártelnökök jelentős befolyása a kuratóriumi tagságra közismert volt.

Számomra a rádiós kaland véget ért. Amikor a szavazást követően egy újságíró megkérdezte tőlem, hogy indulni fogok-e a következő fordulóban, határozott nemmel válaszoltam.

Érdekes közjáték, fordulatos három hónap volt ez az életemben…

7. SZÁMÚ KITÉRŐ: VÍZ, VITORLA, VIHAR

Kora tavaszi nap volt 1961-ben, amikor akkori főnököm, Tartsay Vilmos, akivel néhányszor már vitorláztam a balatonfüredi kikötőben horgonyzó sztárján (csillaghajóján) – két hivatalos ügy között -, mintegy mellékesen megjegyezte:

– Meghívtak a Velencei tóra vitorlás edzőnek. Vasárnap lesz az első szakosztályi összejövetel, ha van kedved, gyere te is, ott valami érdekes új dolog kezdődik.

Vasárnap reggel lemotoroztam Agárdra, az általános iskola udvarán találkoztunk, a megbeszélés a még kissé zord időben szabad ég alatt zajlott, húszan – huszonöten lehettünk. Az értekezlet vezetője lelkesen beszélt az újonnan megalakult vitorlás egyesületről. Dinamizmusa olyan mértékű volt, hogy csak később vettem észre egyik lábára biceg. A frissen érkezetteknek be is mutatkozott, dr. Springer Ferencnek hívták. Tartsay Vili mesélte róla, hogy családja már nevet szerzett a magyar sporttörténetben, ügyvéd nagyapja alapította meg a Ferencvárosi Torna Clubot, ezért is látható a mai napig a róla készített szobor az Üllői úti Fradi pályán. Springer Feri nagy örömmel fogadott, hamarosan nemcsak sporttársa, hanem íródeákja, rendezvényeinek szervezője, kvázi titkára, gépkocsivezetője lettem.

Azt is megtudtam, hogy az eddigi két helyi egyesület fuzionált, a Vörös Meteor Velencei-tavi Vitorlás Szakosztálya beolvadt a Székesfehérvári Építők Sportegyesületébe, az irányítást négy tagú intézőbizottság végzi. A hajópark néhány kiöregedett kalózból, dingiből és olimpiai jolléből állt. Ugyanakkor már készülőben voltak az új kalózok, valamilyen különleges gazdasági konstrukcióban részben magánerőből, részben egyesületi támogatással. Problémák adódtak azonban a leendő hajókikötővel. Az erre a célra kijelölt partszakaszon a környékbeli üdülőtulajdonosok háborogtak, mert korábban szabad strandnak használták. Le is döntötték az előző évben épített drótkerítést. A megbeszélésen elhangzott, hogy a kerítést rendbe kell hozni, már csak azért is, mert az üres telken hajótároló és műhely fog épülni, a tervek már készen vannak. Az építőanyag a következő héten érkezik, rakodómunkás viszont nincs, tehát a klubtagság körében társadalmi munkát szerveznek.

Úgy gondolom a ma emberének, aki téglát csak raklapon lát, amelyet emelő villás targonca emel át az egyik járműből a másikba, fogalma sincs az akkori állapotokról, ezért hadd részletezzem. Csapatunk egyik része a gárdonyi vasútállomáson gyülekezett, másik fele pedig a lerakodásra készen a jelenlegi telephely sarát taposta, ugyanis az előző napokban bőséges eső hullott. A gárdonyi állomásra befutott egy régi típusú ZIL (számomra meglehetősen ismerős járgány) egyetlen sofőrrel, aki az érkezés után azonnal elaludt, mi pedig láncba állva kézből – kézbe, egyesével rakodtuk át a kisméretű falazótéglákat a vagonból a teherautóba.

Amikor a teherautó megtelt, felébresztettük a sofőrt, a megrakott jármű elindult, el is jutott Agárdig, majd amint átkelt a vasúti síneken – tekintve, hogy azon a részen nem voltak még szilárd burkolatúak az utak – elsüllyedt a sárban. Faágakat, rossz rongyokat a kerekek alá téve nagy nehezen kimászott a ZIL a sárból, a sofőr a tovább menetelre nem vállalkozott. A téglákat a töltés mellett kellett lerakni, majd néhány nappal később, amint az út megszikkadt, kézikocsival a leendő építkezés helyére vinni. De a nyár végére tető alatt volt az első szerény épület, a jelenlegi telep Gárdony felőli részén, az utcai fronton.

Természetesen nemcsak építőanyagra volt szükség, hanem a hajókhoz fára, csavarra, festékre, veretekre, kötélzetre, vászonra. Az anyagbeszerzés akkoriban külön mesterség, sőt bizonyos szempontból tudomány volt, a faanyaghoz például minisztériumi engedéllyel kellett megszerezni az úgynevezett válogatási jogot, ha pedig rézből készült facsavart lehetett kapni, gondolkodás nélkül meg kellett venni az egész készletet. Zárható hely nem lévén az összes anyagot ideiglenesen az agárdi Springer villában halmoztuk fel, ahol a végén jártányi hely alig maradt.

Már nagyon vártuk, hogy igazi versenyeink legyenek, de ehhez – mint ismeretes vitorlázón és vitorlás hajón kívül – számos más egyéb kellék is szükséges. Korábban általános gyakorlat volt a Velencei tónál, hogy a partról történt a versenyek indítása,

valamint a befutó hajók regisztrálása, így viszont csak korlátozott mértékben lehetett figyelembe venni a szél irányát. Ezért ez tarthatatlan helyzetnek bizonyult, nem beszélve arról, hogy a Balatonon már régen a rajt és a befutás is a nyílt vízen történt. Kellett tehát erre a célra a Velencei tavon is valamilyen alkotmány, de igazi zsűri hajóról álmodni sem mertünk. Valahogyan sikerült szerezni két darab, leselejtezett honvédelmi pontont, amire farmotort szereltek és ezzel önjáróvá vált. Iszonyatosan nézett ki, széllel szemben mozgásképtelen volt, a találékony sportnyelv el is nevezte Otrombának. Versenybírók is kellettek, többed magammal tanfolyamra jártam, vizsgát tettem, hamarosan I. osztályú, majd országos, végül a Nemzetközi Vitorlás Szövetség (IYRU) által elismert „international judge" lettem. Ez utóbbi minősítést négy évenként meg kellett újítani.

Az 1962-es szezon végén Tartsay Vilmos családi okokból lemondott edzői megbízatásáról, amit felettébb sajnáltam, hiszen hivatali, szakmai kapcsolatunk megmaradt ugyan, de barátságunkat a sport tette teljessé. Vilivel már a PRESTO-nál töltött első munkanapokon kölcsönös szimpátia alakult ki közöttünk, én példaképemnek tekintettem, ő pedig valószínűleg a „szépreményű" kezdőt látta bennem. Talán furcsa az összehasonlítás, de fordított irányban hasonló volt a kapcsolatom a Miniszterelnökségen Kerék-Bárczy Szabolccsal, majd a Külkereskedelmi Főiskolán Ferkelt Balázzsal.

Tartsay Vilmos csillogó tehetségű ember volt, gyorsan kapcsolt, pillanatok alatt átlátta a keletkező problémákat, és megoldást is talált azokra, a magyaron kívül három másik nyelven volt tárgyalóképes és ha kellett menet közben váltott egyikről a másikra. 1956-ban a Magyar Nemzeti Bankban dolgozott és azt mesélték róla, hogy október 31-én a Forradalmi Bizottság megalakulása után lekísérte a kapuba a bank pártállami elnökét, rámutatott, majd a portáshoz fordult.

– Jól nézze meg ezt az embert és soha többet ne engedje be az épületbe.

Nem csoda, hogy néhány nappal később, a forradalom bukása miatt Tartsay sem mehetett be a Magyar Nemzeti Bank épületébe, majd két év fizikai munka után a külkereskedelem perifériáján, a PRESTO Kereskedelmi és Hirdetési Ügynökségnél alkalmazták. Néhány év múlva átment a külkereskedelmi jogosultságot kapott Magyar Hirdető Vállalathoz – ekkor már munkatársi kapcsolatunk is megszűnt – és a hetvenes évek közepén egyik hivatalos nyugati útjáról nem tért haza. A rendszerváltoztatás után kétlaki életet élt, többször volt itthon, egyszer elvittem egy vitorlás versenyre is, de régi barátságunkat nem tudtuk felújítani.

Agárdra tehát Tartsay távozása miatt új sportvezető kellett, természetesen még mindig szigorúan társadalmi munkában. Springer Ferenc a vitorlás sport akkori pápájához Dolesch Iványhoz fordult tanácsért, aki Reinhardt Györgyöt ajánlotta. Reinhardt az EVIG (Egyesült Villamosgép Gyár) anyagbeszerzője volt, néhányszor

megfordult az EVIG balatonfüredi vitorlástelepén és különös vonzalom alakult ki benne a sportág iránt. Jó anyagbeszerzőként foglalkozásához híven határozott fellépéssel és kiváló beszédkészséggel rendelkezett.

Először az Építők S. C. budapesti klubhelyiségében találkoztunk, ahol a velencei vitorlázók farsangi bált rendeztek, erre hívta meg az edzőjelöltet Springer Ferenc. Amikor megláttam a két férfit egymáshoz közel hajolva beszélgetni, meg kellett állapítanom, hogy az új szerzemény nem éppen sportos alkat. Középtermetű, korán kopaszodó, hízásra hajlamos embert mutattak be, koránál idősebbnek tűnt, meglepett, hogy csak a harmincas éveinek elején jár. (Amikor a későbbiekben Springerrel és Reinhardttal sokat dolgoztunk együtt hármasban, rá kellett döbbennem, valamilyen tízes skálán helyezkedünk el: Gyuri tíz évvel volt fiatalabb Ferinél, és tíz évvel idősebb nálam).

Gyuri 1963-ban jött először az akkor már épülő vitorlástelepre, végig nézte a félig kész épületeket, a sóderkupacokat, a rendezetlen telepet, valamint a még csak részben kikotort kikötőt, kissé elképedt, majd kibukott belőle:

– Nektek nem is edzőre van szükségetek, hanem inkább szocialista építőbrigád vezetőre. De nem baj, ahhoz is értek.

Gyuri először társadalmi munkában edzősködött, majd a következő év március 1-étől hivatalosan ugyan csak másodállású edzőként dolgozott Agárdon, de idejének túlnyomó többségét már a teleppel és a vitorlázással kapcsolatos feladatok töltötték ki. Az ő vezetésével pörgött fel az élet, kapott lendületet az építkezés, a hajóépítés- és beszerzés, lettek egyre színvonalasabbak vitorlás versenyeink. Akkor született a kis kikötő, a sója, a jellegzetes daru, a hajóépítő műhely, felette az emeleten erkélyes iroda. Új kalózok, finn dinghyk, molyok, cadetek vásárlására nyílt lehetőség és megkezdődött a műanyag hajók (először finnek, majd 420-asok) helyi építése is.

Érdekes triászt alkottunk mi hárman. Springer Feri, mint a Velencei-tavi Intézőbizottság főtitkára megteremtette az anyagi alapot a fejlődéshez, szüntelenül tárgyalt, különleges költségvetési forrásokat szerzett. Reinhardt Gyuri pedig – immáron főhivatású edző és a telep mindenható vezetője – látástól vakulásig dolgozott, és ugyanezt kívánta mindenkitől: sportolótól, munkatársaktól, társadalmi alapon közreműködőktől. Nem volt könnyű ember. Irgalmatlanul kemény fegyelmet tartott, szigorú napirendet határozott meg és megkövetelte annak betartását. Ambiciózus tervei voltak, alapvető célként tűzte ki, hogy a Velencei-tavi vitorlázók eredményességben utolérjék, sőt túlszárnyalják balatoni versenytársaikat.

Én pedig a triász harmadik tagjaként szellemi és fizikai munkát végző mindenes voltam, versenyszervezési közreműködő, Springer Feri beszédírója, táskahordozója, titkára, sofőrje, a későbbi időszakban önálló ügyek intézője, mindezt természetesen társadalmi munkában. Sokat tanultam mindkettőjüktől, Feritől munkabírást, szívósságot, tárgyalási stílust, Gyuritól pedig gyakorlatiasságot, hajózási ismereteket.

A hatvanas évtized közepétől mintegy másfél évtized valamennyi hétvégéjét Agárdon töltöttem, még a csömöri tartózkodások száma is megcsappant. Tavasztól őszig amint a munkámból szabadulni tudtam már indultam is. A téli hónapokban pedig a következőképpen nézett ki a hétvégi program. Vasárnap kora délután találkoztunk Springer Feri budapesti lakásán, a kilencedik kerületi Hőgyes Endre utcában, ahová előző nap hivatásos gépkocsivezetője egy fárasztó hét után és a hétfői szabad nap reményében leállította a szolgálati Volgát (ez volt a kor funkcionáriusainak kedvelt járműve). Beültünk az autóba (korábban homokszínű volt, azután igazi fekete), én természetesen a volán mögé, Feri mellém a kocsiparancsnoki helyre, Gyuri pedig a hátsó ülésre. Agárdra, vagy Füredre mentünk és már útközben is sok fontos dolgot megbeszéltünk. De az intenzív másfél napos munka az akkor már működő agárdi bázison kezdődött, tervezéssel, ötleteléssel, a következő vízi szezon programjának megszervezésével, testületi ülések kezdeményezésével. Hétfő este Feri és Gyuri Agárdon maradtak én pedig fáradtan ültem vonatra. Kedden a munkahelyemre kellett mennem, a hétfőket csak a levelező aspirantúrával járó heti egy kutatónap tette szabaddá.

Az egyik hármasban töltött hétvégén döbbentünk rá arra, hogy munkánk sokkal eredményesebb lehet, ha összehangoljuk három vizes sportág – a vitorlázás mellett az evezés és a kajak kenu munkáját. A Velencei tavi Vitorlás Szövetséget 1970-ben, megtartva a VVSz rövidítést Velencei tavi Vízi sport Szövetséggé alakítottuk. Az elnökséget kiegészítettük az evezés, valamint a kajak-kenu szakembereivel, az elnök változatlanul Springer Ferenc maradt, a főtitkári tisztséget én töltöttem be. A szövetségen belül mindhárom sportágnak önálló bizottságot alakítottunk, a vitorlásokat Fejér Vilmos vezette.

A versenyek rendezésével, a versenybírói és a főtitkári feladatok ellátásával kapcsolatos feladatok sajnos egyre ritkábban tették lehetővé, hogy vitorlás hajóba üljek. Nagyon jól éreztem magam viszont az egyre fejlődő motoros flotta kezelői és vezetői között, akik ha kellett éjjel – nappal szerelték, javították a motorokat. Máshol már használhatatlanságuk miatt selejtezett hajóroncsok születtek újjá szakszerű és találékony munkájuk nyomán. A versenyek és edzések lebonyolításához, a felborult hajók mentéséhez ugyanis üzemképes motorosokra volt szükség. Legendás hírű volt a hosszú éveken át zsűri hajóként szolgáló Vöcsök. Moszkvics autómotor hajtotta, viszont hátramenetben nem tudott közlekedni. „Ez a hősök hajója – mondta egyik poéngyártó sporttársunk – mert csak előre tud menni.” Verseny után a kikötőbe úgy lehetett beállni, hogy egyikünk a partra ugrott és kötél segítségével a mólóhoz húzta a hajót. Erős ellenszélben ehhez két ember is kellett. Egyik alkalommal versenybíró társammal éppen teljes erővel dolgoztunk ezen, amikor valaki a hajón tartózkodók közül tévedésből leoldotta a bikáról a kötelet, mi pedig csak húztuk – húztuk. El lehet

képzelni, hogy ezek után mekkorát estünk, viszont jó nagyot nevettünk rajta. A Velence nevű motoros a Dunáról származó 10 méteres uszály volt, ez is roncsként érkezett a vitorlás telepre. A hajótestet felújították, de méretéhez és súlyához képest gyenge motorral, viszont igazi kormányállással és kétharmad hosszban árnyékot adó tetővel rendelkezett. Lassú volt, ezért elsősorban néző- és kiszolgáló hajóként használtuk. Erős szeles versenyek idején mentőszigetként horgonyoztuk le valahol a nád takarásában és a mentőmotorosokkal oda szállítottuk a felborult hajók versenyzőit. 1970-ben viszont megérkezett a tóra két vadonatúj, a Balatonfüredi Hajógyárban épült, modern, Volvo-Penta beépített motorral szerelt gyors műanyag motoros. A zöld fedélzetű és fehér testű hajó lett Reinhardt Gyuri állandó hajója, a másik, piros dekkes példányt igen gyakran én vezettem. Máig érzem azt a mámorító érzést, amikor a gázkart ütközésig előre tolom, utasaimat megkérem, hogy húzódjanak a hajó elejére, a motor felbőg, a hajótest kiemelkedik a vízből és a hullámok hátán siklani kezd. Ekkor már vissza lehet venni a gázt, az utasok is visszaülhetnek a helyükre és csodálatos utazás kezdődik.

A Velencei-tavi motoros csapatból legkedvesebb emlékeim az autómérnök Ecsedy Gabihoz kötődnek. Szakmájában (ide értve a szárazföldi és vízi járművek minden fajtájának ismeretét) kiváló volt, de a vízi motorozást és mentést ő is csak társadalmi munkában végezte, hivatása szerint a Közlekedéstudományi Kutató Intézet munkatársaként dolgozott. Feladataihoz tartozott mindenfajta új típusú autó kipróbálása, mielőtt azt Magyarországon forgalomba helyezték volna. Az országúti tesztet jelentő ezer kilométert, kollégáival váltva az akkor egyetlen létező, kereszteződés nélküli autóúton Budapest és Tatabánya között zavarták le. Amikor ő volt a soros időnként meghívott engem is, és egy-egy fordulóra átengedte a volánt. Így vezettem a hatvanas – hetvenes években az első Magyarországra kerülő svéd Volvo 144-est, a német Volkswagen Passatot, a francia autóipar büszkeségét a Citroen DS-t, sőt az iráni Paykant is.

Szervező csapatunk – ideértve vízi és parti szervezőket, a versenyiroda munkatársait, de a motorosokat is – jelentős szerepet töltött be a Velencei tavon rendezett világversenyeken. Óriási elismerés volt, hogy a Nemzetközi 420-as osztályszövetség nekünk ítélte meg az 1983. évi Ifjúsági Európa Bajnokság és az 1988. évi nyílt Európa Bajnokság rendezési jogát. 1984-ben a Cadet hajóosztály Világbajnokságát rendezte meg a Velencei tavon a Magyar Vitorlás Szövetség. A versenyek felelős rendezője a vízen Fejér Vilmos volt, a Nemzetközi Zsűri elnöki tisztségét én töltöttem be.

Nem a Velencei tavi Cadet VB volt az első nemzetközi megmérettetés, amin részt vehettünk. 1973-ban az Országos Sporthivatal (nem tudom mi volt akkor a pontos neve, mert állandóan változtatták) a Magyar Vitorlás Szövetség javaslatára engedélyezte, hogy két hajóval benevezzünk a Triesztben rendezett világbajnokságra és csa-

patvezetőnek engem jelöltek ki. Nagy felhajtással járt az ügy. A sporthivatal nemzetközi osztályának egyik léhűtője magához rendelt, eligazítást tartott, egy másik ember szigorú elszámolás terhe mellett kiadta a bordó színű címeres melegítőket és trikókat, egy harmadik az úti okmányokat, egy negyedik pedig útiköltséget és napidíjat utalványozott. Barkas mikróbusszal mentünk, amit magam vezettem, a hajókat utánfutóval vontattam, az árbocokat a kocsiszekrény tetején rögzítettük. Az edző mellettem ült, de nem tudott leváltani, mert nem volt jogosítványa, mögöttünk négy gyerek izgulta végig az utat. (Ebben a hajóosztályban a felső korhatár ugyanis 16 év). Életünk első tengeri versenyén ugyan nem lettünk bajnokok, de tisztes eredménnyel zártunk. Mindenesetre nagy érzés volt tizennégy nemzet sportolói között, formaruhába öltözötten felvonulni a Yacht Club Adriaco kikötőjében. Meg is írtam édesapámnak egy képeslapon, hogy fia, ha nem is játékosként vagy versenyzőként, de csapatvezetőként magára húzhatta a címeres szerelést.

Még egy kedvenc történetem van a sportvezetői múltból, az 1963. évi balatonfüredi vitorlás évadnyitó esete. Ez az esemény minden évben a sportág nagy ünnepe, akkor először vettünk ezen hivatalosan részt mi, a kezdők, a későn érkezettek, a Velenceitaviak. Az ünnepségnek hosszú évek óta azonos a forgatókönyve. Eszerint a kiválasztott, szép májusi nap délelőttjén a vitorlázók az egyesületüket jelző táblák alatt vonulnak fel a füredi mólón, meghallgatják az aktuális nagyember beszédét, amelynek kötelező utolsó mondata úgy szól, hogy: „Ezennel a … évi vitorlás évadot megnyitottnak nyilvánítom." Ekkor lövés dördül, a fiatal sportolók megkoszorúzzák a vizet és megszólal a Himnusz, melynek hangjaira nem csak a kikötő fő árbocára kúszik fel a nemzeti lobogó, hanem a vízen felsorakozott hajók is felvonják vitorláikat. Az évadnyitó részesének lenni élmény, öröm, egyben sportolói presztízs kérdése. Mi, velencések – ahogy akkoriban a Balatonnál bennünket neveztek – az ünnepségre különféle módon érkeztünk már előző este, a többség akkortájt még természetesen vonattal, én Springer Feri bátyám Velorexét vezettem. Néhány szóval erről a járműről is érdemes megemlékezni, hiszen furcsaságai miatt még a hatvanas években is különlegességnek számított. Rokkantaknak tervezték, elől két, hátul egy kerékkel, maximális sebessége 60 kilométer per óra volt, de ilyenkor már kezdett szitálni az eleje. Félig motorkerékpárnak, félig autónak tűnt, kormánykereke volt, de Jawa motorkerékpár hajtóműve. A legfeltűnőbbnek az számított, hogy csővázas szerkezetét valamilyen műbőrszerű anyaggal vonták be, nem véletlenül kapta az esőköpenyes motorkerékpár és a bőregér nevet. Indítókarját erőteljes mozdulattal kellett megrántani, nem éppen mozgássérültnek való feladat. Feri bátyám nem is tanulta meg a Velorex vezetését, így lettem én hosszú éveken át önkéntes sofőrje, először a bőregérrel, később pedig, amikor hivatásos gépkocsivezetője nem tudta elviselni az éjjel-nappali, sőt hétvégi szolgálatot, esetenként én ültem a szolgálati Warszawa és Volga volánja mögé.

Szóval megérkeztünk Füredre, és kiderült, hogy a külön erre a célra készített, Velencei-tavi Vitorlás Szövetség feliratú táblát – amely mögött büszkén vonulnunk kellett volna – Agárdon felejtette a feladattal megbízott sporttársunk. Springer, aki akkor már Szövetségünk elnöke volt, először dühöngött, majd mély szomorúságba süllyedt. Én pedig nem szóltam semmit, hanem hajnali háromkor berántottam a Velorex motorját, és elkocogtam vele Agárdra, majd a táblát magamhoz véve, vissza Füredre. Röpke öt óra alatt tettem meg a mintegy 150 kilométert, mindenesetre az ünnepség kezdetére helyükre rázódtak a dolgok. Valószínűleg az ilyen és szellemiségében ehhez hasonló cselekedetek vezérelték a tagságot, amikor hamarosan a Velencei-tavi Vitorlás Szövetség később Vízi sport Szövetség titkárává, néhány évvel később pedig főtitkárává választottak.

Dr. Springer Ferenc elnöksége idején 1963 és 1967 között én voltam a szövetség titkára, 1967 és 1987 között főtitkára, e sorok írása idején is az elnökség tagja vagyok.

Springer Ferit – mint általában a nagy formátumú embereket – aktív pályafutása idején sok támadás érte. A Velencei-tavi Intézőbizottság főtitkáraként a tó, sőt a tókörnyéki települések fejlesztési kérdéseiben szinte megkerülhetetlenné vált, döntő szava volt, elképzeléseihez nagyon sok támogatót szerzett az országos szervezeteknél, a minisztériumokban, az akkor a közpénzek elosztásában mindenható Országos Tervhivatalban. Ezzel azután Feri nagyon tudott élni. Az általa kiharcolt különféle támogatások (extra költségvetési támogatások, új státuszok létesítéséhez szükséges bérkeretek) szükségszerűen a megyei szervezeteken keresztül érkeztek, de azzal a szigorú megkötéssel, hogy csak a Velencei tó javára használhatók fel. Ez azonban nagyon nem tetszett a helyi kiskirályoknak, megyei- és pártfunkcionáriusoknak, sporthivatali vezetőknek, pedig együttműködésük esetén ők is profitálhattak volna a „springeri akciókból". Ezért azután amint elérte az öregségi nyugdíjkorhatárt sikeres akciót indítottak mielőbbi eltávolítása érdekében. Feri azonban nem adta fel, alapítványi és egyéb formákban változatlanul részese maradt a Velencei tó sportéletének. Sokat kerestem fel ezután is, egyre kevésbé szakmai, hanem inkább baráti céllal a sukorói domboldalban lévő házában, vagy budai, Keleti Károly utcai lakásában, és gyakran csatlakozott hozzám Jutka is. Egy idő után azonban elmaradtak a hangulatos szüretek, a jóízű beszélgetések, már csak egyedül maradt özvegyét, Évát tudtuk meglátogatni.

Nem emlékezhetnék meg méltóbb módon egyik példaképemről Springer Feriről, mint hogy ide idézem azt az emlékbeszédet, amelyet 2011 szeptember 21-én mondtam Agárdon, a hajókikötő mólójának tövében, szobrának felavatása alkalmából.

„Amikor 1937 nyarán a 16 éves Springer Feri az Ybu-Ybu nevű yolléra felvonta a vitorlát és itt valahol, ezen a környéken kihajózott a Velencei tóra, bizonyára

meg sem fordult a fejében, hogy néhány évtized múlva a tó sportélete elképzelhetetlen dr. Springer Ferenc nevének említése nélkül. A parttól távolodva azt viszont érzékelte – amit mi vitorlázók minden alkalommal érzünk –, hogy az élmény csodás, a természet és az ember harmóniája tökéletes. Igen ezekben a pillanatokban a víz, a napfény, a szél, valamint az ember alkotta hajó és a navigációs ismeretek olyan összhangja áll össze, ami minden hajóst megérint, ha vízre száll.

Ennek az élménynek az örömét akarta megosztani sokakkal Springer Ferenc, amikor életének egyik legfontosabb, ha nem a legfontosabb céljává a Velencei tavi vízi sportok fejlesztését és széleskörű elterjesztését tette. Bátran elmondhatjuk, hogy Feri, Feri bácsi neve az elmúlt évszázad második felében elválaszthatatlanul összeforrt a vitorlázással, tágabb értelemben a vízi sportokkal. Érdemes végig futni ennek a pályának a legfontosabb állomásain, hogy érzékelhessük, mi mindent tett a sportért Springer Ferenc.

A háború utáni másfél évtizedes kábultságából a hatvanas évek elején kezdett éledezni a tó sportélete. Springer, aki érezte, hogy a további fejlődés elkerülhetetlen feltétele a szervezeti rend, 1961-ben kezdeményezte a Velencei tavi Vitorlás Szövetség megalakítását, amelynek több mint húsz évig az elnöke volt. Ennek az intézménynek és jogutódjának az ötven éves jubileumát ünnepeltük 2011 májusában.

A Szövetség felmérte, hogy sporteszközökre, kikötőre, hajójavító műhelyre, téli tárolóra, a versenyszerű sportolás feltételeinek megteremtésére van szükség, és a feltett kérdések rövid időn belül választ kaptak. Springer Ferenc irányításával néhány éven belül elkészült az agárdi vízisport telep első része, az épületek és a kikötő. Új, elsősorban a fiatalság sportolását elősegítő vitorlás hajóosztályok jelentek meg a Velencei tavon, a cadet, az M-yolle, a finn és a 420-as. A vitorlázás mellett versenysportként jelentkezett az evezés és a kajak-kenu. Sportolóink a hazai versenyeken kívül rendszeresen indultak a balatoni, a Fertő tavi, a dunai és a tiszai bajnokságokon.

Springer jó érzékkel ismerte fel 1970-ben, hogy a három sportág egy szervezetbe történő tömörítése szinergikus hatást válthat ki, ezért a Vitorlás Szövetséget Velencei tavi Vízi sport Szövetséggé alakította, jelezve ezzel is az együttműködést. A kajakosok és az evezősök számára tükrös falú tanmedence épült az agárdi telepen 1974-ben, minden sportoló – és nemcsak a vizesek – élvezhették a csaknem egyidejűleg létesített tornacsarnok és a 160 ágyas sportszálló adottságait. Az 1200 négyzetméteres tornacsarnok az agárdi, a gárdonyi és a pákozdi diákok testnevelését is szolgálta, a tanmedencében pedig úszni tanultak a helyi gyerekek. 1975-ben elkészült az északi parton az evezősök és a kajakkal-

kenuval sportolók 2200 méteres versenypályája. 1975-ben ugyancsak Springer Ferenc kezdeményezésére megalakult a Velencei tavi Vízi sport Iskola.

A nyolcvanas évek már a világversenyek évtizede. 1983-ban vitorlás Európa Bajnokság volt Agárdon a 420-as hajóosztályban, és a Velencei tó volt az 1984. évi cadet Világbajnokság színhelye is. 1985-ben Kovács Zoltán kajakos versenyző megszerezte az első világbajnokságot a Velencei tónak. A sikerek és az eredmények mögött pedig közvetlenül vagy közvetetten mindig ott áll a sportolók által csak tisztelettel és szeretettel öregnek nevezett dr. Springer Ferenc.

Ő tette Agárdot az országban az egyetlen olyan sportközponttá, ahol a versenyzők három vízi sportágban szervezetten tevékenykednek és a hazai sportteljesítményeket, országos bajnokságokat túlszárnyaló, világszínvonalú eredményeket értek el. Olimpiák résztvevői (először 1980-ban Moszkvában, majd ettől kezdődően sorozatban), világbajnokságok, Európa Bajnokságok nyertesei és helyezettjei lettek.

Azonban, mint minden nagyformátumú embernek, így Springer Ferencnek is voltak ellenségei. Ezek a kisstílű emberek alapvetően nem tudták megakadályozni a nagy ívű elképzelések megvalósítását, de azt elérték, hogy Springer Ferencet az első lehetséges alkalommal nyugdíjazzák és ezzel a Velencei tó közéletéből és a sport vezetéséből kiszorítsák. De ha valakire, úgy reá mindenképpen érvényes az ókori latin mondás: „Animus magnus non curat injuriam" (A nagy egyéniség nem foglalkozik az őt ért sérelmekkel). Nem adta fel azt az elvet, hogy a sport az egészséges ifjúság nevelésének eszköze lehet. 1989-ben hozta létre a Pro Rekreatione Alapítványt, amelynek deklarált célja volt egyebek mellett, hogy a hátrányos helyzetű és a határon túli gyerekek megismerkedjenek a Velencei tavon a vízi sportokkal.

Az idő múlása nagy igazságtevő. Springer Ferenc kényszernyugdíjaztatása után csaknem harminc évvel, tisztelői és barátai úgy döntöttek, hogy szobrot állítanak emlékének. Ő pedig a mai naptól kezdve hátát a tónak támasztva, bölcs mosollyal szemléli a körülöttünk történteket, hiszen gyerekkorától tudja, hogy a hajó akkor halad igazán, ha nem kell küzdeni az elemekkel.

Ennél is nagyobb sebességre képes azonban, ha kedvez az idő, jó a széljárás és képzett a kapitány. Ilyenkor a hajó orrát kiemelve a vízből siklani kezd és az erre nem képesek bénult értetlenséggel nézik, ahogyan sisteregve száguld el mellettük."

A kettőezres évek első évtizedében nagyon sok versenybírói megbízatást kaptam. Sokszor hetekig voltam távol és laktam idegen kikötőkben. A Velencei tavi versenyeken kívül évekig voltam zsűri elnöke a Balatoni Nagyhajós Bajnokságnak és a neve-

zetes Kék Szalag Versenynek. Nemzetközi minősítésű versenybíróként több meghívást kaptam tengeri regattákra is, Lengyelországba, Svédországba, Olaszországba, Görögországba.

A Kék Szalag valóban a versenyek versenye, napjainkban már talán túlzottan populáris és celeb központú, de országos buli jellege ellenére sportértéke még mindig megkérdőjelezhetetlen. A tókörüli versenyt minden évben a júliusi holdtöltéhez legközelebbi hétvégén tartják a Balatonfüred – Balatonkenese – Siófok – Keszthely – Balatonfüred útvonalon. Éveken keresztül azt a megoldást választottam, hogy a nyílt vízi rajt után egy ideig a zsűrihajóval követtük a mezőnyt, majd amikor elérték és kerülni kezdték a kenesei bóját, visszamentünk Füredre, kikötöttünk és versenybíró társaimmal együtt kocsiba ültünk. A 71-es útra hajtottunk, a balatongyöröki Szépkilátónál fordultunk balra és a dombtetőről távcsővel figyeltük a közeledő hajókat. A következő állomás Vonyarcvashegy volt, itt a Szent Mihály kápolna tövében táboroztunk le és láthattuk, hogy a mezőny eleje felbukkan Badacsony hegye mögül és folytatja útját Keszthely felé.

Amikor néhányszor megkérdezték tőlem, hogy életemben mely döntések voltak a legnehezebbek, csaknem mindig a vitorlás versenyek félbeszakítását jelöltem meg, készülő vihar esetén. Képzeljük el a következő helyzetet: a verseny már több mint egy órája elindult, mintegy száz hajó van a vízen, és akkor a Siófok és Balatonfüred között horgonyon álló zsűri hajóból azt látom, hogy a Tihany fölött egyre sötétebbé váló felhőkből kirajzolódik az úgynevezett gerenda, ami a vihar közeli lecsapásának szinte biztos jele. Ha a versenyvezetővel konzultálva most azonnal, három lövést leadva félbeszakítom a versenyt, még biztonsággal partra érnek a hajók, ha tovább engedem a futamot, akkor talán megússzuk és szép erős szeles versenyt zárunk, de ha nem, akkor törnek az árbocok, szakadnak a vásznak, borulnak a hajók. A múlt századot záró évtizedekben még nem voltak annyira pontosak a meteorológiai jelentések, mint manapság, kisebb bizonyossággal lehetett rájuk számítani, tehát a döntést megelőző felelősség óriási volt.

2010-ben 70 éves koromban jelentettem be visszavonulásomat a versenybírói tisztségtől. Amikor ezt megtettem, két nálam idősebb kollégám szomorú példája lebegett előttem. Az egyik nem tudott átlépni a zsűri hajóról a pályaellenőrző motorosra, és csepp híján a vízbe esett. A másik pedig hallókészülékkel sem tudta követni az óvástárgyaláson elhangzottakat, amikor egy nemzetközi női versenyen egy spanyol meg egy olasz hölgy egymásnak esett. Nem akartam megvárni, amíg valami hasonló történik velem is.

2013-ban a Magyar Vitorlás Szövetség örökös tiszteletbeli tagjának választottak. Az ezzel járó emléktárgy átvételekor nem tudtam megtagadni magam és köszönő szavaimban a régi római mondást idéztem: Navigare necesse est! (Hajózni szükséges!)

8. SZÁMÚ KITÉRŐ: A KÖNYVEK

Ha megkérdezik tőlem, hogy melyik a számomra legkedvesebb illat, akkor azt válaszolom, hogy azé a nyomdából frissen kikerülő könyvé, amelyet szerzőként én jegyeztem. Háromszor éreztem ezt, amikor az orrom megtelt az először kinyitott könyvből áramló festék- papír- és ragasztó illatának mámorító keverékével. Ugyanolyan érzés ez, mint egy sikeres előadás utolsó mondata után, a hallgatóság felcsattanó tapsát hallva szolidan meghajolni, vagy a zsűri hajó dekkjén állva egy vitorlás verseny célvonalát átszelő kormányos ég felé mutató hüvelykujját látni. „Well done" – mondhatnám, ha anglomán lennék, de szerintem többet ér ennél, ha arra gondolok: Isten segítségével sikerült.

Fiatal korom óta szerettem volna önálló könyvet a cikkeken, felsőoktatási jegyzeteken, társszerzői munkákon kívül, de a hivatalnoki időszak alatt ez nem jött össze, a kötetlenebb időbeosztású tanári pálya viszont módot adott rá. Mindhárom eddigi könyvemet 60 éves korom felett írtam. Egészen pontosan az elsőbe, az Antall könyvbe még ötvenes éveim végén vágtam bele, de a nyomdakész kéziratot 2003 augusztusában adtam át Kovács Lajos Péternek, az Éghajlat Könyvkiadó igazgatójának. A könyv megjelenését Antall József miniszterelnök halálának tízedik évfordulójára időzítettük.

Úgy gondolom, hogy ennek a könyvnek sikerült olyan közlési formát választani, ami fokozta a tartalom hitelességét. A szöveget egyes szám első személyben írtam, úgy, mintha az Antall hangrögzítőre mondott szavainak átirata lenne. Az ötletet az adta, hogy a miniszterelnök tervei között szerepelt, hogy kölni, klinikai tartózkodása idején emlékeit, gondolatait hangszalagon rögzíti. Meg is kért arra, hogy szerezzem meg számára a szükséges technikai eszközöket. A másnapi futárpostával megérkezett Budapestről 1 db Panasonic gyártmányú magnetofon, valamint 10 db TDK D 60 típusú kazetta, amelyeket a klinika munkatársai előírásszerűen sterilizáltak és elhelyeztek a miniszterelnök személyes tárgyai között. A kórház elhagyása után felbontatlanul kaptam vissza a kazettákat tartalmazó csomagot Antalltól.

– Erre már nem volt erőm – mondta.

Én pedig a könyvben kísérletet tettem arra, hogy megszólaltassam a néma kazettákat, és mint azt az előszóban írtam, ma is meggyőződéssel hiszem, hogy egykori főnököm megbocsátja ezt a pia fraus-t (kegyes csalást).

A könyv címe csak részben származott tőlem, az 1315 napot én választottam ki, saját számításaim alapján, az Antall József naplója alcímet – nyilván marketing okokból – a kiadó tette hozzá.

Nagyon szépek voltak és jól sikerültek a budapesti könyvbemutatók, délelőtt a sajtó számára a Gellért Szállóban, délután a nagyközönségnek a Hadtörténeti Múzeum

földszinti tanácstermében. Ezen ott volt a család is, feleségem, édesanyám, testvérem, valamint barátok, kollégák. Nagy Gáspár ebből az alkalomból írta „Kihulló apokrif lapok Antall József naplójából" című versét. Gyönyörű volt, elég, ha csak egy versszakot idézek a lélekbe markoló, ott elszavalt költeményből:

„Igen mélyen hittem,/ hogy mindenki akarja:/ lélekben lehessek/ minden magyaroknak/ szolgáló magyarja."

Ezután egymást követték a vidéki és a határon túli magyarság körében tartott, megemlékező ünnepségekkel összekapcsolt könyvbemutatók. Órákon és száz kilométereken át nyomtam az Opel Vectra gázpedálját (forgalmi rendszám GYL 344, 1800 cm3, 1988-as évjárat, ezüstszürke, a Külkereskedelmi Főiskola személyi használatú, szolgálati gépkocsija), hogy minden meghívásnak eleget tudjak tenni. A legzsúfoltabb december második hete volt. Kedden délelőtt még levezettem a Főiskolai Tanács ülését Mátyásföldön, de délután 5 órára már Debrecenben kellett lennem. Nem lehetett kitérni a vacsora meghívás elől, így éjjel 1 óra is elmúlt mire hazaértem. Szerdán Szombathely, ugyancsak éjfél után érkeztem haza. Csütörtökön délelőtt megtartottam az órámat, majd 12-kor felvettem útitársaimat, akikkel Érsekújvárra indultunk. Ottani vendéglátónk, a helyi plébános a megérkezés és a könyvbemutató közötti másfél órában városnézést javasolt, én viszont csak egy üres szobát kértem, ahol egy kicsit pihenhetek. A rendkívül szimpatikus pap a könyvtárszobát javasolta, ahol ugyan nem volt fűtés, ennek ellenére a kényelmes karosszékben nagyon jót aludtam. Néhány nap kihagyással jöttek az újabb és újabb helyek én pedig dedikáltam, dedikáltam. A legnehezebb helyzet talán Szombathelyen alakult ki, ott ugyanis a kiadó megbízásából a könyveket is nekem kellett eladnom. Elég sok vásárló, egyben dedikálást kérő jött össze, arra emlékezem, hogy egy kis asztalt kaptam, ahol az egyik sarkon tornyosultak a könyvek, a másik sarkon kupacban halmozódtak fel a kékszínű ezresek és a barna ötszázasok, én pedig közöttük ülve, fejemet ide-oda kapkodva kérdeztem a neveket, nehogy elrontsam a dedikálást, vagy esetleg tévedjek a pénzkezelésben.

A könyv hamar elfogyott, Kovács Lajos Péter akkor induló kiadójának sikert hozott, utánnyomásról kellett gondoskodni. Természetesen volt néhány fanyalgó megjegyzés, az egyik bíráló még azt is leírta, szerinte nincs messze a halottgyalázástól az, hogy a szerző a miniszterelnök bőrébe bújt. Nekem viszont az volt fontos, hogy a számításba vehető személyek teljesen hitelesnek tartották. Klára asszony, Antall József özvegye szerint:

– Amikor ezeket a lapokat forgatom, úgy érzem, hogy Jóska szól hozzám.

A miniszterelnök egyik legközelebbi munkatársa pedig így vélekedett:

– Tényleg olyan, mintha a főnököt hallanám.

A dolgok rendje, módja szerint egy jó évtized múltán már nagyon nehezen lehetett hozzájutni a könyvhöz. Ekkor történt, hogy Balog Zoltán, akkor az „emberi erőforrások minisztere" egy fogadáson szokásos kézfogásunk közben elismerő szavakat is mondott.

– Még mindig nagy örömmel olvasok bele Antall könyvedbe.

– Az a baj miniszter úr – válaszoltam –, hogy könyvárusi forgalomban már nem kapható.

– Boldogan támogatnám az ismételt kiadást – szólt a miniszteri verdikt.

Másnap a VERITAS-nál hozzákezdtünk az új kiadás előkészítéséhez, amely 2018-ban meg is jelent. Az előző könyvből sokak által hiányolt névmutatót feleségem, Judit állította össze.

Az Antall könyv első kiadásának sikerén felbuzdulva a kiadó felkért, hogy írjak egy hasonlót Boross Péterről. Szokásos időzavarom ellenére elvállaltam, pedig főigazgatói ciklusom utolsó évében voltam a Külkereskedelmi Főiskolán és több vitorlás verseny zsűrielnöki tisztségére is elfogadtam már a felkérést. Így a könyv megírásához elkerülhetetlenül szükséges beszélgetések egy részét úgy folytattam le, hogy az öt napig tartó Nagyhajós Bajnokság futamainak szünetében Balatonfüredről átugrottam Akaliba, Boross Péter nyaralójába és bekapcsoltam a diktafont. Ott és így készítettem interjút Péter bátyám feleségével, Ilonával, valamint gyermekeivel, Ildikóval és Gáborral. A könyv 2007-ben jelent meg *„A kamikaze kormány második miniszterelnöke – Boross Péter 216 napja"* címen.

A harmadik könyvet, a családregényt csaknem hét évig írtam. Az első sorokat 2007-ben már nem kézzel körmöltem, mint a korábbiakban, hanem számítógépen pötyögtettem, és így készült el az egész anyag. Külön – külön fejezetet írtam apai nagyanyámról, nagyapámról, édesanyámról, édesapámról, nagybátyáimról, valamint unokatestvéreimről. Ez a könyv annyiban különbözik a hasonló regényekről, írtam a hátsó borítólapra, *„…hogy a családi események élményszerű elmesélésén túl korrajzot ad*". Három generáció életének és pályafutásának tanulságai keresik arra a címben feltett kérdésre a választ, hogy túlélte-e a középosztály a 20. századot?

Végső soron ez a kérdések kérdése. Keressünk-e kompromisszumot, és ha megtaláltuk, milyen mélységű lehet az. Elmehetünk-e ebben a tekintetben „az egyszerű szürke párttagságig" vagy elég, ha pártonkívüliként némán végig hallgatjuk a szabad pártnapon elhangzottakat. Antall József szerint például az a baj, ha valaki nem csak elkerülhetetlen módon nyalja a nagy vörös feneket, hanem még élvezettel csettint is hozzá.

Tudom, hogy válaszom a könyv címében feltett kérdésre nem tökéletes, de azonosulni tudok vele. Úgy fogalmaztam, talán kissé leegyszerűsítve a dolgokat, hogy nagyszüleinket, szüleinket elkaszálta a történelem, mi viszont – minden kezdeti ne-

hézség és visszahúzó erő ellenére – képesek voltunk megkapaszkodni és megújulni, mert elődeink ránk örökítették tehetségüket, szívósságukat, szorgalmukat. Mi vagyunk azok, akiknek életéből hiányzik a folytonosság: elkobozták tőlünk szüleink vagyontárgyait, nem járhattunk az általuk látogatott iskolákba, nem olvashattunk azonos kötelező irodalmat, nem nézhettük filmjeiket, nem sportolhattunk ugyanazokban az egyesületekben, és egészen más történelmi tudatot próbáltak belénk táplálni. Mi vagyunk azok, akiket megbélyegzett, s akiknek ugyanakkor erőtöbbletet adott a származás. Mi vagyunk azok is, akik szinte felnőttként értük meg az 1956-os forradalom dicső napjait, így a magyar nemzet 1848-as generációjával együtt mondhatjuk el, hogy a sors különleges ajándéka jutott számunkra.

Csak remélhetjük, hogy mindezeket az erényeket továbbadtuk leányainknak, fiainknak, unokáinknak. És ha ők elfogadják, vállalják azon elvek és tradíciók többségét, amelyet elődeik vallottak, akkor talán elmondhatjuk – két és fél generációját beáldozva, túlélte a magyar középosztály a 20. századot.

A könyv 2014-ben, a pünkösd utáni héten látott napvilágot, bemutatására Boross Péter vállalkozott a Duna Palota meglepően nagy létszámú közönsége előtt. Szakály Sándor *„Történelem és emlékezet”* címen tartott előadást. Nagyon sokan voltak jelen családunkból is, sőt a bemutató bekerült a 2014 elején megalakult VERITAS Intézet programjába is.

9. SZÁMÚ KITÉRŐ: MINDENFAJTA TÁRSADALMI MEGBÍZATÁSOK

Fiatalkorom óta vonzottak a különféle társadalmi megbízatások, a Vízi sport Szövetségről, valamint az SZVT Public Relations munka bizottságáról már szóltam, de ide kívánkozik még időrendi sorrendben a Club Pannónia, az Antall József Baráti Társaság, valamint a csömöri Gloria Victis Alapítvány.

A Club Pannónia magyar-osztrák társaság Czeglédi Jóska barátunk ötlete alapján jött létre. Jóska még a Szent István téri Általános Iskolában volt osztálytársam, ezután évekig megszakadt a kapcsolatunk, majd egyetemista korunkban a mögöttünk végző évfolyamok egyikének hallgatójaként találkoztam vele. Ettől kezdődően egészen Jóska haláláig valamilyen kapcsolatban voltunk: 1973-74-ben együtt készített fel bennünket egy idősebb tanár a kandidátusi orosz vizsgára, azután különféle szakmai programokon találkoztunk, de családilag is összejártunk.

Jóska 1993-ban Bécsben volt a magyar idegenforgalom állandó képviselője és ott tervezte meg a magyar-osztrák társaságot, nagyarányú tagsággal, részben osztrák,

részben magyar vezetőséggel. Az elnök egy Würzl nevű osztrák nyugdíjas minisztériumi ember volt, a főtitkári tisztséget Jóska látta el, engem társelnöknek választott meg a tagság. Nyilván ebben szerepet játszott az is, hogy akkor a magyar miniszterelnök kabinetfőnöke voltam. A társaság alapvető célja az volt, hogy különféle szakmai programokat szervezzen aktuális kérdésekről, különösen a turizmus, a gazdaság, a közép-európai nemzetközi kapcsolatok területén. Viszonylag sokat jártam a Club Pannónia ausztriai rendezvényeire nem csak Bécsbe, hanem Salzburgba és Innsbruckba is. Minthogy az egésznek Czeglédi volt a motorja, amikor külföldi kiküldetése befejeződött, a társaság tevékenysége Budapestre összpontosult. Jelenleg is működünk, szolid civil szervezetként, Közép-Európai Club Pannónia elnevezéssel és változatlanul én töltöm be a társelnöki tisztséget.

Az Antall József Baráti Társaságot a miniszterelnök halála után alapították lelkes kőbányai hívei. Amikor Szűts Ervin, Antall osztálytársa a Piarista Gimnáziumban, aki a kilencvenes évek végén volt a Társaság elnöke, felkért, hogy a következő tisztújításon vegyem át ezt tőle, örömmel vállalkoztam rá. 2003 és 2015 között láttam el az elnöki tisztséget, a kezdeti időszakban, intenzív társasági élet folyt, szakmai rendezvényekkel, előadásokkal, megemlékezésekkel és programokkal. Az évtized közepére a tagság jelentős része kiöregedett, a fásultság és a fáradtság jelei mutatkoztak. Nagy szerencsénkre volt egy fiatal csapat, itt elsősorban Lesti Árpádot, Pavlics Tamást és Huber Szebasztiánt kell megemlítenem, akik 2007-től szívesen kapcsolódtak be a munkába. Ez valóságos vérátömlesztést jelentett, a társasági élet ismét felpezsdült, ez elsősorban Lesti Árpádnak, az ambiciózus fiatal titkárnak köszönhető. A dolgok külön érdekessége, hogy rendezvényeink (A Modell és Valóság előadássorozat) jelenleg annak a Semmelweis utcai háznak a szomszédjában vannak, ahol több mint másfél évtizedig éltem. Hagyományosan minden évben megemlékezést tartunk április 8-án és december 12-én (Antall születésének és halálának évfordulóján), június 30-án pedig felzarándokolunk a Somló hegyi Szent István kilátóhoz, ahol 1991-ben a miniszterelnök a szovjet csapatok távozását bejelentette.

Csömöri kötődésem tartozéka, hogy a Gloria Victis Közhasznú Alapítvány kurátora lettem. Az alapítvány elsődleges célja az volt, hogy emlékművet állítson a világkommunizmus 100 millió áldozatának, ami nem kis fáradozással az 1956-os forradalom 50. évfordulójára el is készült. Az ikeremlékmű alkotója Víg János Gödöllőn élő szobrászművész egyidejűleg emlékezik meg 1956 hőseiről és a világkommunizmus szörnyűségeiről. A 2006 októberi avató ünnepség egyik szónoka Tőkés László református püspök volt, külön érdekesség, hogy az áldozatok előtti tiszteletadás jeleként letérdepeltette a többezres közönséget. Az évek folyamán az emlékmű kerítésének falán számos emléktáblát helyeztek el. Ezek egyike édesapámról, mint a Rákosi rendszer politikai elitéltjéről, mint az 1956-os Budapest tűzoltó főparancsnokáról, és

mint számos csömöri polgár tűzoltó pályafutásának kezdeményezőjéről szól. Az emléktáblát 100. születésnapján, 2014-ben a Fővárosi Katasztrófavédelem, Csömör Nagyközség önkormányzata és a Gloria Victis Alapítvány állította. Az avató ünnepség tetőpontján megcsendült a lélekharang és felmordultak a jelen lévő tűzoltó autók szirénái.

…USQUE AD MALA
(A VÉGÉIG)

EGY ÉVTIZED TÖRTÉNÉSZEK KÖZÖTT (2014–2024)

A VERITAS Intézetnél eltöltött évtized az életpálya lezárásának váratlan ajándéka. Kissé profán hasonlattal élve olyan, mint a főétel után a desszert. Olyan, mint amikor az ókori Rómában a rendkívül gazdag ételsor után felszolgálják a gyümölcsöt. Az ízletes almát (usque ad mala).

A KEZDETI ÉVEK

Az Intézet megalakulásának történetét részletesen leírtam abban a 2021-ben megjelent füzetben, amely a VERITAS tevékenységét foglalja össze. Szó szerint idézem:

„*Szokatlanul forró volt annak a 2013. áprilisi napnak a délelőttje, amikor Boross Péter volt miniszterelnök aznapi sokadik cigarettájára gyújtva hallgatta munkatársának beszámolóját a Bihari János utcai épület II. emeletén elhelyezett irodájában. Legtöbbet a Szabadságharcosokért Közalapítvány ügyeiről tárgyaltak, szóba kerültek a közeljövő hivatalos programjai is, végezetül pedig Sömjéni László a legújabb kormányzati intézkedésekről adott tájékoztatást.*

– Elnök úr, mindenképpen figyelmedbe ajánlom azt a kormányrendeletet, amely a múlt hónap végén jelent meg a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum létrehozásáról - és közben bemutatta a Magyar Közlöny megfelelő oldaláról készített másolatot. – Információim szerint az Intézet főigazgatói tisztségének várományosa Bíró Zoltán – fejeződött be a referátum.

– Mutasd! – vált izgatottá Boross Péter, kiragadta Sömjéni kezéből a papírlapot, gyorsan átfutotta a kormányrendeletet, majd a félig nyitott ajtón keresztül kiszólt a titkárságra. – Kérjetek számomra időpontot Orbán Viktornál.

Boross később a következőképpen mondta el az ezután történteket:

– Berohantam Orbánhoz és jeleztem számára, hogy ez az intézkedés mindenképpen a rendszerváltoztatás eseményeinek egyoldalú bemutatását eredmé-

nyezheti, ezért aggályosnak tartom ennek az intézetnek a létrehozását. Közismert Bíró Zoltán általam népi-balosnak nevezett felfogása, az 1990 és 1994 között történtek tendenciózus megkérdőjelezése, Antall József szerepének lekicsinylése, amiben persze bőven benne van a féltékenység, hiszen miközben 1989 októberében Bíró félreállt, 1990 tavaszán Antall a Magyar Demokrata Fórum elnökeként győzelemre vitte pártját. Orbán elgondolkozott, majd nemes egyszerűséggel azt mondta, hogy ő már ebben az ügyben elkötelezte magát, de nem látja akadályát egy másik intézet létrehozásának. > Csináljatok egy másikat <" – idézte Boross Péter a miniszterelnököt."

Az események felgyorsultak. Boross következő telefonjával magához kéretett, és mint az Antall József Baráti Társaság elnökét arra kért fel, hogy tegyek javaslatot a létrehozandó intézet működésére, tevékenységi körére. A feladat megoldásához a Baráti Társasághoz tartozókból partnereket kerestem, főként történészeket és politológusokat, így jött létre az a munkabizottság, amelynek rajtam kívül Lesti Árpád, Huber Szebasztián és Pavlics Tamás lettek a tagjai. Barátaimmal együtt a következő hónapokban több előterjesztést is készítettem.

Közben a Bihari utcai irodában zajló megbeszéléseken kerestük az új intézet elnevezését is. Történelmi személyiségek neve és tömör, az intézet tevékenységére utaló, azt kifejező fogalmak hangzottak el az ötletbörzén. Végül Sömjéni László kimondta a „veritas" szót, amire Boross Péter rábólintott.

Előbb-utóbb meg kellett találni a leendő intézet vezetőjét is. Boross megegyezett velem abban, hogy életkorom és nem történészi végzettségem miatt nem lehetek az új intézmény vezetője, ugyanakkor megkérdezte, hogy tudnék-e együtt dolgozni Szakály Sándorral, aki akkor a Nemzeti Közszolgálati Egyetem tudományos rektorhelyettese volt. Igenlő válaszom után a következő megbeszélést már hármasban folytattuk le. A helyzet ismertetése után ismételten elhangzott Boross kérdése.

– Vállalod-e a VERITAS Intézet főigazgatói tisztségét?

– Igen – hangzott Szakály válasza.

– Vállalod-e a főigazgató-helyettesi tisztséget Szakály főigazgató mellett?

– Igen – mondtam.

– Rendben van – zárta le Boross Péter – a Miniszterelnökségtől hamarosan keresni fognak benneteket.

Meg kellett oldani azonban még egy fontos munkajogi problémát is. Az érvényben lévő rendelkezések szerint – ha valaki elérte az öregségi nyugdíjkorhatárt (már pedig én ezen jóval túl voltam) – választania kellett a fizetésének felvétele, vagy a nyugdíj folyósítása között. Nem sokkal haladta meg a helyettes államtitkári fizetés nettó összege a megállapított nyugdíjat, de ha ezt választom, akkor csak tanácsadói szerepem

lehetett volna és nem vállalhattam volna aktív részvételt az intézet vezetésében. Amikor Boross Péter véleményét kértem, nagyon határozott választ adott.

– Kifejezetten aggályosnak tartanám, ha csak amolyan nyugdíjas akadékoskodó lennél.

Ezzel a kérdés el volt döntve. Megindítottam az eljárást nyugdíj folyósításom szüneteltetésére, a Miniszterelnökség pedig engedélyezte korhatáron felüli foglalkoztatásomat. Ismét főfoglalkozású közalkalmazott lettem tehát ennek minden kötelezettségével, annyi lett az ellentételezésem, hogy ismét (életemben immár negyedszer) kaptam egy személyi használatú szolgálati autót, felvehettem a ruhapénzt és a cafeteriát.

2014 januárjában megkezdődött az Intézet szakmai munkája és csaknem egyidejűleg megindultak a támadások is, amelyek forrása részben a féltékenység, részben a bennünket körülvevő világot megalkotó történelem egyoldalú, baloldali értelmezése volt. A VERITAS küldetésnyilatkozata – melynek megfogalmazásában oroszlánrészem volt – feladatul szabja, hogy torzításmentesen mutassuk be az elmúlt másfél évszázad hazai történéseit. Az Intézet szembe kíván nézni azokkal a sztereotípiákkal, amelyek számos tekintetben nem csak egyoldalúan mutattak be eseményeket és személyeket, hanem azok pozitív vagy negatív értelmű sulykolásával a közvélekedést is hamisan orientálták. Deklaráltuk, hogy e tekintetben különösen a marxista, vagy marxizáló történészek egyes megállapításai szorulnak korrekcióra.

A folyamatos támadások nem vették el a VERITAS vezetőinek és hamarosan felépülő munkatársi csapatának lendületét és elszántságát attól, hogy az Intézet tevékenysége egyre inkább látható legyen. Már 2014-ben megindult a VERITAS Estek sorozata, amely e sorok írásakor túl van a nyolcvanötödik rendezvényen. Már a kezdés évében négy szakmai konferenciát rendeztünk, megkezdtük a VERITAS Könyvek, a VERITAS Füzetek, valamint a VERITAS Évkönyv kiadását.

Az Intézet tudományos munkatársai kutatási témájuk és a konzervatív értékrend iránt elkötelezett történészek. Valamennyien tudományos fokozattal rendelkeznek.

2015-ben kormányzati döntés alapján Intézetünk átvette a személyi és anyagi kárpótlási folyamatban keletkezett dokumentumok irattározási és archiválási feladatait. A 13,5 irat-folyókilométernyi anyag átvétele hosszas folyamat volt, 2016 őszéig tartott, ennek elvi irányításával főigazgatónk engem bízott meg. Tevékenységünk részévé vált tehát az iratanyag maradandó értékű részének kezelése a levéltári törvényben meghatározottak szerint, és megkezdődött a levéltári rend kialakítása. Hosszan kerestük a történészi kutatásokkal foglalkozó intézet és a levéltár együttes elhelyezésének lehetőségét – végül a Lónyay utcai Református Gimnázium épületszárnyának bérbe vétele adta a megoldást.

A VERITAS Intézet történészi – szakmai tevékenységében a legfontosabb a dualista állam (1867–1918), illetve a két világháború közötti (1918–1945), valamint az 1945-től 1994-ig tartó időszak politika-, társadalom- és eszmetörténetének tárgyilagos bemutatása. Ennek eredményes ellátásához az Intézeten belül a korszakoknak megfelelően három kutatócsoport alakult. Az Intézet mindhárom kutatócsoportja több újdonságot tárt fel, a dualizmus korát kutatók például (korábban Gergely András majd Hermann Róbert vezetésével) az 1867. évi magyar – osztrák és az 1868. évi magyar-horvát kiegyezés eddig nem ismert elemeit mutatták be. A Horthy-kori kutatócsoport (Ujváry Gábor vezetésével) egyebek mellett folyamatosan gondozza és új tényekkel gyarapítja azt a programot, amely a Trianoni békeszerződés magyar felsőoktatásra gyakorolt hatását vizsgálja. Az 1945 utáni kutatócsoport (kezdetben Zinner Tibor irányításával, majd az én vezetésemmel) a második világháború utáni helyzet értékelésén kívül különös súlyt helyezett a rendszerváltoztatás időszakának bemutatására. Fontosnak tartottuk annak hangsúlyozását is, hogy kutatási tevékenységünk 1994-el lezárul, tehát aktuálpolitikai kérdésekben nem foglalunk állást.

Az Antall és a Boross kormány munkásságának kutatása Intézetünk tevékenységének egyik legfontosabb eleme, amit kiadványok és rendezvények sora bizonyít. Sáringer János éveken keresztül több kötetben dolgozta fel és mutatta be azokat a dokumentumokat, amelyek az *„Iratok az Antall kormány külpolitikájához és diplomáciájához”* címet viselik. A Tóth Eszter Zsófia által jegyzett VERITAS Könyvek és Füzetek az alábbi címeket kapták: *„Antall József útja a miniszterelnökségig; Antall József és az állambiztonság; Ceruzavonások Antall József arcéléhez; A rendszerváltoztatás tükörreflexei. Politikustársak, közéleti szereplők emlékezései Antall József miniszterelnök és kormányának munkásságára.”* Hollósi Gábor tanulmánya az egészségügy reformját dolgozza fel az Antall és a Boross kormányok idején, Rácz János könyve pedig a médiacsata 1990 és 1993 közötti csörtéit mutatja be. Ujváry Gábor szerkesztésében és tanulmányait tartalmazva jelent meg az egyik legújabb kiadvány az Antall kormány kulturális politikájáról.

Az egyik legnagyobb vállalkozásunk volt az Antall kormány üléseiről szóló jegyzőkönyvek feldolgozása, valamint – részben ezzel összefüggésben – az akkori Miniszterelnöki Hivatal tevékenységének a bemutatása. Ennek érdemi részét lényegében hárman végeztük – természetesen Intézetünk vezetésének felügyelete mellett. Külső munkatársként Kajdi József, aki 1990 és 1994 között a Miniszterelnöki Hivatalt vezető közigazgatási államtitkárként és a kormányülések jegyzőkönyveinek vezetőjeként a szöveget szerkesztette és gondozta, tudományos főmunkatársunk Dévavári Zoltán, aki a lábjegyzeteket készítette, én magam pedig a koordináció feladatát láttam el.

Alaptevékenységünkhöz tartozik a szakmai konferenciák szervezése és rendezése. Ezek skálája széles, a szűkebb körű, szinte műhelybeszélgetésnek számító összejövetelektől a több száz fős reprezentatív rendezvényekig terjed. Több alkalommal volt társrendező az Országgyűlés Hivatala, a Magyar Nemzeti Múzeum, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Konferenciáink témaköre leggyakrabban valamilyen évfordulóhoz, vagy aktualitáshoz kötődött. Emlékrendezvényeink közül a legfontosabbak a következő kerek számú évfordulókhoz kötődtek:

2014 Az I. világháború kezdetének 100., az Ellenzéki Kerekasztal Tárgyalások 25 éves jubileuma;

2015 Az első szabadon megválasztott országgyűlés és kormány 25 éves évfordulója;

2016 Az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulója;

2017 A magyar – osztrák kiegyezés 150. évfordulója. GULAG – GUPVI emlékév;

2018 Az I. Világháború befejezésének, a Monarchia szétesésének 100. évfordulója;

2019 A Magyarországi Tanácsköztársaság megalakulásának és bukásának 100. évfordulója;

2020 A Trianonban kötött békediktátum 100. évfordulója.

Antall József halálának 25. és 30. évfordulója alkalmából is rendeztünk emlékkonferenciát az Országház főrendi házának üléstermében. A 2018. évi konferencia a *„Küldetés és szolgálat”* címet viselte, a 2023.évi rendezvényről a későbbiekben számolok be.

Intézetünk székhelyének fordulatos története is megér néhány mondatot. A neves múlttal rendelkező egyházi gimnázium új épülete 1943-ban készült el a Lónyay utca, Kinizsi utca, Közraktár utca, Zsil utca által határolt területen és a gimnázium az 1952-es államosításáig itt működött. Több „gazdája” volt, majd a nyolcvanas évek elején a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem vette birtokába, részlegesen átépítette és itt helyezte el az egyetem központi könyvtárát és olvasótermét. Ez az állapot 1983-tól 2007-ig tartott, amikor az egyetemnek – az egyházi ingatlanok eredeti tulajdonosukhoz történő visszaszolgáltatása során el kellett költöznie. A református gimnázium ismét elkezdte az oktatást saját tulajdonában, de a könyvtári rész kihasználatlan maradt. Ezt vette bérbe a VERITAS, majd a szükséges rekonstrukció után 2018 tavaszán beköltözködött. Ettől kezdődően a VERITAS Estek, valamint az Intézet egyéb rendezvényei az egykori egyetemi olvasóteremben vannak.

A 2019. ÉVI VÁLSÁG ÉS AZ 1956-OS INTÉZET TÖRTÉNETE

2019 áprilisának első napjaiban Szakály Sándor főigazgató súlyosan megbetegedett. Egy Moszkvában rendezett konferencián ért el a hír. Amikor felejthető színvonalú előadásom után, izzadt kézzel bekapcsoltam a telefonomat, több nem fogadott hívást jelzett a készülék. Három volt közülük VERITAS-os, és egy általam nem ismert szám. Alig kapcsoltam vissza a készüléket az ismeretlen szám ismét hívott, Szakály kisebbik fia volt, elmondta, hogy édesapját az éjszaka folyamán kórházba szállították, jelenleg öntudatlan állapotban van, és arra kér, hogy állíttassam le a VERITAS-os érdeklődőket és kérdezősködőket, továbbá a kézbesítő se vigyen iratokat aláíratásra. Ezután léptem kapcsolatba otthoni kollégáimmal és elég nagy fejetlenséget tapasztaltam. Felajánlottam, hogy az első lehetőséggel hazautazom, de azután megállapodtunk abban, hogy tervezett másnapi érkezésemet nem kell megváltoztatnom.

A főigazgató hetekig kómában volt, mesterségesen altatták, szóba sem jöhetett, hogy részt vesz az Intézet vezetésében. Teljes felelősséggel át kellett vennem a VERITAS irányítását, mindezt 79 éves korban. Természetesen a legfontosabb az intézmény zökkenőmentes működésének fenntartása volt és az éves munkatervben szereplő feladatok végrehajtása. Nem ment könnyen! El kellett érni, hogy minden olyan ügyben dönthessek, amire eddig nem volt jogköröm, beleértve két kényes területet, a költségvetési keret felhasználását és a munkáltatói jogok gyakorlását. Megszüntettem évtizedekkel ezelőtt bevezetett hétközi szünnapomat, a szerdát – amikorra eddig minden magántermészetű elintézni valómat időzítettem – ismét teljes munkaidőben foglalkoztatott, de azon túl is, mindenkor megtalálható hivatalnok lettem.

Május közepe lett, amikor úgy éreztem, hogy nagyjából egyenesbe jöttek a dolgok és akkor becsapódott életem egyik legnagyobb bombája. Pongrácz Tibor barátom búcsúztatására igyekeztem a Farkasréti temetőbe, éppen felkanyarodtam az Erzsébet hídról a Hegyalja útra, amikor megszólalt a telefonom.

– Óh, államtitkár úr személyesen – fogadtam kedélyeskedve Rétvári Bence hívását, ő azonban határozott volt és célratörő.

– Tájékoztatlak arról, hogy a kormány tegnapi ülésén úgy döntött, hogy a VERITAS Intézethez csatolja az 1956-os Intézetet. Az 56-os intézet köztudottan egy liberális műhely, tehát az ügynek nagy lesz a sajtóvisszhangja, ezért csak az uniós választások lezárása után hozzuk nyilvánosságra. Több velünk ellenséges figura van ott, ezért a legegyszerűbb nem válogatni, hogy ki a jó ember, ki a rossz ember, mindenkit ki kell rúgni. Viszont megkapjátok az ingatlanukat, költségvetési keretüket, létszámot, bérkeretet. A délután folyamán a helyettes államtitkárom felkeres és elmondja a részleteket.

Erre szokták azt mondani, hogy hírtelen se köpni, se nyelni nem tudtam, szegény Pongrácz Tibi emlékét is csúnyán összezavarta ez a hír. A szertartáson ott volt Boross Péter is, félrehívott és jelezte, hogy ő is csak néhány órával előttem értesült az eseményről. Azt is elmondta, hogy a következő napokban folyamatosan konzultálnunk kell a tennivalókról.

Két hétig az uniós választások miatt valóban nem történt semmi, még abban is reménykedtünk, hogy a miniszterelnök nem írja alá a kormányhatározatot, de a végén szembe kellett néznünk a tényekkel. Az 1956-os Intézetet – és ennek részeként az Oral History Archívum nevű szervezetet, amely az Országos Széchényi Könyvtár részeként működött – kormányzati rendelkezés alapján – 2019 június 15-től valamennyi jogosultságával és kötelezettségével úgynevezett beolvasztásos kiválással a VERITAS-hoz csatolták. Az 1956-os Intézet a liberális indíttatású történelemszemlélet egyik emblematikus központja volt, ezért a szervezeti változtatást az ellenzéki média jóindulatúnak egyáltalán nem mondható, felfokozott érdeklődése kísérte.

Egymás után jelentek meg a gáncsoskodó írások, melyek kórusát az 56-os Intézet munkatársa Ungváry Krisztián vezette. Több irányból támadott. Egyfelől magát az átszervezést eredményező kormányhatározatot és a tájékoztatás elmaradásának hiánya miatt a VERITAS-t támadta, másfelől személy szerint engem vett célba. 2019. június 16-i levelében a tájékoztatási kötelezettségre történő felszólítás mellett választ várt a következő kérdésekre:

1. *„Tudott-e a Veritas előzetesen beolvasztásunk tervéről?*
2. *Egyetért a Veritas ezzel a kormányhatározattal?*
3. *Kérte-e ki bárki előzetesen vagy utólagosan a Veritas véleményét a kormányhatározat kapcsán?*
4. *Mi a véleménye Önnek a történtekről?*
5. *Mi a véleménye a Veritas tanácsadó testületének a kormányhatározatról?*
6. *Készült-e az ügyben előzetes hatástanulmány?*
7. *Mi az oka az intézkedésnek?*
8. *Amennyiben nem ért egyet a Veritas az intézkedéssel, vagy azt szerencsétlennek tartja, akkor milyen módon kíván ennek hangot adni?*
9. *Amennyiben nem ért egyet a Veritas tanácsadó testülete az intézkedéssel vagy azt szerencsétlennek tartja, akkor milyen módon kíván ennek hangot adni?*

Megtisztelne, ha ezekre a kérdésekre még a június 21-ével záródó munkahéten választ adna.”

Válaszomat szokásom szerint hajnalban fogalmaztam meg és június 21-én 6:05-kor küldtem el.

„Tisztelt Uram!

Levelére a következő választ tudom adni.

Mindenekelőtt az ilyen esetekre előírt tájékoztatási kötelezettségekről a törvényes rendelkezések értelmében, de a jogszabály számának idézése nélkül:

– az átadó munkáltató köteles tájékoztatni a munkavállalót a változás tényéről;

– az átvevő munkáltató köteles tájékoztatni a munkavállalót a munkavégzés feltételeiről az átvételt követő 15 napon belül. (Ez a mi esetünkben azt jelenti, hogy a jogszabályban felsorolt tételeket tartalmazó tájékoztatást 2019. június 30-ig, pontosabban az azt követő első munkanapig, tehát július 1-ig kell megadnunk). Ennek természetesen eleget fogunk tenni.

Az Ön konkrét kérdéseire adott válaszom a számozás sorrendjében:

1/ A VERITAS előzetesen nem tudott a beolvasztás tervéről.

2-3-4; 6-7-8/ A VERITAS valamennyi munkatársa – magamat is beleértve – közalkalmazotti fegyelemmel és a törvényes előírásokat betartva fogja végrehajtani a kormány rendeletét.

5; 9/ A kérdéseket illetékességből a VERITAS Tanácsadó Testületéhez továbbítottam.

Tisztelettel”

Ungváry Krisztián ezek után vetette be saját felszereltségű, romboló erejűnek tartott nehéz tűzérségét. Az Állambiztonsági Szolgálatok Levéltárában Torgyán emberei után ő is felkutatott minden velem foglakozó anyagot, és ebből – el kell ismerni jó tolla van – hatásvadász tanulmányt szerkesztett. Olyan lett, mint a bolsevik időszak koncepcionális vádiratai, 21. századi liberális öntettel hígítva. A középpontban 1965/66-os tanulmányutam volt, amikor kiutazás előtt a Belügyminisztériumban előzetesen eligazítottak, majd hazaérkezés után beszámoltattak, és ezt dokumentálták. Sajátos sejtetéseivel és egyéni logikájú következtetéseivel Ungváry mindenáron a pártállami állambiztonsággal fennálló különleges kapcsolataimat akarta bizonyítani. Ezzel meg kívánta kérdőjelezni jelenlegi vezetői kompetenciámat, úgy vélekedett, ha a betegállományban lévő főigazgató után helyettesét is sikerül kilőni, akkor talán az egész átszervezést meg tudja fúrni.

Nagyon nehéz korszak következett. Örökké hálás leszek Ujváry Gábor kollégámnak, a neves történésznek, aki nagyon sokat segített az időszak átvészelésében.

Ungváry tanulmányának már a címe is hatásvadász volt: *A diktatúra banalitása – Marinovich Endre és az állambiztonság.* A dolgozat hosszan foglalkozik a Svájcban élő magyar emigráció helyzetével, tudatosan negatívra hangoltan, tendenciózus hibákat ejtve mutatja be szüleimet, majd idézi azokat a belügyminisztériumi iratokat,

amelyek 1965 őszén és 1966 tavaszán eligazításomkor és beszámoltatásomkor keletkeztek.

Úgy éreztem elsődleges dolgom szüleim megvédése, ezért még teljes válaszom megfogalmazása előtt június 27-én üzenetet küldtem Ungvárynak:

„Tisztelt Uram!

Tegnap előtt elküldött tanulmánya természetesen a mostaninál részletesebb választ kíván, ami nem fog elmaradni, de ehhez még türelmét kell kérnem.

Szüleim áldott emléke viszont azt kívánja, hogy a róluk írottak korrigálását mielőbb kérjem.

Apámról: Jogot végzett, 1951-ig tűzoltótiszt volt, ekkor, mint a régi rendszer emberét, elbocsátották a testülettől, autóbuszsofőrként tudott elhelyezkedni. 1953-ban politikai okokból 5 és fél év börtönbüntetésre ítélték, amelyet később 2 év 3 hónapra mérsékeltek. Szabadulása után ismét gépkocsivezető volt 1956 októberéig, amikor közkívánatra visszavették a Budapesti Tűzoltósághoz. 1957-ben ismét eltávolították. Egyidejűleg >közbiztonsági okokból< elvették tartalékos tiszti rangját és gépjárművezetői jogosítványát. A tárgyalt időszakban a Csepel Vas-és Fémművek polgári tűzrendészeti előadója (és nem tűzoltó parancsnoka) volt. Tűzoltó alezredesi rangjától kétszer fosztották meg, először 1951-ben, másodszor 1957-ben. Ezredessé posztumusz léptették elő 1992-ben. Valamennyi erről szóló dokumentum (munkakönyv, periratok stb.) a birtokomban van. Nem felel meg tehát a tényeknek a tanulmánynak az az állítása, hogy csak rövidebb ideig volt letartóztatva és hogy tűzoltóparancsnok volt Csepelen.

Édesanyámról: orosz fordító és tolmács volt, de soha nem dolgozott a Minisztertanácsnál. Az O sorozatú 581462 sorszámú, Budapesten 1951. október 26-án kiállított munkakönyv szerint 1951. aug. 16-tól 1952. ápr 25-ig fordító a Csillaghegyi Lenárúgyárban, 1952. ápr. 26-tól 1952. szept. 17-ig fordító a Szovjet Állami Textilközpont RT-nél, 1952. szept. 18-tól nov.15-ig telefonkezelő a Napsugár Árúházban, 1952. nov. 17-től 1953. nov. 1-ig fordító az Öntöde és Kovácsoltgyárban, 1953. nov. 2-től fordító a Csepel Autógyárban 1954. szept. 15-én racionalizálás miatti felmondás, 1954. dec. 27-től 1955.március 19-ig adminisztrátor a Fővárosi Ingatlankezelő Vállalatnál (ismételt racionalizálás), 1955. aug. 4-től 1956. dec. 31-ig adminisztrátor a Kádár Kisipari Szövetkezetnél (ismételt racionalizálás), 1957. juni. 3-tól 1958. dec 3-ig jogügyi előadó a Kisipari Exportra Termeltető Szövetkezetnél, 1958. dec. 4-től 1967. júli. 23-ig főelőadó az Országos Erdészeti Főigazgatóságon, 1967. júli. 24-től főelőadó az Állami Erdőrendezésnél. Nem felel meg tehát a tényeknek, hogy minisztertanácsi dolgozó volt, az viszont igen, hogy amikor apám politikai okokból börtönbe került, akkor

őt is el akarták távolítani a munkahelyéről, de akkori főnöke Szergej Pavlovics Pavlov megvédte őt a magyar hatóságoktól, mert állásvesztése esetén kereső nélkül maradt volna a család. Emiatt anyám örökké hálás maradt Pavlovnak és tartotta vele a kapcsolatot.

További észrevételeimet holnapi levelem fogja tartalmazni. Tisztelettel"

Másnapi levelem mondatait hosszan formálgattam, végül a következő változatot küldtem el:

„Tisztelt Uram!

Tanulmányával kapcsolatos észrevételeimet az alábbiakban próbálom összegezni, bár az 53-54 évvel ezelőtti történet felidézése nem teszi könnyűvé a helyzetet.

Első megjegyzésem a cím megválasztásával kapcsolatos, amely azt az érzetet kelti az olvasóban, hogy egy hosszabb folyamatról van szó, pedig valójában egy külföldi ösztöndíjas tanulmányhoz kötődő egyszeri akció. Megítélésem szerint a korrekt címválasztás a következő lenne: Marinovich Endre és egy állambiztonsági akció (1965. augusztus – 1966 március). Ide kívánkozó észrevétel az is, hogy ebből a nyolc hónapból az 1965. október és 1966. február közötti időszak a külföldi tanulmányoké. Tehát „állambiztonsági kapcsolattartásként" legfeljebb az ösztöndíj előtti 1965. augusztus – szeptemberi, valamint az 1966. márciusi hónap jöhet számításba, ami akkor véglegesen meg is szakadt.

Az „állambiztonsági kapcsolattartás" kifejezést azért teszem idézőjelbe, mert szerintem a beidézést, a fenyegetésekkel kísért kihallgatásszerű meghallgatásokat nem lehet „kapcsolattartásnak" nevezni, hanem a hatóság egyoldalú, kényszerítő lépésének. Ezért is nyilatkoztam úgy korábban, hogy az állambiztonsággal nem volt „kapcsolatom". Jó annak a korosztálynak, amely már nem ismerte a hatvanas évek belügyi miliőjét, az épület taszító hatását, a várakoztatást, a lesötétített szobákban egyetlen – bármikor szembefordítható – íróasztallámpa fényénél zajló meghallgatásokat. Jó annak a korosztálynak, amely nem tudja, hogy az érvényes u.n. ablakkal ellátott útlevél milyen érték, ami bármikor indokolás nélkül visszavonható. A hatóság állandó fenyegetéséhez tartozott az is, hogy a külföldön maradás, „disszidálás" esetén a kinn maradót a hazautazás végleges tilalma és az itthoni rokonok utazásból történő kizárása sújtja. Nyilvánvalóan ezeket a fordulatokat a belügyi alkalmazott nem írta be saját jelentésébe.

Ritka értéknek számított a nyugati ösztöndíj is, amihez az Országos Ösztöndíj Tanács illetékesének véleménye szerint az előzetes eligazítás és az utólagos jelentéstétel hozzá tartozott.

Sajátos része a tanulmánynak, amely családomat a kádári korba kényelmesen beágyazódottnak tekinti. Mint azt már tegnapi levelemben írtam ez tele van tényszerű tévedésekkel és ezekből következő vélekedésekkel. Valójában szüleim számkivetett páriák voltak a Rákosi és a Kádár rendszerben egyaránt. Anyámat orosz főnöke mentette meg az elbocsátástól, amikor apám börtönben volt. Így maradt egy kereső a családban. Apámat többször fosztották meg állásától, rangjától, jogász végzettséggel autóbuszsofőrként, illetve tűzrendészeti előadóként keresett filléreket. Ezredesi rangját posztumusz a rendszerváltoztatás után kapta meg. A tanulmányban úgy van feltüntetve, hogy 19 évesként, nappali egyetemistaként egy kis külkereskedelmi vállalatnál betöltött négyórás állásom (aminek megszerzése egy véletlen műve) is a rendszerbe történő beágyazottságnak köszönhető. Ez lényegében egy kisegítő, mindenes, kifutófiúi állás volt, amit az egyetemi tanulmányok mellett is el tudtam látni. Ugyanakkor az „ELTE"-re nem vettek fel, az akkor szokásos „helyhiány" megjelöléssel, de bennfentesek megsúgták, hogy ennek származásom az oka.

Az ösztöndíj befejezése után írott jelentésemben szereplő nevekről – akikkel kapcsolatba kerültem – annyit szeretnék mondani, hogy a róluk leírtak semmifajta terhelő adatot nem tartalmaznak. Nevezettekkel előzetesen megbeszéltem, amennyiben erre felszólítanak, meg fogom említeni őket, mint svájci ismerőseimet. Ők ehhez hozzájárultak, többen ma is baráti körömhöz tartoznak.

A legnagyobb problémám az egész tanulmánnyal kapcsolatban, hogy a felületes olvasó számára egy besúgó képe rajzolódik ki belőle. Ezért nyomatékosan szeretném leszögezni, hogy ügynök, vagy szigorúan titkos tiszt nem voltam, beszervezési nyilatkozatot alá nem írtam. Bár nem tartom magam különösen erős embernek, de ha ilyen választás elé állítottak volna, megtagadtam volna, még azon az áron is, ha ennek az ösztöndíj elvesztése a következménye.

Tisztelettel"

Természetesen a vádaskodásról értesítettem Boross Pétert és az Intézetben dolgozó kollégáimat. Ungváry tanulmányát és válaszomat is továbbítottam számukra. Boross folyamatos tájékoztatást kért és a nélkül, hogy erre kértem volna a következő levelet kaptam tőle, azzal a megjegyzéssel kiegészítve, hogy azt nyilvánosságra hozhatom:

A címeres fejlécű papíron aranyozott betűkkel nyomtatva: dr. Boross Péter volt miniszterelnök, majd a szöveg.

„Dr. Marinovich Endre főigazgató – helyettes úrnak
VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár
Budapest

Kedves Endre!

Felháborítónak és tisztességtelennek tartom azt a támadó, lejárató levélsorozatot, amit Ungváry Krisztián személyed ellen indított. Nem kétséges, hogy törekvése a VERITAS Intézet működőképességének – ide értve a munkaügyi döntéseket is – korlátozására irányul. Ezért kérlek, hogy tendenciózus leveleire a továbbiakban ne válaszolj. Ugyanakkor változatlanul teljesítsd vezetői munkaköröddel kapcsolatos kötelezettségeidet.

Mint egykori felügyelő miniszternek volt alkalmam megismerni a szolgálatok munkamódszereit. Főleg a hatvanas években, de később is mit jelentett magánszemélyként, sportolóként, hivatalos küldöttként útlevélhez jutni. A szervezetépítés ezekben az években behívásokkal, fenyegető hangulatteremtéssel bővítette hálózatát. Akit erre alkalmasnak minősített az egzisztenciális és másféle kockázatok vállalásával mondhatott nemet. Személyed ilyen kényszernek – talán ifjú korod miatt – nem volt alávetve.

Tudom, hogy nem lettél Te ügynök, se szt-tiszt. Ungváry ezért is próbál bonyolult sejtésekkel vádolni. Tisztességes szándékú írástudó ilyen módszerrel nem élhet.

Jól ismerem személyedet és munkásságodat. Ezért kértelek fel a VERITAS Intézet egyik vezetőjének. Tárgyi tudásodra, intelligenciádra szükség van. Köszönöm, hogy bőven a korhatáron túl vállaltad és vállalod e feladatkört.

Budapest, 2019. július 2.

Baráti köszöntéssel

Boross Péter”

Kollégáimat egy baráti beszélgetésre kértem Intézetünk tanácstermébe. A helyzetet ismerték, hiszen minden dokumentum a rendelkezésükre állt, én a véleményüket kértem. Többen azonnal szolidaritásukról biztosítottak, mások szótlanul vettek részt az összejövetelen. Egyik történészünk szenvedélyesen felkiáltott:

– Rúgd ki, de azonnal, még a mai napon!

Elmagyaráztam, hogy erre a munkáltatói jogok ugyan felhatalmaznak, de nem kívánok élni a lehetőséggel. Elmondtam azt is, hogy miért nem. Így is az ellenzéki média érdeklődésének előterébe kerültünk és kerültem, rendkívüli felmondás esetében minden bizonnyal hosszan elhúzódó munkaügyi perre kellene számítanunk. Ennek részleteit pedig a médiacápák boldogan marcangolnák hónapokon, esetleg éveken keresztül.

Ungváry tanulmánya végül 79. születésnapomon jelent meg az Átlátszó elnevezésű internetes portálon. Sikerült elérnem, hogy egyidejűleg közzétették válaszomat és Boross Péter idézett levelét is.

Megfogadtam azon barátaim és kollégáim tanácsát, hogy az egyszeri válaszon túl ne reagáljak a különféle megkeresésekre, mert csak lehetőséget teremtek arra, hogy minél hosszabb ideig napirenden tartsák az ügyet. A médiamesterek néhány hét múlva felhagytak próbálkozásaikkal.

Ungváry Krisztián hamarosan közös megegyezéssel, végkielégítésének kifizetése után megvált a VERITAS-tól. A médiatüzérség támadása gyengült, majd alábbhagyott. De a 21. század infokommunikációs világának jóvoltából a világhálón az idők végezetéig megtalálható marad Ungváry engem támadó tanulmánya. Rosszakaróim élvezettel csámcsoghatnak rajta.

A JÁRVÁNY

2020 ígéretesen kezdődő éve már február végén a világjárvány iszonyatát borította ránk.

A tudomány erejében bízva értetlenül álltunk a világméretű borzalom, a súlyosan megbetegedettek és a halottak növekvő száma előtt. Teljesen, vagy részlegesen „távmunkában" dolgoztunk, furcsánál furcsább helyzeteket értünk meg. Március 13-án, pénteken értetlenül fogadtam, amikor jólértesült kollégám figyelmeztetett.

– Ne hagyj semmit, olyan dolgot az irodádban, amire a következő hetekben szükséged lehet. Csaknem biztos, hogy hétfőn már nem jövünk dolgozni.

És igaza lett, 15-e már nem volt nyilvános ünnep, utána teljes zárlat következett – főként nekünk, öregeknek. Tavasszal volt hat olyan hét, hogy ki sem léptünk a csömöri kert kapuján, a kerítésen belül, bejárati ajtónktól mintegy 15 méterre egy úgynevezett átadó asztalt rendszeresítettünk. Ha valaki szállítmánnyal érkezett, távirányítóval nyitottuk ki a kaput, arra kértük helyezze a küldeményt az asztalra, majd néhány óra múlva, megfelelő fertőtlenítés után átvettük. Húsvétkor másfél órás konferenciatelefon jelentette a családi együttlétet.

Nyáron azután enyhült a helyzet, volt néhány hét lazítás, egy időre még a kötelező maszk viseléstől is megszabadultunk. Egy közeli étteremben kötöttségek nélkül tudtuk megünnepelni 80. születésnapomat és családi segítséggel meg tudtuk szervezni házunk belső falainak régóta esedékes átfestését.

Ősszel azonban ismét ránk tört a vírus. Teljes volt a zárlat, munkahelyeken és iskolákban, minden nyilvánosan látogatható hely, így a kávézók, éttermek is bezártak. A televíziós adások azonban működtek, konzervműsorokkal próbálták szórakoztatni az otthontartózkodásra kényszerülőket, de igyekeztek aktualitásokkal is ébren tartani a figyelmet. Egy ilyen esethez kapcsolódik a következő történet.

Németország újraegyesítésének 30. évfordulóján a Magyar Televízió interjút kért tőlem, természetesen a biztonsági intézkedések szigorú betartása mellett. Gépkocsit küldtek a lakásomra maszkos sofőrrel, aki a jelenlétemben fertőtlenítette a jármű utasterét, majd a hátsó ülésre tessékelt, és a korábbi szokásoktól eltérően nem a televízió óbudai stúdiójába mentünk, hanem egy belvárosi irodába. Ott egy elkülönített helyiségbe vittek, amelyiknek egyik falán egy hatalmas monitort helyeztek el, és azon jelent meg a stúdióban lévő, interjút készítő riporter, hogy feltegye kérdéseit. Nekem ezzel a képernyővel kellett beszélgetnem, miután engedélyezték, hogy erre a rövid időre levegyem saját maszkomat.

Jutka már hónapok óta nem láthatta Ausztriában élő lányát és unokáit, akiknek december elején egy közeli rokon temetése miatt magyarországi belépést engedélyeztek a hatóságok. A szertartást Révfülöpön tartották, tehát valahol a Dunántúlon kellett egy találkozási helyet keresnünk. Jutka mindig nagyon kreatív a logisztikai feladványok megoldásában, megkereste a Veszprémi Egyetemen oktató egykori kollégánkat, segítsen megoldani a helyzetet. Veres Zoli (szerintem a neve mindenképpen említést érdemel) egy magyar – osztrák szakmai konzultáció ürügyén elérte, hogy az Egyetem az egyik szemináriumi termet rendelkezésünkre bocsátotta. Itt cseréltük ki karácsonyi ajándékainkat is.

De még az ünnep előtt, december 22-én a VERITAS Intézet valamennyi munkatársához intézett üzenetemben osztottam meg évet záró gondolataimat kollégáimmal:

> *„Hazafelé autóztam, miután az év utolsó teljes munkanapját töltöttem az Intézetben, ahol dolgozom, és közben arra gondoltam, hogy mennyire más az utca képe, mint egy évvel ezelőtt. A gyorsan véget érő nappali fény már órákkal korábban sötétségre váltott, és mint minden decemberben ünnepi világításban úszott az Andrássy út. Az utcán sietők emberek többsége azonban maszkot viselt, sebészi zöldet, egyszerű fehéret vagy játékosan tarkát, amit el sem lehetett képzelni tavaly ilyenkor. Az Oktogonnál a közlekedési lámpa pirosra váltott, meg kellett állnom és észre kellett vennem, hogy a járdán két, minden bizonnyal véletlenül összefutó ismerős könyökük összeérintésével köszöntek egymásnak. Micsoda világ: se ölelés, se puszi, se kézfogás. Elhajtottam a bevásárló központ mellett, ahol már a 7 órás záráshoz készülődtek, hiszen a kijárási tilalom miatt 8-ra mindenkinek otthon kell lennie. Igen, itt van például ez a kijárási tilalom, belföldön eddig minden korlátozás nélkül járkáltunk. Az 1956. után születettek most találkoznak a gyakorlatban először ezzel a fogalommal, pedig már közülük is sokan betöltötték a hatvanadikat. Hamarosan elhagytam a lakott területet, az út két oldalán az eső áztatta barna föld gondosan elvetett magvakat takar.*

Istenem, de szép lenne, ha jövő nyáron az aratás végén két szomszédos gazda gépeikről leszállva úgy ölelnék át egymást, hogy kemény kézszorítással gratulálnak a jól végzett munkához, a jó terméshez.

Lassan lezárul tehát ez a nem kívánt év, melynek szépen induló lendülete márciusban megtört, életünk megszokott keretei szétestek, mozgáskörletünk jelentősen beszűkült és ismert, de ritkán használt szavak váltak a közbeszéd részévé, olyanok, mint vírus, karantén, pandémia. Két hónapos bezártság, majd rövid nyári lazítás után ismét nehéz helyzet következett, azóta és most is azzal próbálkozunk, hogy gazdasági és szakmai életünk parazsa izzásban maradjon, és ha majd lehet, ismét teljes lánggal lobogjon. Megtanultunk együtt élni a digitális oktatással és vizsgáztatással, az on-line konferenciákkal és értekezletekkel, az internetes vásárlással, a virtuális rendezvényekkel.

Advent utolsó napjait éljük, előttünk vannak az ünnepek, amelyek ugyancsak különbözni fognak a korábbiaktól. A nagy családi összejövetelek elmaradnak, vagy szűkebbre szorulnak, az egyházak szabadtéri szertartásokat szerveznek. És mi marad a Karácsonyból? Mindenképpen megmarad sötétséget oszlató fénycsóvaként Krisztus születésének misztériuma, amiből minden más – hívőnek és hitetlennek egyaránt – következik, a szeretetet és megbecsülést kifejező ajándékozás, az elesettek és nélkülözők iránti irgalom, a nappalok hosszának növekedéséhez, a természet tavaszi megújulásához fűzött remény.

Hazaérkeztem, az udvarban két kutya barátságos csaholása fogad, az otthon meleg fényei békét ígérnek. Vége a gondolatok gomolygásának, hangosan sóhajtom, ami most a legfontosabb: legyen áldott a Karácsonyunk és egészségünket megtartó, békés Újesztendőnk!"

Ez az írásom volt az, amire az egyik legjólesőbb dicséretet kaptam. Nagyra becsült kollégám, Hermann Robi mondta az ünnep után:

– Szép volt az a szöveg, amit karácsony előtt nekünk küldtél.

– Tudod – feleltem elgondolkodva – mindig szerettem volna beküzdeni magam a bölcsészek közé.

– Sikerült – zárta le a beszélgetést Robi.

BÚCSÚ

Szakály Sanyi 2020. elejére hála Istennek felépült és szigorú diéta betartása mellett azóta is teljes értékű munkát végez. Megszabadultam tehát azoktól a nehéz feladatoktól, amelyeket kényszerű távolléte idején helyette és nevében kellett ellátnom.

Amikor 2019. januárjában a következő öt évre szóló főigazgató-helyettesi megbízatásomat megkaptam Kásler Miklós minisztertől, akkor 2024 még nagyon távolinak tűnt, talán meg sem élhetőnek, de bekövetkezett. Sokak egyetértését bírva úgy ítéltem meg a helyzetet, hogy 83 éves korban már nem illendő egy újabb ciklusra pályázni, 65 év közszolgálat után lezártam aktív pályafutásomat.

Előbb azonban 2023. december 12-én még volt egy nagy erőpróba. Hónapokkal korábban rögzítettük, hogy Antall József halálának 30. évfordulóján a VERITAS emlékkonferenciát rendez az Országház főrendi házának termében. A program összeállításakor az volt a központi gondolatom, hogy Antall életpályájának bemutatásakor kapcsoljuk össze a történészt és a politikust, így választottam meg a két szekció címét is: a politikus - történész, illetőleg a történész – politikus. Hosszan készültem saját előadásomra is, amelynek témája: „Politikai felelősség és széleskörű szakismeret. Antall József hozzászólásai a kormányüléseken. Ennek az előadásnak a forrása az a hatalmas munka volt, amelyet Kajdi József egykori és Dévavári Zoltán jelenlegi kollégám végeztek el a miniszterelnök kormányüléseken elmondott, napirendhez kapcsolódó, és azon kívüli beszédeinek szerkesztésével és könyvvé formálásával.

Nem állt még teljesen össze az előadásom, amikor megkaptam a Nemzeti Kegyeleti Bizottság felkérését, hogy ugyanaznap, tehát december 12-én délután tartsak emlékbeszédet Antall József síremlékénél a Fiumei úti temetőben. Természetesen elvállaltam, de nem voltam benne teljesen biztos, hogy 83 és féléves fizikumom alkalmas lesz erre a kettős teljesítményre. Isten segítségével sikerült.

December 12-én szokásom szerint kora reggel bementem a VERITAS-ba és leparkoltam az udvaron, mert a Parlament épületét – behajtási engedély hiányában – csak közösségi járművel lehet megközelíteni. A konferencia záróelőadását már nem tudtam meghallgatni, mert féltem, hogy nem érek időben a temetőbe. Gyors száguldás a 2-es villamossal a Duna partján, majd járműváltás a VERITAS-nál és irány a temető. Szép, napsütéses időben mondtam el életem talán legszebb Antall beszédét.

„Tisztelt Emlékezők!
Hölgyeim és Uraim!
Ma délelőtt az Országház főrendi házának üléstermében emlékkonferenciát tartottunk Antall József miniszterelnök halálának 30. évfordulóján. A konferencia

bemutatta Antall Józsefet, mint történészt és mint politikust, a politikus történészt. Foglalkoztunk azzal a jelenséggel, hogyan hat egymásra a tradicionalitás és a modernség Antall eszmerendszerében, valamint azzal, hogyan egészíti ki egymást a széleskörű szakismeret és a politikai felelősségvállalás a kormányfő mindennapi munkájában.

Folytatni lehet a megemlékezések sorozatát azzal a könyvvel, amelyet tegnap mutatott be Kodolányi Gyula, a miniszterelnök egykori külpolitikai főtanácsadója, valamint azzal a mintegy ezer oldalas kiadvánnyal, amely Dévavári Zoltán és Kajdi József szerkesztésében publikálja Antall József kormányüléseken elhangzott, tervezett és spontán hozzászólásait. Ez utóbbi a VERITAS Intézet gondozásában jelent meg a Batthyány Lajos Alapítvány támogatásával. De ide sorolhatom a Genfben élő Hieronymi Ottó angol nyelvű könyvét is az Antall kormány gazdaságpolitikájáról, amelynek nyomdai munkálatai a napokban is zajlanak. És hosszan sorolhatók azok a tanulmányok is, amelyek évek óta egyetemi szakdolgozatok vagy PhD értekezések formájában látnak napvilágot.

Mindenképpen említésre méltó, hogy jelen megemlékezésünkkel szinte egyidejűleg koszorúznak Magyarország számos vidékén, köztereken elhelyezett Antall emlékműveknél, fejet hajtanak a Zágrábban és Párizsban elhelyezett emlékhelyeknél és napi rutinként több tucatnyi ember halad el Brüsszelben az Európai Parlament azon épületszárnya előtt, amelyet József Antallról neveztek el.

Nem marad el a megemlékezések sorából a képi megjelenés világa sem. Több mint egy éve sikeres a Blokád *című film, és a fejlett technika jóvoltából nem csak a mozitermekben, hanem kisebb közösségekben is egyre többen ismerkednek meg az 58 éves miniszterelnökkel az 1990. évi taxisblokád, és a 24 éves történelemtanárral az 1956-os forradalom idejéből. Néhány nap múlva pedig Dér András bemutatja eddig torzóban maradt dokumentumfilmének utolsó részletét is.*

Jellemzője mindannak, amit eddig felsoroltam, hogy három évtized távlatából emlékezünk egy a harminchoz képest arányait tekintve lényegesen rövidebb időszak (mindössze három és fél év) miniszterelnöki tevékenységére. Joggal tehető fel tehát a kérdés, mivel magyarázható, hogy ennyi idő elmúltával is fontos az egész hazai közélet, ezen belül az egyén, az egykori munkatárs, a tudományos kutató, vagy a pályakezdő értelmiségi számára Antall József munkássága és személye. Megkísérlem a választ öt pontban összefoglalni. Ezek:

– a rendszerváltoztatás történelmi pillanata;
– a küldetéstudat szolgálattá nemesítése;
– a demokrácia és az alkotmányosság feltétlen tisztelete;
– széleskörű szakismerete;

– helyzetfelismeréséből és tárgyalókészségéből következő nemzetközi elismertsége.

1990-ben, amikor a szovjet típusú politikai-, társadalmi és gazdasági rendszer világméretű vereséget szenvedett és ennek romjain épülni kezdtek a többpártrendszerű polgári demokrácia tartópillérei, Magyarországon nem csak a gazdasági,- jogi és közigazgatási rend változott meg, hanem a politikai aktorok karaktere is. Eltávoztak a pragmatikus hatalomtechnikusok és átadták a helyüket az új típusú, a szolgáló hatalomgyakorlás képviselőinek. Hogy miért éppen Antall József válhatott ennek a korszakváltó történelmi fordulatnak a főszereplőjévé, arra Kulin Ferenc segítségével keressük a választ. Egyet kell értenünk vele, amikor azt írja > a miniszterelnök cselekvésének mozgatórugóit a történész Antall József világképének és gondolkodásmódjának ismerete segít megérteni. Azt a zavarba ejtően egyszerű igazságot jelenti ez, hogy a felelős hatalomgyakorlásnak – noha nem elégséges, de – nélkülözhetetlen feltétele a lehető legszélesebb körű ismereteken nyugvó, mélyen átélt és tudatosított történelmi tapasztalat. Antall József maradéktalanul megfelelt ennek a követelménynek. <

Az Antallt fiatal kora óta ismerők többször említették, hogy folyamatos készültségi állapot jellemezte. Nem fészkelte be magát a tanári, könyvtárosi vagy orvostörténészi lét meghatározottságába, hanem tekintete mindig magasabb horizonton pásztázott. Tökéletes szakmai tudással látta el mindenkori munkaköri kötelezettségeit, ugyanakkor – bár nem lehetett biztos ebben – mégis úgy érezte, hogy valamikor pillanatnyi teljesítményén túli feladatok ellátására lesz hivatott. > Ünnepi pillanatban állok a magyar országgyűlés és az egész nemzet nyilvánossága előtt, olyan pillanatban, amelyet végtelennek tűnő várakozás előzött meg, s amelyről gyakran hittük, hogy talán sosem fog eljönni. De ha el is jön valaha, azt közülünk kevesen érik meg. < - mondta a miniszterelnök 1990. május 22-én, kormányának programját előterjesztő beszédében. Antall József küldetése ezekben a napokban nemesedett szolgálattá.

Úgy vélem nem túlzó megállapítás az, hogy a rendszerváltoztatás idején a magyar közélet szereplői közül nagyon kevesen ismerték az alkotmányos demokrácia működésének szabályait. Nem csoda hiszen az előző negyven évben ennek sem elvi, sem gyakorlati megvalósítására nem volt lehetőség. Antall viszont e kevesek csoportjába tartozott, évtizedekig tanulmányozta a parlamentáris demokrácia alapelveit, hogy 1990 után megvalósíthassa azokat. A kormányülések jegyzőkönyvének olvasásakor jól érzékelhetőek azok a passzusok, amikor a parlamentáris demokrácia működtetésének alapszabályaira, azok maradéktalan betartására szólítja fel miniszertársait. Kormányzásában sarkalatos szerepe volt az alkotmányos, demokratikus intézményrendszer gyakorlati

megteremtésének, működtetésének. Máig ható alapvetése lett ez demokráciánknak, amit Antall nagy morális erővel képviselt. Jól emlékezünk, olyan esetekben is betartotta a miniszterelnöki hatáskör határait, amikor ez politikai céljait csorbította – gondoljunk konfliktusaira a köztársasági elnökkel és az Alkotmánybírósággal.

A napokban százesztendős korában elhunyt Henry Kissinger – aki ugyan Antall kormányzásának idején már visszavonult az aktív politizálástól, ennek ellenére a két férfiú többször is találkozott egymással – Az Állam vezetéséről írott könyvében felidézte Winston Churchill egyik történetét. 1953 májusában egy amerikai cserediák megkérdezte Churchillt, hogy egy államférfi hogyan tud felkészülni az előtte álló feladatokra. >Tanulmányozza a történelmet, tanulmányozza a történelmet – mondta Churchill határozottan. – A történelemben rejlik az államvezetés minden csínja – bínja < Ám a történelem ismerete, bár alapvető fontosságú – teszi hozzá Kissinger – mégsem elegendő. A történelem az analógia eszközével tanít, azt a képességet kihasználva, hogy felismerjük az egybecsengő helyzeteket. A belőlük levonható tanulságok azonban lényegében közelítések, s az államférfiak feladata, hogy ezeket felismerjék és saját körülményeikhez igazítsák. Az előző okfejtést a magunk részéről azzal egészíthetjük ki, hogy Antall történelemtudását jól bővítette és ötvözte egésszé a más tudományterületeken megszerzett széleskörű szakismerete.

A rendszerváltoztató miniszterelnök rendkívül gyorsan vált ismertté és elismertté külföldi partnerei előtt. Kohl történelmi analógiájáért dicsérte Versaillesban, az idősebb Bush elnök véleményét kérte a délszláv válság problematikájában, Margaret Thatcher már megválasztása előtt prime minister-nek szólította. Borisz Jelcin pedig örömmel nyugtázta a mondást: >ha leveszik a kezünkről a bilincset, mi baráti jobbot nyújtunk<. A nemzetközi tárgyalásokon a második sorokban ülő szakértők elismerően pusmogták maguk között egy-egy antalli beszédet hallva: úgy tűnik a lengyelek villanyszerelője és a csehek drámaírója után a magyaroknak is meg lett a maguk embere. Furcsa fintora a sorsnak, hogy a nemzetközi elismerést itthoni fanyalgás kísérte.

Hölgyeim és uraim!

Boross Péter mai üzenetében azt hallhattuk az Országházban, hogy a történelem nagy igazságtevő. Egyet kell értenünk ezzel a gondolattal, hiszen ma már olyanok is tisztelettel beszélnek Antallról, akik korábban ádáz ellenfelei voltak. Harminc év távlatából homályt oszlató fénycsóvaként jelenik meg előttünk a nagy tudású, a parlamentáris demokrácia szabályait gondosan betartó, a világ minden magyarát egyenrangúnak tekintő és sorsukat felvállalni akaró államférfi.

Isten áldja meg emlékét!"

EPILÓGUS

Mit írhatok összegzésül. Annál szebbet, jellemzőbbet és emberibbet biztos nem tudnék, mint amit az én drága Jutkám foglalt versbe nyolcvanadik születésnapomon, és ami némi változtatással elhangzott 2024. január 26-án is a VERITAS-ban, hivatalos búcsúztatásomkor.

„Nyolcvan évet ünnepelünk/ Eseményre összejöttünk/ Tekintsük át ezt a pályát/ Éltessük a köz szolgáját!

Születtél az ostrom előtt/ Frontból kaptál ízelítőt/ Negyvenhatban sulit kezdtél/ Úttörőként énekeltél.

Fociztál grundon Óbudán/ Jártál ki Csömörre bringán/ Szedted a gyümölcsöt nyáron/ Élni kellett minden áron.

Lettél Eötvös jó diákja/ Humán tárgyak prófétája/ Átélted a forradalmat/ Életre szóló alkalmat.

Tanárod lett Antall József/ Kinek sorsa később jó lett/ S aki Téged nem feledve/ Kabinetjébe emelt be.

De előtte ért csalódás/ Nem lehettél ELTÉ-s diák/ Helyette lettél közgázos/ Órákra ritkán bejárós.

Otthonról vagyont nem hoztál/ Tanítottál és dolgoztál/ Igen hamar felnőtt lettél/ Börtönben apát kerestél.

Pénzügyesként mit tanultál/ Abból sokat nem okultál/ Tagadtad azt, mi polgári,/ Tudásod nem lett oltári.

Pályát kezdtél Mélyép cégnél/ Majd az árakkal vesződtél/ Aztán sorsod kézbe véve/ KKM-nél értél révbe.

Ott lassacskán araszoltál/ Doktoráltál, kandidáltál/ Nyelvvizsgáid sorra tetted/ A hobbikat gyűjtögetted.

SZVT-ben PR-eztél/ Agárdon mindenes lettél/ Bejártad a félvilágot/ Lábad télen sízni vágyott.

Négyelemis főnökeid/ Egyengették lépéseid/ Minisztered félreértett/ Athén lett a fizetséged.

Négy év kemény Tóth széria/ Csapás Reád és Mártira/ A szép tájak, a más világ/ Enyhítették nejed baját.

Három év a Parlamentben/ Sorsfordító rengetegben/ Sok feladat, sok új barát/ Köszönd a sors ajándékát!

Deres fejjel pályaváltás/ Hivatal helyett oktatás/ Konkrét munka házépítés/ És intenzív pénzkeresés.

Míg a pályád volt sikeres/ Privátléted zűrrel terhes/ Házasság kétszer – egy nővel/ Gyerek egy, nem saját nőddel.

Eltemetted apád, nődet/ És szeretett főnöködet/ Nagylábon nem éltél soha/ A sors volt néha mostoha.

Ez a pálya most lett teljes/ Húsz éven át voltál „fejes”/ Éltél Antall örökségből/ Hozzá tapadó hűségből.

A BGF egyik karát/ Menedzselted sok éven át/ Nem volt könnyű a feladat/ Újra szoci kormány alatt.

Jött a bolognai szabály/ Akkreditációs dagály/ Új szakok és új tantervek/ Humán-jellegű küzdelmek.

Mégis ez a más munkarend/ Írásra időt engedett/ Három könyv lett az eredmény/ Antall, Boross s családregény.

Hadtörténet fókuszában/ Arad, Déva városában/ Bemutattad a könyveket/ Gyűjtöttél sok dícséretet.

Udvarhelyen unokákkal/ Zürichben a kollégákkal/ Szatmárban barátok előtt/ Hallgattad meg a kérdezőt.

Tizennégyben ismét léptél/ Főig. helyettessé lettél/ VERITAS új munkahelyed/ Sok történész a partnered.

Konferenciák halmaza/ Kiadványok hosszú sora/ Parlamenti szereplések/ VERITAS-est fellépések.

Színesítik életedet/ Gátolják a pihenésed/ A nyaralás ritka vendég/ Csak a munka maradt érték.

Mégis a sok írásműved/ Interjúk és filmrészletek/ A köz javát szolgálják/ Döntésedet igazolják.

A Te hosszú munkásságod/ Sok köszönetet kiváltott/ Vitorlások emlékeztek/ Czeglédiék kitüntettek.

Batthyány-fej a szobában/ Neved vésve emlékfalban/ Hagyományt is tovább vitted/ Csömörtől kaptál díszcímet.

Családunkban sok esküvő/ Kicsivel több keresztelő/ Volt, amikor egybeesett/ S volt, hogy gyermek nem született.

Közös húsz év sok jót hozott/ Bécit, Flórát és Domonkost/ Attikát, Ákost és Kristófot/ És sajátként kis Botondot.

Volt részünk számos kalandban/ Utazásban, kultúrharcban/ Bejártuk a Monarchiát/ És szerettük az Adriát.

Végig jártuk „D" nap útját/ Katonáink Doberdóját/ Vittünk koszorút Varsóba/ Csodavárást Koszovóba.

Washingtonban húsvétoztunk/ Baltikumban kihajóztunk/ Danzingban ugyanezt tettük/ Lembergben színházba mentünk.

Erdélyt vagy tízszer megjártuk/ Vérző szívvel konstatáltuk/ Amit tőlünk elraboltak/ Felélték, de nem alkottak.

Voltak bizony nehézségek/ Elhagyott drága testvéred/ Cicamama is távozott/ Maga után nagy űrt hagyott.

Figyelmes és finom lényed/ Áthatja a szerénységed/ Nincs oly, kinek rosszat tettél/ Mások javára születtél.

Isten éltessen Bandikám!/ Továbbra is vigyázz reám!/ Köszönet a Teremtőnek,/ Hogy húszat adott kettőnknek."

-.-.-.-.-.-

Szép, hosszú méltatás. Hogy megérdemlem-e? Döntse el az olvasó, aki a mai digitális és képekkel zsúfolt világban vállalkozott arra, sőt vette magának a fáradtságot, hogy elolvassa ezeket a régimódi ember által a Gutenberg galaxis jegyében fogant sorokat.

MELLÉKLET

EGY ÉLETPÁLYA DÍSZLETEI ÉS KELLÉKEI

I. Lakások
II. Iskolák
III. Templomok
IV. Munkahelyi környezet
V. Bizonyítványok, képesítések
VI. Íróasztalok
VII. Író- és irodaszerek, irodagépek
VIII. Szemüvegek
IX. Elektronikus szerkezetek
- telefonok
- rádiók
- televíziók
- magnetofonok, diktafonok

X. Külföldi utazások
A/ Hivatalos utak
B/ Magánutak

XI. Kitüntetések, címek, oklevelek
XII. Járművek
- bringák
- motorok
- teherautók
- személyautók
- egyéb gépjárművek

XIII. Sporteszközök
- korcsolyák
- sífelszerelések

I. LAKÁSOK

1. Budapest, XII. Korompai u. 22/a.	1940 – 1943	3 év
2. Budapest, III. Vihar u. 3.	1943 – 1951	8 év
3. Budapest, V. Semmelweis u. 2. II. emelet 3.	1951 – 1968	17 év
(kitérő: Svájc, St.Gallen, Kleinbergstrasse 37.)	1965 – 1966	½ év)
4. Budapest, I. Batthyány u. 20-22.	1968 – 1997	29 év
(kitérő: Athén – Filotei, G. Ventiri 8.)	1987 – 1991	4 év
5. Csömör, Középhegy u. 11/19	1997 – …	

II. ISKOLÁK

1. Szent Lujza Intézet, **Budapest, III. Szentlélek tér** **(1946–1948)**
2. Állami Általános Iskola, **Budapest, III. Szentlélek tér** **(1948–1950)**
3. Fővárosi Általános Fiúiskola, **Budapest, III. Kórház u. 9.** **(1950–1951)**
4. Fővárosi Általános Iskola, **Budapest, V. Szent István tér 13.** **(1951–1954)**
5. Eötvös József Gimnázium, **Budapest, V. Reáltanoda u. 7.** **(1954–1958)**
6. Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem
   Budapest, IX. Dimitrov tér 8. **(1959–1963)**
7. Hochsschule St.Gallen für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften
   St.Gallen Dufourstrasse 50. **(1965/66)**

III. TEMPLOMOK

1. Óbudai Szent Péter és Pál templom Megnyitva: 1749
2. Pesti Ferencesek temploma, a törökök nem pusztították el, de hosszú évekig üresen állt. A ferences barátok 1690-ben költöztek vissza, 1743-ban barokk stílusban építették át.
3. Belvárosi Szent Anna Plébánia Templom (Szervita Templom, megnyitva 1732)
4. Belvárosi Plébánia Templom (Budapest -Belvárosi Nagyboldogasszony Főplébánia templom) Eredetileg gótikus stílusban épült, a törökök mecsetként használták, egy 1723-as tűzvész után barokk stílusban építették újjá. V. Március 15. tér.
5. Budapest Felső-Vizivárosi Szent Anna templom I. Batthyány tér, megnyitották 1761-ben.

6. Agios Dionysios Areopapitis Templom, Athén Omirou 5. Athén egyetlen római katolikus temploma
7. Csömöri Római Katolikus Templom, a Szentháromság tiszteletére emelték 1773-ban

IV. MUNKAHELYI KÖRNYEZET (15 HELYSZÍN, AHOVÁ FŐFOGLALKOZÁSÚKÉNT DOLGOZNI JÁRTAM)

1. Kisipari Exportra Termeltető Iroda, **Budapest, V. Tanács krt. 24. (1958–1959),**
2. költözködés után **V. Kossuth Lajos u. 14.**
3. 12. számú Autóközlekedési Vállalat, **Budapest, XIV. Pillangó u. 13/a. (1959)**
4. PRESTO Külkereskedelmi Propaganda RT**. Budapest, V. Váci u. 27.(1959–1968)**,
5. költözködés után V**. Mérleg u. 2**.
6. majd jogutódja HUNGEXPO Magyar Külkereskedelmi Vásár- és Propaganda Iroda **Bp.VIII. Luther u.4–6.**
7. Országos Anyag- és Árhivatal, **Budapest, V. Guszev u. 23. (1968–1971)**
8. Külkereskedelmi Minisztérium, **Budapest, V. Honvéd u. 13-15. (1971–1987)**
9. Kereskedelmi Kirendeltség, **Athén, Valaoritou 7. (1987–1991),**
10. költözködés után **Vassilissis Sofias**
11. Miniszterelnöki Hivatal, **Budapest, V. Kossuth Lajos tér 2. (1991–1994)**
12. Külkereskedelmi Főiskola, **Budapest, X. Liget u. 22**. majd jogutódja
13. Budapesti Gazdasági Egyetem, Külkereskedelmi Kar **Bp. XVI. Diósy L. u. 22–24. (1994–2013)**
14. VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár**, Bp. V. Nádor u. 36. V. emelet (2014–2018),**
15. költözködés után **Bp. IX. Zsil u. 2–4. (2018–2024)**

V. BIZONYÍTVÁNYOK, KÉPESÍTÉSEK.

A dossziém tele van mindenfajta bizonyítvánnyal, képesítő okirattal. Vannak közöttük olyanok, amelyeket gyakran kellett előhúzni, fénymásolatokat készíteni, közjegyző előtt hitelesíteni stb. Az érettségi bizonyítványt például csak egyszer, az egyetemi felvételkor kérték, az egyetemi diplomát, meg a nyelvvizsga bizonyítványokat viszont sok fontoskodó ember – korábban személyzetisnek, jelenleg humánpolitikusnak hívják – forgatta meg kezében.

Gimnáziumi érettségi bizonyítvány **Anyakönyvi szám: 16-IV.A/1957-58**
(humán tagozat)
„A szabályszerű követelményeknek kitűnően megfelelt, ezért őt az 1951 évi 14. sz. tvr. 12.§-a értelmében ***egyetemi és főiskolai tanulmányokra érettnek*** *nyilvánítjuk. Erről a budapesti Eötvös József általános gimnázium pecsétjével és aláírásunkkal ellátott bizonyítványt kiadjuk.*
Kelt Budapesten, 1958. évi június hó 9-én.”

***

Oklevél **Szám: 235/1962-63**
„Államvizsgáját jó eredménnyel tette le. Az Állami Vizsgáztató Bizottságnak 1963. évi július hó 12-i határozata alapján nevezettet ***okleveles közgazdának*** *nyilvánítjuk. Budapest, 1963. évi júl. hó 31.-n”*
A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem körbélyegzője.
Aláírások: Riesz Miklós, az Áll. Vizsg. Biz. elnöke Pach, rektor

***

Hochschule St.Gallen für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften
Belegbuch (leckekönyv**)** **H/12/1965-66**
„*Endre Marinovich von Ungarn, immatrikuliert, Wintersemester 1965-66”*
(Marinovich Endre Magyarországról, az 1965/66-os téli szemeszterre beiratkozott).
A St. Galleni Gazdaségi- és Társadalomtudományi Főiskola körbélyegzője.

***

„*Mi a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem rektora és a Kereskedelmi Kar dékánja … … okleveles közgazdát, aki Budapesten az 1940. évben július hó 10. napján született a mai napon a Kereskedelem gazdaságtana szaktudományból a reánk ruházott hatalomnál fogva* ***közgazdaságtudományi doktorrá*** *avattuk és a* ***dr. oec. cím*** *használatára feljogosítjuk. Ennek hiteléül ezt az oklevelet részére kiszolgáltattuk és egyetemünk pecsétjével, valamint sajátkezű aláírásunkkal megerősítettük. Kelt Budapesten, 1967. évi október hó 16.-n. Dr. Szabó Kálmán rektor, Dr. Vági Ferenc dékán.*

***

A Tudományok Kandidátusának Oklevele **Sorszám: 6650**

*„A Tudományos Minősítő Bizottság..... ...**a közgazdaságtudományok kandidátusává** nyilvánította.*
1975. november hó 11. nap.”

TMB szárazbélyegző elnök (olvashatatlan) titkár (olvashatatlan)

***

Bizonyítvány **2249/1972**

*„Az Idegennyelvi Továbbképző Központ Tanúsítja, hogy..... külkereskedelmi szakmai nyelvi anyaggal bővített vizsgán a mai napon **orosz nyelvből közép fokon** eredményesen vizsgázott.*
Budapest, 1972. évi június hó 7. napján.”
Igennyelvi Továbbképző Központ körbélyegzője. Olvashatatlan aláírások: a Nyelvvizsga Csoport vezetője, az Állami Nyelvvizsga Bizottság elnöke

***

Állami Nyelvvizsga Bizonyítvány **Sorszám: Sz. 3413/1980**

*„..... a mai napon **német nyelvből** külkereskedelmi szakmai nyelvi anyaggal bővített állami nyelvvizsgát tett. A vizsgaeredmények alapján **megfelelt felsőfokon.***
Budapest, 1980. évi június hó 30. napján.”
Idegennyelvi Továbbképző Központ körbélyegzője. Olvashatatlan aláírások: a Nyelvvizsga Csoport vezetője, az Állami Nyelvvizsga Bizottság elnöke

***

Állami Nyelvvizsga Bizonyítvány **Sorszám: Sz. 010859/1983**

*„..... a mai napon **angol nyelvből** külkereskedelmi szakmai nyelvi anyaggal bővített állami nyelvvizsgát tett. A vizsgaeredmények alapján **megfelelt középfokon**.*
Budapest, 1983. év június hó 15. napján.”
Idegennyelvi Továbbképző Központ körbélyegzője
Olvashatatlan aláírások:
a Nyelvvizsga Csoport vezetője, az Állami Nyelvvizsga Bizottság elnöke

***

Bizonyítvány
„…… a Magyar Szocialista Munkáspárt Budapesti Bizottsága Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetemének Árelmélet és szoc. árképzés speciális kollégiumát elvégezte és jeles eredménnyel vizsgázott.
Budapest, 1970. június 18.”
MSzMP körbélyegző, Dr. Csikós Nagy Béla

***

Autóközlekedési Tanintézet bizonyítványa Tfm./6990. szám
„……tanfolyam hallgatása alól felmentést kapott, 1957. július hó 9n jó eredménnyel vizsgát tett. Ennélfogva nevezett részére a 13.450/1948. Korm. számú rendelet 4. §-ában foglaltakra figyelemmel – a többi törvényes előfeltétel fennforgása esetében – az 1/1953. B.M. számú rendeletben meghatározott magánhasználatú, folyékony tüzelőszerüzemű ***motorkerékpár vezetésére*** *jogosító gépjárművezetői igazolvány kiállítható.”*
Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium körbélyegző, vizsgabizottsági tagok, három olvashatatlan aláírás

Autóközlekedési Tanintézet bizonyítványa A 2/59-91-12981-122032/58. szám
„……., foglalkozása gépkocsivezető, a Tanintézet 2/1959 számú alapfokú tanfolyamának gyakorlatain, mint rendes hallgató részt vett és a vizsgabizottság előtt 1959. április 10n jeles eredménnyel vizsgát tett. Ennélfogva nevezett részére a 13.450/1948. Korm. szám rendelet 4. §-ában foglaltakra figyelemmel – a többi törvényes előfeltétel fennforgása esetében – az 1/1953. B.M. számú rendeletben meghatározott magánhasználatú, folyékony tüzelőszerüzemű, ***személy-, tehergépkocsi vezetésére*** *jogosító gépjárművezetői igazolvány kiállítható.”*
Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium vizsgáztatás körbélyegző, vizsgabizottsági tagok, három olvashatatlan aláírás

***

Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium Hajózási Főosztálya
Vizsgabizonyítvány kereseti célú úszóegységekre 552728/1971 ikt. szám.
„… … …, a Dunán, Tiszán, Balatonon, tavakon és mellékvizein közlekedő ***vitorlás-hajók, valamint kisgéphajók*** *vezetőitől és a benzin 130 eff. lóerős motoros hajók motorkezelőitől megkívánt vizsgát a mai napon sikerrel letette.*
Budapest, 1971. évi június hó 29.”

Közlekedési- és Postaügyi Minisztérium Hajózási Főosztály körbélyegző, aláírások: vizsgabiztos a vezetői képesítésért, vizsgabiztos a motorkezelői képesítésért.

***

Magyar Marketing Szövetség **Szám: 22/95**

*„Ezen oklevéllel tanúsítjuk, hogy ..... a **Magyar Marketing Szövetség elismert szakértője**. Az oklevél hiteléül az MMSZ Marketing Szakértő Minősítő Bizottsága által kibocsátott Marketing Szakértő Igazolvány szolgál, amelynek száma: 22/95. Budapest, 1995. november 27. Dr. Szabó László, a Minősítő Bizottság elnöke, Dr. Kandikó József, az MMSz elnöke.*

***

A Nemzetközi Vitorlás Szövetség igazolása arról, hogy 1985 és 1996 között elnyertem a **„nemzetközi versenybíró”** státuszát.

„International Yacht Racing Union. This is to certify that Endre Marinovich has been awarded the status of INTERNATIONAL JUDGE for a period of four years from

- January 1985 to December 1988,
- 1st January 1989 to 31st December 1992,
- 1993-1996.

President, International Yacht Racing Union, Chairman, International Judges Committee”

***

VI. ÍRÓASZTALOK

Az első alkalmatosság, amely mellé ülve a betűket egymás mögé írtam semmiképpen sem nevezhető íróasztalnak. Egy ülőkével és asztallappal egybe épített szerkezet volt, aminek az írólapját fel lehetett csapni, az így keletkezett fiók az írószerek tárolására szolgált. Ezután otthon évekig a „holland fiúszoba” asztalánál tanultam és dolgoztam, 1974-ben már a Batthyány utcában lakva engedhettem meg magamnak, otthonra egy méretes koloniál íróasztalt, ma is ezen dolgozom, jelen sorokat is rajta írom.

Hivatalnoki munkámat a PRESTO-nál egy vaslábakon álló egyszerű asztallapnál kezdtem, majd ezt követték a hetvenes – nyolcvanas évek irodabútorai a különféle

munkahelyeken, ezek már valódi íróasztalok voltak fiókokkal. A legelső valamirevaló munkahelyi íróasztalom az athéni kereskedelmi kirendeltségen volt, a teljes felületét borító üveglappal, kecsesen ívelt lábakkal. A Miniszterelnökségen berendezett irodám biedermeier stílusú volt, a szoba sarkában elhelyezett íróasztal is ehhez igazodott. A Külkereskedelmi Főiskola főigazgatói szobáját elődöm rendezte be. A fa helyett általánosságban használt bútorlapok cseresznyefa színezést kaptak, az ide tartozó íróasztal volt az első, amelyen számítógép monitora állt. Hasonló, csak éppen mahagóni színű munkaasztalaim voltak a később használt tanszéki szobában és a VERITAS Intézetnél is. A kettőezer tízes évek elején volt olyan, hogy párhuzamosan – természetesen különböző időpontokban – három íróasztal mellett dolgoztam: a VERITAS-nál, a Főiskolán és otthon. Megengedtem magamnak azt a kényelmet, hogy ugyanúgy rendezkedjem be mind a három helyen, a számítógép klaviatúráját mindig bal oldalra tettem, mögötte volt a monitor, így viszonylag nagy hely maradt a különféle papírok rendezésére. Mind a három helyen azonos beosztással rendeztem be a fiókokat is.

VII. ÍRÓ- ÉS IRODASZEREK, ÍRÓGÉPEK

Grafitceruzával, majd acéltollal és tintával kezdtem el írni. Az asztallal egybeépített iskolai padokba süllyesztve helyezték el a tintatartókat, a pedellus reggelenként töltötte fel azokat sűrű, sötétkék tintával. Az acéltollat tollszárba kellett illeszteni, az írótollak időnként elkoptak, eltörtek, cserélni lehetett azokat. Iskolás korban még nagyon menő dolognak számított, ha valakinek töltőtolla volt. A tollat tartó fém vagy műanyag szárba építették be a szivattyút, ezzel szívtuk fel a tintát. Ha elfogyott a tinta, akkor a tollat újra kellett tölteni. A tollat kupakkal védtük. Ezt az évekig használt eszközt váltotta fel azután a golyóstollak máig tartó egyeduralma. A kezdetben nagyon értékes írószerszám mára eldobható tárggyá egyszerűsödött.

A toll és a tinta eltűnt. Nagy néha lehet látni egy-egy töltőtollat, de annak a töltése sem tintatartóból, hanem előre gyártott patronok behelyezésével történik. Megmaradt és használatos viszont az iratokat összetartó gemkapocs és a fűzőgép. Az utóbbi kialakítása áramvonalasabb lett, de működtetése változatlan maradt. Ugyanez vonatkozik a lyukasztógépre is.

Gyerekkorom óta vonzott az írógép. Már hét-nyolc éves koromban elkezdtem ütögetni a billentyűket, az első értelmes szöveg az általános iskolai osztály névsora volt, amit büszkén mutogattam tanulótársaimnak. Azóta is csak két újjal tudok gépelni, de számos tanulmányt és már három könyvet is megírtam részben ezzel a módszerrel. Szüleim lakásában egy, a múlt század harmincas éveiből származó öreg Underwood-

on gépeltem, majd a saját otthonunkban lett egy Erika gyártmányú táskagépünk. A táskagépek sajátossága volt, hogy borítójukat rá lehetett csatolni, majd az egészet kézitáskaként magunkkal vinni. Emlékezem egy olyan esetre, hogy édesanyámat vagy feleségemet vittem valamilyen várakozásigényes helyre (varrónő vagy fogorvos) és amíg ők a saját dolgukkal voltak elfoglalva én beültem a kocsi hátsó ülésére és a magammal vitt táskagépen megírtam egy határidős munkát. Az írógépek fejrészében festékszalag futott, a leütött betűk ezek érintésével hagytak nyomot a hengerre tekert papíron. A mechanikus írógépeket azután felváltotta az elektromos meghajtású, itt már csak érinteni kellett a billentyűket és nem ütni, majd bekövetkezett a jelenlegi számítógépes korszak, amikor a szöveg leírása és annak nyomtatása teljesen elválik egymástól. A számítógépes rendszer előtt külön probléma volt a hibásan leütött betűk vagy szavak javítása és a másolatok készítése. Ismert módszer volt az egyes betűk átütése, kevésbé igényes anyagoknál a gépelt szöveget kézzel javították. Használtak fehér színű javító festéket is, miután ez megszáradt, akkor írták a papírra a korrigált szöveget. De legtöbbször újra kellett írni az egészet. A másolatok indigó segítségével készültek, amelyet a hártyavékonyságú úgynevezett átütő papírok közé kellett illeszteni. Ezzel a módszerrel maximum 4-5 példány volt kivitelezhető, de az utolsó lapot már nagyon nehezen lehetett olvasni.

Nagyobb példányszámú anyagok készítése esetén stencilezni kellett. Az írógépből kivettük a festékszalagot, a betűket kis drótkefével megtisztítottuk és papír helyett egy viaszlapot fűztünk a gépbe. A leütött betűk kilyukasztották a viaszfelületet és ezt a lapot azután a sokszorosító gépbe kellett helyezni, a betűk rajzolata az erre a célra rendszeresített szívópapíron megjelent. A javítás lilás színezetű stencillakkal készült. Ezzel a lakkal és a hozzá tartozó ecsettel bevontuk a hibás részt, hagytuk megszáradni, majd a billentyűk ismét átüthették a viaszlapot.

Az utóbbi években már természetesen számítógépen dolgozom. Az első két könyvemet még kézzel írtam és a javítások után legépeltem, a harmadik már a modern technikával készült. Jelen soraimat is egy laptop klaviatúráján petyegtetem.

SZÁMOLÓGÉPEK

Mint csaknem minden gyereknek, így nekem is volt olyan számológépem, ahol fakeretbe rögzített drótokon színes golyóbisokat lehetett tologatni. Csodálkozva néztük ennek szovjetesített változatát a „szcsotüt”, akik a hatvanas években jártak Moszkvában, arról számoltak be, hogy még az árúházak pénztárosai is ezt használták.

Első munkahelyi számológépem tekerős szerkezet volt. Fém billentyűkkel kellett beállítani a szorzót és a szorzandót, majd a gép megtekerésével kaptuk meg az ered-

ményt. Nagy fejlődés volt, amikor olyan géppel dolgoztunk, amely elektromos árammal működött, a számokat és a négy alapművelet valamelyikét billentyű érintésével lehetett beütni. Sőt a gép még egy ellenőrző papírszalagot is kiadott a végrehajtott műveletről.

Ezt váltotta a kalkulátorok rohamos elterjedése. Mindenki, aki tehette ilyet hozott magával nyugati útjáról és büszkén mutogatta az elemmel működő, zsebben elférő masinát. Egy ideig státusz szimbólum volt, majd szinte örök feledésbe küldte a kalkulátorokat a mindentudó okostelefonok és a számítógépek megjelenése.

VIII. SZEMÜVEGEK

16 éves koromban lettem szemüveges, amire számítani lehetett, hiszen édesanyám és édesapám is rövidlátók voltak. Kezdetben nem viseltem állandóan szemüveget, még egyetemista koromban sem, amiből azután botrányok lettek, mert nem vagy csak későn ismertem fel a velem szembe jövőket és a köszönést is elmulasztottam. Egy ilyen számonkérés után határoztam el, hogy állandóan az orromon tartom az okuláré. A lencse akkor ingyenes volt, keretként – anyagi helyzetünk miatt – kizárólag az SZTK, az egészségbiztosító által térítésmentesen biztosítottat használtam. A későbbiekben ismertté vált az úgynevezett foncsorozás, ami napszemüveg jelleget kölcsönzött. Ezt nagyon szerettem, mert egy ideig úgy éreztem, hogy a szemüvegesség előnytelen benyomást és előítéleteket kelt sokakban. Ezért szerettem a később megjelent, fényre sötétedő szemüvegeket is, amelyeket évtizedekig használtam. Viszont szemüveg nélkül olvastam, de az idő múlásával ez is megváltozott. Cserélgettem a két szemüveget és ez elég kellemetlen volt. Valamikor az ezredforduló környékén fejlesztették ki a multifokális lencsét, ami egyesítette a két funkciót. Csak arra kellett vigyázni, hogy a lépcsőn lefelé menet óvatosan közlekedjek, mert ebben a látásszögben a tárgyak homályossá váltak. Egy ilyen mindentudó, a Nap fényét is csökkentő, meg a számítógép monitorjához is alkalmazkodó szemüveg a kétezer húszas években szinte egy vagyonba került.

IX. ELEKTRONIKUS SZERKEZETEK

Telefonok

Emlékezem arra a fekete bakelit, dobozszerű készülékre, amelyik az otthoni íróasztal sarkán állt még az óbudai lakásban. Természetesen vonalas telefonról beszélek.

Meglehetősen bonyolult, de mégis lehetséges volt bennünket telefonon elérni. A hívónak először a tűzoltóság budai központját kellett tárcsáznia, és a „kérem a harmadikat" (ez a harmadik kerületi tűzőrséget jelentette) bemondásával jutott tovább, majd az óbudai tűzoltóság jelentkezésekor a „kérem a lakást" jelszó következett.

A Semmelweis utcai és a Batthyány utcai lakásban ikertelefonunk volt. Számuk: 189-558, illetőleg 356-216. Amikor még rendszeresen oktattam, gyakran megkérdeztem hallgatóimtól, hogy ismerik-e az ikertelefon fogalmát. Halvány sejtelmük sem volt. Elmagyaráztam, hogy ebben a rendszerben egy fővonalon ketten, szélsőséges esetben hárman osztoztak. Ha az egyik állomásról beszéltek, a másik süket maradt. Nagyon rosszul járt az, aki például egy bőbeszédű idős hölgyet fogott ki telefon ikerként. Egyébként ebben a korban a készülékek már formatervezettek voltak. A szabványos feketén kívül felárral hozzá lehetett jutni a fehér, a zöld, vagy a piros változathoz.

Amikor osztályvezetői kinevezést kaptam a Külkereskedelmi Minisztériumban, akkor elhelyeztek a szobámban egy úgynevezett kulcsos készüléket. Ebbe három vonal volt bekötve, a „házi", a „főnöki" és a városi. Házi vonal volt minden ügyintéző asztalán, főnöki vonalat osztályvezetőtől felfelé kaptunk, a városi vonal azt jelentette, hogy külső helyről közvetlenül is és nem csak a minisztériumi telefonközponton keresztül lehetett elérni. A főnöki vonalat pedig azért rendszeresítették, hogy a vezetők közvetlenül, és ne a titkárnők bekapcsolódásával értekezhessenek. Ugyanis ha megszólalt a főnöki, azt illett személyesen felvenni. A városi vonal azonban csak Budapesten belül tette lehetővé a közvetlen tárcsázást. A közigazgatási határon kívüli telefonálás külön tortúrát jelentett. A hívást az országos központtól kellett kérni és a kapcsolódásra gyakran órákig kellett várni. Előfordult, hogy reggel 9-kor „sürgős, állami" jelzéssel kértem egy székesfehérvári telefonhívást és az délután négyig nem jött össze. Ekkor kocsiba ültem, egy óra múlva Fehérváron voltam, és tíz perc alatt elintéztem az illetékessel, amit akartam.

Külön világ volt a kiváltságosok „K vonala". Ez a többitől független és ráadásul országos vezetékes hálózat volt a gyors és közvetlen kapcsolattartás egyetlen módja, birtoklása használójának különös presztízst biztosított. Springer Feri bátyám, mint a Velencei-tavi Intézőbizottság főtitkára kibulizott valahogyan magának egyet, én pedig ha sürgősen beszélni akartam vele, bekéredzkedtem az egyik miniszterhelyettesi titkárságra és onnan tárcsáztam.

A rendszerváltoztatáskor hivatalba lépő kormányzat ezt a meglehetősen elavult kommunikációs rendszert örökölte. Amikor kormánytisztviselő lettem, akkor a miniszterelnök elrendelte, hogy „K vonal" ne csak az irodámban legyen, hanem szereljék fel budapesti lakásomra, az akkor nyaralóként használt csömöri házba és szolgálati autómba. A kocsiba szerelt adó-vevő szovjet rendszerű volt, Altáj névre hallgatott

és elfoglalta a Volkswagen Passat csomagterének felét. Egyik vidéki utunkon harmadikként haladtam a miniszterelnöki Mercedes után, amikor a főnök hamarosan elmondandó beszédével kapcsolatban kérdezett tőlem valamit, de a válasz többszöri kísérletem ellenére elveszett az éter hullámain. Amikor megérkeztünk, Antall a szokásos fanyar humorával megjegyezte: „Amíg ilyen gyatra a kommunikációs rendszerünk senki ellen nem indítunk háborút."

Ennek az áldatlan állapotnak vetett véget a kilencvenes évtized második felében előbb az egyszerű mobiltelefonok, majd az ezredforduló után az okostelefonok viharos gyorsasággal elterjedő rendszere.

Rádiók

Zeneszekrény – mondták büszkén szüleim arra a kasznira, ami önálló bútordarab volt és „világvevő" rádiót, valamint lemezjátszót épített belé egy ügyes asztalos. Természetesen a lakás központi részén kapott helyet és nevezetes alkalmakon, például szilveszter este az egész család körbe ülte. Ebből a készülékből hallottuk 1956 októberének csodás, majd novemberének letaglózó híreit. Azután előbb a lemezjátszó ment tönkre, majd többszöri javítás után a rádió is elnémult. A zeneszekrény lommá silányult.

Egy úgynevezett néprádió lett ez utód. Csak a két magyar adót, a Kossuth-ot és a Petőfit lehetett rajta hallgatni.

Ezután következett a hordozható rádiók időszaka. Táskarádiót cipeltünk magunkkal egyik szobából a másikba, nyaraláshoz a szakszervezeti üdülőbe, zsebrádiót pedig mindenhová.

Az autórádió hosszú ideig nem volt természetes tartozéka a gépkocsiknak. A Zsiguliaimba (Ladáimba) is utólag kellett beépíteni a rádiót, a legutóbbi már rádió-magnó volt, a cserélhető kazettákról pedig Elvis, a Beatles, az ABBA szólt. Klasszikus zenét a Bartók Rádió hullámhosszán hallgattam.

Televíziók

Édesapám kivételével televízió ellenesek voltunk. Rajtam kívül anyámat, testvéremet, feleségemet is taszította a kékeslilán villódzó fény, amely esténként egyre több lakás ablakában lett uralkodó. Akkoriban a nappali szobák központi helyére tették a készüléket és az esti családi program kötelező része volt a televíziózás.

Azután, amikor foglalkozásszerűen kezdtem a sajtó figyelésével foglalkozni, megkerülhetetlenné vált egy otthoni televízió beszerzése. A legkisebb képernyővel rendelkező, szovjet gyártmányú „Junoszty" készüléket (természetesen fekete-fehér) rejtettük el a nagy kredenc ajtaja mögé, és csak akkor tettük láthatóvá, ha az elengedhetetlenül szükségessé vált. A kapcsolódó kábeleket a szekrény hátlapjának átfúrásával vezettem ki. Athéni tartózkodásom idején a lakás felszerelésének tartozéka volt a színes televízió, és ezt haza is hoztuk magunkkal. Hatalmas darab volt, 30 kilós is lehetett, két embernek kellett cipelnie. Amikor megérkeztek a mostani lapos képernyős készülékek, nagyon nehezen szabadultunk meg tőle. Ha jól emlékezem a szomszédunk fogadta el, mint ajándékot és egy talicskára téve tolta ki a kertkapun.

Magnetofonok, diktafonok

Hatalmas méretűek voltak az egykori magnók. A legelső, amit láttam Bernát Isti barátom – aki már gimnazista korában zseniális műszaki megoldásairól volt ismert – saját gyártmányú készüléke. Taxival cipeltük házibuliról házibulira a súlyos készüléket, miközben a sofőr bizalmatlanul méregetett bennünket. (Nem csoda néhány évvel voltunk 1956 után, valószínűleg jelentenie kellett a gyanús szállítmányokat). A készülék úgy működött, hogy az egyik nagy műanyag tárcsáról egy hangérzékelőn keresztül a másikra tekeredett a szalag és ezzel különböző hanghatásokat (muzsikát vagy beszédet) lehetett kicsiholni belőle. Nem voltak sokkal kisebbek a gyári készítmények sem, ezek közül egy TESLA márkájúra emlékezem.

A következő korszak már a kazettás magnóké, ahol nem kellett a szalagot nekünk a tekercsekre csévélni, hiszen azok a kazettákba rögzítetten lapultak. Az első szöveges hangvételeket ilyen géppel készítettem egy mikrofon csatlakoztatásával.

Ezek a gépek még nem voltak tökéletes diktafonok, de arra a célra is lehetett használni. Hamarosan megjelentek az igaziak, a minikazettával és beépített mikrofonnal működő gépek, amelyek már elfértek egy zakózsebben. Természetesen ezeket is leváltotta a mindentudó okostelefon.

X. KÜLFÖLDI UTAZÁSOK

A/ Hivatalos utak (úticél, útitárs(ak), közl. eszköz)

1962 Berlin – Erfurt – Kühlungsborn – Prága (egyetemi szakmai gyakorlat), vonattal
1965 Prága, KGST reklámkonferencia (PRESTO Tartsayval + Csillaggal), vonattal
1967 Bécs, reklámkonferencia Werbewirtscaftliche Tagung (Bródy Mária kolléganővel), az ő autójával, (Ford Escort)
1968 Berlin KGST reklámkonferencia – előadás tartása (Ravasz Károllyal, Tartsayval), odafelé repülővel, vissza Ravasz Ford Taunusával.
1970 Pöstyén – Szenc (vitorlás ügyek, Springerrel, Reinhardttal), saját Opel Rekorddal
1970 Pöstyén, vitorlásverseny, Barkas mikrobusszal,
1971 Varsó, Zegrze, vitorlásverseny Barkas mikrobusszal,
1975 Trieszt, Cadet VB, Barkasszal, utánfutóval,
1977 Nyugat-Berlin kiállítási sajtófőnök, repülővel
1980 Helsinki Vásár, sajtófőnök, repülővel
1980-1987 Ausztriai, NDK és NSzK-beli hivatalos utazások, vagy és az én Zsigulimmal (München, Köln) vagy repülővel Berlin, Lipcse, Köln, Hannover, Hamburg,
1985 Moszkva többször, repülővel
1986 Kairó (repülővel)
1986 Tallin, Moszkván keresztül repülővel
1987 – 1991 Athén, oda- és hazautazások repülővel, vagy Ladával, 1 x hazafelé Opel Kadettel,
1991 Prága, Bécs, Bonn, Dubrovnik (Hexagonale), Tokió + Párizs, Strasbourg, Stuttgart, USA+ Krakkó, Varsó), Moszkva, Kijev, Brüsszel repülővel
1992 Brüsszel, Helsinki repülővel,
1993 Németország (Bonn-Köln) többször repülővel, majd Berlin, a követség fehér Mercedesével
1994 Prága, Párizs, Bonn (Borossal) repülővel
1995 Egyiptom repülővel
1995 Belgium, Hollandia, Németország (Iványi Károllyal) a főiskola, Ford Mondeojával
1996 Dánia, Svédország (saját Daewoo-val)
1997 Madrid repülővel
1998 Brüsszel repülővel
1999 Breda a főiskola Opel Astrajaval
1999 London, Hull repülővel

2000 Hongkong, Makao repülővel
2000 Eisenstadt, Bécs (ösztöndíj) Mitsubishivel
2001 Kijev repülővel
2001-2011 Székelyudvarhelyi oktatási feladatok különféle autókkal
2002 Amiens, Párizs repülővel
2003 Párizs repülővel
2004 Zürich, St.Gallen a főiskola Opel Vectrájával
2004 USA, Texas, New-York (repülővel)
2005 Brüsszel, repülővel
2006 Kijev, Jalta repülővel
2006 Breda a főiskola Ford Mondeojával
2006 Szatmárnémeti Ford Mondeoval
2007 Zürich, Strasbourg, St.Gallen, Bécs Ford Focus-szal
2009 Brüsszel repülővel
2010 Berlin Ford C-Max-szal
2010-2014 Kolozsvári előadások vonattal Suzuki, Vitarával, SX Crossal
2014 Róma repülővel
2015 Katowice az intézet Skoda Rapidjával
2015 Kolozsvár Skoda Rapiddal
2016 Március 15 Baselben, Zürichben Skoda Rapiddal
2019 Moszkva repülővel
2019 Stockholm repülővel (augusztus 20-i beszéd)
2021 Eperjes az intézet Skoda Octaviájával

B/ Magánutak (úticél, útitárs(ak, közl. eszköz)

1961 Prága – Lipcse – Drezda – Warnemünde (egyetemi csporttal), vonattal
1963 Lengyelország testvéremmel, Surával (Varsó – Gdansk – Krakkó – Zakopane), vonattal
1964 Bécs – München – Lörrach (Donaueschingen) – Hamburg – Heidelberg – München – Bécs, autókkal+ vonattal
1965/1966 St. Gallen – Zürich – Genf (kitérő Párizsba autóbusszal), oda repülővel, vissza az ott vásárolt Opel Rekorddal
1968 Bécs – Velence – Firenze – Róma – Pisa (édesanyámmal és testvéremmel) Opel Rekorddal
1973 Sarajevo – Mostar – Dubrovnik – Brac – Zágráb, feleségemmel, Mártával, testvéremmel és sógorommal, Bélával), Trabanttal

1974 Salzburg – Lausanne – Barcelona Zsigulival onnan spanyolországi körutazás autóbusszal, majd Lloret del Mar és Franciaországon keresztül vissza Mártával, édesanyámmal, Zsigulival
1976 – 1987 Síutak Csehszlovákiában, Jugoszláviában, Ausztriában Ladával
1977 Velence – Róma – Nápoly – Brindisi – Igoumenitsa – Athén (Mártával, édesanyámmal), Ladával, onnan görögországi körút autóbusszal, majd Jugoszlávián keresztül haza
1982 Kolozsvár Mártával, Lada
1982 USA Bécsig Ladával, onnan repülővel, New-Yorktól a nyugati partig és vissza, Mártával, VW Westfalia lakóautóval
1984 és 1985 Bulgária, síutak, repülővel
1988 és 1990 között szabadságon Athénből Ausztriában és Németországban Ladával
1992 Görögország Mártával, Trieszt és Patras között komppal, szolgálati VW Passattal
1993 London Mártával és testvérem teljes családjával, szolgálati Audival
1997 Ciprus repülővel, Jutkával, testvéremmel és Bélával
1997-től évente többször Ausztriába, Jutka lányához, Zitáékhoz (különféle járművekkel)
1998 Horvátország (Vodice + Umag), Jutkával, az ő Seat Toledojával
1999 Erdély (Székelyudvarhely + Déva) Jutkával, Seat Toledoval
2000 Szíria, Jordánia, Libanon Jutkával, repülővel
2000 Berlin + Hannover, Jutkával Seat Toledoval
2001 Montenegro (Kotor), BiH (Neum) Jutkával, Seat Toledoval
2002 Horvátország (Lovran, Hotel Excelsior), szolgálati Opel Vectrával
2002 USA (Los Angeles, San Francisco, Washington D.C.) repülővel, Jutkával, helyben bérelt kocsival
2004 Franciaország (Párizs, Normandia), Svájc (Brissago), Jutkával, testvéremmel, Bélával, szolgálati Ford Mondeoval
2004 Székelyudvarhely Jutkával, unokáival, Lénával és Lindával, szolgálati Ford Mondeoval
2005 Krakkó, Jutkával, Bélával, Ford Mondeoval
2005 Baltikum (Varsó, Vilniusz, Riga, Tallin, Helsinki), Jutkával, Bélával, Ford Mondeoval
2006 Lemberg, Jutkával, testvéremmel, Bélával, Ford Mondeoval
2006 Első tengeri út (nyugati mediterránium) Jutkával, testvéremmel, Bélával, Genovaig Béla Toyota Avensisével
2007 Görögország Velencéből komppal (Korfu, Kréta, Athén) Jutkával, testvéremmel, Bélával, az ő Avensisével,

2008 Nyugat – Lengyelország Jutkával, Bélával Avensis-szel
2009 Második tengeri út (keleti mediterránium), Jutkával, testvéremmel, Bélával, Genováig Avensis-szel
2010 Koszovo, Albánia, Jutkával az ő Ford C-Maxával
2010 Svédország, Gdansk és Nyneshaven között komppal, Jutkával, Ford C-Max-szal
2010 Berlin, Jutkával, C-Max-szal
2011 Burgenlandi túra Jutkával, Bélával, C-Max-szal,
2012 Porec Jutkával, Bélával, C-Max-szal
2012 Motorral Ausztriába és vissza (Jutka gk-val kísér)
2013 USA Washington repülővel
2013 Szatmárnémeti – Nagybánya – Máramarossziget Jutkával, Bélával, C-Max-szal
2014 Rovinj Jutkával, Bélával, szolgálati Skoda Rapiddal
2014 I. Világháborús emléktúra Szlovénia, Olaszország (társas út)
2015. Uvala Scott Jutkával, Bélával, Gergővel, Skoda Rapiddal
2015 Jutka teljes családjával Salzburg mellett a hegyekben (Hütte), Skoda Rapiddal
2015 Al-Duna – Szerbia – Románia (társas út)
2016 Portorozs Jutkával, Bélával, Skoda Rapiddal
2016 Felvidéki túra I. autóbusszal,
2016 Kolozsvár – Jegenye, Jutkával, Skoda Rapiddal,
2017 Stockholm, repülővel (Botond születése)
2017 Toscana Jutkával, Skoda Rapiddal
2017 Felvidéki túra II. autóbusszal
2018 Motoros túra Ausztriában: Semmering, Mariazell, (Tribuswinkelig Suzukival és utánfutóval)
2018 Burgenlandi csoportos kirándulás mikrobusszal Sopron kiindulással
2019 Kárpátalja a csömöri reformátusokkal, Skoda Rapiddal majd autóbusszal
2021 Első hajóutazás az Adrián Zitával és férjével Harryval, Tribuswinkelig szolgálati Skoda Oktaviaval, Triesztig Teslaval,
2022 Második hajóutazás a görög szigetek között Zitáékkal, Tribuswinkelig Oktaviaval, onnan Triesztig Mercedes-szel.

XI. KITÜNTETÉSEK, CÍMEK, OKLEVELEK

A/ Kitüntetések, címek

*„Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság, az MTESZ tagja, 151. sorszám. Igazolvány. ..... **a Hevesi Gyula érem** kitüntetés tulajdonosa. Visszavonásig érvényes. Budapest, 1978. március 17. Frank Tibor főtitkárhelyettes."*

***

*„... ... ...részére. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa 1006/1977 (II.17.) számú határozatával alapított **Kiváló Társadalmi Munkáért** kitüntető jelvényt adományozom. Budapest, 1981. június 24. Buda, államtitkár az OTSH elnöke."*
Országos Testnevelési- és Sporthivatal elnöke körbélyegző.

***

„Művelődési Minisztérium, miniszterhelyettes Szám: 30.461/1986.XI. .....elvtársnak, a Külkereskedelmi Minisztérium osztályvezetője, Budapest.
*A Külkereskedelmi Főiskola főigazgatójának javaslatára – az 1/1963./II.24./ MM számú rendelet 2.§-ának /l/ bekezdésében biztosított jogkörömben – 1986. szeptember hó 1-i hatállyal a **címzetes főiskolai tanár** címet adományozom Önnek. Az e cím használatával járó jogait és kötelezettségeit a fenti rendelet 3. §-a tartalmazza. Kívánom, hogy a cím birtokosaként közreműködését a felsőoktatás fejlesztésében kimagasló eredmények kísérjék. Budapest, 1986. szeptember 1. Dr. Földiák Gábor."*
Művelődésügyi Minisztérium, miniszterhelyettes körbélyegző

***

„A Magyar Köztársaság elnökének 222/1993. határozata
A külügyminiszter előterjesztésére kinevezem rendkívüli és meghatalmazott nagykövetté.
Budapest, 1993. július 21. Göncz Árpád
Ellenjegyzem: Dr. Jeszenszky Géza, külügyminiszter"

***

„A Magyar Köztársaság elnöke
.....c. államtitkárnak, a Miniszterelnöki Kabinetiroda Kabinetfőnökének a Miniszterelnöki Kabinetiroda munkájának megszervezéséért, és magas színvonalú vezetéséért a ***Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje*** *kitüntetést adományozom. Kelt Budapesten, 1994. évi március hó 15. napján. Göncz Árpád."*
A Magyar Köztársaság Elnöke körbélyegző.

***

„Az '56-os Szövetség Országos Elnöksége .....úrnak érdemes és eredményes munkássága elismeréseként ***Szabó János emlékérmet*** *adományoz. Kelt Budapesten, 2006. okt. 3. Sinkovics országos elnök."*
56-os Szövetség Országos elnök körbélyegző.

***

„A Közép-Európai Club Pannonia Egyesület Elnöksége .....főigazgató úr részére a közép-európai nemzetek baráti kapcsolatainak ápolásában végzett kiemelkedő tevékenységéért a Közép-Európai Club Pannonia ***SZENÁTORA*** *címet adományozza. Budapest, 2005. május 3. Esterházy Antal elnök, Dr.Czeglédi József ügyvezető elnök."*
Közép-Európai – Central European – Mitteleuropaeische – Club Pannonia körbélyegző

***

„Oklevél ***Csömör nagyközség díszpolgára*** *megtisztelő cím adományozásáról. ..... részére a közéletben végzett kiemelkedő munkájáért. Csömör Nagyközségi Önkormányzat 17/2005. számú határozata alapján 2005. év október huszonharmadikán. Bátovszki György polgármester."*

***

„A tisztelet többet ér a hírnévnél,
a megbecsülés többet ér a tekintélynél,
a becsület pedig többet ér a dicsőségnél."
(Chamfort)

A Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Karának vezető testülete.....
a közgazdaságtudományok kandidátusa, főigazgató, főiskolai tanár részére a Külkereskedelmi Főiskolai Kar érdekében végzett kimagasló szakmai és szervező munkája elismeréseként EMLÉKLAPOT ADOMÁNYOZ az Intézmény irányításában végzett lelkiismeretes tevékenységéért, az oktatás terén kifejtett kiváló és eredményes munkásságáért, a Külgazdasági Szak kialakításában vállalt sikeres közreműködéséért, az új szakok akkreditációjában nyújtott értékes szakértő iránymutatásáért, a Kar hazai és nemzetközi kapcsolatainak ápolásáért, és amiért a hallgatókkal és munkatársaival mindig példaértékűen emberséges tudott maradni.
Budapest, 2006. június 29.

Balázs Éva *Kolláth Katalin* *Dr. habil Veres Zoltán*
gazdasági igazgat *oktatási főigazgató-helyettes* *tudományos- és továbbképzési főigazgató-helyettes*

***

„A Magyar Köztársaság Oktatási és Kulturális Minisztere .....részére ***az Apáczai Csere János – díjat*** *adományozza. 2010. január 22. Budapest. Hiller István miniszter."*
Oktatási és Kulturális Minisztérium * Miniszter körbélyegző.

***

Csömör Kincse Díj

„.....*részére a jelentős részben csömöri történeti vonatkozásokat tartalmazó, Túlélte-e a középosztály? című családregény megalkotásáért."*
2015. január 22.
Fábri István polgármester Tormay-Lesták Mária alpolgármester

***

Díszoklevél

„….. okleveles közgazdának, aki a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen 1963. július 31. napján 235/1962-63 számú oklevelet kapott, ötven éven át kifejtett szakmai tevékenységét elismerjük. Ennek bizonyságául állítottuk ki ezt az aranyoklevelet melyet a Budapesti Corvinus Egyetem pecsétjével és aláírásunkkal hitelesítettünk. Budapest, 2013. szeptember 26. Dr. Rostoványi Zsolt rektor".

***

Jubileumi Oklevél

„…..*okleveles közgazdának, aki a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen 1963. július 31. napján 235/1962-63. számú oklevelet kapott, hatvan éven át kifejtett szakmai tevékenységét elismerjük. Ennek bizonyságául állítottuk ki ezt a gyémántoklevelet melyet a Budapesti Corvinus Egyetem pecsétjével és aláírásunkkal hitelesítettünk. Budapest, 2023. szeptember 19. Prof. Dr. Szabó Lajos megbízott rektor*

A Miniszterelnökséget Vezető Miniszter

„…… részére a Batthyány Lajos-díjat adományozza.
Budapest, 2017. március 15. Lázár János"

B/ Oklevelek

„Dicsérő elismerés .....VII. A. oszt tanulónak kitűnő tanulmányi eredményéért, példás magatartásáért, kiváló közösségi munkájáért. Bp.1953.VI.16. Éltető Gáborné oszt. főnök, Szépfi Tibor igazgató."
Fővárosi Általános Iskola, Budapest, V. ker. 13-14. körbélyegző

„Emléklap .... A Szent István-téri iskola „Micsurin" úttörő-csapata tanácselnökének a III. Pártkongresszus tiszteletére beindított versennyel kapcsolatban üzemünk kiváló dolgozói között végzett buzdító, jó munkájáért. Tóth Olivér üzemvezető, Huck András párttitkár, Nehéz Jenő versenyfelelős."
(Dátum nélkül, de minden bizonnyal 1953-ban), „EKISZ" Vegyesruházati Kisipari Termelő Szövetkezet bélyegzője.

„Díszoklevél, Jó tanulással a békét véded! ..... VIII. osztályos tanulónak az általános Iskolában tanúsított kiváló tanulmányi eredményéért és példamutató magatartásáért. Budapest, 1954. június 23. Szépfi Tibor igazgató."
Fővárosi Általános Iskola, Budapest, V. ker. 13-14. körbélyegző

„Oklevél, ...I. a. o. tanulót kitűnő tanulmányi eredményéért és jó közösségi munkájáért dicséretben részesítem. Budapest, 1955. június 20-án, Dr. Donászy Ferenc igazgató."
V. ker. Állami Eötvös József Általános Gimnázium Budapest, A Munka Vörös Zászló Érdemrendjével kitüntetve 1855. körbélyegző

„Az ifjúság feladatait egyetlen szóval lehetne kifejezni: A feladat –tanulni." Lenin
„ ..... tanulmányait a Budapesti V. ker. Eötvös József Ált. Gimnáziumban kitűnő eredménnyel végezte el. Kiváló tanulmányi előmenetele és példamutató magatartása elismeréseképpen (sic) *a kitűnő tanuló érdemérem viselésére jogosult. Budapest, 1958. június 21. Benke Valéria miniszter, Dr. Donászy Ferenc igazgató."*
Művelődésügyi Miniszter körbélyegző

„ Díszoklevél .....sporttársnak a testnevelés és sport területén végzett eredményes munkájáért. Budapest, 1966. július 8. Terényi Imre MTS elnöke h."
Testnevelési és Sportszövetség Országos Tanácsa elnök körbélyegző

„A Magyar Reklámért. .....a reklámszakmában elért kimagasló eredményeiért. 1981. november, Lauthán Ferenc elnök."
Magyar Reklámszövetség Budapest, 1975. körbélyegző

„Emléklap. A Magyar Versenyvitorlázás Centenáriumi Rendezvényein való részvételért. Bfüred, 1982.aug.20. Magyar Vitorlás Szövetség 1882-1982."

„Emléklap. A Velencei-tavi versenyvitorlázás 25 éves jubileuma alkalmából rendezett versenyen való részvételért. 1957-1982. Agárd, 1982.10.10. Magyar Vitorlás Szövetség, ALBA REGIA Építők SC."

„Emléklap. A Magyar Újságírók Országos Szövetsége köszönetét fejezi ki .....elvtársnak a szövetség és az újságíró társadalom érdekében kifejtett munkásságáért. Dr. Pálfy József elnök, olv. aláírás főtitkár."
Magyar Újságírók Országos Szövetsége körbélyegző, dátum nélkül, feltehetően 1987-ből.

„Recski Szövetség. A Recski Munkatábor volt rabjainak nemzetközi képviselete. Emlékezetül adjuk mindazoknak, akiket illet, hogy a Recski Szövetség – A Recski Kényszermunkatábor Volt Rabjainak Nemzetközi Képviselete e hó 20-án megtartott vezetőségi ülésén ..... urat, a Miniszterelnöki Hivatal Kabinetirodája főnökét, a volt recski kényszermunkások igazolása érdekében kifejtett munkásságáért egyhangú szavazattal, tiszteletbeli tagjai sorába beválasztotta. Ugyanekkor a Recski Szövetség .....úrnak hálás köszönetét is kifejezte. Kelt San Bernardinóban, az Úr ezerkilencszáz-kilencvenkettedik esztendejének, december hava huszonharmadik napján. Sztáray Zoltán ügyvezető."
Recski Szövetség * Assoc. Of Recsk * 1950 – 1953 * körbélyegző.

„Budapesti Gazdasági Főiskola. ..... BGF-KKFK részére. Rektori dicséretben részesítem a XXVI. OTDK-n helyezést elért hallgatók konzulensi feladatainak ellátásáért. Budapest, 2003. április 25. Dr. Roóz József rektor."
Budapesti Gazdasági Főiskola körbélyegző.

„Emléklap. 75 éve szövetségben a széllel 1929-2004. A Magyar Vitorlás Szövetség megalakulásának 75. évfordulója alkalmából 2004. Hónig Péter elnök."

XII. JÁRMŰVEK, AMELYEKET RÖVIDEBB – HOSSZABB IDEIG HASZNÁLTAM (VEZETTEM)

Bringák (kerékpárok)
- háromkerekű (1943-1944)
- kis piros 24 collos (1944-1949)
- ezüst-kék 26 collos (1949-1954) Made by Hrubos (Hrubos Jenő óbudai műszerészmester alkotása)
- Csepel Robusta, fekete, 28 collos (1954-1958)

Motorok
NB 520 frsz. (forgalmi rendszámú) 750 cm3-es, oldalkocsis Zündapp, szürke. Úgynevezett Wehrmacht típus. Évjárat: 1943. Édesapámé volt. (1949-1951)
OG 955 frsz. majd rendszámcsere után,
KF-11-75 frsz. **Csepel** 125 cm3-es, elől teleszkópos, hátul lemezvillás, fekete. Évjárat: 1953. (1958-1964)
MN-00-03 frsz. majd rendszámcsere után
UFZ-713 frsz. **MZ** 125 cm3-es, piros, évjárat: 1979. (1980-2007)

UHW-237 frsz. **Yamaha** 125 cm3-es, piros. Évjárat: 2005. (2007-)

Teherautók

FA-35-74 Csepel Diesel, D 350, évjárat 1955. Tanuló kocsi, olajzöld (1959)

YB-65-56 pótkocsis **ZIL**, olajzöld (1959)

YA-64-82 dömper, nyitott jármű, Csepel Diesel motorral, évjárat: 1957. A Vörös Csillag traktorgyár felépítményével kifejezetten útépítéshez készült. (1959)

Személyautók (magántulajdonban)

AE 621 frsz. **Ford Eifel**, 1172 cm3, évjárat: 1938, középkék, édesapám kocsija (1940-1944)

CE-64-32 frsz. **GAZ 67-**es, a Honvédség által leselejtezett terepjáró, évjárat 1954, szürke, ponyvás felső résszel, keresztapám tulajdona, esetenként vezettem és szereltem. Sok kaland fűződik hozzá. (1963-1966)

CN-30-76 frsz. **Opel Rekord,** 1488 cm3, zöldesszürke, évjárat:1959, karambolosan, de járóképesen vettem 700.- svájci frankért. 1966. február 28-án lábon hoztam haza St. Gallenből. A svájci rendszámot a határon elvették.16.531 Ft vámot fizettem érte. (1966-1971)

CY-05-38 frsz**. Trabant** 601, 598 cm3, szürkésfehér, évjárat: 1969, használtan vettem, átmeneti megoldásnak szántam, de megkedveltem. (1971-1973)

IX-22-35 frsz. **Zsiguli,** 1200, 1198 cm3, fehér. Az első újonnan vásárolt autóm. 80.000 Ft volt az ára, 4 év múlva kb. ugyanannyiért lehetett eladni. (1973-1977)

CL-79-46 frsz**. Pobjeda** M 20, 2112 cm3, sötétszürke, évjárat 1958, állami tulajdonban volt 1965-ig, majd leselejtezték és így magánszemély is megvásárolhatta. Keresztapámtól örököltem, aki a Bergendy együttestől 1968-ban vette meg, már második magán tulajdonosként. Nagyon nehezen szabadultam meg tőle. (1974-1975)

ZJ-92-56 frsz. **Zsiguli** 21011, 1294 cm3, fehér (1976-1981)

TH-48-01 frsz**. Lada** 21011, 1294 cm3, eladtam 95.000 Ft-ért. (1981-1986)

GS-69-20 frsz. **Lada** 2105, 1294 cm3, fehér, rendszáma átmenetileg, görögországi tartózkodásom idején XA (kszi-alfa, ami a xenon aposztolos=külföldi kiküldött rövidítése) 13565 , hazaérkezésem után eladtam 150.000 Ft-ért. (1986-1991).

CBB-275 frsz. **Opel Kadett** 1,6 LS 1587 cm3, forgalomba helyezve 1988. december 2, eredeti rendszáma XA (kszi-alfa) 13566, megvettem a Hungarotex Külkereskedelmi Vállalat athéni kiküldöttjétől, 1990. november 30-án 6.500 USA dollárért, vámkezeltettem Budapesten. 1991 és 1994 között Márta használta. 1997-ben családi áron átadtam unokaöcséimnek , akik még évekig működtették, főként Szegeden. (1990-1997).

EWB-088 frsz. **Opel Corsa** Swing 1,4ic, 1389 cm3, sötétkék metál, vettem 1.250.000 Ft-ért, Márta használta, totálkáros lett 1996. júniusában. (1994-1996).

GDN-733 frsz. **Daewoo Nexia**, fekete (carbon metál) 1498 cm3, ABS, AC, bemutató autóként szerepelt az autószalonban, az ára így 1,9 millió volt. A másfél éves Corsa roncsát 410 000-el beszámították. (1996-1998)

GGM-377 frsz. **Mitsubishi Colt** 1,3 GLXi, fehér, 1299 cm3. Jutka 1997-ben vásárolta újonnan, majd miután nekem a csömöri építkezés miatt a Daewoo-t el kellett adnom, ő pedig munkahelyén szolgálati kocsit kapott, 1998-ban használatra átengedte. 2001-ben adtuk el.(1998-2001)

KDL-712 frsz. **Suzuki SX4** 1,6 GS 4WD, fehér, négykerék meghajtású, 1586 cm3, vételára 4.300.000.- (2006-2008)

LKV-644 frsz. **Suzuki Grand Vitara** terepjáró,1586 cm3 ezüstszürke, vételára 5.415.000, az SX4-et 3.200.000-el számolták be. (2008-2013)

MNB- 069 majd MUS 655 Suzuki SX 4 S-Cross GL, 1600 cm3, zöldessárga, nagyon keveset használtam, mert 2014 tavaszán szolgálati autót kaptam. Ekkor átadtam Jutkának, ő pedig három év használat után a lányának ill. vejének. 2014 augusztusában ellopták Jutka táskáját a forgalmi engedéllyel és a kulccsal együtt. Ezért kellett lecserélni a rendszámot. (2013-2014)

AE-HP 510 Skoda Kamiq 1498 cm3, fehér, automata, 2023-as évjárat. (2023-

<u>Személyautók</u> (közületi/állami tulajdonban)

..... .**frsz Skoda Tudor (**two doors**)** 1101, 1082 cm3, 1951-es évjárat, az Autóközlekedési Tanintézet tanulókocsija

AC-73-03 frsz. **Warszawa** M 20, 2112 cm3, homokszínű, 1964-es évjárat, a , PRESTO Külkereskedelmi Vállalat tulajdona, ahol egyebek mellett gépkocsi-előadó is voltam, és ebben a beosztásomban vezettem.

…. frsz. **Volga, M 21** 2445 cm3, homokszínű, a Velencei tavi Intézőbizottság szolgálati kocsija

… frsz. **Volga M 24** 2445 cm3, fekete, a Velencei tavi Intézőbizottság szolgálati kocsija.

DS-21-29 (delta-szigma) Görög diplomáciai rendszámú **Volkswagen Passat** B2, Diesel, 1900 cm3, 1985-ös évjárat, bordó, majd 1988-as lecserélésekor, ugyanezzel a jelzéssel egy új fehér **Opel Kadett**, a később Magyarországra került CBB 275 testvérkocsija. Az Athéni Kereskedelmi Kirendeltség szolgálati járműve. Hivatalos és magánutazásokon bejártam vele Görögországot Kréta szigetétől Thesszalonikiig.(1987-1991).

BMZ-143 frsz. **Volkswagen Passat** B3, 2000 cm3, 1991-es évjárat, fehér, a Miniszterelnöki Hivatal tulajdona, személyi használatú szolgálati jármű, gépkocsivezetővel. (1991-1992)

DCD-911 frsz. **Audi 100 C4** 2000 cm3, 99 LE, 1992-es évjárat, ezüstszürke, a MEH tulajdona, az előzővel azonos kondíciók szerint (1992-1993)

DIN-954 frsz. **Audi 100 C4**, 2800 cm3, V6.os motor, 172 LE, 1993-as évjárat, ezüstszürke, a MEH tulajdona, az előzővel azonos kondíciók szerint (1993-1994)

GYL-344 frsz. **Opel Vectra** B, 1800 cm3, 1998-as évjárat, ezüstszürke, a Külkereskedelmi Főiskola személyi használatú, szolgálati gépkocsija, sofőr nélkül (2001-2004).

JAW-591 frsz. **Ford Mondeo**, Diesel 2000 cm3, 2004-es évjárat, ezüstszürke, a BGF Külkereskedelmi Kar tulajdona, az előzővel azonos kondíciók szerint (2004-2006).

MSD-684 frsz. **Skoda Rapid**, 1197 cm3, benzin-turbo, 2014-es évjárat, fehér személyi használatú szolgálati jármű, a VERITAS tulajdona. (2014-2019)

RUS-004 frsz. **Skoda Oktavia**.1498 cm3, benzin turbó, 2019-es évjárat, ezüstszürke, automata sebességváltóval, személyi használatú szolgálati jármű, a VERITAS tulajdona (2019-től 2024-ig)

Egyéb járművek

NA-80 -46 frsz.**Velorex** háromkerekű, Jawa 350cm3-es motorral ellátott jármű, motorkerékpár rendszámmal, de kormánykerékkel. Indító karral kellett berántani, maximális sebessége 50 km/óra. Rokkantaknak, mozgássérülteknek készítették.

..-..-.. frsz. **Barkas** B 1000 platós, kétütemű, háromhengeres, 45 LE-s, 1000 cm3-es Wartburg motorral, a Velencei tavi Vízisport Szövetség tulajdona, hajószállításra használtuk. Emlékezetes utak: Balatonfüred, Pöstyén, Varsó.

..-..-.. frsz. **Barkas B 1000 mikrobusz**, VVSz tulajdon, az előzőhöz hasonló műszaki paraméterekkel, csapatszállításra használtuk. Emlékezetes utak: Trieszt (utánfutóval), Schwerin.

Volkswagen Westfalia kempingező mikrobusz, Tóth Attila, az Amerikai Egyesült Államokban élő barátom bocsátotta rendelkezésemre 1982-ben. Parttól partig (New Yorktól San Franciscoig) utaztam vele és vissza.

Mercedes Vito mikrobusz, 2005-ben történt. Péntek reggeltől hétfő estig kaptam kölcsön a Modern Üzleti Tudományok Főiskolájától és ezalatt az idő alatt megfordultam vele Tatabánya és Stockholm között, csaknem biztosan az utolsó nagy autós vállalkozásom.

WAU-501 utánfutó 2015-ös évjáratú és beszerzésű. Kerti traktor, motorkerékpár, cefrét tartalmazó hordók és egyebek szállítására használom.

XIII. SPORTESZKÖZÖK

- **Korcsolyák** Gyerekkoromban a korcsolyát az egyébként egész nap hordott, utcai használatra készült magasszárú cipőre szereltük fel a pálya szélén. A korcsolya lényegében speciálisan kiképzett fémdarab volt, csavarmenettel állítható pofákkal. Fontos tartozék volt a korcsolyakulcs, hiszen azt tekerve lehetett a korcsolyát a cipőre rögzíteni, illetőleg oldani.

  Ezt követte a cipőre állandóan rögzített korcsolya. Lett azután hokikorcsolyám is, amikor nagyon rövid ideig a BVSC ifjúsági csapatának tartalék játékosa voltam. Akkor kiáltott rám az edző, hogy „bodicsekeld az ellenfelet", ami azt jelentette, hogy a velem szemben korcsolyázó fiút fel kellett lökni. (Csak az angol nyelv tanulásakor jöttem rá, hogy ez tulajdonképpen body chek, azaz a test ellenőrzése). Hoki korcsolyám a mai napig meg van, a maga több mint hatvan évével muzeális értékű darab lehet.

- **Sífelszerelések.** Az első lábamra csatolt síléc egy idős rokon hagyatékából származott, jó lesz ez neked Bandikám – mondta az özvegy – fából készült, valamikor a múlt század negyvenes éveinek elején. Ezt rögzítettük az ugyancsak köznapi cipőnkhöz, úgy, hogy a cipők oldalára vasakat csavaroztunk. Bernát Isti barátommal buszoztunk fel a Kékestőre, és onnan eleinte óvatosan, csak hóekézve ereszkedtünk le Mátraházára. Ezt naponta többször megismételtük.

  A hetvenes évek közepe táján baráti körünkben divatba jött síterepként az Alacsony-Tátra, főként a Chopok déli és északi lejtője. Ehhez azonban már jobb felszerelés kellett. Itthon tudtam venni egy síbakancsot, de az még nem rögzítette a bokát és bőrből készült. Dörzsölt barátaim tanácsára magammal vittem a fa lécet, amit a vámosok a határon az előírásoknak megfelelően 1 pár síléc megjelöléssel nyilvántartásba vettek. Azután a besztercebányai sportüzletben vettem egy korszerű műanyag lécet, a fából készült relikviát pedig valahol a nevezetes Siratófal környékén a hóba szúrtam és ott hagytam. A beutazásnál a vámosok regisztrálták, hogy egy pár síléccel tértem vissza.

  Több átmeneti megoldás után az egyik ausztriai kiránduláson sikerült egy Blizzard márkájú speciális lécet vennem, önkioldó kötéssel és fékkel, ezenkívül egy igazi, műanyagból öntött, és a bokát is védő sícipőt. Ezt a felszerelést mintegy húsz évig használtam.

  Egy idő után a Blizzard is ódivatú lett, már csaknem mindenki rövidebb és szélesebb léccel száguldott. Éppen rakodtuk fel a kocsi tetejére a léceket egy Schladmingban végig síelt nap után, amikor egy osztrák megkérdezte, hogy nem cserél-

ném-e el vele a lécemet. Neki ugyanis sí múzeuma van és ez a fajta 20 éves Blizzard még hiányzik belőle. Némi felárat kérve szívesen adja át az ő alig használt, korszerű Head márkájú lécét. Rövid tanakodás után az üzlet megköttetett.

NÉVMUTATÓ

Aboimov Ivan Pavlovics (1936. Liepaja – 2022. Moszkva) Szovjet diplomata, külügyminiszter-helyettes, magyarországi nagykövet.
Ady Endre (1877. Érmindszent – 1918. Budapest) Költő, író, újságíró.
Antall György András (1961. Budapest -) Jogász, Antall József fia. 1991-től a Réti & Antall, 2000-től a Réti, Antall & Madl Landwell ügyvédi iroda partnere.
Antall József (1932. Pestújhely -1993. Budapest) Magyarország első szabadon választott miniszterelnöke a rendszerváltoztatás után 1990 és 1993 között.
Antall Józsefné Fülepp Klára (1934.Budapest – 2022. Budapest) A miniszterelnök felesége.
Antall Péter (1964. Budapest -) Fotóriporter, Antall József fia.
Apollinaire Guillaume (1880. Róma – 1918. Párizs) Francia költő, író, kritikus.
Apró Piroska (1947. Budapest -) Közgazdász, külkereskedelmi és államigazgatási vezető.
Arisztotelész (i.e.384. Sztagira – i.e. 322. Kalkisz) Görög tudós és filozófus, a modern európai tudomány atyja és előfutárra.
Ákos Géza (1929. Mosonszentpéter – 2011. Vác) Nagyprépost, a Szent István Társulat Könyvkiadó igazgatója.
Babits Mihály (1883. Szekszárd – 1941. Budapest) Költő, író, irodalomtörténész, műfordító.
Bacon Francis (1561. York House – 1626. London) Angol filozófus és államférfi.
Balázs Éva (1963. Budapest -) Közgazdász
Balog Zoltán (1958. Ózd -) Református püspök, 2012 és 2018 között Magyarország emberierőforrás minisztere.
Batthyány Lajos (1807. Pozsony – 1849. Pest) Magyarország első alkotmányos miniszterelnöke. Vértanú.
Básti Lajos (1911. Keszthely – 1977. Budapest) Kossuth-díjas magyar színész, főiskolai tanár.
Bedő Gábor a PRESTO munkatársa.
Bem József (1794. Tarnów – 1850. Aleppo) Lengyel származású magyar honvéd altábornagy.
Bernát István (1940. Budapest -) Villamosmérnök.
Bíró József (1921. Budapest – 2001. Budapest) külkereskedelmi miniszter 1963 és 1979 között.
Bíró Zoltán (1941. Budapest -) Politikus, író, irodalomtörténész.
Bodnár Dániel (1954 Budapest -) Író, újságíró.

Bodócsi Gábor (1938. Budapest – 2012. Budapest) Közgazdász.

Bogár László (1951. Miskolc -) Közgazdász, politikus, egyetemi oktató, publicista.

Boldog Gyula közgazdász, az Országos Anyag- és Árhivatal munkatársa.

Boross Péter (1928. Nagybajom -) Jogász, politikus. 1990-93 között belügyminiszter, 1993-94-ben miniszterelnök.

Brückner József (1894. Budapest – 1973. Budapest) Paptanár.

Bush George Herbert Walker (1924. Milton – 2018. Houston) Amerikai politikus. 1989-1993 között az USA elnöke.

Chopin Frédéric (1810. Zelazowa Wola – 1849. Párizs) Francia-lengyel zeneszerző és zongoravirtuóz.

Chrudinák Alajos (1937. Budapest – 2020. Mátracserpuszta) Újságíró, a Magyar Televízió külpolitikai műsorainak főszerkesztője.

Churchill Winston Leonard Spencer (1874. Woodstock – 1965. London) Brit politikus, miniszterelnök 1940–1945 és 1951–1955 között. Kiemelkedő képességű államférfi, szónok és stratéga, a brit hadsereg tisztje.

Ciano Galeazzo (1903. Livorno – 1944. Verona) Olasz fasiszta politikus, külügyminiszter.

Clinton William Jefferson (1946. Hope -) 1993 - 2001 között az Egyesült Államok elnöke.

Cooper James Fenimore (1789. Burlington – 1851. Cooperstown) Az amerikai irodalom egyik legtermékenyebb és legnépszerűbb írója.

Corneille Pierre (1606. Rouen – 1684. Párizs) Francia klasszicista drámaíró.

Czeglédi József (1939. Szombathely - 2021. Budapest). Közgazdász, turizmus szakértő, egyetemi docens. A Közép Európa Club Pannónia Közhasznú Egyesület alapító elnöke.

Csáky Miklós 1956-ig az Eötvös gimnázium diákja.

Csernomirgyin Viktor Sztyepanovics (1938. Cherni Otrog – 2010. Moszkva) Mérnök-közgazdász, politikus, 1992 és 1998 között Oroszország miniszterelnöke.

Csillag Miklós a PRESTO igazgatója, előzőleg az Országos Tervhivatal főosztályvezetője, 1953 és 1955 kőzött a Szegedi Nemzeti Színház igazgatója.

Dániel Anna (1946. Budapest -) Közgazdász.

Delors Jacques (1925. Párizs – 2023. Párizs) Francia szociáldemokrata politikus, 1985 - 1995 között az Európai Bizottság nyolcadik elnöke.

Diehl Volker (1938. Berlin -) Német orvos, onkológus, a Kölni Egyetem egykori oktatója.

Dévavári Zoltán (1977. Szabadka –) Történész, a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár tudományos főmunkatársa.

Dolesch Iván (1913. Budapest – 1996. Budapest) A magyar vitorlássport emblematikus alakja. Szövetségi kapitány, edzőtanács elnöke, a Magyar Vitorlás Szövetség főtitkára.

Dosztojevszkij Fjodor Mihajlovics (1821. Moszkva – 1881. Szentpétervár) Orosz író, a filozófiai-ideológiai regény műfajának megalkotója.

Droppa Gusztáv (1911. Budapest – 1981. Budapest) Pártállami funkcionárius, külkereskedelmi miniszterhelyettes, nagykövet, 1967 és 1972 között a Hungexpo vezérigazgatója.

Ecsedy Gábor (1938. Budapest -) Közlekedésmérnök, a Közlekedéstudományi Kutató Intézet vezérigazgatója.

Eötvös József (1813. Buda – 1871. Budapest) Író, vallás és közoktatási miniszter, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke.

Eötvös Lóránd (1848. Buda – 1919. Budapest) Fizikus, az MTA elnöke, kultuszminiszter.

Erzsébet II. (Elisabeth Alexandra Mary Windsor) (1926. London – 2022. Balmorali kastély) Az Egyesült Királyság uralkodója 1952-től 2022-ig, az anglikán egyház feje.

Éltető Gáborné (1928. Budapest – 2020. Budapest) Tanárnő a Szent István téri általános iskolában.

Fejér Vilmos (1946. Dombóvár -) Vízügyi mérnök, a Balatoni Vízügyi Kirendeltség vezetője.

Ferkelt Balázs (1977. Szekszárd -) Közgazdász, a Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem tanára.

Fodor László (1926. Budapest -) Ybl-díjas építész mérnök.

Forgács Irén (1945 Santiago de Chile -). a Külkereskedelmi Minisztérium munkatársa.

Forrai István (1958. Budapest -) Közgazdász. 1990-től 1994-ig a Miniszterelnöki Hivatal helyettes államtitkára.

Frank Leonhard (1882 Würzburg – 1961 München) Német író, az expresszionizmus egyik képviselője.

Frank Tibor a Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság főtitkára.

Für Lajos (1930. Egyházasdaróc – 2013. Budapest) Történész, az MTA doktora. Politikus, az Antall és Boross kormány honvédelmi minisztere.

Gádor Béla (1906. Nyíregyháza – 1961. Budapest) József Attila-díjas magyar író, újságíró, humorista, forgatókönyvíró.

Gergely András (1946, Sopron – 2021. Budapest) Történész, az MTA doktora. Egyetemi tanár, diplomata.

Gogol Nyikolaj Vasziljevics (1809. Szorocsinci – 1852. Moszkva) Ukrán származású orosz író. Az orosz szépprózа és drámairodalom klasszikusa.

Göncz Árpád (1922. Budapest – 2015. Budapest) József Attila-díjas magyar író, műfordító és politikus. A Magyar Köztársaság elnöke 1990 és 2000 között.

Görbe József (1959. Gödöllő -) Csömör, Vác majd Kartal plébánosa.

Görög Ibolya (1947. Gyöngyös -) Író, protokoll szakértő. 1989-tól a Miniszterelnöki Hivatal protokoll osztályvezetője, majd 1992-től 1999-ig főosztályvezetője.

Görög Ilona (1850. Pest – 1941. Budapest) Staub Móritz felesége.

Görög István (1938. Budapest –) Villamosmérnök, a Thomson Corporation igazgatója.
Grassalkovich Antal (1694. Ürmény – 1771. Gödöllő) Királyi személynök, Mária Terézia bizalmasa, Nógrád megye főispánja.
Gyurik Anikó (1976. Budapest -) Tanító, közgazdász.
Hamingway Ernest (1898. Oak Park – 1961. Ketchum) Amerikai író, novellista, újságíró.
Hámori András 1957-ig az Eötvös Gimnázium diákja, orientalista a Princeton Egyetemen.
Hegedűs Endre (1954. Hódmezővásárhely -) Kossuth- és Liszt Ferenc-díjas zongoraművész, zenepedagógus.
Hermann Róbert (1963. Székesfehérvár -) Széchenyi-díjas magyar történész, publicista, író.
Hieronymi Ottó (1938. Budapest -) Közgazdász, 1990 és 1994 között a miniszterelnök tanácsadója.
Hitler Adolf (1889. Braunau – 1945. Berlin) Osztrák születésű német politikus, a 20. századi történelem meghatározó alakja. A Nemzetiszocialista Német Munkáspárt vezetője. Kancellár 1933-tól, 1934-től *Führer* (vezér) elnevezéssel diktátor. A II. világháború kirobbantója, az európai zsidóság „végső megoldásának" elindítója.
Hollósi Gábor (1976. Debrecen -) Történész a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár tudományos főmunkatársa.
Homérosz (i.e. 8.század) Görög költő, az Iliasz és Odüsszeia szerzője.
Horn Gyula (1932. Budapest – 2013. Budapest) Pártállami politikus, 1994 és 1998 között Magyarország miniszterelnöke.
Huber Szebasztian (1977. Budapest -) Történész, politikai elemző.
Hundhausen Carl (1893. Ückendorf – 1977. Essen) Professzor, a német Public Relations Szövetség elnöke.
Illés Béla (1895. Kassa – 1974. Budapest) Kommunista magyar író.
Iványi Károly (1936. Székesfehérvár – 2023. Budapest) Főiskolai tanár, főigazgató, professzor emeritus.
Jakubovszkij Ivan Ignatijevics (1912 - 1976) Marsall, a Varsói Szerződés egyesített hadseregeinek főparancsnoka 1967 és 1976 között.
Jelcin Borisz Nyikolajevics (1931. Butka – 2011. Moszkva) Orosz politikus, Oroszország első választott elnöke 1991 és 1999 között.
Jókai Mór (1825. Komárom – 1904. Budapest) Regényíró, a márciusi ifjak egyike, a „nagy magyar mesemondó".
Jörh Walter Adolf (1910. Zürich – 1987. Sankt Gallen) Közgazdász professzor.
Juhász Judit (1947. Budapest -) Újságíró, kormány szóvivő, az MMA sajtófőnöke.
Kajdi József (1958. Budapest -) Jogász, a Miniszterelnöki Hivatal közigazgatási államtitkára 1990 és 1994 között.
Kádár Béla (1934. Pécs -) Széchenyi-díjas magyar közgazdász, az MTA tagja. Politikus, 1990 és 1994 között a nemzetközi gazdasági kapcsolatok minisztere.

Kádár János (1912. Fiume – 1989. Budapest) Pártállami politikus, 1956 és 1989 között a róla elnevezett korszak tényleges vezetője.
Kátay József (1856. – 1943.) Vas nagykereskedő.
Keleti György (1946. Losonc – 2020. Budapest). Katona, szocialista politikus. 1994 és 1998 között honvédelmi miniszter.
Kendra János (1914. Albertirsa – 1974. Csömör) Gyümölcsfa kertész.
Kerék Bárczy Szabolcs (1971. Székesfehérvár -) Szakközgazdász, közpolitikus, konzul.
Keresztes Fischer Ferenc (1881. Pécs – 1948. Bécs) Jogász, diplomata. 1931 és 1935, valamint 1938 és 1945 között belügyminiszter.
Király Attila (1941. Ungvár – 1994. Budapest) Közgazdász, minisztériumi főosztályvezető.
Király Zita (Kellermayer-Krauss) (1966. Budapest -) Közgazdász, a Pro Vitrum K&K társtulajdonosa.
Kissinger Henry (1923. Fürth – 2023. Kent) Nobel békedíjas amerikai diplomata és politikus. Nemzetbiztonsági főtanácsadó, majd 1973-77 között az USA külügyminisztere.
Kiss Artúr (1927. Budapest – 1999. Budapest.) Filozófus, egyetemi tanár.
Klein Alfred (1915. Grumbinnen – 2003. Rostock) Közgazdász professzor, a Rostocki Egyetem dékánja.
Kodolányi Gyula (1942. Budapest -) Kossuth-díjas költő, műfordító, irodalomtörténész, miniszterelnökségi államtitkár.
Kohl Helmut (1930. Ludwigshafen – 2017. Oggersheim) Német kereszténydemokrata politikus, 1982-1998 között a Német Szövetségi Köztársaság ill. az egyesített Németország kancellárja.
Kolláth Katalin (1954.Budapest -) Főiskolai tanár.
Kondói Kiss József (1893. Miskolc – 1968. Budapest) Biológia-földrajz szakos tanár. 1943 és 1951 között a Lónyay utcai Református Gimnázium igazgatója.
Korvin Ottó (1894. Nagybocskó – 1919. Budapest) Kommunista politikus, a Magyarországi Kommunisták Pártjának egyik alapítója.
Kossuth Lajos (1802. Monok – 1894. Torinó) Magyar államférfi. A Batthyány kormány pénzügyminisztere, a Honvédelmi Bizottmány elnöke, Magyarország kormányzó-elnöke. A nemzeti függetlenségért és a polgári szabadságjogokért vívott 19.századi küzdelem meghatározó alakja.
Kosztolányi Dezső (1885. Szabadka - 1936. Budapest) Író, költő, műfordító, kritikus, esszéista. újságíró.
Kovács Éva titkárnő 1982 és 1987 között a Külkereskedelmi Minisztériumban, 1991 és 1994 között a Miniszterelnöki Hivatalban.
Kovács Lajos közgazdász, a Külkereskedelmi Minisztérium munkatársa.
Kovács Lajos Péter (1948. Budapest – 2021. Budapest) Író, újságíró, szerkesztő, az Éghajlat Kiadó igazgatója.
Kovács Zoltán (1965. Székesfehérvár -) Háromszoros kajak világbajnok négyesben.

Kováts Gyula Orosz-latin-francia-filozófia szakos tanár az Eötvös gimnáziumban.
Krauss Harald (1962. Bécs -) Üzletember, a Pro Vitrum K&K társtulajdonosa.
Kulin Ferenc (1943. Pomáz -) József Attila-díjas magyar kritikus, irodalomtörténész, színműíró, szerkesztő, publicista, egyetemi tanár. 1990-94 között országgyűlési képviselő, az MDF alelnöke. 1990-1993 között a kulturális, oktatási, tudományos, sport-, tv- és sajtóbizottság elnöke, 1993-1994 között tagja.
Kürthy Pál (1914. Sátoraljaújhely – 2002. Budapest) Jogász, marketing szakember.
Laky Imre (1865. Debrecen – 1930. Csömör) Rendőrtiszt, csömöri virilista**.**
Lantos János (1949. Kiskunfélegyháza -) Közgazdász, pénzügyi tanácsadó.
László Előd (1941, Kolozsvár-) Orvos, belgyógyász, hematológus
Lermontov Mihail Jurjevics (1814. Moszkva – 1841. Pjatyigorszk) Orosz költő, elbeszélő, drámaíró.
Lesti Árpád (1984. Budapest -) Politológus, az Antall József Baráti Társaság titkára.
Lettner Istvánné (1949. Zalaegerszeg –) Boross Péter közvetlen munkatársa.
Lénárd Ödön (1911. Budapest – 2003. Kismaros) Piarista paptanár, akit a kommunista hatalommal való szembe helyezkedése miatt három koncepciós perben ítéltek el. Összesen 18 és fél évet töltött börtönökben.
Lihacsov Ivan Alexejevics (1896–1956) A róla elnevezett szovjet autógyár igazgatója.
Lipót József (1934. Budapest -) Közgazdász, az első magyar nyelvű Public Relations könyv szerzője.
Lukács Margit (1914. Budapest – 2002. Budapest) A Nemzet Színésze címmel kitüntetett Kossuth-díjas színművész.
Madách Imre (1823. Alsósztregova – 1864. Alsósztregova) Költő, író, ügyvéd, politikus.
Major Tamás (1910. Újpest – 1986. Budapest) Kétszeres Kossuth-díjas színész, rendező, színházigazgató.
Makkai László (1914. Kolozsvár – 1998. Budapest) Történész, egyetemi tanár, az MTA tagja.
Makkai Sándor (1890. Nagyenyed – 1951. Budapest) Erdélyi magyar író, református püspök.
Marinovich Gergely (1984. Budapest -) BsC közgazdász.
Marinovich László (1902. Csömör – 1974. Budapest) Agrárközgazdász, 1946 és 1948 között a Magyar Külkereskedelmi Hivatal elnöke.
Marinovich Sarolta (1943. Budapest – 2011. Szeged) Irodalomtörténész, egyetemi docens.
Marlowe Christopher (1564. Canterbury – 1593. Deptford) Angol drámaíró, költő és műfordító.
Marton Kati (1949. Budapest -) Magyar származású amerikai írónő.
Martonyi János (1944. Kolozsvár -) Corvin lánccal kitüntetett Széchenyi-díjas jogtudós. Ügyvéd, egyetemi tanár, politikus. 1998-tól 2002-ig, valamint 2010 és 2014 között külügyminiszter.

Martos Flóra (1897. Budapest 1936. Prága) Vegyésztechnikus, szociáldemokrata majd kommunista politikus.

Márai Sándor (1900. Kassa – 1989. San Diego) Magyar író, költő, újságíró.

Márton Miklós (1921. Pécs -) Újságíró.

Medve Zsigmond (1920. Sislóc – 1990. Budapest) Jogtudós, diplomata, minisztériumi főosztályvezető. A NÉKOSZ jogtanácsosa.

Micsurin Ivan Vladimirovics (1855. Rjazány – 1935. Micsurinszk) Szovjet agrobiológus, növénynemesítő.

Mindszenty (Pehm) József (1892. Csehimindszent – 1975. Bécs) Esztergom érseke, Magyarország utolsó hercegprímása, bíboros. A katolikus egyház legnagyobb huszadik századi alakja, akit a nyilasok és a kommunisták egyaránt üldöztek. Ez utóbbiak koncepciós eljárásban életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1956 után önkéntes száműzetésbe vonult.

Mitterrand Francois (1916. Jarnac – 1996. Párizs) Francia politikus, 1981-95 között Franciaország köztársasági elnöke.

Moliere (Jean Batiste Poquelin) (1622. Párizs – 1673. Párizs) Francia drámaíró, színész, rendező. A modern komédia megteremtője.

Molnár Rozália (1907. Kerkaszentmihály – 1999. Lenti) Háztartásbeli „mindenes".

Molnárfy Sándor (1958. Budapest -) Közgazdász.

Mucza Béla (1922. Újszász – 2006. Csömör) Katolikus pap, főesperes.

Mussolini Benito (1883. Predappio – 1945. Giulimo, Azzano) Olasz fasiszta politikus. 1922 és 1944 között Olaszország miniszterelnöke.

Nagy Gáspár (1949. Bérbaltavár – 2009. Budapest) Kossuth- és József Attila-díjas költő, szerkesztő, esszéíró.

Nagy Gyula (1934. Berekböszörmény – 2017. Csömör) Református lelkész.

Nagy Jenő (1940. Budapest – 2023. Budapest) Villamosmérnök, zenész. A Benkó Dixiland Band bendzsósa.

Nagy Sándor III. Alexandros (i.e.356. Pella – i.e.323. Babilon) Makedón király, Perzsia meghódítója.

Nádas Zoltán (1904. Budapest -1986. Budapest) Piarista hittanár, nyelvtanításból tartotta fenn magát.

Nemes Árpád Történelem, földrajz tanár 1942 és 1956 között az Eötvös gimnáziumban.

Németh Ákos (1940. Rákoshegy – 2016. Budapest) Gépészmérnök.

Németh Ferenc (1945. Rákoshegy -) gépjármű technikus.

Németh Márta (1942. Rákoshegy – 1996. Budapest) Jogász, főiskolai tanár.

Noszkay Aurél (1900. Budafok – 1987. Budapest) Állami-díjas orvos, urológus sebész, országgyűlési képviselő.

Nógrádi Gábor (1947. Nyíregyháza -) Író, költő, hangjáték- és forgatókönyvíró.

Nyerges János (1918. Újpest – 1992. Budapest) A Külkereskedelmi Minisztérium főosztályvezetője.

Ollé Lajos (1923. Pozsony – 1988. Budapest) Statisztikus, egyetemi tanár.
Orbán Viktor (1963. Székesfehérvár -) Jogász, politikus. Magyarország miniszterelnöke 1998 és 2002 között, valamint 2010-től napjainkig.
Pavlics Tamás (1972. Budapest -) Okleveles andragógus, múzeum igazgató (Sátoraljaújhely)
Pintér Dezső (1949. Budapest -) Újságíró, műsorvezető-szerkesztő.
Pollack Mihály (1773. Bécs – 1855. Pest) Klasszicista magyar építész.
Pratolini Vasco (1913. Firenze – 1991. Róma) Olasz író, a neorealizmus egyik képviselője.
Radnóti Miklós (1909. Budapest – 1944. Abda) Költő, a modern magyar líra kiemelkedő képviselője.
Rajk László (1909. Székelyudvarhely – 1949. Budapest) Kommunista politikus és miniszter. Koncepciós perben elitélték, és kivégezték.
Rákosi Mátyás (1892. Ada – 1971. Nyizsnyij Novgorod) Kommunista politikus. 1945-56 között a Magyar Kommunista Párt, illetve a Magyar Dolgozók Pártja fő-, majd első titkára. 1952–től 1953-ig a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke is.
Reinhardt György (1930. Pestszentlőrinc – 1986. Budapest) Vitorlásedző, a Velencei Vízisport Iskola első igazgatója**.**
Resch Béla (1938. Paks – 2021.Szeged) Szülész-nőgyógyász egyetemi tanár.
Rétváry Bence (1979. Budapest -) Magyar jogász, politikus, parlamenti államtitkár.
Rókusfalvy Pál (1931. Budapest – 2024. Budapest) Pszichológus, pedagógus, akadémiai doktor, helyettes államtitkár.
Rózsa Marianna (Hártóné) (1951. Pestszenterzsébet -) 1990 és 1993 között Antall József személyi titkára, titkárságvezetője.
Sabjanics István (1956. Celldömölk -) Dandártábornok, 1990-től 1994-ig a Köztársasági Őrezred parancsnoka.
Sáringer János (1969. Törökszentmiklós -) Történész, egyetemi docens.
Shakespeare William (1564. Stratford-upon-Avon – 1616. Stratford-upon-Avon) Angol drámaíró, költő, színész. Az angol nyelvű drámaírás egyik legnagyobb alakja, világirodalmi öröksége és hatása a világ minden táján fellelhető.
Schultheisz Emil (1923. Budapest – 2014. Budapest) Orvos, belgyógyász, orvostörténész, egyetemi tanár 1974-től 1984-ig egészségügyi miniszter.
Semmelweis Ignác (1818. Buda – 1865. Döblin) Magyar orvos, az „anyák megmentője".
Sophokles (i.e.497. Kolónosz – i.e.406. Athén) Görög drámaíró.
Soós Júlia (1923. Budapest – 1968. Budapest) Pedagógus, szociológus, író.
Sömjéni László Géza (1946. Miskolc -) Jogász, a Szabadságharcosokért Közalapítvány elnöke, Boross Péter miniszterelnök titkárságvezetője.
Springer Ferenc (1920. Budapest – 2003. Budapest) Jogász, a Velencei-tavi Intéző Bizottság főtitkára.

Staub Móritz (1842. Pozsony – 1904. Budapest) Paleobotanikus, gimnáziumi tanár, akadémikus.)

Steinbeck John (1902. Salinas – 1968. New-York) Amerikai regény-, novella- és színdarab író.

Szabad György (1924. Arad – 2015. Budapest) Történész, akadémikus, politikus, 1990 és 1994 között az Országgyűlés elnöke.

Szadai Károly (1962. Budapest -) Oktatásszervező, a Rádió Akadémia Alapítvány igazgatója.

Szakály Sándor (1955. Törökkoppány -) Széchenyi-díjas történész. az MTA doktora, a KRE egyetemi tanára, a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár főigazgatója.

Szecskő Tamás (1933. Debrecen – 1998. Budapest) Szociológus, újságíró, a Tömegkommunikációs Kutató Intézet alapító igazgatója.

Szendrei Lajos Tűzoltó, cső-csővezető.

Szennyessy Judit (1941. Nagyvárad -) Közgazdász, főiskolai tanár.

Szentgyörgyi András (1943. Komárom – 2015. Budapest) Jogász, 1990-1992-ben Miniszterelnöki Hivatal titkárságvezető. 1992-1994-ben a Miniszterelnöki Hivatal helyettes államtitkára.

Szikszai Sándor (1939. Budapest -) Szalézi szerzetes pap.

Szúts Ervin (1931. Budapest – 2007. Budapest) Önkormányzati képviselő, a Piarista Diákszövetség volt elnöke.

Tartsay Vilmos (1927. Komárom -) Külkereskedő, a PRESTO munkatársa.

Teleki Pál (1879. Budapest – 1941. Budapest) Politikus, földrajztudós, az MTA tagja, Magyarország miniszterelnöke 1920 és 1921 között, valamint 1939-től 1941-ig.

Thaly Zoltán (1938. Pesthidegkút – 2024. Budapest) Újságíró, grafikus, író, főszerkesztő.

Thatcher Margaret (1925. Grantham – 2013. London) Brit konzervatív politikus. 1973 és1990 között az Egyesült Királyság miniszterelnöke.

Tolnai Lajos (1837. Györköny – 1902. Budapest) Író, publicista.

Torgyán József (1932. Mátészalka – 2017. Budapest) Kisgazda politikus és ügyvéd. 1990 és 2002 között országgyűlési képviselő, 1991-től 2002-ig az FKGP elnöke.

Tőkés László (1952. Kolozsvár -) Református lelkész, az 1989-es romániai forradalom hőse, 1990-től 2009-ig a Királyhágómelléki református egyházkerület püspöke, 2007-től európai parlamenti képviselő, 2010–2011-ben az EP egyik alelnöke.

Udvardi József (1949. Nagykanizsa – 2012. Budapest) A Külügyminisztérium munkatársa.

Ungváry Krisztián (1969. Budapest -) Történész, az MTA doktora, egyetemi tanár.

Ujváry Gábor (1960. Budapest -) Történész, a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár főigazgató-helyettese.

Vajek Jutka (1938. Budapest -) Televíziós-szerkesztő, riporter.

Varga Ferenc (1967. Budapest -) Tűzoltó dandártábornok, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem docense, intézet igazgató.

Várhelyi András (1953. Szilvásvárad -2023. Budapest) Író, költő, országgyűlési képviselő. 1992 és 1994 között a Miniszterelnöki Sajtóiroda vezetője.
Veres Zoltán (1953. Budapest -) Egyetemi tanár, kutatóközpont vezető.
Veress Péter (1928. Gyimesközéplok –2018. Budapest), 1979 és 1987 között külkereskedelmi miniszter.
Víg János (1943. Kiskunfélegyháza -) Restaurátor, szobrászművész.
Visconti Luchino (1906. Milánó – 1976. Róma) Olasz filmrendező.
Voltaire, François-Marie Arouet (1694. Párizs -1779. Párizs) Nagyhatású francia ró és filozófus.
Vujovíts Vladimir (1927. Belgrád – 2012. Budapest) Közgazdász, a Külkereskedelmi minisztérium munkatársa.
Wagner K. László (1911. Eger – 1987. Budapest) Ybl-díjas-építész.
Weiss Manfréd (1857. Pest – 1922. Budapest) Nagyiparos, a Weiss Manfréd Acél- és Fémművek alapítója.
Weizsäcker Richard Karl Freiherr von (1920. Stuttgart – 2015. Berlin) Német politikus. 1984 és 1994 között a Német Szövetségi Köztársaság elnöke. Hivatali ideje alatt egyesült újra Németország.
Wesselényi Miklós (1796. Zsibó – 1850. Pest) Politikus, a főrendiház vezére.
Ybl Miklós (1814. Székesfehérvár – 1891. Budapest) Magyar építész, a historizmus kiemelkedő képviselője.
Zinner Tibor (1948. Sátoraljaújhely -) Jogtörténész, címzetes egyetemi tanár.